

2004 OKT 1 4]

2004/5

375

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXII. évfolyam • 5. szám
2004. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honismeret.htm
INDEX 25387
E-mail: bartha.eva@hnm.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma

és a

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1500 Ft,
fél évre 750 Ft,
az egyes számok ára 300 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
Geiger Annamária,
Halminé Bartó Anna, Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Bada István újságíró, Újvidék
Bada Johanna újságíró, Újvidék
Bagu Balázs helytörténész, Beregszász
Borbély Zsuzsa tanuló, Beregszász
Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest
Dankó Imre dr. etnográfus, c. egyetemi tanár,
Debrecen
Dukrét Géza tanár, Nagyvárád
Fleisz János dr. tanár, Nagyvárád
Halász Péter főtanácsos, Budapest
Harangozó Imre tanár, Újkígyós
István Lajos helytörténész, Korond
Kerékgyártó Mihály ny. műszaki oktató, Ózd
Kollár Albin iskolaigazgató, Dunakeszi
Kolta László dr. c. főiskolai docens, ny. tanár,
Bonyhád
Körtvélyesi Erika tanuló, Budapest
Lukács László dr. néprajzkutató, Székesfehérvár
Németh Tibor ügyvezető könyvtári tanácsos,
Cellödömök
Puntigán József tanár, Losonc
Romhányi András népművelő, Budapest
Sárkány Viola tanár, Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Stubendek László tanár, Révkomárom
Szathmáry István muzeológus, Szolnok
Szénássy Zoltán dr. történész, Révkomárom
Szőcs Lajos muzeológus, Csíkszereda
Takács András szerkesztő, Budapest
Tankó Gyula ny. iskolaigazgató, Gyimesközéplek
Tolnay Gábor dr. múzeumigazgató, Mezőtúr
Topsi Bálint káplán, Csongrád
Voigt Vilmos dr. folklórkutató, Budapest
Zala Simon Tibor szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a gyimesfelsőloki
Árpádházi Szent Erzsébet Gimnázium épülete látható
(Halász Péter felvétele)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

400 esztendeje kezdődött a Bocskai-szabadságharc	
„Bocskai István urunk is a hitben és a megromlott Magyarországnak hajnalcsillaga föltámada” (Csorba Csaba)	3
A kismarjai Bocskai-kripta (Sárkány Viola)	7
Nyárádszereda, vagyis Marosszereda (Romhányi András)	12
„A leghazafiasabb érzelmű tábornok” – Nagysándor József (Dr. Fleisz János)	14
Az aradi vértanúk emlékműve Révkomáromban (Dr. Szénássy Zoltán)	26
Nagyatádi Szabó István (Tolnay Gábor)	29
Tíz esztendeje halt meg Benda Kálmán (Csorba Csaba)	33

HONISMERET ÉS EURÓPA

Kisebbségként, többségként I. Nemzetiségi és nemzeti stratégiák az Európai Unióban (Halász Péter)	34
---	----

ISKOLA ÉS HONISMERET

Luby Margit: Hogyan gyűjtsük a népelet emlékeit	39
Hagyományápolás és irodalom (Bada Johanna – Bada István)	41
A dunakeszi Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola és évkönyve (Kollár Albin)	45

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Szentgál. Sófalviné Tamás Márta alpolgármesterrel beszélget Zala Simon Tibor	48
Csávoly. Dr. Mándics Mihály helytörténésszel beszélget Takács András	54

SORSKÉRDÉSEINK

Robog a marhavagon – az ismeretlen felé (Bagu Balázs)	59
Komárom – egy kettészakított város élő kapcsolatai (Stubendek László)	66

HAGYOMÁNY

A miskolci Postakürt Galéria (Kerékgyártó Mihály)	69
Kádárosok Korondon a XX. században (István Lajos – Szőcs Lajos)	71
Sószentelés, járműszentelés és egyéb ünnepi alkalmak Gyimesben (Tankó Gyula)	76
Nagy Balánka János szobra Nagygyimesen (Harangozó Imre)	90
Egy legendás csángómagyar – Bezsán Ferenc (Tópsi Bálint)	92

TERMÉS

Szedreskerti történet (Lukács László)	96
A Keresztény Szeretet Leányai Magyarországi Tartományának történetéből (Körtvélyesi Erika)	99
Kik a szecskák? (Koltai László)	103
Laki Ida képtár (Kerékgyártó Mihály)	104

KRÓNIKA

Rimaszombatban felavatták Petőfi Sándor szobrát (<i>Puntigán József</i>)	105
Napok a természetben. Honismereti tábor a Millér partján (<i>Szathmáry István</i>)	108
Rákóczi-emlékhelyeken Kárpátalján (<i>Borbély Zsuzsa</i>)	109
Juhász Viktor halálára (<i>Dukrét Géza</i>)	110

KÖNYVESPOLC

Debrecen helytörténeti irodalma (<i>Dankó Imre</i>).....	111
A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza (<i>Voigt Vilmos</i>)	112
Herepei János: A kalotaszegi templomok, cintermeket és a temetők régi sírkövei (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	113
Kallós Zoltán: Világszárnya (<i>Harangozó Imre</i>).....	114
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	116
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR (<i>Németh Tibor</i>).....	122

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbséget jelent, s a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (flopy) lemezen** küldik el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentsek.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Magyarok Háza (Bp. V., Semmelweis u. 1–3.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

ÉVFORDULÓK

400 esztendeje kezdődött a Bocskai-szabadságharc

„Bocskai István urunk is a hitnek és a megromlott Magyarországnak hajnal csillaga föltámadá”

Szepsi Laczkó Máté református prédikátor krónikájából való a címben idézett mondat, amely tömören megfogalmazza a XVI–XVII. század fordulójának magyarországi közhangulatát.

1604. október 31-én, Kassa városában Lippay Balázs és Némethy Balázs hajdúkapitányok a bányavárosokhoz kiáltványt intéztek, fölszólítva őket, hogy fogjanak fegyvert a német iga lerázására. Ebben többek között így érveltek: „Magyarország már alig árnyéka önmagának, és ahogy kapitányainak viselkedéséből mindenki láthatta, a császár azon munkálkodott, hogy elpusztítsák, s még a magyar nyelvet is eltöröljék (...) azt színlelve, hogy a keresztény hit ellenségeire, a törökökre akar támadni, és Gyula várát akarja visszavenni, az egész császári sereget ellenünk és tekintetes és nagyságos Bocskai István úr, a mi kegyelmes urunk ellen fordította; várait olyan szándékkal akarta elfoglalni, hogy tönkretétele után a többi főurakat és az ország nemeseit annál könnyebben elnyomhassa. Mindezeket pedig, mivel az ország romlására, a ti és a mi lelkünk vesztére tört, tovább nem tűrhetjük, hanem fegyverrel kell megbosszulnunk. Fölkeltünk tehát, és a keresztény hitért, Jézus Krisztus üdvözítőnk nevéért és a mi édes hazánkért fegyvert fogtunk.”

1605. április 8-án Bocskai István egy ismeretlen erdélyi birtokoshoz írott levelében a következőket fejtette ki: „mi lött legyen ennek az indulatnak a legfőbb oka? ha religió-é? pénz-é, jószág-é? Egy szóval felelünk kegyelmednek. Magunk és az egész magyar nemzetségnek életének és az mellett religiójának [vallásának], szabadságának és javainak megtartása; mert mi is, mint egy ember, hűtünket meg tudjuk bocsúlni, soha az defectióra [elpártolásra] okot sem adtunk volna: de erővel, az ő Felsege álgúival és éles kardjával kergettek el az ő Felsege hűsége mellől...”

1605 áprilisában a Bocskaihoz csatlakozott rendek szerencsi országgyűlése Európa népeihez fordult kiáltványával: „Tudják meg és ismerjék el a Magyarországgal szomszédos keresztények is azt, amit már az egész világ elismer, és amiről részben a történelmi emlékek is tanúskodnak: hogy a magyarok több mint kétszáz év óta kemény háborút viselnek a törökkel (...) támadását és zsarnokságát saját testükkel fogták fel, és a szomszédos tartományokat és országokat mostanig saját virágzó és gazdag országuk pusztulása árán védelmezték (...) Nincs Magyarországon valamirevaló család, amely ne sirta volna többször is valamelyik bátor, áldozatul esett férjiját: a szomszéd országok és tartományok védőbástyái voltak kelet felé. Mindvégig szinte áldozati állatoknak tekintették őket, akik állandóan távol tartják a szolgaság jármát a keresztényektől (...) Most azonban, minden várakozás ellenére, a kereszt-

ténységnek ez az ércfala megdőlt. Ami pedig a legsajnálatosabb: nem az ellenség ágyúitól dőlt romba, nem az ellenség ereje döntötte és zúzta szét, hanem az, akiknek előharcosnak kellett volna lennie, akit védelmezőjüknek és bosszúállójuknak tekintettek, az ásta alá és eltúrte pusztulását: választott és felesküdt királyuk: Rudolf, akit egykor a magyarok olyan lelkesen kívántak, választottak...” Felpanaszolják, hogy Rudolf a török elleni háború céljára kapott pénzt nem jól használja föl. Úgy védelmezi az országot, hogy „már szinte csak romjai látszanak”. A török ellen külföldről érkezett katonák az országban teleltek és föléltek a lakosság vagyonát, „az urakat és nemeseket kidobták kúriáikból, felprédálták mindenüket (...) felélték mindent felégették a falvakat...” Eger, Győr, Kanizsa török kézre került, Esztergomot visszafoglalása után újra elveszítették, csakúgy, mint Pestet és Hatvant. „A háborút szándékosan húzzák, és nem harcolnak, és mindezt üzlet és nyereség céljából”. Végül kijelentik: „Ha tehát, keresztények, megsegítitek Magyarországot, magatokat segítitek meg, mert ők készek arra, és ezt szentül megígérik nektek, hogy nem kímélik életüket, vérüket és maradék országukat, hanem a legvégsőket is elviselik értetek, a vallásért és hitért, a kereszténység békéjéért, biztonságáért és nyugalmaért”.

Bocskai István, aki meghatározó szerepet játszott több mint egy évtizeden keresztül a magyarországi politikai- és hadi eseményekben, a XVI. század közepének szülötte. Kolozsvár városában, abban a házban látta meg a napvilágot 1557. január első napján, amelyben Mátyás király is született. Apját, aki Dobó István erdélyi vajda sógora volt, itt tartották fogságban az erdélyiek, akik föllázadtak Ferdinánd király uralma ellen. A tizedik évét töltötte be, amikor meghalt a nagy hódító: Szulejmán szultán Szigetvár falai előtt. A Bocskai család számára a távoli dunántúli erősségnél sokkal fontosabb volt, hogy ugyanennek az évnek a nyarán török kézre került a Tiszántúl déli védőbástyája, Vég-Gyula vára. A Bocskaiak családi birtokai ettől északra terültek el, a Sárret vidékén (Kismarja, Okány, Csépnán, Gyapoly, Balkány, Kerekegyház, Hencida, Kasza). A Bocskaiak ősi fészke Kismarja, innen kapta a család előnevét is. Várkastélyuknak mára csak a helye maradt („Bocskai várdomb”), megmaradt falait magtárrá alakították. Az 1805-ben emelt ma álló református templom helyén állhatott a középkori templom, s a község szülötte, Varga Gyula, a történeti néprajz egyik legjelesebb tiszántúli képviselője bizonyos volt benne, hogy meg kell lenni a Bocskai család egykori kriptájának is. A 2004. tavaszán M. Nepper Ibolya vezetésével kezdődött ásatások során előkerült a középkori templom alapfala a mai templom belsejében, s a kriptába vezető lejáratot is kibontották.

Bocskai István Bécsben és Prágában nevelkedett. Alig 24 esztendő, amikor az erdélyi fejedelmi tanács tagja lett (1581), amit elsősorban annak köszönhetett, hogy a Báthoryak rokonságába tartozott. 1583-ban kötött házassága (felesége Warkoch Miklós özvegye, Hagymássy Kata) révén birtokai jelentősen gyarapodtak. Ennek köszönhetette, hogy Nagykereki birtokosa lett – itt szintén állt várkastély, amit tovább erősített.

1586-ban meghalt Báthory István, aki nemcsak Erdély ura volt, hanem lengyel király is. A következő két évtized aztán a korábbi nyugalmas évek után igencsak gazdag volt váratlan, drámai fordulatokban, mind az ország, mind benne Bocskai sorsát tekintve.

A fiatal, meglehetősen szertelen, jezsuiták nevelte fejedelem, Báthory Zsigmond mellett nem volt könnyű tanácsúrnak lenni. A dicsőségre vágyó ifjú uralkodó mellé állva Bocskai is a török ellenes Habsburg-szövetség híve lett. 1592-ben megkapta a kulcsfontosságú Várad kapitányi tisztét, amelyet aztán 1598-ig töltött be. Bocskainak is része volt abban, hogy Zsigmond véresen leszámolt a törökbarát párttal.

A tizenöt éves háború eleinte sikereket hozott Erdély számára. Egész sor dél-tiszántúli várat sikerült visszafoglalni, az egyesült erdélyi-havasalföldi hadak a Dunán átkelő török sereg utóvédjét Gyurgyevónál megsemmisítették. De az 1596-os mezőkeresztesi csata kudarcot hozott. Zsigmond lemondott, majd visszatért, aztán vissza-visszatérve imét és ismét lemondott. Erdélyt nem a törökök vagy a tatárok, hanem a havasok fölötti Mihály vajda és a királyi csapatok pusztították.

Bocskai, aki kitartott Rudolf király és császár hűsége mellett, Erdélyből kitiszított ember lett, birtokait is elkobozták. Ugyanakkor gyanakodva fogadták a prágai udvarban is. Felesége meghalt. A Biharba visszahúzódtott nagyúr békességre vágyott. Békességet szeretett volna mind a maga, mind az ország számára. Keserűen láthatta, hogy a török kiűzésének álma szeretefoszlik. A királyi seregek arra elégségesek, hogy az erdélyieket féken tartsák, a török ellené-

ben, nagy visszafoglaló háború céljaira azonban elégtelenek. 1598-ban még Erdély kulcsa, Várad is veszélybe került, ámde ekkor már sikerült visszaverni a török támadásokat.

Az erdélyi „török párt” híveinek egyes csoportjai a hódoltság területére menekülve, az oszmán hatalom szárnyai alatt vártak a visszavágásra. Úgy gondolták, Erdélynek vissza kell térnie a török uralom elfogadásához, mert még nem érkezett el az ideje a felszabadító háborúnak. Keresték a kapcsolatot a bihari nagyúrral, s puhatolózott irányukban Bocskai is.

Máig is megmaradtak bizonyos kérdőjelek, hogy miként került végzetesen szembe Bocskai a Habsburg katonai vezetéssel. A tény azonban az, hogy 1604 őszén arra készült, hogy váraira (Sólyomkő, Szentjobb, Kereki) támaszkodva ellenáll. A kezdet kudarcot hozott, hiszen szentjobbi emberei elárulták. Mielőtt megvetéssel elítélnék őket, gondoljunk arra is, hogy érthető kishitűségük, hiszen az elmúlt évtizedben Bocskainál jóval nagyobb hatalmú személyiségek (Báthory András, Vitéz Mihály, Székely Mózes) is alul maradtak a Habsburg hatalommal szemben. Nem csodálkozhatunk azon, hogy reménytelennek vélték uruk szembeszegülését. Bocskai azonban kortársainál jóval messzebbre látó és jobb szervezőképességű politikus volt, s a következő hetek-hónapok megmutatták, hogy nem csupán rokonai kapcsolatainak köszönheti katonai pályáját, hanem valóban kitűnő hadszervező, jó hadvezér is, aki nagyon ért emberei megválogatásához.

Kereki várának megvédelése még csupán jelképes epizód volt, azonban 1604. október 15-én szakáján a félelmetes hajdú farkasüvöltéssel bevezetett meglepetésszerű támadás már komoly katonai sikernek számított. Kellott természetesen a győzelemhez a megbízott császári hadvezér, Belgiojoso tehetetlensége, bizonytalansága is. A következő hónapokban kiderült azonban az is, hogy az addig sikeres Basta tábornok sem bír Bocskaival. Nyílt csatában ugyan Osgyánnál és Edelénynél alulmaradtak a hajdúk, de nem sikerült a bihari nagyúr seregének gerincét megroppantani.

A sikerek eredményezték, hogy az erdélyi országgyűlés fejedelemmé választotta Bocskait (1605. február 21.), majd Szerencsen a felkelt rendek Magyarország fejedelmévé választották (1605. április 20.).

Az a Bocskai, aki évtizedeken keresztül a török elleni harc következetes híve volt, rákényszerült, hogy elfogadja a török támogatást, hiszen kétfelé egyszerre nem küzdhetett. Jellemző az oszmán-török politika rugalmasságára, hogy az „ellenségem ellensége a barátom” elv jegyében fátylat borított a múltra. Aligha volt kegyetlenebb kutyaszorítóban Bocskai, mint a Rákos-mezőn, amikor Lalla Mohamed nagyvezír fogadta. Alighanem Török Bálint sorsa lebegett a szeme előtt. A fogadtatás azonban rációfolt az esetleges félelmekre. A szultántól ékkövekkel kirakott koronát kapott (a királyi cím használatától azonban Bocskai elzárkózott), s személye még halála után is nagy tiszteletnek örvendett a szultáni udvarban.

A következő évben (1606) sikerült elérnie mind a bécsi udvarral való megegyezést, mind az országot megnyomorító tizenöt éves háború lezárását. Sikerült biztosítani a protestánsok vallásszabadságát, elérni a nádorválasztást, az országos tisztségekből kizárni a külföldieket. Bocskait Bécsben is elismerték fejedelemnek, s nemcsak Erdély, hanem a Részek (Partium) urának.

A súlyosan beteg, valószínűleg veseelégtelenségben szenvedő Bocskai István Kassán halt meg (1606. december 29.). Végrendeleetének politikai iránymutatása megszívlelendő tanács volt kortársai, sőt az egész XVII. század magyarsága számára (Pázmány Péter esztergomi érsek lett egyik legkövetkezetesebb végrehajtója elgondolásainak): *„... mint nemzetemnek, hazámnak igaz jóakarója (...) igazán és jó lelkiismerettel meghagyom és írom, szeretettel intvén, mind az erdélyi és magyarországi híveinket, az egymás között való szép egyezségre. Atyafiúi szeretetre az erdélyieket, hogy Magyarországától, ha más fejedelemség alatt léznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket tőlök el ne taszítsák, tartsák ő atyjokfiainak és ő véreknek, tagoknak (...) Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél lézen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik is oltalmokra, javokra lézen. Ha pedig Isten azt adná, hogy a magyar korona Magyarországon, magyar kézhez kelne egy koronás király alá, úgy az erdélyieket is intjük: nemhogy attól elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerént és egyenlő értelem-ből, azon korona alá a régi mód szerént adják magokat...”*

Bocskainak igen rövid idő adatott meg, hogy áldásos tevékenységének gyümölcsseit élvezze. A „magyarok Mózese” (ahogy egyes kortársai nevezték) ősei mellett akart nyugodni a kismarjai templom kriptájában, ám hívei Gyulafehérvárra vitték, hogy a székesegyházban, Erdély nagyjai között helyezték végső nyugalomra. Egy korabeli versből idézünk:

<i>Ama bévont hintó,</i>	<i>Magyarok paizsa,</i>
<i>És hat fekete ló,</i>	<i>Igazság oszlopa,</i>
<i>Kit a sok udvarló</i>	<i>Jók oltalmazója,</i>
<i>Körül vött sok zászló,</i>	<i>Gonoszok rontója!</i>
<i>Vajjon mire való?</i>	<i>Hová mégy a sírba,</i>
<i>Bezzeg sok a jajszó!</i>	<i>Előünk a porba,</i>
<i>Nem nyerit csak egy ló,</i>	<i>Pásztor nélkül néma</i>
<i>S mind sír a sok báró...</i>	<i>És kevés juhocska...</i>

Túlélte azonban korszakos intézkedései. Ő volt az, aki a török ellen hadakozva előbb kiszékesítette a székely szabadságot, majd visszavonatta Báthory Zsigmonddal, s az ellenszegülő székelyeket véresen megbüntette. Majd belátta hibáját, s újra visszaadta a székelyek szabadságát. Sőt halála előtt néhány héttel, már súlyos betegen írott levelében keményen megfedtte azokat, akik a székelyek szabadságát kisebbiteni akarták volna.

„Erdélyben lakó hűséges székelyeink szokása szerint” való szabadságot adományozott hűséges hajdú vezéreknek, akiket „Bocskai angyalai” néven emlegettek akkoriban. Csaknem tízezer hajdút telepített le felső-tiszántúli birtokaira. Utódaik máig is áhítatosan tisztelik emlékét, a hajdú-székvárosban Hajdúböszörményben, valamint Hadházon, Dorogon, Szoboszlón, Vámospercsen, Nánáson és más környező helyeken. Később a Rákócziak és dunántúli főurak is követték a példát, és egész sor paraszt-katona (hajdú) kiváltságos település létesült az országban.

De nem feledkezett meg szűkebb hazájáról sem, a bihari Kismarjáról. Városi kiváltságlevelet adományozott az ősi fészeknek: „Ha tehát alacsonyabb helyzetünkben mindenkor, mindenkivel szemben hálát akartunk gyakorolni, aki előttünk arra érdemet szerzett, annál inkább méltóságunk ezen fokán, ahová nem sokkal ezelőtt a hatalmas Isten különös rendelkezéséből és kegyelméből a birodalomban lakó urak általános szavazatával emelkedtünk, illenék-e megfeleledkezniünk arról a helyről, arról a mi igen kedves szülőföldünkről, közelebbről a Bihar vármegyében fekvő, általánosan Kis Mariának nevezett (községről), amelyről a mi eleink, ükapáink, nagyapáink, ősapáink eredetüket onnan véve, magukat neveztek s ahol a menyei hazába megtérésük után testüket elföldelteni, csendes nyugalomra eltemettetni, sírboltokat és síremlékeket emelni kívántak? Nem! Sőt éppen különös jóindulatunkból és hatalmunk teljességéből ezt a mi Kismarja községünket magyar birodalmunk többi községeitől elkülöníteni, elválasztani akarván, elhatároztuk, hogy mezővárossá tesszük, nevezzük és emeljük...”

A bihari (és hajdúsági) nép máig őrzi Bocskai szent emlékét, amit egész sor emléktábla és szobor jelez. Nem véletlen, hogy a csaknem négyszáz emlék többsége ezen a tájon található. Debrecen is szoborral adózott Bocskainak, hiszen végrendeletében a város híres kollégiumát pénzzel támogatta. Genfben, a reformáció emlékműve szoborcsoportjában is ott magasodik Bocskai István katonás alakja. Ez ihlette remekművű versre Illyés Gyulát is. Zsákán ma is regélnek az egykori várban őrzött Bocskai-kincsekről, főleg egy nevezetes aranytárról...

Az Országos Bocskai Emlékbizottság egész sor tudományos- és emlékülést illetve egyéb rendezvényt szervezett a jubileumi évre. Hiányzik azonban a korról egy igazán reprezentatív forráskiadvány illetve tanulmánykötet megjelenítése (hasonló, mint amelyet a Rákóczi-szabadságharcról jelentetett meg az Osiris Kiadó). Hiányzik egy Bocskai monográfia. Erre Benda Kálmán lett volna a leghivatottabb. Hiányzik egy nagy hajdú-monográfia is, amit leginkább Dankó Imrétől várhatunk, várunk, hiszen ő az, aki a magyarországi hajdúság századokon átívelő sorsának legjobb tudója, immáron több mint fél évszázad óta.

Csorba Csaba

Irodalom: Benda Kálmán: Bocskai (Bp. 1942, 1993); Benda Kálmán: A Bocskai-szabadságharc (Bp. 1955); Bocskai István: Levelek. Vál., bev., jegyz. Benda Kálmán (Téka. Bp. – Bukarest, 1992); Nagy László: A Bocskai-szabadságharc katonai története (Bp. 1961); Nagy László: Bocskai István a hadak élén (Bp. 1981); Szendrey István: Hajdúszabadságlevelek (Debrecen, 1971); Rác István: A hajdúk a XVII. században (Debrecen, 1969); Nagy László – Nyakas Miklós: Hajdútisztesség tüköre (Hajdúböszörmény, 2001); Dankó Imre: Zsáka (Bp. én); a Bocskai kultuszról Dankó Imre írásai (Dankó Imre munkásságának repertórium 1944–1996 (Debrecen, 1997); továbbá a Bihari Fények című folyóiratban (Berettyóújfalui) megjelent összegzése. A kismarjai kiváltságlevelet Varga Gyula tette közzé (Granarium. Debrecen, 2004).

A kismarjai Bocskai-kripta

Kismarjai Bocskai István Erdély és Magyarország választott fejedelme halálos ágyán megfogalmazta politikai végakarátát és benne a fenti sorokat, amit senki nem mondhatott el rajta kívül a magyar történelemben: „...én az országot, mint édes hazámat most mindenféle ellenségtől megszabadult állapotban hagyhatom.” Senki sincs történelmi nagyjaink közül, aki győzelemre vitte szabadságharcát, s aki a kor két legnagyobb világhatalmát, a törököt és a német-római császárt békére kényszerítette volna.

Ennek a kiváló hadvezérnek, politikusnak és államférfinak a tiszteletére, a kismarjaiak már évekkel ezelőtt méltó emlékhelyek kialakításáról határoztak. A millicentenárium, illetve az államalapítás ezredik évfordulójára, a nagy fejedelem szülőhelyén, a kismarjai „várdombon” kopjafát és székely kaput helyezett el a falu önkormányzata.

Az évszázados hagyomány szerint, a fejedelem családjának porló csontjai a templom alatt találhatók¹ és a kismarjai református egyház kezdeményezte azok feltárását. A győzelmes Bocskai szabadságharc 400. évfordulója tiszteletére, a presbitérium elhatározta, úgy emlékezik nagy fiára – kismarjai Bocskai Istvánra, Erdély és Magyarország fejedelemre –, hogy megkeresi a gyökereket, ország-világ elé tárja, és nemzeti kegyhellyé alakítja a Bocskai család temetkezési helyét. Ezzel is megköszönve a nagy fejedelemnek azt a szabadságot, amit 1606. szeptember 22-én, Kassán kiadott kiváltságlevelében – kedves szülőföldjének, Kismarjának – évszázadokra megadott.

Mi adott erőt a szegény eklézsiának, hogy saját költségén megkezdje a feltárási munkálatokat?

Talán azok a személyiségjegyek, amiről dr. Varga Gyula muzeológus, falunk szülőtte, monográfusa és díszpolgára ír egyik művében:² „Kismarja népe (...) a nagy jelentőségű szabadságjogok birtokában, különösképpen a jogok védelmezési körüli harcokban sajátos, öntudatos, hajdú hagyományozású, büszke népi karaktert alakított ki. Ez a karakter jóval túlélte a szabadságjogok elvülését, sőt az idősebb generáció a legújabb időkig megőrizte, mint a hajdani küzdelmes századoknak késő unokákra vetődő halvány fényét.” Ez a „halvány fény” tettekre sarkalt bennünket és 2003-ban Szabó János lelkipásztorunkkal – aki, azóta is nagy lelkesedéssel és lankadatlan erővel szervezi a munkálatokat – megkerestük a debreceni Déri Múzeumot. Igazgatónője, Vargáné dr. Szatmári Ibolya és munkatársai a hely megtekintése és az írásos dokumentumok alapján elvállalták a próbaásatás megkezdését. Az ásatás vezetője dr. Módyiné dr. Nepper Ibolya régész, múzeumi főtanácsos. Először Őt kérdezem.

Melyek voltak azok a dokumentumok, aminek ismeretében elvállaltad és remélted, hogy megtaláld a nagy fejedelem őseinek a temetkezési helyét?

Először is Bocskai szabadalomlevele, amiben Kismarját „kedves szülőföldünknek” nevezi, amelyről „ami eleink, ükapáink, nagyapáink, ősapáink eredetüket onnan véve, magukat neveztek és nevezteték, s ahol a mennyei hazába való megtértük után, testüket elföldeltetni, csendes nyugovásra eltemettetni, sírboltokat és síremlékeket emelni kívántak.”³ Ennek ellenére nem sok esélyt láttam, mert a fejedelem a szabadalom levelében, nem utalt arra, hogy a templomban lenne a kripta, hiszen síremlékekről szól, amelyek bárhol lehettek. Abban viszont biztos voltam, hogy a mostani templom alatt találjuk a régít és feltevésem, hogy mint kegyurak ide temetkezhetek, beigazolódott. Ez a Berettyó ereivel körülfogott falunak a legmagasabb pontja, ahol az előző évszázadokban és később is templomot építhettek. Nem is csalódtunk!

Igaz, hogy közelebb a megoldáshoz a másik írásos emlék vitt, a kismarjai egyházi levéltárban található jegyzőkönyv⁴, amelyet 1606-tól írtak és újra másoltak, amiben olvasható „hogy Bocskai Istvánról elég azt ezenn Prothocollumból tudni, hogy ez ezen Nemes Városból szár-

¹ Sárkány Viola: Bocskai és Kismarja. Honismeret 2000/2. 85. old.

² Dr. Varga Gyula: Kismarja. Egy szabad paraszt község a feudalizmus bomlásának korszakában. In: Agrártörténeti tanulmányok Bp. 1960

³ Dr. Varga Gyula: Egy falu az országban. Debrecen, 1978. 216–225. old.

⁴ Kismarjai Ref. Egyházi Levéltár

mazott, kinek Boldog Emlékezetű Eleinek meghidegedett és már porrá vált tetemei, a Templomnak criptájában temetve mostan is itten nyugosznak.”

Már a kutatások első napján, két-három órával az ásátás megindulása után az ásónyomok beleütköztek a XIII. századi Árpád-kori templom szentélyének keleti falába. Az ásátás folytatásához szükség volt a presbitérium engedélyéhez – amit meg is kaptunk –, és a továbbiakban feltártuk az 1277-es oklevélben említett település Szűz Mária tiszteletére emelt és szentelt templomát.

Mi bizonyítja, hogy az első „kapavágásnál” az Árpád-kori templomot találtátok meg?

Az egyenes szentélyzáródás, amit a XIII. századra szoktunk datálni. A templom a tatárjárás után épülhetett. Furcsa alakú, a hajó majdnem négyzetes, kedves kis bumfordi templomcska lehetett. Nem építőmesterek építették, hanem nagy valószínűséggel helybeliek. Jó az alapozása, egészségesek a falak, de látszik a képzés, illetve a gyakorlat hiánya.

A kripta megtalálásán túl, mi a különlegessége ennek a templomnak?

Először is jóval nagyobb, mint általában az Árpád-kori templomok.

Mi indokolhatta ennek a hatalmas templomnak az építését?

Nyilvánvalóan a település létszáma és gazdagsága.

És a másik különlegesség?

Az, hogy megtaláltuk – véleményem szerint – a másik templomot is, amit a reformáció előtt, 1500 körül építhettek, aminek harangtornya is volt. Ez valójában a meghosszabbított Árpád-kori, óriási, 32 méter hosszú templom. Ezt földrengés rongálhatta meg 1770 körül, aminek nem az epicentrumában, hanem a szélén volt a település. A meghosszabbított Árpád-kori templomot, oly mértékben roncsolta, hogy le kellett bontani. A kutatás során jól látható az a kétségbe esett igyekezet, ahogyan a marjaiak próbálták menteni a templomukat, nagy faoszlopok nyomait találtuk, illetve a gerendák helyébe hevenyészett téglaszlopokat készítettek, de ez sem tarthatta meg a templomot és le kellett bontani. Semmiféle feljegyzést nem találtunk a tervezésről, sem az új építéséről, sem a pénzről. Ez azért történhetett, mert annyira természetes volt, hogy újat kell építeni.

És ezen a helyen a marjaiak felépítették a harmadik templomukat – a jelenlegit –, ami csak egy-két méterrel szélesebb, de nem hosszabb a második templomnál és 1805-ben már fel is szentelték!

A kutatás során bizonyítást nyert, hogy ezt a harmadik templomot is rongálta földrengés, amit csak 1860 körül javítottak ki.

Az eddigi kutatásaid során milyen helyet foglal el a kismarjai ásátás? Tudományos eredményeidet mennyire gazdagítja?

Harminchét éve dolgozom, de ez a munka a legkedvesebb számomra, nem azért mert református templom, hiszen én magam római katolikus vagyok. Viszont a hely szelleme engem is megérintett! Az a várakozás, hogy megtaláljuk-e a keresett helyet? Hiszen a ma is élő hagyományok többféle változatot is őriznek. Voltak, akik a keleti oldalt és voltak, akik az Úrasztala alatti helyet jelölték meg. Az utóbbiaknak lett igazuk!

De továbbra is nagy kérdés volt, hogy vajon megtaláljuk-e a kriptát? Ezért nagy örömet jelentett számunkra a templom, belső kutatásánál, az ásátás utolsó harmadában, amikor haladtunk vissza a nyugati faltól a valamikori Árpád-kori részhez és megpillantottuk a kripta legfelső lépcsőjét!

Mielőtt beszélnél a nagy felfedezésről, szeretném, ha mondanál néhány mondatot a déli falnál megtalált téglakeretes sírokról. Ásátásaid során mikor találkoztál ilyenekkel? Melyik korszak jellemző temetkezési módja?

A kereszténység felvétele után a XI. század végétől jellemzőek, egy-két sor téglából adtak keretet, de ez csak szimbolikus, a koponya alá is tettek három téglát. A templomon belül mindig rangos személyeket temettek, az illető helynek birtokosai vagy családtagjai voltak. A déli falnál hármat találtunk felnőtt és gyermek csontokkal, sajnos bolygatott állapotban. A közeli Gáborján monostorának kertjében, ahol a sírkert egy része temető volt, ott találtunk a szabadban is ilyen temetkezést, ez a debreceni Dózsák temetkezési helye volt.

Szeretném, ha most beszélnél a nagy felfedezésről – ami azóta is országos szenzáció –, a Bocskai család kriptájának megtalálásáról.

Úgy történt, mint általában a nagy felfedezések. Már le is mondtunk arról, hogy itt lehet, amikor megtaláltuk a legfelső lépcsőt, ami a kutatás pillanatában úgy látszott, mintha már-vány lépcső lenne. A kibontás során láttuk, hogy téglából készült, ami nagyon jó minőségű fehér habarccsal volt húzva. Miután a lépcsőket kibontottuk, lépésről-lépésre haladtunk, a most már biztosan tudott kripta felé. A tizedik lépcsőnél ott volt előttünk a takarófal, majd a kripta bejárata, szépen kiképzett boltíves ajtókerettel. A takarófal felső-déli oldala meg volt bontva, mint rövid időn belül kiderült, a sírrablók itt hatoltak be – nagy valószínűséggel – a most álló templom építésének idején!

A takarófal lebontása után elébünk tárult a kripta. Bevilágítottunk és egy gyönyörű keresztboltozatos, késő gótikus – kora reneszánsz, jó minőségű vakolattal borított helyiséget láttunk, ami szerintem 1450 körül készülhetett mérnöki pontossággal. Sajnos a kripta kétharmad részig földdel volt feltöltve, a mennyezeten is ott éktelenkedett annak az áttörésnek a nyoma, ahol a sírrablók próbálkoztak, de itt nem értek be, ebből is látszik, hogy a kriptát felülről találták meg, tehát nem a teljes takarófalat bontották ki, de mégis a kripta bejáratánál hatoltak be, itt húzták ki a leleteket, gyorsan „dolgozhattak”, gyalázatos munkát végeztek!

Teljesen bolygatott volt a kripta?!

Sajnos, ezt a feltárás is igazolta. Felnőtt combcsontok meredeztek ki a visszadobált földből. A kutatás során csak jó egy hét múlva látszott egy koponya. Koporsóból famaradványok látszottak több helyen a keleti, déli és északi oldalon. Feltűnő volt a szalmából font elégett, csóva maradványok nagy száma, ami azt feltételezi, hogy a sírrablók „gyors munkájához” szükség volt valamilyen világításra, fáklyának használták. És amit érdemesnek találtak összeszedték és elvitték! Valami módon olyan száraz lehetett a bent lévő tölgyfa koporsók maradványa, hogy tűz keletkezhetett, a nagy tűznek, nagy égésnek a nyomát is megleltük: elszenesedett tölgyfa maradványok, átégett üvegdarabok voltak a földben. Utána, hogy eltüntessék ennek a sírrablásnak a nyomát, nagyon sok földet bedobáltak és felülről a nagy keresztboltozatot is igyekeztek „bestopponni”. Mindez az új templom – a harmadik – építésének korára tehető!

Ha ilyen pusztítást végeztek a sírrablók, maradt-e valami az utókorra?

Igen, hét felnőtt koponyája került elő, viszont a hozzá tartozó csontok nem, vagy nem egészen. Pl. hiányoznak a gerincoszlopok csontjai, ugyanakkor vannak alsó álkapcsok, melyek gyermek koponyájából származnak. A megtalált csontok alapján tíz-tizenegy személyt temethettek a kriptába. Ha ezeket nem is lehet elkülöníteni, a csontokat természetesen külön kezeljük, DNS-mintákat szeretnénk vetetni – ha ez lehetséges – a fejedelem csontjaival összehasonlítani.

A csontokon kívül még mit rejtett a kripta?

Koporsószegeket, egy-egy ruhagombot, textil maradványokat, késő gótikus reneszánsz övet, díszítő bronzlemezt, bőrmaradványokat, díszített ezüst szíjszorító lemezt, sodrott láncszemekkel, aminek csak a fél oldala került elő. Nagyon szép rozetta és félhold alakú aranyozott ezüst koporsó szegeket, amelyeket temetésekben használtak, a koporsót nemes anyaggal takarták le és azok rögzítésére szolgáltak. A koponyák és a csontok mennyiségéhez nagyon kevés a koporsószegek száma! Nyilván ezek csillogtak-villogtak és a sírrablók megtalálták. Hogy milyen pompával temetkezhetek egy megtalált arany gyűrű bizonyítjára, latin betűs felirattal, most van vizsgálat alatt.

Ahogy már többször is említettem a sírrablók alaposan, gyorsan dolgoztak és titokban. Erről sehol nincs említés, mert Kismarján mindig olyan nagy Bocskai kultusz volt, hogy más-ként nem is lehetett volna.

A csontok és leletek alapján megállapítható-e, hogy hány évszázadon keresztül volt a kripta temetkezési hely?

A kripta 1450–1460 körül Mátyás uralkodása alatt készülhetett és 1660–1680 között évekig temetkezettek bele. Az biztos, hogy a fejedelem felesége Hagymássy Kata nem itt, hanem Mezőtelegden van eltemetve, mert éppen a szabadságharc megkezdése előtt 1604. szeptemberében halt meg.

Az említetteken kívül még milyen temetkezési helyet találtak a templomban?

A templom északi falánál az Árpád-kori részen, ahol a családhoz közeli vagy olyan távolabbi rokonok lehettek, akik a Bocskai család védőszárnyai alatt éltek. A templom nyugati falánál is találtunk teljesen ép sírokat, amelyek kétséget kizáróan egy család tagjai voltak. A koporsóknak már csak nyomait találtuk, de a csontvázak épségben, három egymás mellett és kettő felette volt, úgy, hogy amikor temettek gondosan ügyeltek arra, hogy a sír ásásánál ne vágják át az alatta lévőket.

Az Árpád-kori részhez közel volt még egy család, s ott találtunk egy nagyon érdekes leletet, egy karddal átvágott erős szemöldökű férfi koponyát.

Milyen időpontokra datálod ezeket a sírhelyeket?

Természetesen az Árpád-kori részbe temetett a legkorábbi, és a meghosszabbított részben pedig a későbbi temetkezés.

Tehát, szerinted az a nemzetség, amelyik évszázadokon át birtokolta Kismarját – s amelynek örököse a Bocskai család – ide temetkezett?

Igen, természetesen. Itt majd a történészek véleményét kell kikérni, de csak a Bocskai család tagjai – ahogy a fejedelem írja: „a mi eleink, ükapáink, nagyapáink, ősapáink” – temetkezettek a templomba.

A kismarjaiak nagyon sokat köszönhetnek a kutatóknak, mert bebizonyították – amit eddig is hittünk –, hogy ez a föld rejtje azokat a csontokat, amelyből a nagy fejedelem is vétetett. Bizonyíték arra is, hogy minden kutatás egyben nemzeti sorskérdés is, azonosságtudatunk alapja, közösségszervező erő, hiszen máris látható, hogy az itt lakó és elszármazott kismarjaiak megmozdultak, hogy segítsék az ásatási és helyreállítási munkákat.

Ennek a nagy munkának szorgalmazója és szervezője a fiatal református lelkész Szabó János, aki nem is olyan régen 2002-ben érkezett Kismarjára. Tradicionális papi családból származik, felmenői is mind református lelkészek. Őt is megérintette a hely szelleme, és a családi örökségen túl, hozta magával azt a protestáns küldetésűt is, ami évszázadokon át megtartotta egyházunkat. Most Őt kérdezem.

Milyen érzés egy fiatal, nemrég felszentelt lelkésznek, szolgálata kezdetén egy ilyen országos hírű, régészeti szenzációt átélni, hogy itt a kismarjai református templomban egy nagy nemzeti emlékhelyet talált meg?

Először is az a megtiszteltetés, amit ebben a feladatban érezhetek. Régészeti feltárást átélni önmagában is nagy élmény, ami keveseknek adatik, de az, hogy egy ilyen hatalmas történelmi személy nyomában járhatok mindenképpen ajándéka a mennyei Atyának. A megtiszteltetés szót, pedig azért használtam, mert nemcsak átélem ezeket a dolgokat, hanem világosan látom, hogy kegyelmes Istenünk valamilyen módon felelőssé tett az itt lévő anyagi és szellemi örökségért. Nem tettem semmit, amivel ezt kiérdemeltém volna, de valami Titok folytán az Úrnak tetszett, hogy engem erre elrendeljen.

Ezt a kálvini gondolatot az „eleve elrendelés”-t kapcsolja össze a bibliai idő kifejezésével – a Bocskai kriptá feltárása utáni ünnepi hálaadó istentiszteleten – mindezt értelmezve önmagára és a kismarjai gyülekezetre: „Jól vigyázzatok tehát hogyan éltek; ne esztelenül, hanem bölcsen, kihasználva az alkalmas időt ...” (Ef5, 15–16); és így folytatja igei magyarázatát: „A Biblia az időre több kifejezést használ. A folyamatosan telő időt *kronosznak* nevezi. Azokat az időpontokat, vagy rövidebb időszakaszokat pedig, amikor Isten valami különös nagy dolgot akar cselekedni egy ember, vagy gyülekezet életében a *kairosz* szó jelöli. Ott nemcsak telik az idő, mint máskor, hanem ott valami történik vagy történhet. Ezek az elkészített alkalmak a nagy lehetőségek.

A kettő közötti különbséget itt Kismarján ma nagyon könnyű megérteni. Több látogató is kérdezte, hogy az elmúlt kétszáz év alatt, mióta az új templom áll, miért nem jutott eszébe senkinek megkeresni a Bocskai család kriptáját. Természetesen sokaknak volt eszében, de az Úr számunkra készítette el az időt. Az elmúlt kétszáz év az az idő, amit a Biblia *kronosznak* mond, mely folyamatosan telik. Az elmúlt pár év, pedig, mióta a templom felújítása folyik – a *kairosz* – vagyis, az Isten által előkészített *alkalmas idő*. Jó alkalom, melyet áldozatok árán is ki kell használni. Hiszem, hogy Isten akarata most ez a feltárási munka, világosan látszik, hogy az Úr rendezte össze az időpontokat, az érkező segítséget: a Fejedelem által vezetett szabadságharc 400. évfordulója, a templom felújítási munkáinak haladása, a nagy szaktudású és lelkesen dolgozó régész nő megtalálása, a gyülekezet áldozatvállalása, és akarata, hogy belefogjunk e munkába, a helyi önkormányzattól érkező segítség, az egyházkerület támogatása – mind olyan összhangban, hogy mást nem is tehettünk csak éltünk a számunkra „elkészített idővel”.

Tiszteletes Úr! Az „elkészített idő” milyen feladatokat ad még Önnek és a kismarjai gyülekezetnek?

A kriptá megtalálásával világossá vált küldetésünk, Bocskai István szellemi, lelki örökségének ápolása, terjesztése, ami természetesen hosszú távra szól. A szellemi-lelki örökségen a haza szeretetét és igaz Krisztus hitéből táplálkozó életgyakorlatát értjük, mely politikai és közösségi gondolkodását is meghatározta.

A közösség iránti hűségét az is mutatja, hogy fejedelemségében is gondolt szülőföldjére és abban az időben, amikor az emberek gyakran váltogatták vallásukat, megmaradt igaz, református keresztyének!

Mindenképpen kegyeleti helyet is szeretnénk kialakítani, hiszen a nemzettudat romlása, csak saját nemzeti hőseink felemelésével és bemutatásával állítható meg.

Mert „csak az országot, a történelmet jól ismerő népé lehet az ország! Országa és népe pedig addig van, ameddig történelme és nemzeti tudata van!”⁵

Sajnos, sem az előző évszázadokban, sem az elmúlt évtizedekben nem került megfelelő helyre Bocskai tevékenységének értékelése; hogy mit tett nemzetért, hazáért, Európáért? Pedig, vannak történészek, akik Áprádhhoz, Szent Istvánhoz mérik életművét, akik a legnagyobb erdélyi fejedelemnek tartják!

Sárkány Viola

Aki szeretne hozzájárulni a magyarországi Bocskai-kultusz megerősítéséhez, hogy nemzeti zarándok-és kegyeleti hely legyen a fejedelem szülőhelye és a református templomban megtalált Bocskai-kriptá, azok a csontok, amelyből a nagy fejedelem vétetet, az alábbi számlaszámon segítheti a kismarjai református eklézsia erőfeszítéseit.

**A „Kismarjai Református Templomért” Közhasznú Alapítvány számlaszáma:
6110037-17030614 Pocsaj és Vidéke Takarékszövetkezet**

⁵ Halász Péter: Beszélgetés Kanyar Józseffel. Honismeret 2000/2 szám 6. old.

Nyárádszereda, vagyis Marosszereda¹

„Zavaros a Nyárad. Nem akar megszállni” énekeljük sokan a szép népdalt. De vajon hányan tudják, hogy merre is folyik a Nyárad? Erdély közepén, Marosvásárhelytől délre, Vármező (Szováta közelében) és Nyárádtő között folydogál ez a kedves folyócska többnyire „megszállva”, bár tavasszal el-elöntve völgyének mélyebben fekvő területeit. A Nyárad, Orbán Balázs szerint „az egyedüli székelyföldi folyóink között, mely eredetétől fogva a Marosba szakadásáig, mindenütt székely partokat mos és termékenyít, mely a Székelyföldnek ugyan legkisebb, de legragaszkodóbb folyója”.

Nyárádszereda (románul Miercurea Nirajului) pedig csinos kis falu a Nyárad-mente közepén. Azaz, dehogyan falu, hiszen éve már város! Pontosabban, újra város. Hogy' is van ez?

A község első írásos feljegyzése a XIV. századból származik; az 1400-as évek végén, Zereda néven, már városként említik. Egy évszázad múlva Marosszereda a neve, és Marosszék egyik legjelentősebb városa. (A másik Marosvásárhely.) Mintegy ötven éven keresztül ez az adminisztratív központ is. A XIX. században azonban csökkent a jelentősége és – mezővárosi rangja ellenére – Szegény Szeredának is hívták. 1876-ban községgé sorolták vissza. Később megint fejlődésnek indult, s 2003-ban újra városi rangot nyert. A helyiek azonban továbbra is csak falunak tartják.

„Nyárádszereda község Romániában, a Maros mellékvize, a Nyárad partján, Marosvásárhelytől K-re. L.: 1524 (magyar; 1910), 3902 (95% magyar; 1992). A Nyárad mente táj központja. Első írásos említései: 1334 (de Sancto Laurentino), 1567 (Zereda). Marosszék régi székh.-e, első vásáros helye. 1605-ben az itteni egy.-en választották meg Bocskai Istvánt Erdély fejedelmévé. A 15. sz. és 1886. között mezőváros; középkori vásárjogát II. Lipót bővítette ki három országos vásár tartásával. Járási székh. 1919-ig és 1940–44-ben Magyaró.-hoz (Maros-Torda vm.) tartozott.”

Magyar Nagylexikon 13. kötet 884. oldal.
Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest 2001.

Nemcsak azon vitatkoznak az itteniek, hogy Szereda végtére is város-e vagy falu, de azon is, hogy az itt élő emberek székelyek-e vagy sem. Mindkét oldalon vannak érvek. Abban azonban mindenki egyetért, hogy a település legnagyobb eseménye 1605. február 21-én történt. Ekkor választották itt Erdély fejedelmévé Bocskai Istvánt. Egyesek tudni vélik azt is, hogy hol állt az a ház, amelyeknek az erkélyéről (!) – bizonyára tornácáról – kiáltották ki a döntést. (Az Erdélyi országgyűlés egyébként csaknem hét hónappal később, szeptember 14-én Medgyesen iktatta be őt a fejedelmi székbe.) Nyárádszereda lakosságának csak 300 esztendővel később jutott eszébe, hogy megemlékezzen erről a politikai eseményről.

Eleinte csak egy emlékkövet akartak felállítani, de Ravasz János református esperes addig buzgólkodott, míg a „szegény székely nép filléréiből” 4000 korona összeget össze nem gyűjtött. Horváth Géza, marosvásárhelyi születésű, de Budapesten élő szobrászművész formázta meg a kétszeres életnagyságú bronz mellszobrot, melyet 1906. június 23-án lepleztek le. A szobor ma is a református templom előtt áll, de a csaknem évszázadnyi idő alatt mindössze 29 éven keresztül volt ott, 69 esztendőn át „rejtőzködött”.

Hogy is történt ez? A trianoni fordulat után, az 1920-as évek közepére magyarellenes hangulat alakult ki, és a hatóságok elrendelték a szobor levételét. A szobrot a templomkertben a fászinben helyezték el. A helyzet tovább romlott, és 1933-ban dr. Árkossy Jenő, az akkori lelkipásztor kérésére, biztonsági okokból Kolozsvárra, a Református Teológia épületébe szállították. 1940-ben, az „erdélyi metamorfózis” idején természetszerűleg került vissza Nyárádszeredába, ahol 1940. november 25-én ismét felállították. Alig négy évre rá az átvonuló hadak megcsonkították a szobrot; letörték a Bocskai-süveg darutollát, mely azóta sem került elő. A várható további rongálások elkerülése érdekében a szobrot ismét levették és a templom hátsó karzata alá menekítették, arccal a fal felé fordítva. 1950-ben Török Ernő lelkipásztor került Nyárádszeredára, akinek első dolga az volt, hogy a szobrot kifelé fordította. A lelkész szívén viselte a szobor sorsát, így örült, amikor 1956-ban szóba került annak ismételt felállítása; ám a magyarországi forradalom után kialakult helyzet megghiúsította a tervet. Csak húsz esztendő eltelté-

¹ A cikk megírását a Magyar Kollégium segítette.

vel nyúltak ismét a hozzá: a templom előcsarnokában egy – Erdély címerével ellátott – faragott kőtalapzatra helyezték. „Ettől kezdve a templomba jövőket szimbolikusan Bocskai fogadta” – írja Székely Endre Nyárádszereda református lelkésze. Végül is 1997. július 12-én jött el a szobor napja, mikor is – immár harmadszor – újra felállították a templom előtt. Talapzatán, a tér felé eső oldalon a képen látható felirat olvasható. A templom felőli oldalára pedig ezt vészték:

E SZOBROT EMELTE
A HÁLÁS SZÉKELY NÉP
A BÉCSI BÉKE
300. ÉVFORDULÓJÁN
1906. JÚN. 23.

A nyárádszeredaiak ma is büszkék arra, hogy falujuk – azaz városuk – ilyen nagy esemény színhelye volt. Mindenki tudja, hogy miért áll a templom előtt, a főtéren (Hársfa tér) a szobor, és az arra járó idegen figyelmét fel is hívják rá. Sokan ismerik az emlék hányatott sorsát is.

Egyébként is; már régen nem beszélhetünk Szegény Szeredáról! A település élni, fejlődni akar. Ha az utazó behajt Nyárádszeredába, megállapíthatja, hogy csinos, rendezett községbe vitte a szerencséje. (Bár az újabban terjedő angol nyelvű feliratok nem derítik fel a szívét!) Az 1980-as években művelődési ház, áruház, tömbháznegyed, vendéglő épült. Az emberek tenniakarását az 1989-es politikai fordulat hozta meg. 1994-ben alapították meg a Nyárádszeredai Bocskai István Közművelődési Egyesületet, melynek mintegy 110–120 tagja van. Elnöke a kezdetektől fogva Kádár Gyöngyi, aki egyben a művelődési ház igazgatója is. Azt mondja, hogy 40–50 tag munkájára mindig lehet számítani. A egyesület adja ki a *Bekecsalja* című helyi lapot (a Bekecs, a Nyárad felső folyását uraló magas hegy). Megalakulás óta minden évben megrendezik a Bocskai-napok rendezvénysorozatát. Nyáron a Szeredai Napok programja gyűjti össze a környékről az érdeklődőket. Ennek egyik fő eseménye a papok–polgármesterek nagypályás labdarúgó mérkőzés. Működik a *dalárda* (természetesen ez is Bocskairól elnevezve), s az iskolai munka segítésére megalakított Bocskai Alapítvány. Bocsiban tartják építészeti értékeiket is. Szép állapotban van a XIII–XIV. századból való (bár a szájhagyomány szerint „Hunyadi János építette”) szentannai református templom. Ma is épen áll Andrásfalván az 1723-ban épült *fakapu*, melyben a szögek is fából vannak. (Szentanna és Andrásfalva Nyárádszeredával összeépült falvak.) Nemcsak gondozzák a falu két szabadságharcban résztvevő katonájának – Deák Farkasnak és Szász Károlynak – sírját, de rendre megemlékezéseket is tartanak itt.

„Nyárádszereda a Nyárad (Nagy-Nyárad) és a Bekecs hegyéről lefolyó Kis-Nyárad összefolyásánál fekszik. Nyárádszereda Nyáradmente fő helye. Az egykori mezőváros 1861-ig Marosszék székhelye, később járás-, ill. rajoni székhely volt. 1968 óta Maros megye egyik községközpontja, Középső- és Felső-Nyáradmente gazdasági, kereskedelmi és művelődési központja. Beléolvadt falvai: Süketfalva, Nyárádszentanna és Nyáradandrásfalva; míg a községhez beosztott falvak: Székelytompá, Székelybő, Kisszentlőrinc, Székelymoson, Székelysárd, Vecse és Demeterfalva. Ezek együttesen 5865 lakost számláltak, melyből 4925 magyar, 699 román, 237 cigány (1992).”

Vofkori László: Székelyföld útikönyve I. kötet 213. oldal.
Cartographia Kft. Budapest 1998

A magyarországi Corvinus Egyetem 1993 óta működteti itt a Kertészmérnöki Szak Határon Túli Levelező Tagozatát, amely Romániában is elismert végzettséget ad. 2001 nyarán vidékfejlesztési munka indult el Nyárádszereda kistérségben.

Nyáradszereda népe meghallotta az idők szavát. Azt mondják: azért fontos számukra Bocskai, mert a magyarság megtartásához adott nekik erőt. Mert volt valami konkrét dolog, amihez kötődni lehetett. S megmaradtak a Nyárad mentén magyarnak!

Romhányi András

„A leghazafiasabb érzelmű tábornok”

Nagysándor József (1804–1849)

A gyorsuló időben élő ember könnyen elfelejti az elődök halhatatlan cselekedeteit. Csak a szabályos időközönként ismétlődő évfordulók kapcsán támad fel róluk az emlékezés. Nagysándor József nagyváradi születésű aradi vértanúról napjainkig nem készült összegző jellegű történeti portré. 2004-ben születésének 200. és kivégzésének 155. évfordulója indokolja életének, tevékenységének és vértanú halálának megismertetését egy rövidebb írás által.

Nagysándor József születési időpontja az írások zömében 1804. október 17-e. Születésének helyszíne egyértelműen bizonyított: Nagyvárad, mégpedig az akkor különálló közigazgatású városrész, Várad-Olaszi. Azt is tudjuk, hogy Nagysándor római katolikus vallású volt. Ennek ellenére a Várad-Olaszi római katolikus plébánia-egyébként rendben megőrzött korabeli anyakönyveiben nem találunk rá adataira és a másutt folytatott kereséseink sem vezettek eredményre. A bátor tábornok nevének írásmódja is problémákat okoz. A helyes névírás Nagysándor József. Ennek döntő érve: maga a tábornok leveleiben, sőt aláírásában is így írta.

Nagyvárad Nagysándor születésekor még álmos kisváros volt, amely csak nehezen tudta felvenni a gyorsabb ritmusú fejlődést. A XVIII. században az addig egységet alkotó négy városrész Várad-Olaszi (1726), Várad-Velence (1722), Várad-Váralja (1792) valamint Várad-Újváros közigazgatási szempontból teljesen különvált. Várad-Olaszi, ahol 1804-ben Nagysándor József született a legnagyobb volt a négy városrész közül.

Nagysándor gyermek és ifjúkoráról keveset tudunk. Vagyontalan magyar nemesi családban született. A család származását és életkörülményeit nem ismerjük. Szülei közül csak apjáról (József) tudjuk, ügyvédként kereste kenyerét Nagyváradon. A nemesi jegyzékekben nem sikerült róla adatokat találni, viszont a család nemesi címerének leírása fennmaradt.

Nagysándor Józsefnek volt egy lánytestvére Nagysándor Johanna, akinek férje Schmidt János Pest vármegye főorvosa volt. Házasságukból két gyermek született Schmidt Emma és György. Rajtuk kívül volt egy testvérbátyja Nagysándor Imre, aki Kalocsán érseki orvos volt. Róla még annyit tudunk, hogy gyógytanár és Kalocsa város rendes főorvosa is volt és társadalmi vonalon is tevékenykedett. Végig jó kapcsolatokat tartott fenn velük és levelezésük nem szűnt meg. A váradai családi házat mindenki elhagyta, de mivel ott Nagysándor József tizenöt évet töltött el azt később emléktáblával is megörökítették.

Nagysándor 1813-ban, kilencéves korában kezdte el tanulmányait a nagyváradi római katolikus gimnáziumban s hat év elteltével 1819-ben fejezte be. A katonai pályát választotta, amellyel együtt járt, hogy elhagyja szülővárosát, tizenöt évesen az 5. számú tüzérezred iskolájába került, ahol 1822-ig a négy éves alsófokú tisztiiskolát (hadapródiskola) végezte el. Innen Itáliába kerül hadapródként, ahol elkezd a katonai pályát, amely nem kedvezett a rendezett családi életnek, igaz korai és jó nyugdíjjal kecsegtetett. Ezzel is magyarázható, hogy végig nőtlen maradt. Igazán nősülésre csak nyugdíjazása után 1847-től gondolt. Mivel unokahúgát, Schmidt Emmát akarta feleségül venni, külön esketési engedélyt kellett kérnie az esztergomi érsektől. Az eljegyzést már 1849 elején megtartották és az engedély is megjött, azonban a folytonos visszavonulás következtében a házasság nem történhetett meg. Fogságba kerülése, majd elítélése után, az utolsó pillanatban az engedélyt valamint a jegygyűrűt visszaküldte Aradról Vinkler Brúnó minorita szerzetes által. Mindez gyöngéd kapcsolatra utal, amit bizonyára mély gyász követett, azonban az egyik visszaemlékezésben tévesen állították, hogy Schmidt Emma bánatában megtévelyedett. A valóságban társadalmi helyzetéhez képest ki-

emelkedően jól ment férjhez: Klauzál Gábornak, az első magyar felelős kormány volt miniszterelnökének, Szeged nagynevű képviselőjének lett 1851-ben a felesége, majd az özvegye. Házasságukból Emma (1855), Gábor (1857) és Mária (1859) nevű gyermekeik születtek. Mindhármuknak Deák Ferenc volt a keresztapja.

Nagysándor József később is járt Nagyváradon, azonban szülei halála után a kapcsolatok valószínűleg megszakadtak. A forradalom és szabadságharc alatt csak a debreceni vereség utáni gyászos visszavonulás időszakában ejtette útba a várost. 1849. augusztus 3-án este hét körül érkezett meg serege maradványával Biharpüspökibe, ahol letáboroztak. Nem ismeretes

sem a tábor, sem pedig a hadiszállás helyszíne Biharpüspökiben (jelenleg Nagyvárad egyik lakónegyede), pedig ott fontos döntést hoztak: elhatározták, hogy az I. hadtest Görgey seregnél marad, s ezzel Nagysándor elindult azon az úton, amely az aradi veszthelyen ért véget. A döntést megelőzte, hogy Nagysándor még augusztus 3-án este bement Nagyváradra, ahol Görgey törzskarával, valamint Szemere Bertalan és Bathyány Kázmér miniszterekkel találkozott. Az elhangzott szavakból Nagysándor arra a következtetésre jutott, hogy fontos döntések születtek a jövőre nézve. Keserű viszontlátása lehetett szülővárosának, gyermek és ifjúkora színhelyének, melyet csaknem három évtizede már elhagyott, amikor katonai intézetbe adták. Augusztus 4-én még Nagyváradon maradt, másnap megindult Aradra szülőmegyén keresztül, Gyapjún és Nagyszalontán megszállva. Ekkor látta utoljára Nagyváradot, amely később igyekezett ápolni aradi vértanúja emlékét.

Nagysándor *alkatáról, személyiségéről, egyéniségéről* is keveset tudunk, inkább a később közzölt szűkszavú írásokra támaszkodhatunk, amelyekből összességében kedvező kép tárl elénk. A főleg fizikai állapotát bemutató írások közül hármat ismertetünk.

Az első szerint: „Egy negyvennégy éves, arcképei szerint félelmetes harcsabajszú, de ábrándos tekintetű, betegséggel küszködő férfi áll tehát előttünk, akiről nem tudjuk, mikor, hogyan, milyen élmények hatására alakult ki a polgári radikalizmussal rokonszenvező, ahogy kortársai mondták: nyílt republikánus politikai állásfoglalása.”

A korabeli sajtó egyik beszámolója szerint: „A budai várba legelső között bejutó honvédcsoport élén, Nagysándor alacsony zömök, erős vállú és karú, barna férfiú Tuthutum-féle arckifejezéssel, valóságos született huszár. Tisztjei szintén nagyon dicsérik s bátorságát és vitézségét felülmúlhatatlannak mondják.”

Másutt így jellemzik: „A kiugró pofacsontú nagy bajszú őszbe csavarodó Nagysándor (szép, fiatal mennyasszonya Pesten), aki egyáltalán nem volt barátja Görgeynek, mégsem tárgított mellőle, és aki olyan tődőbajos, hogy lóra sem szabadna ülnie, mégis ott volt minden huszárhozamban.”

Alkatáról, jelleméről, emberi erényeiről és gyengeségeiről, felfogásáról is beszámolnak. A szabadságharcban betöltött szerepét is figyelembe véve írták róla a következőket: „Ezen hazáját oly lángoló hévvel szerető hős, ki ha száz étellel bír százszor föláldozza magát az imádott haza és szabadságért!...” Márkus László szélsőségesebben vélekedik róla: „Nagysándor József a szabadságharc – hírhedt – vörös republikánus lovastábornoka, az aradi tizenhárom egyike”

Mészáros Lázár már meggondoltabban fogalmaz. Amikor a forradalom és szabadságharc vezéregyéniségeit osztályozza Nagysándor Józsefet a „kisebb vezénylők” közé sorolja Kmety, Leiningen, Guyon, Gáspár, Knézych, Asbóth, Pikéty, Lenkey, Dessewffy, stb. társaságában. Nagysándorról a következőket írja: „...derék, művelt fiatalember volt, természetes ügyessége mellett jó lovas katonából csakhamar meglehetősen hadosztály-vezénylő léve.” Majd így folytatja: „Jobb is lehetett volna, ha a sors úgy akarja, hogy az osztrák lovasságnál törzstisztig emelkedve, mint valamivel gyakorlottabb tiszt léphet fel ügyünk mellett... Nagysándort Görgey nem kedvelte s ez igen mellette szól, mivel amaz az ügyet Görgey fülébe tette. Bárcsak ez alkotmányos ügyszeretetéről egyszer és akkor el ne feledkezett volna, midőn fővezére mellett Komáromból kiindítva, a helyett, hogy útját folytassa, visszafordult s ezzel Görgey ambíciójának, s Klapka győngeségének hódolt. Ez a haza veszélyét fokozza, önmagának pedig bosszútól indított kellenél több veszélyt szerzett, mi debreceni veszteségét s végre Aradon bitófára emeltetését vonta maga után.”

Szilágyi Sándor ezt írja róla: Ő volt az egyetlen, ki Görgeynek nem egyszer a szemére vetette a gazságait. Hős, kitartó katona s mindenek felett magyar ember volt.”

Hamvay Ödön szerint „Vitéz, jó katona volt. Nemcsak hős, de kötelességtudó is és ez összeütőközésbe hozta a szabadságharc ama vezérével, aki a katona sok jeles tulajdonsága mellett ezzel az erénnyel nem rendelkezett. Különös vezéri tehetséggel nem áldottam meg az isten, de mint alvezér egyike volt a legjelesebbeknek. Nem bírálta a kapott parancsokat, hanem igyekezett azt legjobb tehetségével a legjobb akarattal végrehajtani s ez mindig csak dicsőséget szerzett neki. Ő volt az egyetlen hadtestparancsnok Görgey táborában, aki nem tartozott a fővezér kamarillájához; hű maradt ahhoz a forráshoz, amelytől rangját és hatalmát nyerte, s ez az akkori viszonyok között sajnos, különös erényül számít. Ítéleteiben sohasem

volt elfogult, bosszúvágy sohasem vezette tetteit. Fényes bizonyosságát adta ennek a haditörvénytörés előtt..." Másutt ezt olvashatjuk: „Nagysándor nem volt nagy hadvezér; diplomata sem volt. Hitt az orosz pártfogás délibábjában, de híve maradt az 1848. évi alkotmánynak (...) Feleség, gyermek nem sírt utána, holttestét senki sem kérte elő.”

Gelich véleménye szerint: „Nagysándor nem bírt különös vezéri tehetséggel, de jó és vitéz alvezér volt ki Görgeyvel nem jó lábon állott. Ő volt az egyetlen hadtest parancsnok ki nem tartorozott Görgey kamarillájához. Politikai irányánál fogva inkább a republikánizmus felé hajlott és általában véve a kormánnyal tartott.”

Horváth Mihály röviden sommázza: „Egyike volt, ha nem is legszerencsésebb, de bizonyára leghazafiasabb érzelmű tábornokainknak.” Máshol megállapítják róla: „Nagysándor volt a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve.”

Még számos jellemzést ismertethetnénk, de itt megállunk, mert a tettei azok, amelyek őt első sorban minősítik. Persze voltak elfogult megjegyzések is, például Görgey szerint „Nagysándor csak írni tud, de semmit sem cselekedni.” Erre válaszolva Máriássy alezredes viszont megállapítja: „Nagysándor tábornok kisujjában több személyes bátorság és vitézség volt, mint egész Görgeyben és törzskarában.”

Nagysándor nem volt a szabadságharc legnagyobb hadvezére, tehetsége sem volt olyan kimagasló, mint például Bemé vagy Görgeyé. Helye viszont ott van a forradalom legnagyobb katonai vezetői sorában. Sőt erkölcsi tartása, bátorsága és kiállása miatt Nagysándor jóval értékesebb életművet hagyott maga után sok nálánál kiválóbb hadvezérnél. Emberi tartását és hazaszeretét az utókor ma is sokra becsüli.

Nagysándor József katonai alkatáról is keveset tudunk, inkább a később közölt szűkszavú írásokra támaszkodhatunk. Ezekből összességében pozitív kép tárul elénk. Az egyik írásban megállapítják róla: „Katonának maga a természet predesztinálta (...)” Egy másik helyen a következőképpen írják le: „Nagysándor feltűnő férfias szépsége szemet szúrt az ezredben szolgáló külföldieknek, kik alig akarták elhinni, hogy belőle valamikor igazi katona legyen. Ámde a fiatalember nagyon is bevált.”

Az 5. huszárezred Itáliában csak néhány évet töltött, midőn Nagysándor oda került, de már akkor is a kiválóbb lovass csapatok egyike lévén a belépő hadapródokat nagyon megválogatták. Nagysándor a 2. Nádor huszárezred kötelékében előbb Esszéken szolgált. Időközben a Vécsey Károly és Kiss Ernővel együtt szolgáló Nagysándor ha lassanként is, de előre lépett a rangsorban. Tiszti előmenetelét a cs. kir. hadsereg sematizmusa alapján követhetjük. 1824-ben hadnagyként helyezték át a 2. számú József főhercegről elnevezett huszárezredhez, ahol sok magyar tiszt teljesített szolgálatot, és amely előbb 2. Nádor huszárezredként, később Hannover huszárezredként vált ismertté. Ebben az időszakban Nagysándor előrébb lépett a rangsorban, 1841-ben már alszázados (ekkor Vécsey ugyanott főszázados). 1842 és 1848 között a 2. (Hannover) huszárezred főhadiszállása a Temesközben Újpecsen volt. Itt Nagysándor tovább haladt előre a rangszámában: 1845-ben már első helyen szerepelt az alszázadosok között, s rövidesen végre főszázados (Erste Rittmeister), vagyis kapitány és századparancsnok lett. Ezt valószínűleg egyrészt hosszú és eredményes katonai működésének, másrészt annak köszönhetette, hogy a többségében magyar törzstisztek (mint például Kiss Ernő ezredes, ezredparancsnok) már nem féltek előléptetésre felterjeszteni a bátor és jól képzett lovastiszt hírében álló magyar hazafit. A rangfokozatokban való lassúbb előrehaladását többen egyenes jellemének és meg nem alkuvó bátran kinyilvánított magyarságának tulajdonítják. Negyedszázados katonai pályafutásában 1846-ban törést okozott egy lóról való súlyos bukás, amelynek következtében Nagysándor megsérült és ettől kezdve a rendszeres lovaglást – kínzó mellbaja miatt – nehezen viselte. Ezt említi a már idézett aradi vallomásaiban nyugdíjazásának fő okaként. Más források családi körülményeinek alakulásában keresik nyugállományba lépésének okát. Így egy sajtóban megjelent írásban a következőket olvashatjuk: „Aránylag elég hosszú idő alatt elért századosi rangjáról lemondván nyugalomba vonult, mert családi viszonyai a hazába való visszatérést szükségessé tették.”

Részleteket erről nem ismerünk, csak feltételezni lehet, hogy az idősödő katonatisztet 43 évesen a házasság gondolata foglalkoztatta. Persze biztosan közrejátszott szándékában a magas nyugdíj és a gondtalan, nyugalmas élet reménye és nyilván az is, hogy Nagysándor elérte a századosi (kapitányi) rangot, a császári-királyi osztrák hadseregben magasabb rang elnye-

résére már nem számíthatott, arról nem is beszélve, hogy felfogásában is eltávolodott a császári szolgálattól.

1847-ben január 1-től Nagysándor, mint huszárcapitány nyugállományba helyeztette magát. A hivatalos iratok szerint kérvényét már 1846 őszén beadta, nyugdíjazási határozatának időpontja 1846. október 15. Nyugdíja folyósítását csak 1847. január 1-től kezdték meg. Huszárezrede főhadiszállásához közel, a Torontál megyei Zsombolyán telepedett le, ahol megtakarított pénzéből birtokot bérelt és gazdálkodni kezdett.

Nagysándort 1848 márciusában a forradalom kitörésének híre Zsombolyán találta. Ettől kezdve már nem sokáig maradhatott nyugdíjas, hiszen az események felgyorsulnak, áprilisban pedig közvetlen környezetében is mozgalmak indultak. A források erről a következőképpen számolnak be: „A szabadságért folytatott fősleges küzdelem azonban nem hagyta érintetlenül az ő ideális lelkét sem, s mikor a kormány elhatározta a nemzetőrség felállítását rögtön alkalmaztatásért folyamodott: ki is nevezték a pestmegyei lovasnemzetőrség őrnagyává és parancsnokává s a kormány október 6-án a déli harctérre rendelte zászlóaljával.” Másutt: „1848 tavaszán azután a nádori felhívásra a nemzet fegyveres önrendelkezésének megvalósítására hivatott nemzetőrség kötelékébe lépett őrnagyi rangban. Előbb lakóhelyén lett térparancsnok, majd a Pest megyei nemzetőrség szervezését indította el...”

Nagysándor mint térparancsnok nem működött, kiújuló betegsége miatt inkább visszavonult Zsombolyára. Úgy látszott, egy sikeres epilógussal végleg befejezi katonai pályafutását. Az ellentétek azonban megmaradtak, Nagysándor egészsége némi javulása következtében a bizonytalan helyzetben elhatározta, hogy szerepet vállal a forradalomban.

Időközben a nemzetőrség felállítása hivatalosan is megkezdődött. A zászlóalj megbízható tisztekkel való ellátásának meghatározó jelentősége volt, emiatt, ha nem találtak megfelelőket, akkor igyekeztek reaktiválni a már nyugdíjba vonultakat. Ilyen körülmények között nevezte ki István nádor Nagysándort a pest-budai nemzetőrség VI. zászlóaljának őrnagy parancsnokává. Így kezdte újra 1848. június 19-én katonai pályafutását.

Pesten mindössze öt hétig maradt, ez alatt igyekezett a zászlóalj jó megszervezéséről és kiképzéséről gondoskodni. Egészsége azonban nem állt teljesen helyre és gyakori mellfájdalmai miatt kénytelen volt fölmentését kérni. Ezt nem kapta meg, de könnyebb beosztásba helyezték: Mezőhegyesen a parancsnok mellett lett beosztott tiszt. Nagysándor pesti hetei fontosak voltak felfogásának későbbi alakulásához, hiszen ott került közelebről kapcsolatba Kossuth eszméivel és az ország központjában kapcsolatokat tudott kiépíteni, s ott volt az ország politikai és katonai központja, az első felelős minisztérium és az első népképviselői országgyűlés, és Pest adott otthont az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak is.

Mezőhegyesen hat hét után át kellett adnia helyét és Nagyikindán kamarai kerületi biztostként alkalmazták, ahol igazgatási teendőket kellett ellátnia. Valószínűleg egészsége is kezdett helyreállni, főleg ezzel magyarázható, hogy 1848. szeptember 15-től a Nagyikindai kerület nemzetőrségének élére kerül.

Nagysándor tehát – gyengélkedő szervezete ellenére – ismét belevetette magát a harcokba és a temesvári várőrség kitöréseinek elhárítására hivatott nemzetőr zászlóaljat vezényelte. November 1-jén a magyar hadügyminisztérium a kiskindai szeb támadás során tanúsított bátor helytállásáért, ügyes manőverezéséért és serege kiképzéséért kifejtett fáradhatatlan munkájáért kinevezte alezredesnek Erdélybe, a 15. Mátyás huszárezredbe.

Nagysándor nem vonult be ehhez az ezredhez saját vallomása szerint azért, mert a lovaglást egyáltalán nem bírta. Az ezrednél mint létszám felettit kezelték és a bánáti hadtestnél a mozgócsapatok parancsnokságával bízták meg. Alezredesként a Délvidéken Nagysándor egy többnyire nemzetőri alakulatokból álló dandárral Temesvár körzetében működött, fő feladata a temesvári császári várőrség megfigyelése volt. November elején már előrevetítette árnyékát a szeb felkelőkkel folytatott béketárgyalások kudarcra, emiatt Nagysándor több kisebb összecsapásban vesz részt. A délvidéki háborúk négy hónapja megrendítette a császári-királyi hadsereg egységét. 1849. január 25-én Nagysándor József alezredes a délvidéki harcokban tanúsított kiválóan bátor helytállásáért és jó csapatvezető munkájáért ezredessé léptették elő a 2. Hannover huszárezred állományában, amely a szabadságharc egyik legjobb huszárezrede volt. Nagysándor mint számfeletti ezredes tartozott a 2. Hannover huszárezred-

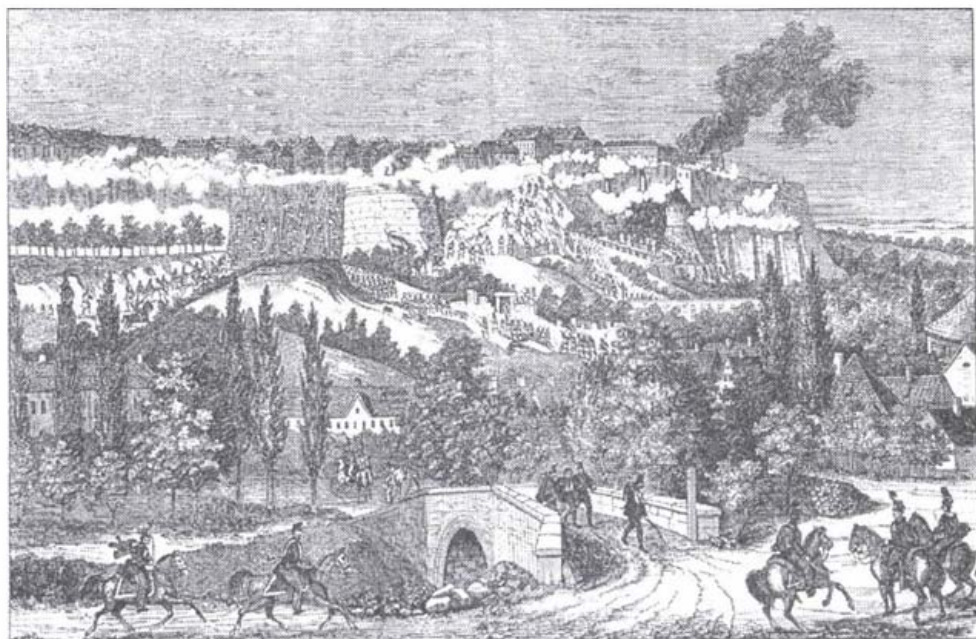
hez 1849. január 25 és 1849. április 2 között. Ugyanakkor meghagyták hadosztály-, illetve dandárparancsnoknak Damjanich főhadiszíntérre vonuló hadosztályánál.

Nagysándor ezredes szabadságharcban katonai pályafutásának egy átmeneti időszaka után (1849. január – 1849. március) elkezdődött a második, eseményekben leggazdagabb és legjelentősebb szakasza. Ebben már fontos szerepet játszott az is, hogy Nagysándor komoly tapasztalatokat szerzett a harcokban és a honvédsereg is lassan a kor színvonalán álló fegyveres erővé vált. Nagysándor a tavaszi hadjárat bevezető hadműveleteiben is szerepet kapott.

1849. március 5-én *Szolnokon* azt a feladatot kapta, hogy lovasságával az abonyi utat zárja el. Seregeit olyan ügyesen vezette, hogy sikerült több ágyút és lőszerkocsit, meg egy pénztárt zsákmányolni. A derekas helytállás nem kerülhette el a kritikus Leiningen figyelmét sem, aki Nagysándort azok közé sorolja, akik „különösen kitűntek e napon”. Kossuth is elismerte adigai sikeres működését azzal, hogy március 9-én Vécsey Károly és Klapka György társaságában javasolta a Hadügyminisztériumnak, hogy kitüntetésben részesítse, mint „ki számos csatában vitézül tüntet ki magát.”

Mészáros Lázár hadügyminiszter március 10-i válaszában Nagysándor esetében Damjanichtól kért véleményt, hogy érdemesnek tartja-e II. osztályú érdemjelre, mert ha nem akkor III. osztályúval azonnal maga is feldíszítheti. Emiatt nem kapta meg az érdemjelet rögtön az első hét között. Nagysándor továbbra is fontos szerepet játszott a magyar fősereg áprilisi elmentámadásában. Ezt annak is köszönhette, hogy az a terv, amely szerint Erdélybe küldik, nem realizálódott.

A események más irányt vettek és Nagysándor végleg a főseregnél maradt. A döntést előmozdította a katonai helyzet alakulása, amelynek következtében Klapkát a hadügyminisztériumba helyezték és helyette az I. hadtest parancsnokságát Nagysándor vette át, mint rangban legidősebb tábornok. Valóban, időközben Nagysándort, a tavaszi hadjárat hadseregének lovassági parancsnokát 1849. április 6-án Kossuth tábornokká léptette elő. Nagysándort 1849. április 4-én *Tápióbecskén* találjuk, majd április 6-án *Isaszegen* vett részt a csatában. Az április 10-i *váci* csatában is eredményesen küzdött. Április 19-én a következő összecsapás *Nagysallónál* bontakozott ki, majd április 26-án a *komáromi* csatában ismét kimutatta már megismert bátorságát és elkötelezettségét. Nagysándor az isaszegi csata után ismét a Feldunai hadsereg

A budavári csata – 1849. május 21.

összes lovasságát vezette. A komáromi csatával a tavaszi hadjárat első szakasza lezárult, amely a győzelmek sorát hozta a főhadszíntéren, de a döntő sikert nem.

Nagysándor számára ugyancsak lezárult a szabadságharcban való katonai részvételének második szakasza, amely összességében igen sikeres volt. A harcokban megállta a helyét, kisebb hibáktól eltekintve végig kiemelkedő teljesítményt nyújtott.

Nagysándor kinevezése az 1. hadtest parancsnokának meghozta azokat a nagy feladatokat, amelyekről titkon mindig álmodott, de megromlott egészsége miatt már nem igazán remélt. Mint egykori huszárcapitány nagy tapasztalata volt a lovaszászlóalj vezetésében, viszont ilyen jelentős erők vezetésében nem rendelkezett sem gyakorlati tapasztalattal, sem pedig „kombináló készséggel”. Az tény, hogy a feldunai hadsereg zöme Komáromból már április 29-én elindult Buda felé és május 4-én érkezett meg. Az ostromló sereg mintegy 31 000 főt számlált s még aznap rohamot kísérelt meg, amit az őrség visszavert. Nem járt eredménnyel a tűzérség fellépése sem. Nyilvánvalóvá vált, hogy szabályos ostromra kell felkészülni.

A Budavár elleni május 17-i első támadás oroszlánrésze Nagysándor hadtestének jutott. Azonban a rés túl meredeknek bizonyult, így nem sikerült megmászni. Budavár elleni második döntő roham május 21-én hajnalban kezdődött A legkeményebb viadal Nagysándor harc-vonalán, a fehérvári köröndtől délre eső résznél folyt. Két újabb roham indult, amelyben Nagysándor személyesen is részt vett és bátorságával lelkesítő példát mutatott.

A védők golyózápora nem tudta megakadályozni, hogy hajnali 4 óra körül Nagysándor hadtestének csapatai behatoljanak a várba. A Szent György térrel szembeni kissé alacsonyabb falakat egy önkéntesekből álló század mászta meg, rövidesen a 47. honvédszászlóalj katonái is bejutottak a várba. Időközben a 3. hadtest csapatai szintén betörték a várba, de a győztes ostrom csak azután ért véget, hogy az 1. hadtest csapatai a vár központja felől hátba támadták a még ellenálló erőket. Három és fél órai küzdelem után, reggel 7 óra felé Budavára a honvédsereg kezére került.

Budavár ostroma egyike volt a szabadságharc legnagyobb összecsapásainak, a fontos győzelemnek komoly lélektani, mozgósító hatása is volt. Nagysándor bátor helytállását az írások általában kiemelik: személyesen vezette rohamra katonáit és a résen belül, folyton harcolva közeledett a főörhely felé. Hőstettének hivatalos elismerését Nagysándor hiába várta, hiszen Görgey ellenszeme miatt győzelmi jelentésében Nagysándor nevét meg sem említi. Hőstettét a szemtanúk lelkes beszámoló, más tudósítások örökítették meg.

Nagysándort az igen sikeres szakasz idején is családjával való találkozása zökkenti ki rosszkedvűségből. A hadtestparancsnokot a sikerek ellenére is aggasztotta a szabadságharc és a haza sorsa és jövője. Nővéréhez június 6-án küldött levelében a sikerektől kapott magabiztosság helyett keserű pesszimizmussal szemléli saját sorsát és több a későbbi búcsúlevelében írt elemet is felfedezünk. Nehéz megérteni, hogy aki egy év alatt nyugdíjas századosból hadtestparancsnok vezérőrnagy rangra emelkedett, kiemelkedő sikereket elérve katonai pályafutásának csúcspontjára jutva, ilyeneket ír: „Én szerencsés soha még nem voltam, mi után vágyódtam, soha meg nem nyerhettem, mit várhatok jelenleg, mikor óhajtasom, kívánságom, reményem bennetek összpontosul? Legyen Isten szent akaratja!” Szeretteit vágyott ismét látni, de maga is tisztában volt vele, hogy a kialakult helyzet ennek nem kedvez: „kívántam, igen kívántam volna öt s Tégedet még egyszer az életben látni, történhetik-e ez valaha? Az ellenség két óra járásra áll tőlem, reményem, hogy talán holnap már összeütközünk, dicső katonáim örömmel várják ezen pillanatokat.”

Nagysándor hadtestével elindul a Vág völgyébe, ahova június 4-én érkezik meg. Ezzel új szakasz kezdődik el katonai működésében, amely már kevésbé sikeres, mint ahogy a szabadságharc menete is elindult a keserű végkifejlet felé.

Nagysándor helyzete nem csak az erőviszonyok megváltozása, illetve a Görgeyvel való személyes ellentét miatt vált nehezebbé. Hadosztálya élén ugyan kiválóan megállta helyét, egy állandó bevetés alatt lévő hadtest vezetése azonban sok szempontból más képességeket követelt. Buda ostrománál a lelkesedés és a különleges helyzet közepette viszonylag könnyű volt döntéseket hozni, viszont a későbbi elhúzóó harci feladatok hamar elfárasztották az egészségi gondokkal küzdő parancsnokot.

A zsigárdi vereséghez csak kis mértékben járult hozzá Nagysándor tétovázása és hogy nem támogatta kellő aktivitással a támadást. A kudarc fő oka a 3. hadtest elkésése, ami főleg az új

rányítási rendszer gyengeségének volt köszönhető. 1849. június 20–21-én került sor a *peredi* csatára. Máig is vitatott az a kérdés, hogy Nagysándor miért nem tudta egyik nap sem végrehajtani feladatát és vérszegény átkelési kísérletei rendre kudarcba fulladtak.

A július 11-i *komáromi* csatával, ahol a késlekedés valóban Nagysándor számlájára írható, befejeződött a nyári hadjárat első szakasza, amelyre a viszonylagos erőegyensúly volt főleg jellemző.

Időközben a cári főszereg megkezdte előrenyomulását Pest felé és egy lovassági különítményt előre küldtek egészen Vácig. Így került sor 1849. július 15. és 17. között a *második váci* csatára. Míg az első összecsapásban Nagysándor megállta helyét és szilárdan tartotta az állásokat, a város gyors kiürítésekor a források egybehangzó adatai szerint hibát követett el.

Nagysándor ebben a szakaszban egyike volt a szabadságharc azon tábornokainak, akik részt vettek a legfontosabb katonai-stratégiai döntésekben. Ugyanakkor egyike volt a közvélemény formálóinak és befolyásolóinak is. A kormányhoz való hűségét és hazafiságát nem alárendelve, tiszteletben tartotta a katonai célkitűzéseket és szempontokat. Miután Gorcsakov tábornok alá rendelt orosz egységek a Korponay János gyengén felszerelt különítménye ellenében már 1849. július 26-án reggel átkeltek a Tiszán, július 27-én az orosz főhadiszállás Tiszafüredre települt. Emiatt várható volt, hogy az I. hadtest valahol találkozni fog az oroszokkal.

Nagysándor hadtestének azon nehéz feladat jutott, hogy a sereg oldal- és hátvédét alkossa. A hadtest, melynek létszáma július végén 9521 fő, 2093 ló és 43 ágyú volt, 1849. augusztus 2-án hajnalban érkezik *Debrecen* határába, ahol még aznap sor került a szabadságharc egyik fontos összeütközésére. A mértéktartó források adataiból arra a következtetésre juthatunk, hogy a Debrecennél csatát vívó magyar seregek ereje hozzávetőlegesen 12 000 fő körül mozgott, míg az oroszoké csaknem 60 000 volt. Az ötszörös túlerővel nyilván nem volt lehetőség esélytel felvenni a küzdelmet, tehát a csata kimenetelét lényegében ez már előre meghatározta. Sajnos a leszálló ágba került szabadságharc e jelentős összecsapása később a viták, a vádaskodások és a téves értékelések áldozatává vált, amelyben a csata elvesztését nem a kialakult körülményeknek vagy az objektív okoknak tulajdonították, hanem vagy Nagysándor súlyos hibájának, vagy Görgey szándékos mulasztásának.

Amint a kiharcolt fényes győzelmekért az érdem, úgy a súlyos vereségekért a felelősség is közös. Így az elvesztett debreceni csatáért valóban felelős volt Görgey is, amikor a hadmenetet és a stratégiát kidolgozta, de Nagysándor is, amikor csatát fogadott el az orosz főszereg egy részével. Azt is figyelembe kell venni, hogy a harapófogóba került magyar honvédsereg hosszú távon nem kerülhette el az ütközetet és a vereséget sem. A debreceni csata, mely egyike volt a szabadságharc egyik legvéresebb és legjelentősebb összecsapásainak, súlyos következményekkel járt. Az oroszok legnagyobb győzelmüket aratták, a magyarok pedig az egyik legnagyobb veszteségüket szenvedték el. Az elcsigázott, demoralizált és reményt vesztett hadsereg számára már kevés lehetőség maradt.

Nagysándor maradék seregével még augusztus 2-án késő este Derecskére érkezett, majd rövid pihenés után Berettyóújfaluba vonult, ahova augusztus 3-án reggel érkeztek. Onnan tovább haladva este hét óra tájban érkeztek Biharpüspökibe (ma Nagyvárad egyik lakónegyede). Nagysándor még aznap augusztus 3-án este bement Nagyváradra, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket.

Görgey Nagysándor hadtestét augusztus 5-én, a többi hadtestet pedig már 6-án útnak indította Nagyváradról. Augusztus 9-én délelőtt érkezett az I. hadtest megmaradt hadállománya Aradra és ott az Újarad előtti táborba szálltak meg, előőrseiket pedig Németságnál állították fel. Amikor megpróbálták előretörni Schlick hadtestének sikerült visszaszorítani őket Újaradra, mivel Nagysándor még a komolyabb összecsapás előtt megkezdte hátrálását. Görgey ebben a helyzetben, mint diktátor még augusztus 11-én fegyverletételi ajánlatot küld a császári csapatok parancsnokához Paszkievicshez. Nagysándor, miután támadását Haynau Schlick-hadteste Németságnál augusztus 10-én visszaverte, több hadieseményben már nem vett részt, így katonai pályafutása a szabadságharcban, de egyébként is végleg befejeződött. Augusztus 11-én déltájban az I. hadtest parancsot kapott, hogy a tábort hagyja el és a Maros jobb partján Arad keleti részében verjen tábort. E parancsot végrehajtották és ezzel a hadtest ismét a Feldunai hadsereg kötelékébe került.

Nagysándor ténykedésének utolsó szakasza nem bizonyult sikeresnek. Reménykedett abban, hogy megbízhat az oroszok ígéreteiben, saját sorsával viszont meg volt békélve, menekü-

lésre egyáltalán nem gondolt. Antos János alezredes egy későbbi nyilatkozata szerint augusztus 11-én azzal kereste meg Nagysándort, hogy Kossuth és többek menekülnek, mert még nyitva az út külföldre. Nagysándor erre indulatosan a következőket válaszolta: „Én nem szököm el (...) meggyőződéssel harcoltam ügyünk mellett, itt maradok; tudom mi sors vár reám: a halál. Nevemet, becsületemet a szökés által nem szennyezem be.”

A szabadságharc utolsó napjaiban a hős tábornok Görgey környezetében tartózkodik, csapatai pedig a Feldunai hadsereg kötelékében maradván, 1849. augusztus 13-án Világos határában teszik le a fegyvert. A valóságban Nagysándor nem rokonszenvezett sem Görgeyvel, sem a fegyverletétel tényével, mégis megszavazta azt mert úgy gondolta egyéb út nem kínálkozik.

Nagysándor augusztus 17-én látta utoljára szülőmegyéjét, amikor a Biharhoz tartozó Sarkadon szállt meg egy napra. Innen augusztus 19-én a fogoly honvéd tisztekkel együtt Gyulára szállították. A tábornokok ott gróf Wenckheim kastélyának vendégei voltak. Augusztus 23-án a magyar tábornokokat és tiszteket átadták az osztrákoknak. Augusztus 25-én a tábornokok, köztük Nagysándor megérkeznek Aradra, ahol előbb a református lelkészlakba majd a várba szállítják őket. Az aradi hadbíróság előtt lefolytatott per már másnap, 1849. augusztus 26-án megkezdődött. A tábornokokat általában kétszer hallgatták ki, és e két kihallgatás között körülbelül két hét telt el. Nagysándort 1849. augusztus 27-én halgatták ki. A kihallgatások első fordulója már augusztus 28-án befejeződött, a rákövetkező részletes kihallgatásokra 1849. szeptember 12–15. között került sor. Ekkor már olyan kérdéseket tettek fel, amelyek által lázadásban és felségsértésben akarták elmarasztalni a vádlottakat. Nagysándor válaszában utalt az első kihallgatásán elmondottakra és megjegyezte, hogy polgári hivatalnok volt, a magyar hadsereg osztrák területre lépését sohasem helyeselte, mert csak védelmi háborúra érezte elkötelezve magát.

Nagysándor 1849. szeptember 17-i utólagos beadványában igyekezett megmagyarázni az eléje terjesztett vádpontokat. Négy pontba szedve kiegészítette az előző két kihallgatáson vallottakat. A beadvány hangjából, úgy tűnik Nagysándor már tisztában volt sorsának drámai alakulásával és eldöntötte: nem hajlandó megalázkodni az életéért sem.

1849. szeptember 26-án – éppen egy hónappal a per kezdete után – Ernst törzshadbíró elkészült a tárgyalásvezetői előterjesztéssel. Nagysándor esetében enyhítő körülményként említi „hogy a szerbek és a rákok bánási előnyomulásával elvesztette megélhetését és mint vagyontalannak alkalmazásra volt szüksége, nyugállományba való visszatérését pedig nem engedélyezték volna. Mindezekről függetlenül Nagysándor József rangja, nyugdíja és vagyona elvesztése mellett kötél általi halállal javasolta büntetni.

Nagysándor József börtönből írt leveleiből összesen négyet ismerünk. Először 1849. szeptember 8-án írt nővérének, Schmidt Jánosnénak. Ebben kifejezte meggyőződését, hogy betegeskedő nővére meg fog gyógyulni, viszont előre látja saját tragikus sorsát, amikor a következőket írva lényegében végső búcsút vesz: „– Isten végtelenül jó – igazságos – és a sors, mely olyan súlyosan sújtotta szerencsétlen családjunkat – egy harmadik – valószínűleg utolsó áldozattal – végre ki lesz engesztelve. Isten veled, szeretett jó testvérem – légy boldog, legyenek mind boldogok – ezért imádkozik lelke mélyéből Testvéred Pepi.”

A következő két levelét szeptember 9-én írta. Az első hosszabbat sógorának Schmidt Jánosnak. Azzal kezdte, hogy aggódik testvére rossz egészségi állapota miatt, majd unokahúgára Emmára tér fájjalva, hogy nem tudta jobban gondját viselni, mert a debreceni csatában pénze többségét elvesztette. Kéri őket, hogy adják át köszöntését testvérbátyjának és feleségének Kalocsára és üdvözlét a többi rokonnak. Aznap megindító levelet írt még menyasszonyának Schmidt Emmának is. A levélből ismét kiderül, hogy Nagysándor tisztában volt jövődő sorsával: „– immár elvesztettem minden reményem – mindent elvesztettem, csak irántad való végtelen, határtalan szeretetemet nem – ez a legmélyebb, legszentebb érzés, amit valaha éreztem, és ez fog kísérni a sírba...” Felszólította: „Ápold és vigasztald kedves jó anyádat” és hogy gondoljon rá szeretettel. Végül boldogságot kívánva, az utóiratban megjegyzi: „Emléklül küldök egy hajfűrtöt. Isten veled, Emmám!”

A levelek szövegéből úgy tűnik, többet nem írt családjának, rokonainak. Utolsó levelét Nagysándor 1849. október 5-én írta és adta át Vinkler Brúnó minorita szerzetesnek. Ebben megkérte, hogy rokonainak írjon vigasztaló sorokat és juttassa el az általa küldött tárgyakat is. Ez már egyfajta végrendeletnek tekinthető, hiszen lényegében a kevés utána maradó tárgyakról rendelkezett. Nagysándorról általában feljegyezték, hogy ítéletét egykedvűen vette és egy szóval sem igyekezett menteni magát.

1849. október 5-én a halálos ítélet kihirdetésével egyszerre minden megváltozott. A foglyok szigorú őrzetet kaptak, az aradi minorita kolostort pedig egy hadbíró kereste fel Howiger tábornok azzal a céllal, hogy a kivégzésre kerülők mellé adjanak lelkiatyákat. A papok igyekeztek vigasztalni, bátorítani és azzal biztatni őket, hogy a megkegyelmezés az utolsó pillanatban mégis meg fog érkezni. Ez egyeseket kicsit felvillanyozott, kivéve gróf Leiningent, Láhner és Nagysándort, akiknél inkább a csalódás és reménytelenség volt tapasztalható. Állítólag Nagysándor gyűlölettel nyilatkozott az osztrákok és Görgey eljárásáról, amikor pedig utóbbiról beszélt a harag volt leolvasható arcáról s szemei a bosszú fényétől villogtak. „Eleget figyelmeztettem Kossuthot – mondta –, fájdalom ő nem hitt nekem míg ideje volt...”

Nagysándor Józsefektől október 6-án Vinkler Brúnó minorita szerzetes beléptekor asztalnál írva találta. A tábornok ismét szívesen fogadta a lelkiatyát, aki akárcsak azelőtti napon, ismét bízta, hogy a kegyelem okvetlenül meg fog érkezni. A már rég reményét veszített fogoly fájdalmas mosollyal állítólag a következőket mondta: „Főtisztelendő úr, minek ámítsuk magunkat? Nem ismerik azok a kegyelmet, csak a bosszút és kegyetlenséget. Én részemről onnan semmit sem remélek. E percben már nincs mit a földön remélni. Imádkozzunk Istenhez!”

A keresztényi kötelesség teljesítése által Nagysándor példás buzgósággal készült fel az örökkévalóságra. Ezután egy kis levelet vett ki a zsebéből és átadta Vinklernek, majd „hosszú barna hajából egy csomót ollóval levágott, s azt koszorúalakba összeállítva” kérte a lelkészt, hogy az írandó levelekkel küldje el. Ugyancsak Vinklert kérte meg fésűje, inggombja, ezüst órája, iratai, gyűrűje elküldésével.

Később a többi lelkész is meglátogatta börtönszobájában Nagysándort, aki főleg Sujánszky Eusztákkal beszélgetett. A tábornok Sujánszkynek saját szivartokját, Vinklernek pedig egy a harcok alatt használt térképet ajándékozott. Ezután Nagysándor fölkererte Vinkler Brúnót, hogy a szomszéd cellában lévő Gáspár András tábornokot látogassa meg és nevében tőle végső búcsút vegyen, ami meg is történt.

Más források szerint Nagysándor személyesen is találkozott Gáspárral, akit kivégeztetése előestéjén azzal vigasztal: „Sohse búsulj pajtás! Én csak valamivel hamarabb jelenek meg a nagy rapporton. Ennyi az egész. S ha valaha kiszabadulsz, elmondhatod, hogy valamennyien utolsó emberig, pillanatig becsületesen helyt álltunk!”

Nagysándor szobájába lépve Vinkler tapasztalhatta, hogy a tábornok kezén s lábán vaslánc volt, de így is udvariasan elébe lépett és a kézzszorítás után rögtön mondta: „nemde mondtam tisztelendő úrnak, hogy nincs remény”, majd így folytatta: „Igen, még akkor a remény táplálhatott volna, ha bennünket akasztófára ítéleteket vittek volna előre, de miután azokra, kik lánc nélkül valának, dördültek a fegyverek amint eddig nem volt, úgy többé reményem éppen nincs.” Ekkor jött a parancs, hogy gyülekezzenek a várudvaron, ahol az elítéltek barátságosan üdvözölték egymást. Amikor Damjanich kijött Nagysándor jó reggelt kívánt neki és így szólt: „Nemde megmondtam, hogy az akasztófára vezet bennünket Görgey”. Mire Damjanich azt válaszolta: „Nem hittem, de most látom, hogy igazad volt, barátom.”

A leggyászosabb napon, 1849. október 6-án, miután kivégezték golyó által Dessewffy Arisztid, Schweidel József, Lázár Vilmos és Kiss Ernő tábornokokat, reggel hat óraker elővezették a kilenc akasztásra ítélt tábornokot. Mind civilben voltak, fekete atillát viseltek, csak Leiningenben volt hosszú tábornoki attila. Nyolcan gyalog haladtak, Damjanichot, aki a komáromi csata után lábtörése miatt nyomorék lett, egy közönséges kocsin hozták. Mintegy negyed órai út után balra kanyarodtak s rögtön észrevették a vár déli oldalán lévő térségen sorban felállított kilenc egyágú kb. nyolc lábnyi magasnak becsült tölgyfa cölöpöt, melynek mindegyike egy-egy vaskampóval volt ellátva. Vécsey, aki életében csak két függőleges oszlopból álló és keresztfával ellátott akasztófákat láthatott megjegyezte: „Hát ilyen akasztófákat készítettek számunkra?” Erre Nagysándor keserű gúnyval felelt: „Hadd el barátom, ez a legjobb és legcélszerűbb.”

Amikor a kilenc bitófát meglátta Vinkler lelkész is elérzékenyült, hogy könnyezni kezdett. Nagysándor ezt észrevette és így fordult hozzá: „Kedves tisztelendő úr, tegnap ön vigasztalt engem és most sír, jobb ha imádkozunk.” Tették is szívvel-lélekel. Ez már az oszlopok előtt állva történt, a katonaság sora alá köztépén.

Elsőnek Poeltenberget képezte ki, akit legkevésbé találtak vétkesnek, majd Török és Láhner következett, akik lényegében szakemberként tevékenykedtek, utána jöttek a hadtestparancsnokok, közülük elsőnek Knezich. Nagysándor ötödikként került sorra.

„Kérem kapitány úr!” – szólott Urticha Nagysándor József, ki erre eldobta szivarját. Ezután a foglár eloldotta bilincseiből. Elbúcsúzott ő is társaitól és a lelkészekről és emelt fővel, büszkén fellépett az akasztófa alatti zsámolyra: „Hodie mihi, cras tibi!” (Ma nekem holnap neked!) – szavakkal. Amikor a bakó már-már nyakára szorította a kötelet fönnhangon kiáltotta: „Éljen a haza!” s rövid szenvedés után meghalt. A különböző források kiemelik, hogy belenyugvással halt meg, halála viszonylag könnyebben állt be, nem túl sokat szenvedett. Más szavakat is neki tulajdonítanak, mint például a bitófa alatt elmondott utolsó mondatokként a következőket: „De rettenetes volna most az elmúlásra gondolni, ha semmit sem tettem volna az életemben! Alázatosan borulok Istenem elé, hogy hőssé, igaz emberré, jó katonává tett.”

Utána Leiningen, majd Aulich, Damjanich és végül utolsónak Vécsey. A papok eltakarták a szemüket a szörnyű látvány elől, de még a katonaság soraiból is hangos zokogás hallatszott. A kilenc bitóról lógó kilenc hullá vérfagyasztó látvány volt, csak a kirendelt tisztek és katonák közül is többet beteggé tett. A lelkészek letérdelve a bitófák alatt a kivégzettek lelki-űdvösségéért imádkoztak, ezalatt a katonaság visszavonult a várba, néhány őrt hagyva hátra.

Egész Aradon gyász és rémület honolt. Időközben az oszlopok alatt két-két újaradi paraszt gödröt ásott. Fél négykor a vértanúk arccal a vár felé függő hulláit levették a bitóról, s elhantolták őket a saját oszlopok alján ásott gödörbe. Mivel régi szokás szerint a kivégzettek ruhái a hóhért illetik, a felakasztottakat levetkőztetve teszik a gödörbe. Nagysándor József hosszú évtizedeken át jeltelen sírjában pihent a vesztőhelyen, sőt idővel már a kivégzés helye is feledésbe merült.

A kiegyezés után először Poeltenberg rokonai, a századfordulón pedig Arad városa jelentős kötséggel, de hiába keresték a kivégzés helyén elföldeltek. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a helyszínt a kiegyezésig nem merték látogatni és annyira elfelejtették, hogy az időközben felállított emlékoszlopot tévesen helyezték el. Végül a természet sietett a kegyeletről teljesen megfélemezők segítségére. 1932 májusában a nagy aradi árvíz után szükségesnek mutatkozott a Maros erősen megrongált töltésének a megerősítése. A munkálatok során az egyik földmunkás, teljesen váratlanul, csontokra bukkant és hamarosan kiderült, hogy kiknek a csontjai ezek.

Mire a későbbi ásatásokat vezető dr. Kara Győző főgimnáziumi tanár kiment megtekinteni a leleteket, azokat a munkások már elföldelték a sírgödörtől több méterre, a töltés túlpartjára, arra hivatkozva, hogy hiába várták a bizottságot. Rögtön valószínűsíteni lehetett, hogy a kivégzés helyszínét találták meg egyrészt mivel a Maros töltésén túl volt, ahol az újaradi molnárok végignyúzóhették annak idején a szörnyű kivégzést, másrészt abban a torkolatban volt, ahova ki lehet érní a vár felőli útból.

1932. május 18-án a további ásatások során, ahol Nagysándor József nyugóhelyét sejtették, „teljesen felismerhető lapockacsontokat leltek, továbbá néhány apróbb csontdarabot, sőt a láthatóan egyszer már fölforgatott földben ami évtizedre visszamenően jelzi, hogy érintette-és, rozsdás kampószöveget is találtak...”. Két nap múlva a mind sikeresebben haladó ásatások során Nagysándor sírjában világosan felismerhető koponya-, kar-, far- és lábszárcsontok kerültek napvilágra, de megtalálták a gerincoszlopot is.

Az ásatásokat rövidesen megszakították, az aradi ügyészség pedig ragaszkodott a csontok elföldeléséhez, amit nagy titokban akartak megtenni. A fejleményekről mégis tudomást szerzett Zima Tibor volt képviselő, aki Kara Győzővel együtt azt kérte, hogy a két dobozban elhelyezett csontok legalább a Steiner család kriptájába kerüljenek. Nagy nehezen kiadták nekik mindkét dobozt és ezek „minden ceremónia nélkül, a legnagyobb titokban – ha igaz – örök nyugóhelyre tértek a Steiner kriptában és az eme célt szolgáló fülkét mindjárt be is falazták.” A Steiner család kriptájában volt elhelyezve Vécsey kampószöge is, a csontjait viszont a Kultúrpalotában őrzik.

Az évek teltek, az öt vértanú megmaradt hamvai csendben porladoztak. 1956-ban azután állami érdeklődés középpontjába kerültek a csontok és megtörtént újbóli feltáráruk a Steiner család kriptájából, ahova Hujer Pál szobafestő falazta be őket Kara jelenlétében.

A csontok 1956 szeptemberében az aradi Kultúrpalota pincéjébe kerültek, ahova már 1932-ben is akarták elhelyezni. A hányattatások azonban még ekkor sem értek véget. A valódi vesztőhelyen továbbra sem volt még egy kis kereszt sem. A kivégzések 125. évfordulója alkalmából 1974. október 6-án a 11 tábormok újratemetése az emlékdomb oldalába süllyesztett újonnan létesített kriptába történt. Exhumálták Mácsán Damjanich és Láhner tetemeit,

Borosjenőről áthozták Leiningen csontjait s a Kultúrpalota raktárából a korábban exhumált tábornokok csontjait. Mindegyiket külön kis fakoporsóba helyezték, eltemették valamennyit az obeliszk alá, följük pedig kétnyelvű márványtáblát helyeztek. Azóta ott nyugszanak, a megfogyatkozott s mind jobban porladó csontok, remélhetőleg végleg befejeződött sok évtizedes hányódásuk.

Most – 155 évvel a kivégzések után – az aradi vesztőhely helyét fasor jelöli, de egy régi fénykép alapján úgy tűnik, hogy a sírok egy részére rávezették az országutat. Az emlékhely ma sincs megjelölve, az indítványt, hogy legalább egy fakeresztet állítsanak fel ott, az „illetékesek” elvetették.

Nagysándor József emléke, a többi aradi vértanúval együtt élénken megmaradt a magyarság emlékezetében. Külön szobor róla nem készült. A XX. század elején az emlékszobrok állításának csúcsideszakában Nagyváradon felvetődött egy Nagysándor szobor felállításának terve, azonban ebben nem történt előrelépés, mivel 1904-ben, születésének centenáriuma idején másik három szoborra: – Szacsavay, Kossuth és Tisza Kálmán – is gyűjtöttek. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy egy negyedik szobor felállítását nem kezdeményezték. A váradiak lelkiismerete annyiban volt tiszta, hogy az 1890-ben Aradon felállított Szabadság-szobor költségeire 50 koronát küldtek.

A számos vértanúnak tisztelgő emlékhelyből Nagysándor Józsefet összesen 6 emléktábla örökíti meg, amelyből 5 jelenleg is létezik, az egyik Nagyváradon. Ezeken kívül csak a debreceni Nagysándor József halmon felállított emlékmű örökíti meg a vértanú bátor helytállását, az is az elveszett debreceni csata helyszínén.

Nagysándor emlékezetét – akárcsak a többi vértanúét – a róla elnevezett intézmények, utcák, terek stb. is őrzik. Nagysándorról általában katonai alakulatokat és iskolákat neveztek el. Természetesen ezeket nehezen lehetet mindet azonosítani, emiatt csak néhány példát említünk. Így Székesfehérváron Nagysándor József Híradó Zászlóalj létezik, Békéscsabán a második világháború után mintegy félszázadig a 101. gyalogezred laktanyája viselte az aradi vértanú nevét. Az iskolák között megemlíthetjük a Nagysándor József Általános Iskolát Debrecenben és a Nagysándor József Gimnáziumot Budakeszin.

Sajnos a hozzá főleg kötődő Partiumban és Bánságban, valamint a Felvidéken, vagy Délvidéken tudtunkkal egyetlen oktatási intézmény sem viseli nevét. Más jellegű (nem katonai, vagy oktatási) intézménynél nem találkoztunk Magyarországon sem a nevével, viszont több nagyobb városban van róla elnevezett utca.

Nagysándorról Budapest területén már 1908-ban három utcát is elneveztek, 1928 és 1949 között hat utca viselte nevét. 1949-ben Nagysándorról elnevezett utcák száma eggyel csökkent, de így is maradt öt. Sajnos a Partiumban és Bánságban nem tudunk egyetlen róla elnevezett utcáról sem.

Nagysándor József emléke ma is élénken él a magyarok köztudatában, minden október 6-a alkalmával róla is az egész világon megemlékeznek Hősi áldozatvállalása és bátor helytállása máig ható üzenetet tartalmaz: a nemzet meg kell őrizze önazonosságát és múltja emlékeit. Nagysándor József vértanú halálát bátorsága, haza- és szabadságszeretete okozta, emiatt méltó helye van a hősök panteonjában.

Dr. Fleisz János

Irodalmi válogatás: *Bona Gábor*: Szabadságharc 1848–49-ben. Magyarország hadtörténete. I. kötet. Szerk. Borus József. Bp., 1985. – *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. (Harmadik átdolgozott, javított kiadás). Bp., 2000. – *Csorba László*: A tizenhárom aradi vértanú. Bp., 1989. – *Fleisz János*: Nagysándor József emlékezete. Várad aradi vértanúja, Bihar Napló, 1999. október 6. – *Hamvay Ödön*: Az aradi tizenhárom. 3. kiadás. 1909. – *Hegyesi Márton*: Biharvármegye 1848/49-ben. Nagyvárad, 1885. Új kiadások Nagyvárad, 1999. és Debrecen, 2002. – *Hermann Róbert*: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp., 2001. – *Katona Tamás*: Az aradi vértanúk. 4. átdolgozott kiadás. Bp., (2003), – *Katona Tamás*: Budavár bevételének emlékezete 1849. Bp., 1989. – *Kedves Gyula*: A szabadságharc huszárai. Bp., 1992. – *Kovács Géza*: Az emlékező város: 150 – október 6. Arad 1849–1999. Arad, 1999. – *Pávai Gyula*: 1848–49-es forradalom és szabadságharc aradi emlékei, emlékhelyei. Kálvária a halál után. (Az aradi vértanúk földi maradványainak hányattatása). Arad, 1998. – A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849. Bp., 1998. – *Tiszti Lajos*: A tizenhármak kivégzése. Arad. 1874. – *Varga Ottó*: Aradi vértanúk albuma. Bp., 1890.

Az aradi vértanúk emlékműve Révkomáromban

Komárom városának évezredek történelme véres ostromok és csaták színhelye volt. A történelem kutatója mint bevehetetlen erősségről szokott megemlékezni. Nevezték a Duna Gibraltarjának is, mivel a két oldalról folyóvízzel (Duna, Vág-Duna) védett vár a híres tengeri erődhez hasonlóan, szinte bevehetetlen volt. Ezt a szimbolizálja a Kőszűz is, a vár északnyugati bástyáján álló szobor, amely védangyalként kiáltja az ellenség felé: „Nec arte, nec marte” (Sem csellel, sem erővel). Baróti Szabó Dávid, a komáromi gimnázium tanára, a felvilágosodás nagy költője, maga is megénekli a Kőszűzet A komáromi földindulásról című epikus költeményében.

A komáromi vár tucatnyi ostromot állt ki az elmúlt évezred alatt. Falai dacoltak tatárral, törökkel, némettel, oroszal. Takáts Sándor, a város krónikása írja A komáromi daliák a XVI. században című művében: „Komárom mindéig kis város volt, s ma is az, csak a múltja nagy. Sokat, mondhatatlanul szenvedett a város népe, de talán éppen a létért való folytonos küzdelme és a szakadatlan szenvedés acélozta meg a szíveket és a lelket.”

A legendás múlt évszázadaiban csillagként ragyog fel Komárom történelmének égboltján az 1848/49-es szabadságharc. 1949-ben négy véres csata zajlott le a város falai alatt, és a várvédő honvédek – híven elnevezésükhöz – hét hónapon át verték vissza az osztrák és az orosz seregek rohamait. Dal, induló őrzi e korszak dicsőségét: „híres Komárom nincs bevéve, Klapka György a fővezére...” – zenéjét szerezte Egressy Béni 1849-ben, szövegét írta Thaly Kálmán 1861-ben.

A vesztt móri csata után (1848. december 30.) Komárom sorsa megpecsételődött. Először csak két oldalról; a Duna jobb partja és Csallóköz felől vették körül az ostromlók. Lipótvár február 2-án történt feladása után a harmadik oldalról – a Vág felől – is bezárult az ostromgyűrű. Az ostromsereget Ramberg altábornagy vezényelte, akinek első dolga volt a komáromi vár parancsnokát megadásra felszólítani: „Mocsa, 1849. január 1. Felhívja figyelmét arra, hogy a magyar kormányra tett esküje nem köti, mivel ez törvényesen nem létezik és korábbi esküje a császári hűségre kötelezi. További ellenállás helyett a vár azonnali átadását követeli a császári csapatoknak.”¹

Az ostromsereg megadási felszólítására, Majtényi István Komárom parancsnoka, a következő választ küldte: „Komárom, 1849. január 1. Anélkül, hogy méltósággal vitába bocsátkoznék tettünk helyességéről vagy helytelenségéről, csupán azt tudom Önnek válaszolni, amit gróf Wrba altábornagnak is válaszoltam: Komárom várát minden körülményekkel az utolsó csepp vérig védelmezzük.”²

Amikor azonban Komáromban elterjedt annak a híre, hogy a kormány és az országgyűlés elhagyta Pestet és Debrecenbe tette át székhelyét, a kishitűekben csüggedés lett úrrá. Sokan úgy vélték, hogy áldozatul dobták Komáromot a Mars oltárára. Közéjük tartozott a vár parancsnok, Majtényi István is, aki az előző hónapokban minden dicséretet megérdemelt hazafias kiállásáért, most a vár tarthatatlanságát hangoztatta. Január 6-án haditanácsot hívott össze és lemondott a vár parancsnokságáról, így szólva: „A kormány Debrecenbe, vagy mit tudom én, hová futott, talán Ázsiáig meg sem áll, s engem itt hagytak; itt akarnak Komáromban fölládozni. Ha ma az ellenség megtámad bennünket, ki tudja, tarthatjuk-e magunkat csak nyolc napig?”³

A haditanács előbb megpróbálkozott a rábeszéléssel, de amikor Majtényi kintartott elhatározása mellett, lemondását elfogadta. Komárom várának ideiglenes parancsnokává a haditanács – mint rangidős törzstisztet – Török Ignác mérnökkari ezredest nevezte ki. Még aznap Komáromy István százados, mint futár indult Debrecenbe, hogy a kormányt értesítse a parancsnok személye körüli változásról? Mivel Komárom három folyó városa: Duna,

¹ Hadtörténelmi Intézet Levéltára (H.I.L.) 1848-49. 8/11.

² H.I.L. 1848-49. 8/12.

³ *Vargyas Endre*: Magyar szabadságharc története 1848/49. Második kiadás Bp. 1879. 128. old.

Vág-Duna, Nyitra, rengeteg volt a kiöntés, a holtág, a nádas és egyéb természetadta védelmi lehetőség. A természet jóvoltából szinte lehetetlen volt a várost tökéletesen bekeríteni és elvágni a külvilágtól. A küldöncök és futárok ki is használták ezt a lehetőséget, és így mindvégig sikerült fenntartani az összeköttetést a kormánnyal. Váli Mari – Jókai unokahúga – is kitér egy ilyen futárszolgálatos epizódra: „Kedves apámnak egy szeretett unokatestvére: Baráth Józsi bácsi érkezett hozzánk. Igen fontos dologban járt. Egy vitorlavászon zsákocskában 72 ezer forintot csempészett be a várórség számára. A bankjegyek még mind elmetéletlen papírívek voltak. Amint a bankópréből kikerültek... Józsi bácsi azzal biztatott, hogy jön már a felmentő sereg! Ő nem maradhatott egy napnál tovább Komáromban, mert tudósítást kellett vinnie küldőihez.”⁴

A drámai harc pedig napról-napra fokozódott. 40 ágyú és 20 bombavető mozsár szórta gyilkos tüzét heteken-hónapokon át a magáramaradt Komáromra, amely mint sziget a tenger közepén őrizte a magyar szabadságot. A lakosság a Cigánymezőre menekült, ahová már nem értek el az osztrák lövegek.

Művelődéstörténeti érdekesség: 1849. március 15-én a Cigánymezőn egy sátorban született meg Lehár Ferenc édesanyja, Nebradt Krisztina. Kísértetvároshoz volt hasonló az akkori Komárom. Az új parancsnok pedig még mindig nem érkezett meg. Török Ignác vitéz katona volt, de mérnök és nem hadvezér.

Komárom várának két parancsnoka

Kossuth egyszerre két tábornokot nevezett ki Komárom új parancsnokává. Számolva azzal a reális lehetőséggel, hogy valamelyik küldetése meghiúsul. De mindkét tábornok megérkezett, mindössze 12 nap különbséggel, előbb Lenkey, majd Guyon. Lenkey április 10-én jutott be a körülfalt városba, a Duna bal partján, kijátszva az ostromlók éberségét és azonnal átvette a parancsnokságot Török Ignácól. Komárom történetének első napilapja az 1849. január 9-óta megjelenő Komáromi Értesítő április 11-én így ír: „Komáromnak egy igen tisztelt s kedves vendéghez van szerencséje. A Hőslelkű Lenkey, a valódi magyar tábornok, körünkbe érkezett. Hisszük, hogy az egység lelkét hozta el magával, s a belső békének s a külső harcnak leendő anyaga.” Beöthy Gáspár pedig, aki az ostrom minden napját megörökítette híres naplójában, április 17-én a következőket jegyezte fel: „Lenkey Tábornok Úr Török Ignác Tábornok Úrtól a Vár kormányzását átvette.”

Lenkey János huszártábornok neve ekkor már fogalom volt Magyarországon. Az ő huszárszázada volt az a huszonegy év óta Galiciában állomásozó 6. Württemberg-huszárezred ezre-

020 100.- Sk

Ezzel a téglajeggyel Ön az Aradon mártírhalált halt egykori komáromi várparancsnokok (Lenkey János és Török Ignác) emléket megőrkítő obeliszk felállítását támogatta.

A Jókai Egyesület ezen téglajegy csak az aláírás és lepecsételés után nyeri el érvényét.

⁴ Emlékeim Jókai Mórról. Szépirodalmi Kiadó 1955. 81. old.

desei osztályának 2. százada, amely felsőbb parancs nélkül, saját elhatározásából hazatért Magyarországra.

Lenkey a Hunyadi-lovasezred parancsnoki tisztét töltötte be, amikor Komárom parancsnokává neveztetett ki.

Az emlékmű szervezése

A Honismeret 2004/3. számában részletesen ismertettem a komáromi Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület történetét, az 1911-es alakulástól, az 1945-ben bekövetkezett feloszláson keresztül, a 2000-ben megvalósult újraindulásig. Egyesületünk, megalakulásától fogva alapvető célkitűzésének tekintette és tekinti most is a magyar múlt emlékeinek ápolását. E célkitűzés által vezérelve az elmúlt években több emlékművet állítottunk városunkban, olyan történelmi személyekről, kiknek ténykedése elválaszthatatlan Komárom történelmétől. A Jókai Egyesület már évekkel ezelőtt emlékművel kívánt tisztelni Komárom két, Aradon mártírhalt városparancsnoka, Lenkey Ignác és Török Ignác előtt, azonban éveknek kellett eltelniük, mire a városi tanács hozzájárult az építkezéshez.

A 60 ezer koronás beruházás messze meghaladja a tagok adományaiból élő egyesületünk anyagi lehetőségeit, ezért támogatást igényeltünk az erre hivatott köztestületektől: a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma 2002. február 18-án, a budapesti Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatóságától 2003. február 24-én, a Komárom Város Önkormányzatától 2003. július 25-én. Mindhárom fórumtól elutasításban részesültünk. Egyesületünk kezdeményezéséről a közvéleményt „Az olvasóhoz” című felhívással tájékoztattuk, amit a Múltunk Emlékei című képes havilap közölt, a 2004/1. számában.

A közlemény szövege a következő: *„A 2000 szeptember 2-án újjáéledt Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület alapvető célkitűzésének tekinti nemzeti hagyományaink ápolását, illetve Komárom város történelmi jelentőségének kiemelését, öregbítését. Egyesületünk arspoeticája ma ugyanaz, ahogy azt 1911-ben eleink: Alapy Gyula vármegyei főlevéltáros, Antal Gábor református püspök és Beöthy Zsolt, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke lefektették.”*

E nemes célt követve emeltünk emléktáblát az elmúlt esztendőben azoknak a tiszteletére, kiknek a neve összeforrott a magyarság és Komárom történetével. A 2004-es esztendőben az Aradon kivégzett tábornokok emlékét kívánjuk megörökíteni egy 4 méteres obeliszk formában a Tiszti pavilon melletti Angol-parkban, a tragikus esemény 155. évfordulója alkalmával. Az Aradon 1849-ben mártírhalt tábornokok közül kettő: Lenkey János és Török Ignác – Klapkát megelőzően – a komáromi vár parancsnokai voltak. Ezért kötelességünknek érezzük, hogy emléküket a mi városunk is megőrizze. Az Aradi vértanúk emlékművének felépítésére pénzügyi alapot hoztunk létre, mivel ezirányú pénzügyi kéréseinket sorra elutasították. Az alap munkódtetésére téglajegyeket bocsátottunk ki, 100 S-koronás címletekben, a Járási Hivatal OVVS/3/2003/02235 számú engedélye alapján. A téglajegyek megbízottaiknál, a komáromi könyvüzletekben, a KT Könyv- és lapkiadónál, valamint Egyesületünk irodájában (Kulturpalota /Múzeum/ Csapó Pál utca 2-es szám) megvásárolhatók. Hivatalos órák az egyesület irodájában: Kedd 16.00-18.00 (téli időszakítás), illetve 17.00-19.00 (nyári időszakítás). A téglajegyeket vásárlók névsorát a sajtón keresztül közzétesszük, valamint ünnepélyesen elhelyezzük az emlékmű alapzatában.”

A Dunatáj című hetilap folyamatosan publikálta a téglajegyek vásárlóinak névsorát.

Üzenet az utókornak

Mi, a komáromi székhelyű Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület elnöksége, ünnepi ülésünk alkal-

Komáromi őrvezetői nemzetőr csáka
(A Klapka György Múzeum
gyűjteményéből)

mával, az alábbi szövegű Emlékiratot helyezzük el az Aradon 1849-ben mártírhalált halt – egykori komáromi várparancsnokok – Lenkey János és Török Ignác tábornokok emlékét megőrkítő obeliszk alapzatába. Ezen Emlékiratban kívánjuk tudomására hozni a jövő nemzedékének, utódainak Komárom városában, és mindazoknak, kik valaha ezen üzenetünket olvasni fogják, hogy 2003. október 6-án történt meg az alapkövetés, míg az emlékmű alapzatát 2004. augusztus 20-án, honalapító Sz. István király napján avattuk fel. Az obeliszk felavatására 2004. október 6-án kerül sor.

Mint Komárom város szülöttei és polgárai kötelességünknek érezzük, hogy a magyar szabadságért és Komárom várának hősiek védelméért – 1848/49-ben – életüket feláldozó, fent nevezett tábornokok emléke évtizedek és évszázadok múltán is fenn maradjon. Áldozatvállalásuk óta immár 155 esztendő telt el, és Komárom még mindeddig adós maradt a történelem ítélőszéke előtt. E mulasztást nagyrészt a politikai változások – Komárom városának a két világháború utáni (1919, 1945) ismételt elcsatolása az anyaországtól – okozták.

Ezen emlékmű felállításával nemcsak másfélszázados adósságunkat kívánjuk törleszteni, hanem példát is szándékozunk állítani a magyar ifjúság elé. Legyen a két várparancsnok emléke örök mementója a szabadságért és a hazáért való áldozatvállalásnak. De legyen ez az obeliszk egyben parancsolója is a haza szolgálatának. Ahogy azt Deák Ferentől tanultuk: „A hazáért meghalni lehet, de elfáradni soha!”

Álljon ezen emlékmű az idők végtelenségéig Komárom városának legszebb helyén, az egykori Komárom-falvát idézve. Legyen ez az emlékmű szimbóluma a szülőföld tiszteletének, és a nemzeti nagyjaink iránti hála-érzetének. Mert nem az a nép van legyőzve, melynek az országot veszik el, az a nép van legyőzve, melyiknek a hitét vették el.

Kelt Komáromban, 2004. augusztus 20. István király napján.

Az emlékiratot a Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület elnöksége nevében írta

Dr. Szénássy Zoltán

Nagyatádi Szabó István

(1863–1924)

„Nagyatádi Szabó István erdőcsokonyai kiscgazda faluszerte, megyszerte tisztelt, dolgos, szorgalmas parasztember volt. Olyan parasztember, amilyenek a derék, mértéktudó, magyar dolgozó kisbirtokost példaképpen ábrázolják. Esze, tehetsége és paraszti tisztessége pedig messze több volt az átlagosnál.” Ezeket a sorokat Erdei Ferenc írta róla halála után 13 évvel, amikor egy Nagyatádi Szabó István pályafutásáról szóló füzet elé előszót készített.

Most – halálának 80. évfordulóján – részben sikeres, részben szomorú, de mindenképpen tanulságos pályájának bemutatásával emlékezünk e nem mindennapi életútra, amelynek során egy többre és jobbra hivatott élet esett áldozatul súlyos tévedéseknek és ennek a magyar parasztság is megadta az árát.

Ki is volt és honnan indult ez az ember ?

Somogy vármegye erdős, dombos barcsi járásában van Erdőcsokonya. Egy – a falu felső végén élő – parasztembernek 1863. szeptember 21-én – a sivár nyár és a félelmes ősz találkozásakor – fiát szült a felesége.

– Minek kereszteljük? – kérdezte a falu református lelkésze.

– Legyen az én nevemre – mondta az édesapa.

Így lett a kisfiúból Felső Szabó István, mert hiszen a falu felső végén laktak. A „Nagyatádi” név már csak jóval később ragadt rá, amikor az országgyűlési választókerület elnevezéséről különböztették meg az azonos nevű képviselőket.

Édesapjának hat hold szántója, két hold rétje, kis szőlője és két hold közös legelője volt. Ehhez szerzett szorgalmával még 16 holdat. Felesége 15 holdat ragasztott hozományképpen a „Szabó birtokhoz”.

A fiatal Szabót, mint katonaviselt embert, megválasztották tűzoltó-főparancsnoknak. Egy-másután kapta a megbízatásokat. „Voltam én arató, részes cséplő, napszámos, fuvaros, árokhányó erdei famunkás; munkáltam feles földet, réteket, szolgáltam robotot, együtt szolgáltam uradalmi cselédséggel (...) Voltam tűzoltóparancsnok, olvasóköri pénztáros, hitelszövetkezeti igazgatósági tag, községi előljáró, fogyasztási adókezelő és községi bíró, megyei bizottsági tag, képviselő és miniszter is.” – írta később magáról.

Bíró 1889-ben lett – 26 éves korában. Rövidesen Somogy vármegye törvényhatósági bizottságába is bekerült. Itt először a *Somogymegyei Kisgazdák Egyesületét* szervezték meg. Noha a sajtó nem adott hírt e mozgalomról, híre mégis futótűzként terjedt az országban, ötletet és példát adva a szervezkedésre. Hevesben *Mayer János*, Békésben *Nagy József*, Szolnok megyében *Csontos Imre*, Máté Gábor, Sz. *Nagy István*, Komárom megyében *Szijj Bálint* nagygimándi, Péntek Pál ácsi, Zalában *Kiss Sándor* kővágóörsi, Baranyában *Patacsi Dénes* szentdienesi, Veszprémben *Zsebeházy Károly* szentgáli kisgazda vezette a szervezést.

A 48-as Függetlenségi Párt 1908. március 22-én Kisújszálláson kisgazda-nagygyűlést hívott egybe. Meghívták erre Szabó Istvánt és néhány hívét is. Ekkor alapították meg a *Kisbirtokosok Szövetségét*. Ezt *Szabó István* és dr. *Mohácsy Lajos* marcalgergelyi evangélikus lelkész kezdeményezték.

Elérkezett az 1908-as időközi országgyűlési választás és a nagyatádi választókerületben Szabó István kisgazda kibuktatta Chernel Gyula főrendiházi tagot. Ekkor 45 éves volt, élete teljében lévő férfi, tele életerővel.

A választás után dr. Mohácsy Lajos a „kisgazdapárt” megalakítását sürgette. El is indították a szervezkedést. Több vidéki előkészítő gyűlés után meghírdették 1909. november 29-re a Veszprém megyei Szentgálra a zászlóbontó nagygyűlést.

Szentgálon a magyar kisbirtokosok tartottak nagygyűlést. Az elnök Zsebeházy Károly szentgáli gazda volt. Szabó István másfél órás beszédet mondott és bejelentette a *Függetlenségi és 48-as Gazdapárt* megalakulását. (Mint később kiderült a „parasztpárt” elnevezést azért vetették el, mert a paraszt szónek abban az időben az ország nagy részében „lenéző, gúnyoló, sértő” jellege volt.)

A korszakalkotó jelentőségű pártprogramot – amely szinte teljes egészében Szabó István megfogalmazásában készült el – *Finta Lajos* szentgáli kisgazda olvasta fel. A program 18 pontból állt. Jellemző, hogy ebben a programban még nem esett szó a földreformról: *radikális kisgazda program* volt ez, de nem radikális parasztprogram.

Szabó István új irányt követelt a politikában, mint ahogy 1909. szeptember 19-én megjelent cikkében írta: „A földművelő kisbirtokos, aki 70 százalékát képezi ennek a nemzetnek, megérdemli és megköveteli azt, hogy sorsában a jövőben ne nélküle történjék intézkedés, de helyet kér, és pedig számarányának megfelelően nemcsak a perifériákon, a vármegyei közeletben, de a mostani sorvasztó politikai élet gyökeres átalakítása érdekében a magyar parlamentben is! Helyet kér és helyet követel magának a föld jogán! Mert akié a föld, azé az ország!”

Nagyatádi Szabó István az 1910-es képviselőválasztás alkalmával is megtartotta mandátumát. Ez tette lehetővé, hogy 1910. július 9-én a felirati javaslatához is hozzászóljon. Beszédének kirobbanó sikere volt ez is hozzájárult ahhoz, hogy a közvélemény figyelme a Függetlenségi és 48-as Gazdapárt valamint Nagyatádi Szabó István felé fordult. Beszédében egyértelműen megfogalmazta, hogy „mi nem sebeket akarunk ütni, hanem gyógyítani akarjuk azokat ott, ahol vannak, mert tudjuk, hogy vannak, látjuk és érezzük, mert magunk is számos sebből vérzünk.”

Ugyanakkor fellépett az „egyke” ellen és szeretett volna gátat szabni a kivándorlásnak is. Elvként hangoztatta, hogy „Magyarországon új földbirtok-politikát kell csinálni!” A földbirtokreform terén azonban az első világháború előtt még nagyon mérsékelt nézeteket vallott. „A hűségesen szolgáló cseléd vagy napszámos, aki egy életen át valami kis tőkepénzt tudott keresni, kapja meg a lehetőséget, hogy házas zsellér legyen vagy törpebirtokos. Annak a házas zsellérnek, törpebirtokosnak adassék lehetőség, hogy egy egész emberélet szorgalmával

kisbirtokossá fejlődhessék. Annak a kisbirtokosnak meg kell adni a módot, hogy szorgalmával, takarékoságával nagyobbítsa birtokát.” Naiv módon mindezt úgy kívánta megvalósítani, hogy a kormány terjesszen be törvényjavaslatot az állami kisajátításról és az így kisajátított földet adják a kis- és törpebirtokosok kezébe. *Parasztpolitikájának hatástalansága éppen abban volt, hogy hitte, hogy a közép- és nagybirtokosok érdekei közősek a kisbirtokosokéval.*

Az öszirózsás forradalom, majd a kommün alatt azt az álláspontot képviselte, hogy tekintet nélkül a földbirtok minőségére, annak kötött vagy bárminő voltára a falvak mellett ki kell sajátítani talán már a száz holdas birtokokat is. „Én nemcsak a földtelen népet és a kisbirtokosokat védem, hanem védelmezni, biztosítani, erősíteni akartam a középbirtokot is, mert az én ideálom olyan magyar mezőgazdaság, amely kisbirtokok s tudományosan kezelt középbirtokok arányos rendszeréből áll.”

Nagyatádi Szabó István először a Berinkey-kormányban lett miniszter. 1919. január 19-től február 8-ig tárca nélküli miniszterként a földreform ügyének intézésére kapott megbízást, majd február 8-tól március 18-ig a népgazdasági tárcát vezette. Ekkor már 56 éves volt, de telve ötletekkel, megvalósításra érdemes célkitűzésekkel.

A diktatúra bukása után (1919. augusztus 15-től augusztus 27-ig) földművelésügyi miniszter volt Friedrich István kormányában, majd a Huszár-, a Simonyi-Semadam és az első Teleki-kormányban lett tárca nélküli közlekedésügyi miniszter (1919. november 24. és 1920. augusztus 15. Között). 1920. augusztus 15-től földművelésügyi, ezen felül 1920. december 16-tól még tárca nélküli kiszgazda miniszter is volt a minisztérium (1921. június 29-én történő) megszűnéséig. A Bethlen-kormányban (1921. április 14-től december 3-ig, és 1922. június 16-tól 1924. október 14-ig) volt földművelésügyi miniszter.

Rubinek Gyuláék a „nemzet erőinek egyesítésére” hívták fel Nagyatádi figyelmét. Hosszú tárgyalások eredményeként Nagyatádi hajlott a megegyezésre és ezzel kezdődött el azoknak a végzetes lépéseknek a sorozata, amelyek során sorozatos megalkuvásra kényszerülve nemcsak a saját tekintélyét veszítette el lassacskán, hanem a magyar parasztság politikai súlyának a csökkenését is előidézte.

A választási harc az Egyesült Kiszgazda és Földművespártnak csaknem 80 mandátumot hozott. 1920. március 1-i kormányzóválasztás során Nagyatádi Horthyra szavazott. 1920-ban – már a választások előtt – megindult a kiszgazdák köré a különböző pártok csoportosulása. Először a kiszgazdapártok egyesültek, de másféle elemek is igyekeztek bejutni a kiszgazdapártba. A pártba tódult „keresztény nemzeti” és „polgári” elemek ekkor már magukkal sodorták Nagyatádi Szabó Istvánt.

Nagyatádi eleinte nem vett részt az első Teleki-kormány munkájában. A Kiszgazdapárt – amelynek egyébként Rubinek Gyula is tagja volt – tömegeinek megtartása érdekében is kénytelen volt komolyan venni a földreform kérdését. A reform mértékében azonban – különösen a Rubinekékkel való egyesülés után – lényeges eltérések voltak a párt tagjai között. A Nagyatádi-féle csoport hívei a körülményekhez képest széleskörű földreformot akartak, Rubinekék nem.

Rubinek földreform elképzelése szerint bár a földbirtokreform a nemzetgyűlés által elfogadott törvény formájában lép életbe, az állami beavatkozást a legkisebbre kell szűkíteni, és törekedni kell arra, hogy az érdekelt felek lehetőleg maguk egyezzenek meg. A szükséges földmennyiséget az állam megváltás, kisajátítás útján biztosítja. Ezt a mennyiséget növeli a vagyondézsmaföld (vagyonváltás) is, amely kártalanítás nélkül kerül az állam tulajdonába. A javaslat nem írt elő sem birtokmaximumot, sem birtokminimumot, nincs benne meghatározva a nagy-, közép- és kisbirtok fogalma sem. Nagyatádi Szabó és csoportja nem értett egyet ezzel a javaslattal.

A kormányzó magához kérte Nagyatádit és sikerült engedményekre bírni a földreform kérdésében. Rubinek lemondott a földművelésügyi miniszterségről, amelyet Nagyatádi vett át és 1920 nyarán már ő nyújtotta be a parlament elé a földbirtok helyes megosztásáról szóló törvényjavaslatot.

Nagyatádi politikájának legfontosabb pontját képező földreformtörvényt sem valósíthatta meg úgy, mint ahogy elképzelte, mert

– nem egészíthette ki a törpebirtokokat 15 kat. holdra.;

– nem juttathatta földhöz a házas nincsteleneket oly mértékben, hogy azok családjukkal új birtokukból megélhettek volna;

– nem telepíthetett nincsteleneket a lakatlan pusztákra;

– az emberfelesleg földhöz kötése sem sikerült.

Így végül minden igyekezete kevésnek bizonyult arra, hogy a végrehajtás során az ő elképzelése valósuljon meg.

Az egri Nagy József professzor ebben az évben megjelent kitűnő elemzésében bebizonyította, hogy a két világháború között végrehajtott három földreform-kísérlet során mégis Nagyatádi elképzelése volt a legéletrevalóbb és még ilyen megcsonkított formában sem tekinthetjük sikertelennek. Ugyanis

– bizonytalanná tették a legősbibb birtokok birtoklását;

– ébren tartották a parasztság földszerzési vágyát;

– tudatosították a falvak legszegényebb rétegeiben, ha eredményt akarnak elérni, akkor tanulni és szervezkedni kell;

– tudatosították mindenkiben, hogy a nagybirtokosok érdekeit képviselő államhatalomtól nem lehet elvárni még egy mérsékelt földreformot sem.

Az utókor ennyiben igazolta Nagyatádi Szabó István elképzeléseinek reális voltát.

1921-ben a párt nevét is megváltoztatták Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt-ra. Már ezen a néven támogatták az 1921. évi XLVII. törvénycikk megszületését, amely az állami és társadalmi rend felforgatását volt hivatva megtorolni.

1922-ben Nagyatádi – igaz, hogy hosszú alkudozások után – elfogadta azt a választójogi törvényjavaslatot, amely a törvényhatósági városok kivételével mellőzte a titkos szavazást.

Nagyatádi Szabó István Bethlen István első kormányának minisztere volt akkor, mikor a korszak egyik legnagyobb panamája: az Esküdt-ügy kirobbant. Esküdt Lajos 1919 után Nagyatádi híve lett. Hűségesen kísérgette mindenhová. Titkárkodott Nagyatádi mellett, aki szívesen fogadta Esküdt szolgálatait. Bizalmával azonban Esküdt Lajos csúnyán visszaélt.

Tragédiája ennek a nagy formátumú politikusnak, hogy pályája vége felé még a korrupció gyanúja is beárnyékolta működését.

Nagyatádi 1924. október 9-én lemondott. Horthy is, Bethlen is megkísérelte rábírní a maradásra, amire Nagyatádi nem volt hajlandó. Hazament szülőfalujába, Erdőcsokonyára és 1924. október 31-én elhunyt. Feltehetőleg agyvérzés vitte el. 1924. november 3-án volt a temetése Erdőcsokonyán. Sírjánál többek között gróf Bethlen István miniszterelnök is búcsúzott tőle. Az egyházi szertartást Ravasz László református püspök tartotta, és gyászbeszédében így rajzolta meg történelmi szerepét és elhivatottságát: „Szerette a földet, mint minden magyar gazda, és nem magának szerette, hanem fajtájának. Szerette fajtáját, és a magyar gazda önértetének emelésére, politikai súlyának gyarapítására senki annyit nem tett, mint ő. De azért soha sem izgatott. Nagyobb az erők fegyelmzésében, mint felindításában. Mindenki meg akarta őt nyerni, mindenki félre akarta őt tenni, de az ő pályája egyenes volt, mint a hivatása. Nemzeti csapás, hogy élete előbb végződött be, mint küldetése.”

Életműve, embersége tették méltóvá arra, hogy szobra a Földművelésügyi Minisztérium előtt álljon, és hogy távolba néző tekintetével őrző gonddal figyelje unokái, dédunokái országépítő és nemzetfenntartó tevékenységét bent a Parlamentben. Joga van hozzá, hiszen ő tette a magyar parasztságot politikai tényezővé!

Tolnay Gábor

Tíz esztendeje halt meg Benda Kálmán

A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója előtt tisztelegve még egy adósságunkat kell törlesztenünk: 2004 márciusában volt tíz esztendeje annak, hogy élete 81. évében váratlan hirtelenséggel meghalt Benda Kálmán történész, a Bocskai kutatás meghatározó személyisége. Bocskai életrajza máig az egyetlen pályakép, mintaszerű alapossggal és beleéléssel íródott. Bár egy évtizede (fél évszázaddal az első kiadás után) ismét megjelent, azonban azóta szintén könyvritkaság lett, s még mindig esedékes lenne ismételt újrakiadása, mert – szövegyenkeze kell bevallanunk – a magyar kutatás azóta sem tud újabbat, jobbat fölmutatni. Benda Kálmán évtizedeken keresztül kutatta a Bocskai-kort, ám pályájának alakulása (félreállítása), majd egyéb elfoglaltságai nem tették lehetővé, hogy újabb, nagyobb ívű összegzést készítsen. Halála előtt két évvel rendezte sajtó alá egy kis kötetben a Bocskai leveleket (97 db.), megjegyezve, hogy az ismert leveleknek még mindig mintegy egyharmada közöletlen. Megkapóan jellemzi a levelek nyelvvezetét: „Bocskai nyelvvezete kifejezőkészség, erő és világosság szempontjából kimagaslik kortársaié közül. Íze, sava, borsava van minden kifejezésének, latin szót ritkán kever mondataiba, s a későbbi vagy a mai kor színtelen magyar beszédével alig lehet összehasonlítani. Képeit következetesen a Szentírásból, a földművelésből vagy a végvári katonaéletből veszi...”

Benda Kálmán a két világháború között feltűnt történész-generáció egyik legjobban felkészült, legszeleesebb látóköru alakja, köszönhetően bécsi, berlini, párizsi tanulmányainak is. De nem csak tudósként volt a magyar történettudomány fénylő csillaga. Olyan emberi értékeket őrzött személyisége, hogy mindenki, aki ismerte, kapcsolatba kerülhetett vele, nem tudja elfeledni különleges kisugárzását. Alacsony, mosolygós, szelíd ember volt, kedélyes lényét jól kifejezte, hogy akik közelebbről ismerték, azok Marcinak (Marci bátyámnak) szólították. De ha kellett, keményen és megalkuvás nélkül kiállt magyarsága és egyháza mellett egyaránt. Mindenkinek szívesen segített, s így nem csoda, hogy idejének nagyon jelentős részét foglalta le a lektori vélemények készítése. A tudományos igényességet ötvözni tudta a pályatársak hibáinak baráti javítgatásával. Mi sem állt tőle távolabb, mint a személyeskedő, fölényes gúny. Nagy szeretettel fordult a helytörténészek, a honismerettel foglalkozók munkássága felé. Megjelent műveiket rendszeresen ismertette a Századok hasábjain. Vallotta, hogy az országos történelem folyamatainak bemutatása elképzelhetetlen a helyi vonatkozások elemzése nélkül. Csakúgy, mint az ókor, majd a humanizmus, vagy a XIX. század nagyjai, igazi történetíró volt, aki a múltat a maga színes összetettségében olyan szinten volt képes ábrázolni, mint egy szépíró.

A történész hivatásának tekintette, hogy minél többekhez eljusson a múlt ismerete. Ezért vezetett a rádióban nagy sikerű sorozatot (Olvastam valahol...), amelynek egyes beszélgetései három kötetben meg is jelentek. Ezért volt a TIT Történelmi Választmányának elnöke, s irányította az ország történelmi ismeretterjesztését. De nemcsak irányított, hanem ő maga is ezernyi előadást tartott. Nemcsak tudományos konferenciákon, emléküléseken, hanem akár kis falusi közösségek, iskolai csoportok előtt is. S hogyan adott elő! Az feledhetetlen élmény volt. A kis termetű ember szinte a hallgatóság fölé nőtt, amint a régi kálvinista prédikátorok hagyományos pátoszával, emelkedettségével szónokolt. Lenyűgözte hallgatóságát, a tizenéveseket csakúgy, mint bármely más korosztályt. A Ráday Gyűjteményt ő tette igazi tudományos intézeté, előbb a levéltárában dolgozva, majd haláláig intézményi igazgatóként (utóbbi munkáját térítésmentesen végezte!).

A határon túli magyar történészek (főleg az erdélyiek) megsegítéséért igen sokat tett. Már pusztán ezért megérdemelné, hogy a magyar tudománytörténet különlegesen megbecsülje. Jellemző módon azonban 1991-ig kellett várni, míg a MTA levelező, majd egy évre rá rendes tagja lehetett. Dacára annak, hogy kitűnő előadó volt, 1951-ben történt elbocsátása után egyetemi előadói lehetőséget is csupán az 1980-as évektől kapott, nem számítva a szegedi főiskolai előadásokat az 1970-es években. Szokás mondani, hogy nincsen pótolhatatlan ember. Ez általánosságban igaz ugyan, azonban az elmúlt évtizedben egyre fájóbb azt látni, hogy mennyire hiányzik, mennyire nincs, aki a helyébe lépjen. Emlékét őrizzük, akik személyesen ismertük, s aki műveit olvassa, az is megszereti a XX. század egyik legnagyobb magyar történetíróját.

Csorba Csaba

HONISMERET ÉS EURÓPA

Kisebbségként, többségként I.

Nemzetiségi és nemzeti stratégiák az Európai Unióban

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk alkalmából valamennyi propagandaanyag, média, közvéleménykutató azt firtatta és azt sulykolta, hogy az egyének milyen anyagi előnyökre számíthatnak, egy-egy embernek személyesen milyen kedvezmények járhatnak, vagy legalábbis juthatnak. A XX. század második felében ránkényszerített anyagelvű értékrend egyenes folytatása ez a szemlélet, amely még csak számításba sem veszi, hogy élnek, élhetnek ebben az országban olyan állampolgárok is, akik egy ilyen, voltaképpen nagy horderejű eseményben nem a maguk, hanem a nemzet érdekeit, a nemzeti érdekek érvényesülésének lehetőségeit keresik, s aszerint döntenek, vagy éppen szavaznak. Nem, a jelenlegi politika és közvélemény formálói számára – nyilvánvalóan a *ki mint él, úgy ítél* elve alapján – ezek nem jelentenek szempontot, vagy ha igen, akkor sem követendőket.

Pedig hát el kellene – vagy legalábbis lehetne – tűnődnünk azon, hogy az Európai Uniónak nevezett, nagyon is kétarcú intézményhez való csatlakozásunk milyen esélyeket kínál gazdasági nemzeti sorskérdéseink megoldására, vagy legalábbis jobbítására. Az egyik súlyosan, talán legsúlyosabban ránknehezedő nemzeti gond a saját egykori országában élő magyarság szétदारobaltsága s minden, ami ebből következik; egy másik pedig a nemzet identitástudatának, immunrendszerének maradó tudó károsodása. Súlyos sorskérdéseink ezek, még ha sokan úgy is tekintik – ha egyáltalában tudomást vesznek róluk –, mint egykor Noé apáknak a közelgő özönvíz miatti aggodalmát.

Európa országainak túlnyomó része történelmileg egyáltalában nem lehet büszke az elmúlt századokban folytatott nemzetiségi politikájára, amit talán helyesebb lenne nemzetiségi háborúnak neveznünk.¹ Európában ugyanis – írja Ortega – az államok nem azért lettek egynyelvűek, mert egynyelvű népek állottak össze és alakítottak országot, hanem azért, mert a fennálló állami és nemzeti keret egyik, vagy másik nép politikai, kulturális, vagy számbeli hegemoniája egynyelvűvé tette. Vagy legalábbis *akarta tenni* – tehetjük hozzá, hiszen a XX. századra nem sikerült egynyelvűvé tenni gyakorlatilag egyetlen országot sem, Európában ma minden ötödik állampolgár nem a többségi nemzethez, hanem valamely kisebbséghez tartozik. Európa csak a XX. század második felére nőtt fel ahhoz a megértő nemzetiségi politikához, amell akár a középkori, akár a XX. századi Magyarország, akár a XVI–XVII. századi Erdélyi Fejedelemség deklarált és alkalmazott is.

A ki tudja miért „grande nation”-ként emlegetett franciák fővárosához és környékéhez kötődő szégyenletes békekötések által kiváltott XX. századi nemzeti tragédiánkat különösképpen súlyosbította, hogy a magyarság elszakított harmada olyan újszülött országokba került, amelyeket a nacionalista nemzetállam kovászatól kelesztve szedtek ki az Antant-hatalmak kemencéjéből, s amelyek a jórészt már akkor is idejétmúlt nemzetállamra való erőszakos törekvés szellemében fogant nemzetiségpolitikát valósítottak meg. S miközben az utódállamok ezt az antidemokratikus, egyre inkább idejétmúlt politikát a bolsevik hegemoniával még szörnyűsebbé torzítva erőltették, Európa boldogabb felének kisebbségei az egyre inkább normává váló tolerancia szellemében a legkülönfélébb módszerekkel kiharcolták, kikényszerítették a megmaradáshoz szükséges feltételek és jogok számottevő részét. Mert semmi sem hullt az ölükbe. Sem a kollektív jogok érvényesülése, sem a kulturális, netán gazdasági autonómia különböző formái. Kikényszerítették – mondtam, hiszen mint Shakespeare írta va-

¹ Erről bővebben Halász Péter: A nemzetiségi politika hagyománya Európában és Magyarországon. Honismeret 1997. 5. 3–8. old.

lamelyik drámájában: *csak annak jussa élet és szabadság, ki azt napról napra vívja ki.* Az érdekérvényesítés sokszor évtizedekig elhúzódó, néhol „európai”, máshol egyáltalában nem – vagy nagyon is – európai módszerekkel vívott szellemi küzdelmei során az Unióhoz tartozó országok kisebbségei egyre jobban magukra találtak, identitásukban mindinkább megerősödtek. Egyre fontosabbnak tartják, nyelvüket, hagyományos kultúrájukat, történelmi emlékeiket, mert fölismerték, hogy ezekre alapozhatják művelődési, gazdasági és politikai önrendelkezésüket. Társadalmi szervezeteik, autonóm közösségeik mind-mind az önrendelkezés gyakorlóterepi, megmaradásuk biztosítékai.

Az európai országok kisebbségeinek sorsa igen eltérő aszerint, hogy van-e anyaországuk, szerepel-e ott kisebbségként a náluk többségi nemzet töredéke, aztán: mekkora a kisebbség nagyságrendje, milyen az állam kisebbségi toleranciája, mennyire erős az illető kisebbség öntudata, érdekérvényesítési technikája és így tovább. Eltérő jelegű és jelentőségű Európa nemzeteinek identitás is, de aligha érte olyan súlyos öntudatvesztés, mint bennünket, magyarokat. Igaz, hogy talán egyetlen más nemzetet sem pusztította olyan mértékű belső fertőzöttség, mint minket, ezzel kapcsolatban elég ha a „fasiszta nemzet”, az „utolsó csatlós” fedőnevű rombolásokra, s a tizenötmillió magyarban gondolkodó miniszterelnökre a nemzetárulók részéről indított összehangolt nyílt támadásra és alattomos aknamunkára gondolunk.

Most, hogy „egy táborba” kerültünk az Unió korábbi országaival, kínálkozik a lehetőség, hogy megismerjük azokat a stratégiákat és taktikákat, amelyeket ezen országok többségi nemzetei a globalizációs irányzatok, kisebbségei pedig a többségi nemzetek beolvasztó hatása ellen kidolgoztak, kipróbáltak és – ilyen vagy olyan sikerrel – megvalósítottak.

A kisebbségi kulturális autonómia megvalósulási formái Európában

*„Csak ott garantálható a régió békéje,
ahol a kisebbségek nyugodtan élhetnek.”
(Felix Ermakora)*

Tíz esztendővel ezelőtt a Magyar Művelődési Intézet nemzetközi tanácskozást szervezett Balatonalmádiban a nemzetiségi kulturális autonómiáról. A konferencia alap gondolata – amint akkori köszöntő szavaimban elmondtam – három, de ma már látom, hogy négy pilléren nyugodott, s ez a négy pillér lényegében egy-egy illúzió volt.

Az egyik gondolat, hogy itt, Közép-Európában, a volt szocialista térségben, közelebbről a Kárpát-medencében, a különböző népek és nemzetiségek közötti összhangot, a népek összefogását és a közös célokért való előrehaladást jórészt az hátráltatja, hogy *előítéleteink* vannak bizonyos fogalmakkal, többek között az autonómiával – így a kulturális autonómiával – szemben. Térségünk népei, nemzetei és nemzetiségei eltérő történelmi és társadalmi hagyományokkal rendelkeznek, emiatt sokszor még az azonos névvel nevezett jelenségekről és intézményekről is másként vélekednek, azokra eltérő módon reagálnak. Ebből a felismerésből következik az az illúzió, hogy *ha ezeket a fogalmakat, konkrét megvalósulási formákat jobban megismerjük, talán a velük kapcsolatos előítéletek is enyhülnek, gondolkodásunkban közelebb kerülhetünk egymáshoz.*

A másik gondolat – de lehet, hogy ez is csak illúzió –, hogy az Európa boldogabbik, de legáltalában szerencsésebb felén lévő, úgymond régebb demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban *főlhalmazódott annyi gyakorlati tapasztalat a kisebbségi kulturális autonómiáról*, aminek alapján olyan ötleteket, tanácsokat tudnak adni, ami nekünk, Közép-Európa keleti térségében élőknek tanulságos és hasznos lehet.

A harmadik illúzió úgy szólt, hogy ha a szomszédos országok szakértői, vagy politikusai *nem tőlünk, magyaroktól, hanem a nyugat-európai országok kisebbségeinek képviselőitől hallják az igazságot, hogy a kulturális autonómia nem a szeparatizmust, hanem a lojalitást erősíti, talán elhíszik, vagy legalábbis elgondolkoznak rajta.*

Végül az utolsó illuzórikus föltételezés az volt, hogy *ha három napra összeülnek azok, akik a kulturális autonómia valamilyen kérdésében jártasak, vagy éppen annak hiányát szenvedik, akkor az a tanácskozás előreviheti a kérdést a megoldás felé.*

A konferencia részben igazolta a célkitűzések megfogalmazásában rejlő szkepticizmust. A szomszédos országokból meghívottak közül csak a magyarok jöttek el, a többségi nemzetek képviselői nem voltak kíváncsiak, mit mondanak a kisebbségi kulturális autonómiáról a Spanyolországi katalánok, a finnországi svédek, a belgiumi, vagy a dániai németek. Eljöttek viszont a hazai nemzetiségek képviselői, s kiderült, hogy mélységesen el vannak keseredve kisebbségi helyzetük miatt, aminek hallatán a határon túli magyarok irigykedve nyalták meg a szájuk szélét. A legnagyobb eredmény azonban az volt, hogy hét nyugat-európai ország – többségében közülük való – kisebbségi szakembere jött el, s amit elmondtak az mindnyájunk okulására szolgált.

Illúziókra épült tehát az a tíz évvel ezelőtti konferencia, de hát – mint tudjuk – illúziók nélkül talán nem is érdemes élni. Az előadásokban megfogalmazott konkrét ismeretanyagból pedig ma is meríthetünk.

Az autonómia, mint a kisebbségvédelem egyik módszere

Az európai kisebbségvédelem eredményeivel kapcsolatosan ma már könnyen hivatkozunk a finnországi svédekre, vagy Dél-Tirolra s az olaszországi németekre, és még számos más példára, mint akik és ahol megtalálták a lehetséges legjobb megoldást. Pedig hát azok a „megoldások” egyrészt korántsem a lehető legjobbak, legföljebb a létező megoldások legjobbjai közé tartoznak, másrészt pedig mindegyik „megoldás” hosszú, kemény, következetes és elszánt küzdelem, kölcsönös és bölcs önmegtartóztatás, sok mindenben való felülemelkedettség nehezen és lassan beérő gyümölcse, legtöbbjük egyáltalában nem tekinthető véglegesnek, nagyonis formálódó eredmény.

A nyugat-európai országok – ha lehet ezt a kifejezést használni – nemzetiségi kérdései megoldásának folyamatában rendkívül fontos mozzanat volt a probléma felismerése, megfogalmazása és kimondása. Az Európa Tanács Emberi Jogi Konvenciójának 14. cikkelye úgy szól, hogy a *nemzeti kisebbséghez való tartozás nem adhat alapot semmiféle hátrányos megkülönböztetésre*. Ez a deklaráció azonban gyakorlatilag nem oldott meg semmit, hiszen a nemzetközi jog nem ismerte el az általános csoportjogokat, márpedig „vannak bizonyos jogok, amelyeket csak kollektív jogokkal lehet garantálni.”² Ermakora, Felix, a FUEV jogügyi bizottságának azóta elhunyt elnöke Balatonalmádiban pontosan megmondta, hogy az ENSZ-ben, az Európa Tanácsban és az Európai Unióban mely országok helyezkedtek szembe a csoportos emberi jogok elismerésével. Ezek pedig: „Franciaország és Románia kifejezetten, Bulgária és Törökország bizonyosan, és Görögország időnként”.³ Ezeknek az államoknak a csoportos emberi jogokkal szembeni ellenállása miatt nem lehetett haladást elérni a nemzetközi fórumokon. Nyilvánvaló, hogy ezeknek az országoknak a kollektív kisebbségi jogokkal kapcsolatos nemzetközi álláspontja hazai gyakorlatukra vezethető vissza. Ki mint él, úgy ítél – mondaná a magyar.

Azok az országok, amelyek az első, majd a második világháborút megnyerték – vagy legalábbis a nyertesek közé sikerült sündörögniük –, határozottan visszautasították az önrendelkezés szerepét annak eldöntésében, hogy egy terület mely országhoz tartozzon. Persze – mint látni fogjuk – akkor is voltak határokat eldöntő népszavazások, s azóta is jelentősen változott a helyzet, gondoljunk csak Csehszlovákia kettéválására, Németország újraegyesülésére, a Szovjetunióval, vagy Jugoszláviával történetekre.

Az önrendelkezéssel kapcsolatos vitákban a XX. század derekán fontos új elemként megjelent a *belső önrendelkezés* fogalma, ami legalábbis részben megnyugtatta azokat az államokat, amelyek a lelkük mélyén érezték, hogy nem éppen igazságosan jutottak valamely területhez, s az ott élő népesség nem érzi jól magát az idegen fennhatóság alatt. A belső önrendelkezés egyik formája az *autonómia*. Számos változata között legfontosabb a *területi autonómia*. Ennek érdekes modellje működött az egykori Jugoszláviában, működik ma is a Finnországhoz tartozó, de svéd többségű Aaland-szigeten, de ilyen keretek között él a belgiumi német közösség is.

² Ermakora, Felix: Az autonómia, mint a kisebbségvédelem egyik módszere. In.: Halász Péter (szerk.): A nemzetiségi kulturális autonómiáról. Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1997. 12. old.

³ I. m. 1997. 12. old.

Az európai népcsoportok autonómiához való jogát az úgynevezett FUEV⁴ Konvenció Tervezet fogalmazta meg 1992-ben, leszögezve a jogi kereteket, amelyek között egy-egy népcsoport vagy kisebbség, az állami politika határain belül megőrizheti meg identitását. Nem véletlenül emlegetik azt a szervezetet, mint az „európai kormányok rossz lelkiismeretét”. A Tervezet lényegéről, benne a kisebbségi autonómiához való jog formáiról dr. Komlóssy József, a FUEV⁵ munkatársa beszélt a balatonalmádi tanácskozáson.⁶

Eszerint a *kisebbségi autonómiáknak* három formája ismeretes, úgymint: 1. Területi autonómia; 2. Kulturális autonómia; 3. Öngazgatási, vagy helyi autonómia.

1. A *területi autonómiáról* a FUEV Konvenció 4. fejezete megállapítja, hogy *egy népcsoportnak, amely egyértelműen behatárolható területen az abszolút többséget alkotja, joga van a területi autonómiához!* A *területi autonómia* főbb jellemzői: az autonóm törvényhozás, a törvények végrehajtása, az önkormányzat joga, a belső ügyek intézésének joga. Az *autonómia kiterjed* az egyéni jelvények (emlékmák) használati jogára; a második állampolgárság megszerzésének jogára; a minden szinten megvalósuló közoktatáshoz való jogra; az önálló rádió- és televízió adások jogára; a szellemi foglalkozások, az iparűzés, valamint az üzleti tevékenységek korlátlan gyakorlásának jogára; a természeti kincsek feletti rendelkezés jogára; az egészségügyre és a szociális gondozásra; a helybeli közlekedésre; a helyi bankok és pénzüintézetek fölötti ellenőrzés jogára; a rendőrség megszervezésének és ellenőrzésének jogára; az adóztatás jogára.

2. A *kulturális autonómiával* a FUEV Konvenció 7. fejezete foglalkozik. Eszerint egy népcsoport, amelyik a területén, ahol él nem alkot abszolút többséget, vagy pedig valamilyen okból nem óhajt területi autonómiát, annak joga van a kulturális autonómiához! A kulturális autonómia kiterjed mindazon területekre, amelyek a népcsoport megítélésére szerint szükségesek ahhoz, hogy identitásukat ne csak megőrizhessék, de annak feltételrendszerét – intézményi háttérrel – is zavartalanul kiépíthessék. Ide tartoznak: a kultúra zavartalan ápolásához szükséges intézmények; a közoktatás – beleértve a szakoktatást is – minden szintjének megszervezése; a rádió- és televízióadások önálló megszervezése és üzemeltetése; önálló nyomdák létesítése; egyéni és közösségi jelvények, helységek címereinek használata; a szellemi foglalkozások, az iparűzés, valamint az üzleti tevékenységek korlátlan gyakorlásának joga; a második állampolgárság megszerzésének joga.

3. Az *önigazgatás, vagy helyi autonómia* ott kerülhet alkalmazásra, ahol a népcsoport csak egy-egy helységben alkot többséget. Ilyen jogokkal a nemzetiségi szövvények élhetnek. Alkalmazása a következőkben határozható meg: jog a hivatalos kétnyelvűséghez; a helység nevének, szimbólumának (címer) használati joga; helyi szokások, hagyományok gyakorlásának joga; egyházi és nemzeti ünnepek megülésének joga; műemlékek és emlékművel védelme; helyi biztonsági szervezetek – rendőrség – feletti rendelkezés joga; az utak karbantartása; helyi egészségügy irányításának joga; helyi építkezési engedélyek kiadásának joga.

A helyi autonómiának alkalmasnak kell lennie, hogy a rendelkezésére álló anyagi eszközök birtokában intézményeket alapítson és tartson fenn. Ezért a szóban forgó ország költségvetését úgy kell megalkotni, hogy az elegendő alapot nyújtson az autonóm területeknek feladataik maradéktalan betöltéséhez. Ezért a Tervezet szerint az állam a hozzá befolyt adók 90%-át visszatéríti az autonóm területeknek.

Dr. Komlóssy József fölteszi a kérdést: miként lehet a vázolt törvénytervezetnek – amennyiben elfogadják – érvényt szerezni? A politikus két lehetőséget lát: az egyik az egyéni mechanizmus megalkotása, a másik pedig, hogy ezt a jogi alkotást csatlakoztatni kell az Európai Emberjogi Kartához. A legnagyobb gondot az jelenti, hogy a különböző európai országok nagyon különböznek egymástól történelmi, politikai, kulturális, demográfiai, gazdasági vonatkozásban nagyon különböznek egymástól. Legalább ennyi sokszínűséggel találkozunk a népcsoportok tekintetében. Emiatt a kormányok és a népcsoportok viszonya rendkívül eltérő, Egy részük lehetővé teszi népcsoportjai számára, hogy önmaguknak törvényes úton védel-

⁴ Európai Népcsoportok Föderatív Szövetsége

⁵ Federal Union of European Nationalities

⁶ Komlóssy József: A kisebbségek kulturális autonómiájáról. In.: Halász Péter (szerk.): A nemzetiségi kulturális autonómiáról. Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1997. 68–71. old.

met szerezzenek, más kormányok még azt is letagadják, hogy területükön egyáltalában élnek kisebbségek. Ennek megfelelően a népcsoportok igényei is különbözőek, Vannak olyanok, amelyek beérik azzal, ha egyáltalában tudomásul veszik létezésüket és tolerálják őket, mások viszont elszántan követelik az önrendelkezési jogot.

A következőkben felidézünk az Európai Unió területéről néhány pozitív – tehát tanulságos – példát.

A dél-tiroli minta

Számunkra különösen tanulságos *Dél-Tirol*, Bolzano autonómiájának példája, különösen annak létrejötte és működési modellje. A Dél-Tirolt az első világháborút lezáró békeszerződések következményeként csatolták Olaszországhoz 8 ezer olasz és 220 ezer német anyanyelvű osztrák lakossal. Mussolini uralma idején a régió olasz lakosságát 120 ezerre duzzasztották, amivel a történelmileg kialakult etnikai állapotot igyekeztek megváltoztatni. Csak egyharmados olasz részarányt sikerült elérniük, ennek ellenére az olasz kormány nem volt hajlandó önmagától megadni Dél-Tirol autonómiáját. A régióknak azonban jórészt megvoltak az autonómia európai szintű *kikényszerítéséhez* szükséges feltételei, mind Ausztria, mind pedig Olaszország tekintetében.

Először is mindkét ország alapvetően demokratikus államszerkezetű, ez nagyon fontos feltétel. *Másodszorban* a kérdéses terület népességének túlnyomó része, gyakorlatilag kétharmada osztrák-német. *Harmadszorban* ez a közösség saját nemzeti identitással és financiális bázissal rendelkezik, másfelől azonban – *negyedszorban* – hajlik bizonyos fokú lojalitásra, ami garancia arra, hogy nem akarják megváltoztatni a szóban forgó térség státuszát. Mindezen feltételek megléte ellenére a számottevő politikai erőt képviselő Ausztriának *jelentős nyomást kellett gyakorolnia* az olasz kormányra, az autonómia elfogadása érdekében.

Felix Ermakora, aki az osztrák kormány tanácsadójaként 1958 óta részt vett a Dél-Tirollal foglalkozó tárgyalásokon, elmondta, hogy az érintett kormányok olyan kétoldalú dokumentumot készítettek, amely területi autonómiát ad a lakosságnak. *Tehát nem csak a német-osztrák nemzetiségűeknek, hanem az olaszoknak is, a teljes lakosságnak.* A tárgyalások 1947-től 1992-ig tartottak, közben – emlékezhetünk rá – volt útelzárás, ilyen és olyan blokádnak, a Dél-Tirolban többségben lévő kisebbség gyakorlatilag minden alkotmányos eszközt felhasznált csoportjogainak érvényesülése érdekében. Sőt, olykor még azon is túlmentek, s néhány magasfeszültségű vezeték felrobbantásával adtak súlyt követeléseiknek. Az Európai Unióban ma példaként emlegetett Dél-Tirol területi autonómiájának megvalósulásához tehát csaknem fél évszázadig tartó tárgyalásokra, az osztrák-német kisebbség erős elszántságára, Ausztria hatékony támogatására és a nemzetközi közvélemény jóindulatú asszisztálására, vagy legalábbis semlegeségére volt szükség. Ausztria nyilvánvalóan nem aszerint támogatta a dél-tiroliak autonómia törekvéseit, hogy jobb- vagy baloldali pártok vannak uralmon, s az olasz kormányok aligha számíthattak rájuk az osztrák nemzeti erők háta mögötti internacionalista összekacsintásban. Nem, a szovjet megszállóktól megszabadult Ausztria elment egészen az ENSZ-ig. Kérésükre Dél-Tirol ügye 1961–62-ben a Világszervezet közgyűlése elé került, az Európa Tanács pedig különbizottságot hozott létre a megoldás érdekében.⁷

A Dél-Tirolban ma érvényesülő területi autonómia demokratikus alapokon nyugszik, a törvényhozási és közigazgatási funkciók autonóm és demokratikus módon működnek. Azok után, hogy Olaszország Bozen tartománya és az Aosta völgye teljes területi autonómiát nyert, az egész terület fejlődésnek indult. A dél-tiroli helyzetet ma példaként emlegetik az ENSZ-ben, az Európa Tanácsban és az Európai Unióban. „Attól azonban még távol vagyunk – mondta a már idézett Ermakora professzor –, hogy elég bátorságunk, vagy lehetőségünk legyen ahhoz, hogy a dél-tiroli autonómia modelljét európai alapelvvé tegyük. De vannak erre is kezdeményezések, és amikor Európa népei elég erősek lesznek, hogy saját országukon belül nyomást gyakoroljanak kormányukra, akkor lehetséges, hogy mindezen kísérletek, próbálkozások megvalósíthatókká váljanak.”⁸

Halász Péter

⁷ Ermakora, Felix: I. m. 1997. 13–16. old.

⁸ I. m. 1997. 16. old.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Luby Margit:

A népi szokások gyűjtéséről¹

A babona, a szokás olyan a paraszt ember életében, mint az erdő aljnövényzete. Ha megtisztítom tőle az erdőt, csak a fák csupasz törzse marad. Én nem akarom irtani ezt az amúgy is pusztuló harasztot, inkább rá szeretnék mutatni arra, hogy ez van, hogy ezek a kusza indák ezer szövevényükkel éppen olyan részei az erdőnek, mint a fák törzse! Ezek nélkül nem erdő az erdő, legalább is nem őserdő, hanem egy, a világ bármely nagyvárosa mellett megtúrt unalmas liget.

A falu társadalmának rétegződését, az egyes rétegek egymáshoz való viszonyát röviden, gyakran csak anekdota keretében érintem, annál részletesebben igyekeztem az egyszerű hétköznapi élet- és szokás-szabályait összegyűjteni, éppúgy, mint az élet három főmomentumával, a születés, házasság, halállal kapcsolatosan megmutatkozó rendet. Ez az, ami mint gyűjtött anyag szinte kimeríthetnek tekinthető.

Munkámból az olvasó kis jóakarattal kiemelheti az eddig teljesen mellőzött paraszttrendtartás szabályait. Mert íratlan paraszt-szokásrend és rendtartás *van*, csak épp a többi társadalmi osztály nem vett róla tudomást.

Állítólag a modern civilizáció „a különböző társadalmi osztályok közt levő korlátok ledöntéséért küzd, amint igyekszik szokások, érzelmek és tudásbeli különbségek eltörlésére”. Néprajzi szempontból ennél szerencsétlenebb meghatározást el se lehet gondolni. Népi szokások, érzelmek eltörlése bűn, melyet a nemzet önmaga ellen elkövet. A szokások, a tudásbeli különbségek eltörlése helyett, a megértés jegyében a különbségek tudatossá tételére kellene törekedni. Ha semmi egyebet nem tettünk volna, csak tudatossá emeltük, megrögzítettük volna az ősi hagyományokon nyugvó illemszabályokat, akkor nem vetköznék le őket ma a magyar paraszt az első városi vagy bármiféle külső hatásra, s közelebb lennének egy lépéssel a magyarság lelki alkatának megismeréséhez. Ma ott tartunk, hogy a parasztember attól való féltében, hogy nevetség vagy gáncs éri, hogy őt „parasztnek” mondják, minden tőle idegen szokást átvesz, ősi szokásait máról-holnapra elejti, titkolja, szinte restelli és takargatja az „urak” előtt a maga ezer hagyományon épülő szokásrendjét.

Ez, részben pedig a társas élet szabályainak tudattalan gyakorlása okozza a gyűjtésbeli nehézséget. Nem is szólva arról, hogy nem volt fogalmam se arról, mit tart a parasztság a maga körében illendő magaviseletnek. Oly egyszerűen hangzik ez: paraszttrendtartás. Az ember azt hiszi, mi sem egyszerűbb, mint egy ilyet összeütni. Csak mikor kivitelre kerül a sor, akkor mutatkozik meg ezer nehézsége.

A spanyol etikett kismiska ahhoz a megkötöttséghez, mely a paraszt – legyen az férfi, asszony, leány – életének minden körülményére előírja a viselkedés mikéntjét. Ha meg akarom írni, hogy mi illik lakodalomban, temetésen, hogy illik látogatást tenni, temetni stb., akkor nem elég a lakodalom, a látogatás lefolyását megtanulnom, meg kell azt is tudni, hogy illik ilyen alkalomkor viselkedni férfinak, asszonynak, leánynak. Ismerni kell vagy legalább is

¹ Közleményünk forrása: *Luby Margit: A parasztélet rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében. Bp., 1935. 17–23. A kihagyásokat szögletes zárójelbe tett három ponttal jelezzük.*

ismerni kellene százféle babonát, mert a babonáság egy része szorosan megszabja a magavi-selet módját, aminek elvétése illetlenségnél is több: hagyománysértés. A fonóba járó legény Szküllá és Kharübdisz közé kerül, amikor a felkínált süteményt visszautasítja, s a vendéglátó háziak azzal biztatják: egyék kérem, nincs megrontva. Ha végleg visszautasítja, az illetlenség, ha elfogadja, hátha mégis rontót eszik? Mindenképpen baj.

A paraszttrendtartás javát 1932 és 1933-ban gyűjtöttem. Ezt azért tartom fontosnak lesze-gezni, mert azt hiszem, már egy évtized múlva nyoma sem lesz. A népi szokás, hagyomány, rendtartás napról-napra morzsolódik. A kövesút, rádió, vasút, autó kiemeli a falut elszigetelt-ségből. Az érintkezés a várossal mind gyakoribb, s a senki által nem védett, soha fel nem jegyzett, tudatossá, megbecsülendővé nem emelt népi rendtartás úgy tűnik el, mint a tavalyi hó. Friss hóesés minden évben lesz, az egyszer elmosott helyi színezet nyomtalanul elvész s vele nemzeti egyéniségünk tengernyi apró színes foltja is. [...]

A gyűjtés kezdetén elvként állítottam fel, hogy semmit sem tudok a parasztságról, s min-den szokást, rendtartási szabályt csak közvetlen megfigyelés vagy parasztember előadása alapján jegyzek fel.

Elsőbben is kerestem tehát olyan megbízható, nyílt eszű parasztot, aki szívesen elmondja a paraszt élet ezer csínját-bínját, s aki tárgyi ismereteim alapját lerakja. Ez volt a kiindulási pont. Miután nem egyéni felfogást, hanem az általánosan gyakorolt szokást kerestem, nem elégedtem meg az egyes embertől nyert felvilágosítással, hanem igyekeztem azt mentől több pa-rasztemberrel megbeszélve ellenőriztetni, kiegészíteni. Ami jóízű mondást, megjegyzést, jel-lemző esetet így számtalan fel nem sorolható egyéntől összeszedtem, azt *szó szerint* visszaad-tam. Reményem, hogy ez a helyszínen történt megrögzítése az előadásnak rányomja a könyvre a hitelesség bélyegét. [...]

Megértjük-e mi valaha a magyar parasztot? Nem tudom. A magam részéről szeretettel hordtam össze, amit tudok életmódjukról, tisztességtudó szokásaikról. Szívesebben vagyok együtt „sült paraszttal”, ahogy azt az urak mondják, vagy egy „siválló paraszttal”, ahogy a nábrádi gazda mondta volt, mint egy gyökértelen, sehova sem tartozó talajtalan proletárral. A paraszt nem proletár. Szigorú rendtartásával, ősi szokásaival, kasztrendszerével, különálló osztálya lehet a társadalomnak, de sohasem társadalmon kívüli.

A gyűjtés további módja kérdezősködés, szóra bírás, megfigyelés. Az alapfeltétel, hogy bi-zalmat tudjon kelteni az ember. Ez nehéz. [...] Ha sikerül megértetni, hogy az elmúló magyar élet emlékeit jegyezzük, akkor újra készséggel felelnek. Egész a ridegségig zárkózott embereket szóra lehet bírni azzal, hogy a neve fel lesz jegyezve egy nagy könyvbe. Örök időkre át-száll az emlékezete. Ez már az emberi hiúság kérdése.

Egyébként sohasem szabad kételkedni. Minden babonát el kell fogadni örökérvényű igaz-ságnak, és arról beszélni, amerre az ő esze jár. Természetesen megfelelő hangulat mellett, amit sajnós erőszakolni nem lehet. [...] Néha még váratlanul, reménytelennek induló beszélgeté-sek egyszerű megfigyeléseket eredményeztek.

Szép, lassú vizű patak a néplélek néha fenéig tiszta, néha elposványosodik, szétterül, de kérdésekkel megduzzasztani csak igen óvatosan lehet, mert megzavarodik ő is, meg az is, aki el akar rajta igazodni. [...]

Eddigi gyűjtésem alapján a következő rendszerbe foglalhatnám össze a paraszttrendtartás szabályait:

1. A parasztember magatartása más társadalmi osztállyal, úrral, zsidóval, cigánnyal szem-ben.

2. A parasztságnak a saját társadalmi osztályán belül is kötelező érintkezési módja:

a) Nemek, életkorok, családi állapot szerint kötelező szabályok. Tehát a házas ember, a le-gény, az asszony, a lány helyes vagy helytelen magatartása.

b) Babonás háttérű ősi szabályok, pl. a gyermekágyas asszony látogatásánál, menyasszony fogadásánál stb.

c) Ősi szokások, babonás háttér nélkül. Ilyen a kiveszőben levő jegy, a látogatási szabályok egy része.

d) Városi hatásra átvett szokások. Ezek közül a legfrissebb a kopogtatás, a gyűrűváltás, a bemutatkozás. [...]

A paraszétéletmód rendjének tagolása után pár szóban a babonákról is meg kell emlékezni, mert hiszen azok szép számmal szerepelnek a gyűjtésben. A babona részben megelőző, elhárító, védő eljárás valamely bekövetkező baj ellen, részben a már meglévő nyavalyától akar mentesíteni vagy másnak kárt okozni. Sok a babonás eljárásban az analógiás babona, amely hasonlót hasonlóval akar elűzni. A rendkívüli, szokatlan jelenség pedig váratlan dolgok beharangozója, ezek a jövődőt megjelenítő babonák csoportjához tartoznak. A mezítelenség a babonákban a gonosz elleni védekezés szimbóluma. A mezítelen embert nem kísérheti a gonosz, tehetetlen vele szemben.

A babona gyökere évezredek homályába mint őstalajba nyúlik vissza, eredeti jelentésük megfejtése a néprajzi tudomány problémája. A tudományos megfejtés könnyebb, ha bő anyag áll rendelkezésre, és ha alkalmazásában mutatjuk be a babonát. Ezért lehetőleg feljegyeztem mindenütt azokat az apró babonás történeteket, amelyekben a szóra bírt falu olyan végtelen gazdag még nálunk.

Hagyományápolás és irodalom

1990-ben alakult meg a Vajdaságban a Fehér Ferenc költőről elnevezett könyvbarát kör, nyugalmazott újságírók, írók, tanítók, általános iskolai- és egyetemi tanárok összefogásával. Ebből bontakozott ki a jó könyvet népszerűsítő, a magyar és a világirodalom klasszikusainak megismerését célzó, olvasónapló írásához kötött olvasási verseny; a nyári irodalmi táborok és a téli költészeti napok szervezése, meg „Az Isten háta mögé is elmegyünk!” jelszóval indított falujárás. Ez utóbbi irodalmi játékokkal egybekötött író-olvasótalálkozó volt tanteremben, tornateremben, művelődési házban, imaházban, katolikus templomban is, amikor a magyar-tanár a szerb igazgató miatt nem merte az iskolában fogadni a vendégeket.

Miért iratunk olvasónaplót a vajdasági gyerekekkel, amikor ezt már sokan túlhaladott módszernek tartják? A magyarázathoz vissza kell kanyarodni a múltba, a sokat emlegetett 1974-es jugoszláv alkotmány meghozatalának idejére. Kétségtől elválasztó politikai és gazdasági függetlenséget kapott akkor a Vajdaság és Koszovó, a déli tartomány. A viszonylagos jólét „a jugoszlávosság” eszméjének megizmosodását eredményezte. Hogy, hogy nem, éppen ez idő tájt született meg az új iskolareform is. A széttagolt „szakirányú oktatás” a magyar diákok nagy többségét szerb tannyelvű középiskolákba kényszerítette. Ugyanakkor az általános iskolákban is módosították a tantervet. A magyar olvasókönyvekben az anyanyelvi irodalom alig a kétharmadára zsugorodott, kiszorította a szerb és a vajdasági nemzeti kisebbségek magyarrá fordított irodalma. Azt is mondhatnánk, jó dolog, ha a környezet kultúrájával is megismerkedik a diák, de vajon akkor is, ha Radu Flora (van-e ki e nevet ismeri?) versét tanulja Kassák vagy Weöres Sándor helyett? Weöres-verset csak az óvodában, valamint az első és második osztályban tanulnak a vajdasági gyerekek, mintha nem is egyik XX. századi klasszikusunkról lenne szó. A felső tagozaton a négy év alatt mindössze két József Attila-verssel találkozhatnak a diákok. (A Tél és a Harmatocská cíművel!). Radnótinak és Kosztolányinak egy-egy versét ismerik meg, de arról már fogalmuk sincs, hogy Kosztolányinak lélegzetelállítóan szép prózai miniatűrjei is vannak, s hogy ő A szegény kisgyermek panaszainak írója, mi több, kiváló regényíró is. Annak, hogy Kassák Lajos, Krúdy Gyula, Szabó Lőrinc is élt és alkotott, nyoma sincs a tankönyvben. S nem tudják a vajdasági gyerekek azt sem, ki volt Csokonai Vitéz Mihály, Zrínyi Miklós, Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, Katona József, Madách, Vajda János, akinek a Nádas tavon című versét épp a Palicsi tó ihlette meg. S vajon milyen kép alakul ki bennük Petőfiről, ha csak a házi olvasmányként szereplő János vitézt, a Tisza és a Szülőföldemen című költeményeit tanulják? Aranytól a Családi kör, A walesi bárdok és a Toldi szerepel házi olvasmányként. Fekete István népszerű művein kívül tananyag még az Egri csillagok, A Pál utcai fiúk és a Légy jó mindhalálig. Honnan tudhatnának Janus Pannoniusról, Balassiról, Mikses Kelemenről, amikor abban sem vagyok bizonyos, tudja-e minden délvidéki diák, hogy Jókai és Mikszáth nagy regényíró is. Az olvasókönyvben ugyanis csak egy-egy elbeszélésük található, főbb műveik megemlézése nélkül. Sokan úgy tartják ott délen, hogy fölösleges ezen sírunkozni, majd pótolják a középiskolában. Ki tudja? A gimnáziumi tananyagban Jókainak

mindmáig csak a Sárga rózsza című regénye szerepel. Aki érdemben akarna megismerkedni a magyar irodalommal, annak az újjvidéki magyar tanszékre kell beiratkoznia, ahova évente kb. 30 hallgatót vesznek fel.

Az olvasó gyerekekkel tartott kapcsolat még újságíró korunkban rádöbbenett bennünket arra, hogy a jugoszláviai magyar tannyelvű általános iskolákban olyannyira csonka az anyanyelvi irodalomtanítás, hogy az már káros tájékozatlansághoz vezet. Megteremti a gyökértelesség állapotát, ez pedig az identitás feladását eredményezheti. A nemzettudat megerősítéséhez olyan élményekre van szükségük, amelyeket a magyar klasszikus íróink jól megválasztott művei jelentenek. Szerettünk volna az önbecsülésükre hatni, hiszen tapasztalatból tudjuk, hogy mennyire félénkek, olykor riadtak a kisebbségben élő bánsági magyarok. Magabiztosak csak a színmagyar bácskai falvak gyerekei voltak. Tudatosítani akartuk bennük, hogy magyarnak lenni jó és érdemes, hogy a magyar nyelv és irodalom kimeríthetetlen kincsesház, amelyből mindenki erőt, hitet meríthet. És végül: az olvasás élményét, intimitását nem pótolja semmi sem. Ez az üzenet mindenkinek szól, határon innen és határon túl.

Az olvasónapló írásához kötött verseny meghirdetésekor a délvidéki magyar sajtó készséggel a rendelkezésünkre állt. A Jó Pajtás gyermeklapot szinte minden diák olvasta a kilencvenes évek elején, így ebben tettük közzé az ajánlott könyvek jegyzékét is. Nem könnyesítettünk senkit sem könyvvásárlásra akkor már elég lapos volt a pénztárcánk, hiszen az általunk ajánlott klasszikusok – Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Kosztolányi, Krúdy, Móricz stb. – mind megtalálhatók a könyvtárakban. Az 1980-as évek végéig ugyanis viszonylag jól ellátott könyvtáraink voltak, csak éppen az olvasó hiányzott. Miután a budapesti Pro Hungaris Értékközvetítő Alapítvánnyal felvettük a kapcsolatot és több ezer könyvet kaptunk az iskolai és közkönyvtárak gyarapítására, a versenyzők a legújabb kiadványokkal és a kortárs írók műveivel is kiegészíthették olvasmányjaikat. Az olvasmányjegyzékben tehát a magyar klasszikusokra tettük a hangsúlyt, de válogatást kínáltunk a világirodalomból is. A szeptemberben meghirdetett pályázat beküldési határideje április közepe volt, amit azután „közkönyörgésre” minden évben fél hónappal meghosszabbítottunk. Nem csoda, hogy többen időzavarba kerültek, hiszen tizenkét könyvet kellett a pályázóknak elolvasniuk: nyolcat az általunk felkínált gazdag jegyzékből és négy szabadon választott művet. Elég-e hét hónap ennyi könyv elolvasásához a kötelező olvasmányok mellett? Kiderült, hogy elég. A nyári és a téli szünetekben is rendszeresen olvasó diákok közül sokan huszonöt, harminc, néhányan negyvenöt műről írták meg olvasmányélményüket.

A négy bíráló bizottságnak egy hónap állt a rendelkezésére, hogy a több száz naplót értékelje. A díjkiosztással egybekötött ünnepélyes eredményhirdetésre május végén került sor, s ezen a Pro Hungaris Értékközvetítő Alapítvány és az Illyés Közalapítvány ajándék könyveivel jutalmaztuk meg a verseny legjobbait és mentorait (tanító, tanár, szülő is lehet.) A pályázók száma évente, 600 és 700 között változott. Mindannyian emléklapot kaptak, s közülük százan könyvjutalomban részesültek.

Kezdetben csak a felsős diákok vettek részt a versenyben, később az iskolák kérésére bevontuk az alsó tagozatosokat is. Az elsősök és a másodikosok népmese illusztrációkat készítettek, de többen rajzos olvasónaplóval leptek meg bennünket. Megdöbbenő, hogy ezek a kisiskolások mennyire a mában élnek. Egy másodikos tanuló írta a naplójába 1994-ben, amikor éjszakánként katonai behívókat kézbesítettek a Vajdaságban: „Szerintem, ha egy mese szomorúan végződik, akkor az már nem mese, hanem valóság.” Néhány sorral alább ugyanaz a tanuló: „En a fele királyság helyett azt szeretném, hogy az apám itt legyen velünk. Most nem tudom, hol van. Ez a legnagyobb kívánságom, és a mesében a kívánságok mind beteljesülnek.” A napló írásakor nem kérünk olvasmányelemzést a nagyoktól, csupán egyéni hangvételű gondolatokat az elolvasott műről, valamint egy jól választott, jellemző idézetet és a könyv azonosító adatait. A szabadon választott olvasmányok esetében megjelöljük azt is, hogy ki ajánlotta és hol talált rá a könyvre.

Miért is iratunk olvasónaplót a gyerekekkel?

Meggyőződésünk, hogy az olvasónapló kiválóan alkalmas a tanulók olvasási szokásainak megismerésére. Az olvasónaplóból megtudjuk, hogy: 1. *Visszhangra talált-e felhívásunk, kezükbe veszik-e azokat a könyveket, amelyekről úgy találjuk, hasznos lenne az elolvasásuk?* A válasz egyértelműen igen. Érdeklétté tettük őket. Azok, akik nagyon szeretnének eljutni az irodalmi táborba,

tudják, hogy az esti játékokban csak akkor szerepelnek sikeresen, ha ismerik ezeket a műveket. 2. *Hozzá jutnak-e az általunk kínált olvasmányokhoz?* Ha alaplőről van szó, igyekszünk beszerezni a könyvtárunknak. 3. *Megértik-e az olykor archaikus nyelvezetű Jókai műveket?* Nem minden esetben, ezért foglalkozunk Jókaival gyakran az irodalmi táborban. Egyébként a vajdasági gyerekek körében a legnépszerűbb Az arany ember, az Egy magyar nábob, a Kárpáthy Zoltán. Többen keresztülrágták már magukat A köszívű ember fia in is, és örvendetes módon megnőtt azok száma, akik kedvelik Az új földesúr című regényt. 4. *Mi érdekli őket a kortárs irodalomból?* A kicsik kedvelik Csukás István Súsűjét, a Lázár Ervin-meséket, Szabó Magda Sziget-kéjkjét, a nagyobbak Csukás Kemény Kalap és krumpliorr című könyvét, Máty Csutak-sorozatát stb. 5. *Meg tudják-e különböztetni a szépirodalmat a lektúrtól?* (Bűnügyi regényt nem mernek beírni az olvasónaplóba, sajnos lektúr gyakran szerepel a szabadon választott olvasmányok között. Mivel ennek felismeréséhez segítségre van szükségük, az elmúlt tíz évben öt alkalommal tartott erről előadást dr. Bányai János.)

Az olvasónaplók tanulságait tehát bőségesen kamatoztatjuk a haladók számára tervezett emeltszintű irodalmi olvasótáborban és a kezdők részére tartott háromnapos irodalmi hétfégekben. Az ötödikesek és hatodikosok táborát Majtényi Mihály prózairónkról neveztük el, a nagydiákokét (hetedikesek, nyolcadikosok és a visszajáró középiskolások) pedig a Délvidék irodalomszervezőjéről, Szenteleky Kornélról.

1992-ben a tábor hőskorában pénzbeli támogatást még nem kaptunk. A vendéglátó temeriniek összefogásával sikerült megoldani a gyerekek közös étkeztetését. A pék kenyeret, a malom lisztet adott, (a szakácsnő maga gyúrta a nyolcvan gyereknek a tojásos tésztahoz a metéltet), a mezőgazdasági birtokon levágtak egy hízót, a kishegyési tyúkfarm tojással és hússal látta el a tábort, az újvidéki ökomenikus szeretetszolgálat olajat, rizst, cukrot, tejpört, teát, levespört adott, a gyümölcs és zöldségféle pedig megtermelt a helybeliek kertjében. A vidéki résztvevők tandíjat fizettek, ebből fedeztük a tábor előadóinak útiköltségét és a szerény honoráriumot. 1993-ban az infláció az egeket ostromolta, a Magyar Szó napilap a tábor idején már 25 millió dinárba került, s hogy lehetetlen időben is sikerült megszervezni olvasótáborunkat, azt a Soros Alapítványnak köszönhetjük. Teljes egészében fedezte a diákok étkeztetésének költségét, a tandíjat pedig öt német márkában szabtuk meg, ebből gazdálkodtuk ki az előadók útiköltségét és a csekélyke napidíjat. A délelőtti előadásokat már akkor is egyetemi tanárok tartották. Az ő közvetítésükkel ismerkedhettek meg a tanulók mindazokkal az írakkal, akiknek műveit hiányoljuk a vajdasági magyar olvasókönyvekből. A nagydiákok útravalót kaptak a felnőttek irodalmából is, lenyűgözően érdekes előadásokat hallottak Márai Sándorról, Ottlik Gézaról, Szerb Antalról, Szabó Dezsőről, Kaffka Margit művészregényeiről.

A kezdeti íróportrékat a későbbi években a tematikus táborok váltották fel. 1997-ben például a tábor műsorának vezérfonala a szerelem volt. A továbbiakban ennek a tábornak az élményeit mondjuk el.

Egy hét olvasó gyermekek között Temerin, 1997. június 29. – július 5.

„A könyv nélküli szoba olyan, mint a test lélek nélkül” – mondta egyszer egy jeles ókori római filozófus. Talán így van. Ha valaki tud olvasni és leköti az olvasmány, akkor maga előtt látja a cselekményt. Ennek e „belső látásnak” a kialakításában segít a tábor. Az értő olvasásban. Olvasni is tudni kell. Ezeket a – Cicerót is idéző – gondolatokat Losonc Dávid temerini nyolcadikos vetette papírra a Szenteleky Kornélról elnevezett irodalmi tábor utolsó napján. Az 1992. évi első irodalmi táborozástól fogva ez volt a fő célunk: a nyári vakációban eltöltött egy hét alatt a magyar- és a világirodalom nagyjainak megismertetése és műveik által az értő olvasóvá nevelés. A délelőtti előadások, a vitasarkok, a délutáni író-olvasó találkozók, az irodalmi nyomozás, a logikai rejtvények és irodalmi fejtörők, a Mikszáth-évforduló kapcsán folytatott roppant érdekes vita az író regényes magánéletéről és ismert regényeinek nőalakjairól mind-mind ráébresztette a gondolkodó diákembert arra, hogy az olvasásnak is van művésze. Az alsó tagozatos és az ötödikes helybeli gyerekek, akik vendéglátókként jutottak be a táborba, az első napon még kijelentették, hogy bizony ők nem kívánnak részt venni az előadásokon. – Nem is való az még nektek – mondtuk, és a képzőművészeti-, a hobbi-, meg a könyvkötő műhelybe irányítottuk őket. Az esti irodalmi játékokból viszont részt követeltek maguknak ők is. Így aztán párhuzamosan folyt a verseny a hetedikesek és nyolcadikosok és a kicsik asztaltársaságai között. Az első bemelegítő játékok után annyira kedvet kaptak a rejtvé-

nyekhez, hogy az irodalmi nyomozásnál a nagyok feladataiból is jutott nekik. Utóbb már teljesen egyenrangúan felvették a versenyt a náluk két-három évvel idősebb diákokkal. Aztán megtörtént a csoda: az egyik logikai rejtvény megfejtésében lekörözték a lustábban gondolkodó nagyokat, kivéve a mindvégig élen járó Gárdonyi Géza Irodalmi Asztaltársaság tagjait. A kicsik is felfedezték a játék örömét, a közösen megoldott feladatok pedig az összetartozás szívet melengető élményét adták meg nekik. Az elnöknek gondja volt rá, hogy az első két napon az asztaltársaság valamennyi tagja könyvet kapjon. A továbbiakban már a teljesítmény számított, ők maguk állapították meg, hogy ki milyen intenzitással vett részt a közös feladatok megoldásában és e szerint részesült a társaság „bevételeiből”. (A bevétel és egyben a fizetőszék ex libris volt.) Mivel a gyerekeknek igen fejlett az igazságérzetük, a gyengébben szereplők vita nélkül elismerték, hogy nekik kevesebb jár a közös „vagyonból”. Az ügyesebbje a tábor végére akár 15-20 könyvet is „megvásárolhatott”. Az ingyencék külön versenyfeladatra is vállalkoztak a szabadidős foglalkozások alatt – ebben mindig a rendelkezésükre álltunk –, hogy megszerezhessék a drágább könyveket, például Varga Domokosnak a *Mogyeriektől Mohácsig* című magyarságtörténetét. Ha csak egyetlen példányban volt meg valamelyik könyv és többen pályáztak rá, nem riadtunk vissza a rögtönzött árveréstől sem.

A gyerekek egymásnak csináltak kedvet az olvasáshoz. Az esti játékok után – jóllehet már későre járt az idő – többen még mindig válogattak, keresgéltek az asztalon kirakott könyvek között, mert mint mondták, elalvás előtt még olvasni szeretnének. „Tavaly hatodikosként megragadtam a tábor hangulata, élveztem az egyetemi tanárok előadásait, azt, hogy milyen érthetően tudják elmagyarázni a számunkra eddig teljesen ismeretlen dolgokat, és persze, nagyon örültem a tudásommal megszerzett könyveknek. Így aztán az idén is beküldtem az olvasónaplómat, hogy belépőt nyerjek a táborba, pedig ebben az évben sok volt a tanulnivaló, nehezen készült el a napló.” Kalmár Zsuzsa zentai diáklány írta ezeket a sorokat a tábornytitás napján. Egyébként első díjat szerzett az olvasónaplójával, és szívvel-lélekkel vett részt minden játékban. A már említett Gárdonyi Géza Irodalmi Asztaltársaság három évvel ezelőtt alakult meg Muzslyán. A Majtényi Mihály Irodalmi Táborban vették fel az Egri csillagok írójának a nevét. A következő évben is egy asztalnál ültek. A közbeeső téli költészeti napokon, Csantavéren, mivel költészetről volt szó, Babits Mihály nevét kapták, de az idei nyáron ragaszkodtak régi nevékhöz. Ebből az asztaltársaságból kerültek ki jobbra a tábor egyéni versenyének a győztesei. Így aztán az idei találkozót megelőző sok telefonbeszélgetés és levélváltás eredményeként teljes létszámban foglalták el helyüket „Gárdonyiék” a közös asztalnál. Ők vállalkoztak arra is, hogy bemutassák az irodalmi lexikon adatainak felhasználásával az író-olvasó találkozók vendégeit: Németh Istvánt, Bordás Győzöt, Gobby Fehér Gyulát, Jódal Rózsát. Kitűnő érzékkel választották ki műveikből a szerelem témájába vágó részleteket. Cso-da-e, hogy az összesített versenyben a Gárdonyi asztaltársaság vitte el a pálmát? Az egyéni tudásvetélkedőn is könnyedén és magabiztosan vették az akadályokat: az előadásokra, a délutáni és esti programra, de még a kiállítás anyagára is vonatkozó 50 „rázós” kérdést az elődöntőben csakúgy, mint a harminc olvasmánnyal kapcsolatos kérdéscsoportért a középdöntőben.

A 30 jelentkező (ez a többéves átlag) teljesen magára volt utalva. Mintegy ellenpontja ez a korábbi csoportmunkának. Szó sem lehet baráti segítségről, átmásolásról. Másfél méter távolságra ülnek egymástól. A kérdéseket előszóban tettük fel, mindegyiket csak egyszer. Aki nem figyel, nem tudja, mi a feladat. A tizenöt másodpercnyi gondolkodási idő bőven elegendő nemcsak a válasz leírására, hanem jutott néhány pillanat arra is, hogy a jegyzeteiben ellenőrizze, pontos-e a kért adat. Aki jó jegyzeteket készített, villámgyorsan képes megtalálni azt, amit keres. A jegyzetelést is maguknak kellett megtanulniuk, megállapítani, mi fontos az elhangzott előadásból, és mi az, ami részletkérdés ugyan, de az adat érdekessége miatt érdemes lejegyezni. A Gárdonyi asztaltársaság tagjai ezt már felsőfokon művelik. Ketten közülük mind az ötven kérdésre helyes választ adtak. Mindössze fél óráig tartott ez a teljes összpontosítást igénylő feladat. Bár utána hosszú pihenő jár a versenyzőknek, csak kevesen élnek vele. Izgatta őket az eredmény. Főleg azokat, akik sejtik, hogy érdemes szurkolniuk a továbbjutásért. Körülállták az asztalt, és közösen nézték át a megoldásokat. A szemük láttára született meg az eredmény. Azok közül, akik lemaradtak, senki sem sirt, ez nem iskola, nincs gyenge osztályzat, ajándék könyvet viszont minden egyes résztvevő kap, mert vállalkozott a megmérettetésre. A középdöntő kérdéseit írásban kapta a továbbjutó tizenkét versenyző. Izgalomra nincs ok, ha olvasta a művet, tudja a választ akkor is, ha cseles a kérdés. Ha viszont csak átlapozta a könyvet, elbuktatják a részletkérdések.

A középdöntő harminc kérdésének összeállításakor az olvasási versenyünkben ajánlott alpművekre, tehát a klasszikusokra tettük a hangsúlyt. A hetedikeseeknek és nyolcadikosoknak mindig becsempésztünk néhányat a fiatalabbaknak ajánlott művekből. Az Egri csillagok, A Pál utcai fiúk, a Kincskereső kisködmön, Szigetkék és még mások, megérdemlik, hogy évek múlva is emlékezzünk rájuk.

A záró rendezvényen, ahogy tréfásan neveztük: az öt menetből álló végső összecsapáson a Gárdonyi asztaltársaság három tagjának szurkolhatott a lelkes közönség. A győztes versenyző szurkolótáborba elsőnek kapott a helyszínre szállított fagyalthegyekből. Megérdemelten. Hiszen a „menetek” közötti szünet csak a versenyzőknek volt pihenő, akkor a szurkolótáborokkal folyt a játék. A verseny győztese, a topolyai Dévity Anna megszerezte Az emberiség krónikája című könyvet és hozzá „az irodalomtudományok tudora” címet igazoló oklevelet meg a fél méter magas tudori süveget. Befejezésül különösképpen ide kíváncsoznak Márai Sándor szavai: „Nem az a fontos, hogy te fogalmazd meg a jót és az igazat, fontosabb, hogy megismerjed!”

Bada Johanna – Bada István

A dunakeszi Körösi Csoma Sándor Általános Iskola és évkönyve¹

A Dunakeszi Körösi Csoma Sándor Általános Iskola Évkönyve kiadásának tapasztalatairól fogok beszámolni. Tizenhárom kiadványról, mert 1989 óta ennyit adtunk ki. Tizennégy tantermes, átlagosan 500 fős létszámú intézményről van szó, idén 203 millió forint a költségvetésünk, ebből hiányzik az évkönyv kiadásának összege. Erre elég lenne 300 ezer forint, de most a meszelésre sincs pénzünk, egyébként is húsz éve szülőkkel együtt meszeljük ki az iskolát.

Engedjék meg, hogy néhány szót szóljak Dunakesziről, mert az évkönyv áttételesen kapcsolódik a település jellegéhez. Dunakeszi jövőre lesz 750 éves, sajnos ebből a 750 évből nagyon-nagyon kevés írott és épített emlék maradt fenn. A települést 1970-ben nyilvánították nagyközséggé, 1977-ben várossá, 35 év alatt háromszorosára nőtt a lakosság létszáma. Tesznek elgondolkodni, hogy hol lehetnek a lokálpatrióták?! 1977-ben indult a nagy lakótelep építése, és Lentitől Csengerig az ország minden részében született gyermekek érkeztek iskolánkba. Ez pedig azt sugallta, hogy legfontosabb tennivalónk a közösségépítés, s mi ezt a kihívást elfogadtuk.

Az 1978-ban épült intézményben a legjobb lehetőséget az iskola aulája nyújtja. Nagy, 400 négyzetméteres területről van szó, ahol már az iskola megépítése után igen tartalmas iskola-galéria-program indult, író-olvasó találkozókat szerveztünk. Járt nálunk a Kalamajka és a Kalácsa Együttes, Dévai Nagy Kamilla, Csoóri Sándor, Bálint Ágnes, Lázár Ervin. 2003-ban volt nálunk Újvidékről Németh István író, Vígh Rudolf Bácskatopolyáról, Király László Kolozsvárról, Gál Sándor Kassáról. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a diákoknak közvetlen élményük legyen a művészekkel, írókkal, tudósokkal való találkozásról.

1989-ben adtuk ki első iskolai évkönyvünket, címlapján azóta is Körösi Csoma Sándor arcképével jelenik meg. 1984-ben vettük föl Körösi Csoma Sándor nevét, azelőtt számmal jelölt intézmény voltunk. Óriási pedagógiai lehetőség van abban, hogy Körösi Csoma Sándorhoz kötődünk, névadónk emlékét ápoljuk. Lakótelepi iskoláról van szó, s megkérdeztük a gyerekeket, hogy kit szeretnétek névadónak? Sportolókat említettek, Munkácsy Mihály, Hallasy Olivér szerepelt a javasoltak között. Ekkor köszöntött be Körösi Csoma Sándor születésének 200. évfordulója, országos verseny szerveződött a Népfront keretei között, s az országos elődöntőben hatodik helyen szerepelt a csapatunk. Az egész iskola készült, előzőleg nálunk is volt iskolai verseny, a diákok szurkoltak egymásnak, így aztán megoldódott a névadás kérdése. Mindennapjainkban rendkívül nagy szerepet szánunk Körösi Csoma Sándor emlékének. 1988-ban avattuk Szervátiusz Tibor szobrát az iskola előterében, Halász Péter tartotta az ünnepi köszöntőt. Borsos Miklóst megkértem, szíveskedjék iskolánk számára érmet készíteni,

¹ Elhangzott 2004 májusában Zánkán, az *Iskola és honismeret* című tanácskozáson. (Szerk.)

amit az iskola kiváló tanulójának, kiváló sportolójának adunk át. Ligeti Erika kérésünkre „Tiszta szép környezetért” érmet készített. Jeles művészek: Csíkszentmihályi Róbert, Asszonyi Tamás segítettek. Szívességből, vagy elenyésző tiszteletdíj fejében csodálatos műalkotásokhoz jutottunk, és így sikerült kialakítani iskolánk sajátos elismerési rendszerét. Mindezek az alkotások megjelennek évkönyvünk tízéves történetében.

Ebben a lakótelepi környezetben föltehetjük a kérdést: mi célt szolgál az Évkönyv? Nyilvánvaló, hogy az első helyen az információ szerepel, de közösségépítő funkciója is van. Az iskola ethoszának is fontos eleme egy ilyen évkönyv, hiszen megjelenik benne a kitüntetett tanulók névsora és fényképe, olvashatók a segítő szülőkről szóló írások. Kik írják a tanulmányokat, a beszámolókat? Elsősorban a kollégák. Nagyon nehéz feladat, hogy időre megkapjam az írásokat. A gyermekek is beszámolnak a különböző eseményekről, külföldi utazásaikról, és természetesen a „külső” támogatók is írnak számunkra.

Említettem, hogy Dunakeszin igen nagy szükség van a lakóhelyi identitás, a lokálpatriotizmus erősítésére, tehát ilyen feladatokat is föl vállal az évkönyv. A város történelmében hatalmas fehér foltok vannak, és sajnos nem nagyon akadnak jelentkezők ezek kitöltésére. „Külső” munkatársakat kérünk föl, hogy búvárkodjanak a település történelmében, és írják meg mindazt, amit sikerült a múltból meríteniük. Ebben a régióban bizonyára ismert Uzsoki András neve, aki hosszú ideig Tihanyban volt múzeumigazgató, de munkássága Keszthelyhez is kötődik. Amikor megtudtam, hogy Dunakeszire költözött, rögtön megkerestem és fölkertem tanulmány írására. Ebből született egy nagyon szép és minden szempontból hasznos tanulmány Dunakeszi város Szent Mihály templomának történetéről. 1986-tól számolhatjuk barátságunkat a Párizsban élő Bernard Le Calloc'h professzor úrral, aki breton származású nyelvész, és Gödöllőn, a Premontrei Gimnáziumban tanított néhány évig francia nyelvet, Körösi Csoma Sándor kutató, és minden esztendőben küld évkönyvünk számára tanulmányt. Zachar József hadtörténész professzort arra kértem föl, hogy Dunakeszi és a sorsfordító 1948–49 kapcsolatáról írjon, erről ugyanis nagyon keveset tudtunk. Hála József barátomtól megtudtam, hogy Boros Marietta néprajzkutató szakdolgozatát a Pest környéki paradicsomtermelőkről írta. Megkértem, hogy bocsássa rendelkezésünkre tanulmányának rövidített változatát, amit meg is kaptunk. Dunakeszi testvérvárosa Székelykeresztúr, úgy gondoltam tehát, hogy évkönyvünkben helye van a székelykeresztúri Molnár István Múzeum igazgatójának városuk történetéről szóló tanulmányának.

Mit tartalmaz még egy-egy ilyen évkönyv? Nyilvánvalóan a tanév történetét. Kiemelkedő szerepet játszik az iskola életében az iskolapok sorozata, ez annyira testes program, hogy külön alsó és felső tagozatos tanulmány készül. Az iskola sporttörténete is fontos. Iskolánk néptánc estet szervez minden esztendőben, Budapestről, Székelykeresztúrról érkeznek néptáncsoportok, és a mi néptánc együttesünk is sokfelé szerepel. Ha ezt értéknek tartjuk, akkor meg kell hogy jelenjen az események története is. Hasonlóképpen a szakkörök élete, diákok beszámolóit utazásaikról. Nem maradhatnak el a diáknévsorok sem, a tantestület névsora is szerepel minden évkönyvben, ami nagyban segíti munkánkat, ha valamilyen adatra van szükség.

Évkönyvünk legutóbbi számának 280 ezer forint volt a nyomdaköltsége. Tiszteletdíjat sem a külső munkatársaknak nem fizettünk, sem a kollégáknak, tehát mindenki szívességből dolgozik.

Évkönyvünk első számában megjelentettük Iskolagalériánk első ötven tárlatának történetét, és ma már a 90. tárlat felé tartunk. Ez azért fontos, mert iskolánk a lakótelep kulturális szempontból ellátatlan részén helyezkedik el, tehát a közművelődési programnak van felnőtteknek szóló része is, de annál jobb dolog nincs, mikor egy gyerek a szülőjével együtt jön el egy tárlatra. A kiállítások közül Jámborné Balogh Tünde batikos munkái jutnak eszembe, de volt Kass János, Cseh Gusztáv, Gy. Szabó Béla tárlatunk, tehát nagyon ismert művészek munkáit tekinthették meg a gyermekek.

Az iskola minden tagja állandóan azon töri a fejét, hogyan juttathatná még előrébb és még magasabbra a gyerekeket. A szülőknél azt szoktam mondani, hogy a restség az ördög párnája, mindenképpen kell, hogy tevékenykedtessék a gyerekeket. Egyik kollégánk vette át ezt a gondolatot, az egyik dunakeszi lelkésztől, dr. Oláh Antal apát úrtól. *Előrébb, magasabbra!* – ez a jelszó kinn függ aulánkban, minden nap olvashatják a gyermekek. Hogy kiben visszhangzik, ez, pontosan nem tudjuk, de évek múltán ki fog derülni.

A jobbító szándék egyik megnyilvánulása volt, amikor elmúlt esztendőben megjelentettük az *Oszlopcsarnok* című kiadványt. Nagyon sok tudós, művész, író, költő megfordult nálunk az iskolában, Körösi Csoma Sándor kapcsán is. Az itt járt írókat, költőket, művészeket, jeles közéleti embereket arra kértük, szíveskedjenek írni egy tanulmányt a gyerekeknek. Írtam körülbelül hatvan személyiségnek, telefonon is fölhívtam őket. Néhány nevet megemlítek: *Beder Tibor* Erdélyből, *Bethlenfalvy Géza* indológus, *dr. Brusznai József* – hazai tájakon vagyunk – Brusznai Árpád testvéröccse, aki 29 évig Dunakeszin szolgált plébánosként, ma távol van, és remeteként él, kiváló humorú ember, óriás aki köztünk jár. *Csetri Elek* professzor, akinek három könyve is megjelent Csoma Sándorról, *Dallos Gyula* olimpikon, *Gazda József* a Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület elnöke Kovásznáról, *Jávor Béla*, a Nemzeti Kör tagja, *Juhász Ferenc* költő, *Kemény Katalin* filozófus – Hamvas Béla felesége – 94 évesen olyan friss volt szellemileg, úgy emlékezett a Radnóti Miklóssal való beszélgetéseire, mintha tegnap történt volna, és teljesen tájékozott volt a napi ügyekben is. Aztán *Klindler József* professzor, *Makovecz Imre*, *Schmidt Egon*, *Sellei Zoltán* és még nagyon sokan. Ezt a kiadványt a ballagó nyolcadikosok a tarisznyájukban viszik magukkal. Nagyon reméljük, hogy a mag nem hull kőre, ki-ki megtalálja a neki szóló gondolatot, és ebből a kiadványból is épülhet.

Nagyon fontos, hogy megőrizzük azt, ami egyszer megszületett és érték.

Kollár Albin

HÍREK

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET

Kiállítások, előadások, találkozók programja

Október 25.–november 12. Jókai emlékek a Kárpát-medencében, Európában
(Békéscsaba Lencsési Művelődési Központ)

November 26.–december 1. Rákóczi és a kuruc emlékek Európában
(Rozsnyón, a Rákóczi Napok alkalmából)

Előadások a Magyar Kultúra Alapítvány Budavár-termében

(1014 Bp. Szentháromság tér 6.)

OKTÓBER

19. (kedd) 18⁰⁰ *Balassi Bálint emlékezete – dr. Cseh Gizella* művelődéstörténész
19⁰⁰ *A Bocskai-felkelés emlékhelyeinél – Batár Zsolt Botond* vetített előadása

NOVEMBER

9. (kedd) 18⁰⁰ *Magyar Himalája expedíciók* címmel a 2000–2003 közötti magyar expedíciók meghívott tagjainak filmvetítéssel illusztrált előadása. Bevezető, rövid áttekintés „Neves magyarok a Himalája tövében” címmel – *dr. Tiner Tibor* előadása
11. (csütörtök) 18⁰⁰ *Magyarok Ausztrália és Új-Zéland tájain II.* – *dr. Beckné Dekker Mária* diáképes beszámolója
16. (kedd) 18⁰⁰ *Skóciai Margit sírjától a marlow-hídig – közös emlékeink nyomában.* Vetített képek a Magyar Évadban bemutatott skóciai és angliai kiállításainkról, s újabb magyar emlékekről – *dr. Czikány Gábor* vetített előadása

DECEMBER

7. (kedd) 18⁰⁰ *A Keleti-partvidék magyar emlékei – utazás a Niagara Falls-tól a Capitoliumig – dr. Messik Miklós* vetített előadása
14. (kedd) 18⁰⁰ *Neves magyar zarándokhelyeknél – Csíksomlyótól Máriazellig – Emlékeztető néhány szép felvétellel – a tagság, Hermány Helga, dr. Deák Piroska képei*

Tagságunk mindenkor szeretettel várja a múltunk külföldi emlékei iránt
érdeklődőket! (Tel.: 1-355-0122/9325, 06-20-4769718)

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Szentgál

Sófalviné Tamás Márta alpolgármesterrel beszélget

Zala Simon Tibor

Ajka és Veszprém között, a Bakony kellős közepén fekszik ez a település, mely nevét templomának védőszentjéről kapta. Társadalmának köznemesi és nemzeti rétegének életét Eötvös Károly jelenítette meg írásaiban, népművészetét Malonyai Dezső vizsgálta, hagyományos paraszti műveltségét pedig Hegyi Imre, de főként az éppen száz esztendeje született Vajkai Aurél dolgozta fel Szentgálról írt néprajzi monográfiájában. A falu földrajzi helyzetéből következően népéletében nagy szerepe volt (és van) az erdőnek: az erdei pásztorkodásnak, a fával való munkának. A „hivatásos” néprajzkutatók mellett a helytörténeti munkában bőven jut feladat az úgynevezett „önkéntes” gyűjtőknek is. Ebben a célszerű munkamegosztásban évek óta derekasan kiveszi részét Sófalviné Tamás Márta, aki édesanyja nyomában járva szorgalmasan gyűjti a falujának történetére vonatkozó ismereteket. (Szerk.)

Sófalviné Tamás Márta: Két dolog nőtt Szentgálon leginkább a szívemhez. Arany minősítésű a Pávakörünk 1974-ben alakult és 1975 óta vezetem, a Honismereti Kör pedig 1987-ben kapta meg az engedélyt, noha már 1983-ban elkezdtük a szervezését. Ehhez tudni kell, hogy Szentgálon nagyon sok egyesület és kör működött a második világháború előtt: a Legényegylet, az Olvasóegylet, a Polgári Kör, és lehetne még sorolni, ezeket 1948-ban egy tollvonással megszüntették. Amikor a Honismereti Kört szervezni kezdtük, négy évig kellett küszködnünk, hogy megkapjuk az engedélyeket, és hivatalosan elkezdhessük a falu múltjának kutatását, jelenének feltárását. Van egy kis könyvünk, amiben megörökítjük a fejlődést, dokumentációk szerepelnek benne. Kirándulásokat szervezünk, téli estékre neves előadókat hívunk meg, mint Andrásfalvy Bertalan, Selmeczi Kovács Attila, Laczkovics Emőke, Veres D. Csaba és mások. Száz embert is megmozgatunk egy-egy alkalommal.

Zala Simon Tibor: Mit kell tudnunk Szentgálról? Talán kezdjük a nevével, miért Szentgál?

Sófalviné Tamás Márta: Györffy György az „István király és műve” című könyvében említi Szentgált. Az ő kutatásai szerint egy Szent Gallenből érkező hittérítő járt ezen a vidéken, Valamilyen ereklyét is hozott és az akkori kultusz szerint a templomot Szent Gál nevére szentelték. A szájhagyomány szerint pedig egy Gál nevű remete élt itt az egyik hegyoldalban, aki szent életet élt, és innen kapta Szentgál a nevét.

Már az őskorban éltek itt emberek, erről tanúskodik a Tűzköves helynév és a Füzilapon feltárt műhely, ahol sok pattintott tűzkövet találtak a régészek. Ókori emlékek is találhatóak, és az első írásos feljegyzés 1281-ből származik, amikor is Szentgál lakosait, mint a királyi vadászatokhoz alkalmazott ebhordozókat említik. Később a királytól kiváltságot kaptak, egyenesen a királynak adóztak vaddal, vadbőrökkel, hamuzsírral, amit a király udvarába szállítottak, oda, ahol a király éppen székelt. Ezt a kiváltságukat 1848-ig megőrizték, akkor ők is a részt vettek szabadságharcban, ezért a kiváltságokat elvesztették, de a református templomban 1945-ig ennek emlékére minden évben ünnepet rendeztek.

Zala Simon Tibor: Valamikor sok tanya volt itt, a szentgáli határban.

Sófalviné Tamás Márta: Szentgál közigazgatási területén a XVIII. század végén, a XIX. század elején tanyásodási folyamat indult meg; a gazdák ugyanis a településen laktak, de földjük egy része távol volt, ezért tanyákat építettek. Nyáron főleg itt gazdálkodtak, az állatokat is

kivitték, télen pedig bementek a faluba. De olyanok is voltak, akik télen-nyáron kint laktak a tanyájukon. 128 tanya épült fel, és egészen 1948-ig éltek és gazdálkodtak itt az emberek. Akkor államosították a tanyákat, a családok többsége visszaköltözött a faluba, de egy ideig még jó néhányan ottmaradtak a tanyákon. Akinek aztán lehetősége és módja volt rá, 1990-ben visszatért a régi tanyájára, vagy esetleg a rokonság tanyájára kötődött. Ilyen gazdaember Orbán László, aki egy, a rokonság tulajdonában lévő tanyát vásárolt annak idején a termelészövetkezettől és itt kezdett el gazdálkodni.

Zala Simon Tibor: Itt ülünk a tanya egyik, már félig-meddig berendezett szobájában. Amikor jöttünk be, nevetve azt mondta nekem, ez a tanya olyan, mint az ország: építjük, bontjuk, de köre rakjuk.

Orbán László: Pápán végeztem 1969-ben a mezőgazdasági technikumot. Gyermekkoromtól csak az állatok és a föld érdekelt, úgyhogy nem volt nehéz a pályaválasztás, tudtam, hogy én gazdálkodni szeretnék, mindig önálló gazdálkodó akartam volna lenni. Ehelyett huszonhárom évet töltöttem a helyi termelészövetkezetben, állattenyésztésben, növénytermesztésben, tizenkét évig pedig erdészként. A szövetkezet bomlását látva titokban már készültem a magángazdálkodásra. Négyen váltunk ki, az emberek úgy néztek ránk, mint a piros kukoricára, úgyhogy 1992-ben a szövetkezeti közgyűlésen, 214 jelenlévő közül 212 nem támogatta a kilépésemet, a vagyonjegyemhez úgy jutottam hozzá, hogy bíróságra kellett mennem. 1992-től 1994-ig, míg a tanyát megszereztem, munkanélküli voltam.

Közben négy gyereket kellett eltartanom. Annyi előnyöm volt másokkal szemben, hogy tíz szarvasmarha állt az istállóban Mert amit a tsz-ben kerestünk, az elég volt, ahhoz hogy ne nélkülözzünk, de hogy valamit gyarapodjunk, ahhoz külön is dolgozni kellett.

Zala Simon Tibor: Meg lett a tanya tehát.

Orbán László: Meg lett a tanya, de nem voltak eszközök, nem volt föld. Ezt a földet, ami körülötte van, a kárpótláskor sikerült visszaszereznie annak, akié eredetileg volt. Ők ezt a földet nekem ingyen odaadták, használatra.

Zala Simon Tibor: Tehát ez most sem a saját földje?

Orbán László: Ebben az évben most már nagyobbik része az enyém. Megvásároltam, kaptam belőle, a fölötte lévő részre meg örökös szerződéses vagyok.

Zala Simon Tibor: Azért szép lassan épül ez a tanya, gyönyörű kemence van itt a hátunk mögött, tehát lesz belőle valami. Gondolom nem bánta meg, érdemes volt. Vagy nem teszi fel a kérdést, hogy miért küszködött?

Orbán László: Ez a kérdés sosem foglalkoztatott, mert olyan szerencsés embernek tartom magam: mindig olyannal foglalkoztam, amit nagyon szerettem. Most is ezt teszem.

Zala Simon Tibor: Szarvasmarhái vannak, ugye?

Orbán László: Szarvasmarhával foglalkozom. Van 9 tehén, összesen 20 darab marha, birka 350 darab, egy pár ló, anyadisznó 3. Elvből nem hizlalunk, mert jelen pillanatban egy kiló élő-súly egy fagyi ára, s nem adjuk meg senkinek azt az örömet, hogy rajtunk nevesen. Miért nem gondolkodom ezen a dolgon? Azért nem gondolkodom, hogy megéri, vagy nem éri, mert a fiam is ezt szeretné csinálni.

Zala Simon Tibor: Tehát akkor már nekik épül ez a tanya?

Orbán László: Nekik épül, hiszen ötven után az ember már délután van. Ha csak magamat nézném, nem kéne ennyit dolgoznom. De a mi fajtánk, a parasztember, a többivel ellentétben, nem akarja megenni az utódok részét, a gyerekeinek, az unokáinak gyarapít. A három fiú közül kettő biztosan folytatja. A nagyobbik fiam már végzett a főiskolán, katona is volt, aktív tagja a családi gazdaságnak. A középső negyedikes Fűreden, kertész-gépész szakközépben, ő is ezt fogja csinálni. A kisebbik azt mondta, hogy vagy református pap lesz, vagy matektanár; de apu, ne mondj senkinek, mert azt hiszem, én is gazdálkodni fogok.

Zala Simon Tibor: Kedves Márta, Ön ismeri a gazdálkodókat, akik elég keményen dolgoznak. Úgy látja, lesz itt jövője az egyéni gazdálkodásnak?

Sófalviné Tamás Márta: Biztos vagyok benne, hogy lesz! Ha vannak olyan gazdálkodók, akik – mint Laci is – szívvel-lélekkel dolgoznak, a jövő biztos, hiszen a gyermekei is ezt az életformát választották. És nem ő az egyetlen a településen. Szentgál nagy mezőgazdasági múltra te-

kint vissza, úgy érzem a szentgáli embernek az ereiben, a vérében van a föld és az állatok szeretete.

Zala Simon Tibor: Szentgálról mégis sokan eljártak, kialakult az ingázók rétege. Kevés volt a munkalehetőség, Veszprém pedig itt van a közelben.

Sófalviné Tamás Márta: Igen, a település egy része a mezőgazdasággal foglalkozott. Mások kitanultak bizonyos szakmákat és a Herendi Porcelángyárba, a veszprémi Bakony Művekbe és más üzemekben dolgoztak. Mint például Tobak Sanyi bácsit, aki itt született Szentgálon, itt is élte le az életét és ingázott. Idősebb kora ellenére mai napig részt vesz a település életében, segíti a fiatalokat. Tapasztalatával, jó kedélyével mindig erőt tud adni nekünk.

Zala Simon Tibor: Mosolyogva fogadott bennünket, és nagyon finom Zalagyöngyével kínálta.

Tobak Sándor: Itt terem a kertben a szőlő.

Zala Simon Tibor: Meg disznóvágásra is készülnek, tehát működik a gazdaság, ha kicsiben is?

Tobak Sándor: Kénytelenek vagyunk működtetni a gazdaságot a magunk módján. Az ember csak úgy tudja megtartani életszínvonalban amit korábban elért, ha munkálkodik, amíg az ereje meg az egészsége engedi. Néhány állatot tartunk, hízót a saját szükségletünkre, a kertben egy kis zöldség, krumpli, paprika, ami a háztartáshoz szükséges. Az Istennek hálát adva egy kis szőlőm is van a kertemben, és olyan lesz belőle, amit én bornak nevezek.

Zala Simon Tibor: De ez valóban bor!

Tobak Sándor: Legalább biztos vagyok benne, hogy szőlőnek a levéből van, nem a vihar hordta a ballonba, vagy a hordóba.

Zala Simon Tibor: Bejárt dolgozni Veszprémbe?

Tobak Sándor: Kénytelenek voltunk. A katonai időm letöltése után, 1956. február 28-án a Bakony Művekhez mentem dolgozni, nyugdíjas koromig ott voltam. Beállító lakatosként dolgoztam, 1991-ben pedig eljöttem nyugdíjba.

Zala Simon Tibor: Nem is akart akkor elköltözni Szentgálra?

Tobak Sándor: Nem mondhatom, hogy nem akartam, mert abban az időben, főleg az 1960-as évek végén, nem volt sok kilátás a faluban. De a házam akkorra már kész volt, így maradtunk. Talán könnyebb lett volna, ha beköltözünk egy állam által épített kalickába, vagy kalodába, de az nekünk azt hiszem, nagyon kényelmetlen lett volna. Maradtunk hát a faluban. A megélhetés nagyon nehéz volt. Fő munkám mellé a termelősövetkezetben minden egyebet elváltaltam a kazalrakástól a cséplésig, a mákkapálástól a cukorrépa kapálásig. Ezért akkor természetben kaptuk a díjazást és ez fontos volt ahhoz, hogy a családot el tudjam tartani.

Zala Simon Tibor: Itt vagyunk az általános iskolában, amely Lőrincze Lajos nevét viseli.

Sófalviné Tamás Márta: Szentgál azon települések egyike, ahol már 1745-ben volt iskola. Református atyafiak alapították, később a katolikus iskola is létrejött. Amikor a szentgáli is állami iskola lett, több épületben folyt az oktatás, egészen a mai napig. Iskolaigazgatónk, Garai György teljes odaadással az új iskola építésén fáradozik.

Garai György: Tizennyolc évvel ezelőtt kerültem az Alföldről Szentgálra, és tizenegy éve vezetem az iskolát, tehát harmadik ciklusomat kezdtem most.

Zala Simon Tibor: Annyit talán mondjuk el, hogy Lőrincze Lajos nyelvészprofesszor, az „Édes Anyanyelvünk” című rádióműsor egyik kitalálója és készítője, Szentgál szülőtte.

Garai György: Igen, nagyon büszkék vagyunk arra, hogy Lajos bácsi itt született. Szülőhátát most vásárolta meg a nemrég létrejött Lőrincze Alapítvány, a felújítás folyik, oda szeretnénk elhelyezni azt az anyagot, amit feleségétől, Erzsike nénitől kaptunk.

Zala Simon Tibor: A bejáratnál láttunk egy nagyon élethű Lőrincze Lajos plakettet. Még jellegzetes szemhunyorítása is felismerhető.

Garai György: Ezt a plakettet néhány évtizede, tehát még a tanár úr életében, Domonkos Béla, érdeklőti szobrászművész készítette. A Lőrincze családtól kaptuk ajándékba 1994-ben, amikor egy hideg, ködös, novemberi napon az iskolánk felvette a falu szülőtteinek nevét. Addig a

szentgáli iskolának nem volt neve, pedig sokat gondolkodtunk, hogy kiről is kellene elnevezni. Úgy gondoltuk, hogy mindenképpen a faluhoz kötődő személy legyen a névadó. Voltak, akik Eötvös Károlyra gondoltak, hiszen a Bakony című művében nagyon sokat foglalkozik a szentgáliakkal. Mások Kerkápoly Károlyt javasolták, aki 1870 és 1873 között pénzügyminiszter volt, de ő talán inkább egy pénzügyi iskolának lehetne névadója. Aztán a falu közösségének döntő többsége úgy határozott, hogy csakis doktor Lőrincze Lajos nevét vehetjük fel. A család támogatott bennünket, és a tanár úr halála után egy évvel, születésnapján rendezett első Lőrincze Napon meg történt a névadó ünnepély.

Zala Simon Tibor: Ehhez létrehozták az alapítványt is?

Garai György: A Lőrincze Alapítványt később hoztuk létre. Az iskola már az ő nevét viselte, amikor a község néhány jeles személyisége, valamint az iskola tanári kara úgy döntött, hogy Lőrincze Lajos tárgyi hagyatékát mindenképpen a faluban kell méltóképpen elhelyezni. Mint alpolgármester asszony említette, Lajos bácsi szülőházát az Alapítványnak sikerült megvennie, berendezése, felújítása pillanatnyilag is folyik. Persze, nemcsak tárgyakat őrzünk Lőrincze Lajostól, úgy gondolom, hogy az iskolának legfőképpen névadója szellemiségét kell őriznie.

Iskolánkban kiemelt helyen szerepel az anyanyelvi oktatás, külön fakultációs oktatást is szervezünk, anyanyelvi szakköreink vannak. Kiemelném az iskolai könyvtár munkáját, azt hiszem olyan könyvtári élet van ebben az iskolában, amit talán példamutatónak is nevezhetnénk. Elmondhatom, hogy a gyerekek szeretnek a könyvtárba járni. Amikor délután elsetálok a könyvtár felé, látom, hogy 4–5–6 gyerek benn ül és helyben olvas. A tanárom közben nevelő céllal klasszikus zenét, vagy valami olyan zenét játszik a CD-lejátszón, ami talán nem az, amit a gyerekek otthon hallgatnak egymagukban.

Zala Simon Tibor: Itt van előttünk egy könyvecske, „Vitéz Tamás Gábor, szentgáli parasztgazda élete”. A címlap szerint Tamás Károlyné és Sófialviné Tamás Márta írta. Ez a Tamás Gábor nem rokonuk, a Tamás Károlyné pedig az Ön édesanyja.

Sófialviné Tamás Márta: Hálát adhatok a sorsnak és a jó Istennek, hogy ebben a családban születhettem. Az a sok szeretet és példamutatás, amit a testvéremmel együtt szüleimtől kaptam, sok családnak dízére válhatna. Édesanyám, aki hat elemít végzett, itt Szentgálon járt iskolába. Nem volt lehetősége, hogy tovább tanuljon, mert nagyapám azt mondta: nem nevelek vénkisasszonyt a lányomból. A faluról ugyanis, ha valaki elkerült, tanítónak, vagy postameszternek tanulhatott. Aztán már nem abba a közegebe került vissza, hogy párt találhasson, magának. Így a hat elemijével édesanyám befejezte az iskolát, visszament a tanyára, és megkezdte a mindennapok szorgos életét. El szoktunk járni a veszprémi múzeum előadásaira, s ott Lackovits Emőke néprajzkutató valamilyen úton-módon megtalált bennünket. Sokat beszélgetett édesanyával, s arra bízta, hogy azokat az eseményeket, amik vele történtek, írja le. Először írása, arról szólt, hogyan sütötte tizenkét évesen édesanyja segítségével élete első kenyérét. Ez a pályamunkája első díjat nyert, és könyv alakban is megjelent.

Édesanyám példáján úgy gondoltam, én is megpróbálkozom. Találtunk az egyik ismerősnél egy régi möringos ládát. Nyomozni kezdtem, hogy kié lehetett, megnéztük az egyházi anyakönyveket: kiknek a gyermekei voltak, hogy házasodtak össze. E lett életem első pályázata. Sorra követte aztán a többi: volt, amit együtt írtunk, volt, amit külön, de édesanyámtól mindig nagyon sok segítséget kaptam. Elmentünk az adatközlőkhöz, lejegyeztük amit mondtak, úgy írtuk meg ezeket a pályázatokat. Jó néhány témakört, amit Vajkai Aurél Szentgálról írt kétkötetes munkájában csak röviden tudott kifejteni, megpróbáltuk kiegészíteni, részletesebbé tenni.

Zala Simon Tibor: Vilma néni, hogy volt az első kenyérsütés?

Tamás Károlyné: Legelőször édesanyámmal közösen sütöttük a kenyereket. Minden héten egyszer sütöttünk, nyolc kenyeret szoktunk abban a kemencében sütni, de én csak négyet. Én dagasztottam be őket, rettenetesen nehezemre esett. Nagyon elfáradtam, mert édesanyám egyre azt mondta: még nem jó, még dagaszd; majd ha a gerendáról csöpög a víz, akkor lesz kész. Én nézegettem föl, de nem csöpögött, persze ő arra gondolt, hogy majd a homlokomról csöpög. Csak mikor már az ujjaimról levált a tészta, és nagyon fáradt voltam, akkor mondta, hogy na, most már jó. Kiszakasztottam négyet, gyönyörűen sikerültek, nagyon jók lettek.

Édesapámnak, mikor este hazajött, boldogan meséltük, milyen szép kenyereket sütöttem. Ő meg ugye megölelgetett, megpuszilgatott, aztán nagy elismeréssel nyilatkozott, én pedig nagyon boldog voltam, mert hát életem első munkája volt., amit úgy láttam, hogy a család nagy-nagy boldogsággal vesz. Legközelebb akkor sütöttem, mikor édesanyám elment birkákat nyírni, én meg egyedül sütöttem, apai nagyapám segítségével. Ő öntötte a vizet, és mondogatta: leányom, ne úgy önts, hogy azt mondják, szúnyog hordta a lisztet, számár meg a vizet, vagyis ne hagyjam puhára. Az is jól sikerült, és amikor megszegettük a kis *pompost*, és vágott belőle, boldogan mondta, hogy no most már nagylány vagy, egyedül sütöttél kenyeret.

Zala Simon Tibor: Valóban nagylány volt már akkor?

Tamás Károlyné: Dehogy, talán 12 éves voltam. Azután azért kellett egyedül sütnöm, mert édesapám megint katona volt, sokszor behívták az erdélyi, felvidéki, délvidéki bevonulásokkor is, meg meg különben is. Mikor egyedül voltam, meg tudtam mindent csinálni, mert nagyapám is segédkezett. Nagy tiszteletben tartotta a kenyeret, még a héját is. Sohasem vágta le, csak lekotorta róla ami rajta maradt és úgy ette, mert nagyon sanyarú gyerekkora volt. Hét éves korában árván maradt, egyik nagybátyja nevelte föl, de hát annak is volt négy gyereke. Juhász volt a nagybátyánk a Nagyvázszyi grófnál, szerény körülmények között éltek. Amikor a birkákat fejtük nyáron, elkészítettük a sajtot, utána a savót kiforraltuk, abból lett a *pujna*. Akkor azt mondta nagyapám: meríts lányom két tányérral. Minden nap azt ette vacsorára, 86 éves koráig élt jó egészségben, sosem volt orvosnál. Utána Mártával közösen megírtuk ennek a szentgáli parasztgazdának az élettörténetét. Nem messze lakott hozzánk, távoli rokon is volt, teljes élettörténetét elmondta.

Az 1848-as szabadságharcban a szentgáliak teljes szívvel-lélekkel Kossuthot támogatták. Pénzt adtak katonára, lovas katonákra. Mikor megbukott a szabadságharc, a szentgáli katonák az erdőben bujkáltak. Valaki följelentette, és elfogták őket. Volt akit elvittek, megszökött, akkor besorozták a császári hadseregbe. Van a birtokomban egy olyan leszerelő levél, amelynek tulajdonosa 12 évet és 3 hónapot szolgált a császári hadseregben, együtt ezzel a Tamás Gáborral. Azt sem tudták merre bujkáljanak, merre menjenek. A falut kifosztották, és elvesztették a kiváltságjogukat. Addig ugyanis királyi vadászok voltak a szentgáliak, vaddal és vadbőrrel, adóztak, vitték Bécsbe, Budára vagy Pozsonyba, mikor hol székel a király. 1849 után már nekik is adózniuk kellett, pénzzel. De hát, nem volt miből és akkor juhászokat hoztak a faluba. Így került anyai nagyapám családja Szentgálra juhásznak. Kilenc gyereke volt, egy meghalt a világháborúban, nyolc meg ideházasodott. Akkor énekeltek a szentgáliak, hogy „valamennyi juhász, mind sógorom”, mert mind a nyolc tanyát épített. Összejártunk a rokonokkal, boldog gyerekkorunk volt, de nagyon korán hozzá kellett látnunk a munkához. Amikor nagybátyám is megházasodott, anyai nagyapám beköltözött a faluba, de reggel 5 óra-kor már ott volt nálunk. Mi még aludtunk, édesapám, édesanyám ijedten ugrott ki az ágyból.

Zala Simon Tibor: Minden este bejött a faluba, hajnalba meg kiment?

Tamás Károlyné: Este bement, reggel korán kijött, aztán segített, akármi kellett. Nekem nagyon sokat segített, nagyon sok ismeretanyagot gyűjtöttem tőle, úgy a „betyárvilágból”, mint az állattenyésztésből, meg mindenből. Meg ez a másik nagyapám, az is mindent tudott ilyen régi dolgokat. Ha akkor ennyi eszem lett volna, mint most, még többet tudnék az ilyen néprajzi dolgokban. Laczkovics Emőke unszolására éppen most írom apai nagyapám élettörténetét, és nagyon érdekes dolgok jutnak eszembe. Miután nagyanyám meghalt, nagyapám nálunk lakott, és mikor esett az eső, akkor mesélt a betyárokról, a gyerekkoráról, meg mindenről.

Zala Simon Tibor: Szentgál életét meghatározták a betyárok is, hát ugye itt van a Bakony.

Tamás Károlyné: A juhászok nyáron kint laktak a háláson a birkákkal. Kimentek hozzájuk a betyárok, oszt dirigálták nekik, hogy vágjanak le egy birkát, mert este a Savanyú, vagy mit tudom én, hogy melyik banda odamegy. Kénytelenek voltak levágni, mert ha nem, akkor alaposan megtorolták. Ha viszont meghallották, vagy észrevették ezek a pandúrok, hogy etetik a betyárokat, akkor meg becsukták pártolásért. Egy alkalommal is beüzent a dédapám az alsó-erdőn, a bognyakúii hálásokról, hogy beküldte a bárányt, nagyanyámék készítsék el. Hát meg is főzték, de ennek a birkapörköltnek nagy szaga van, ahol főzik, még a környékén is. Valaki beárulta a pandúroknak, hogy ezek hétköznap főzik a pörköltet, mert akkor ugye hétköznapon nem főztek húst, még vasárnap sem biztos. Mikor odamentek a pandúrok a nagyanyámékhoz, s kérdik:

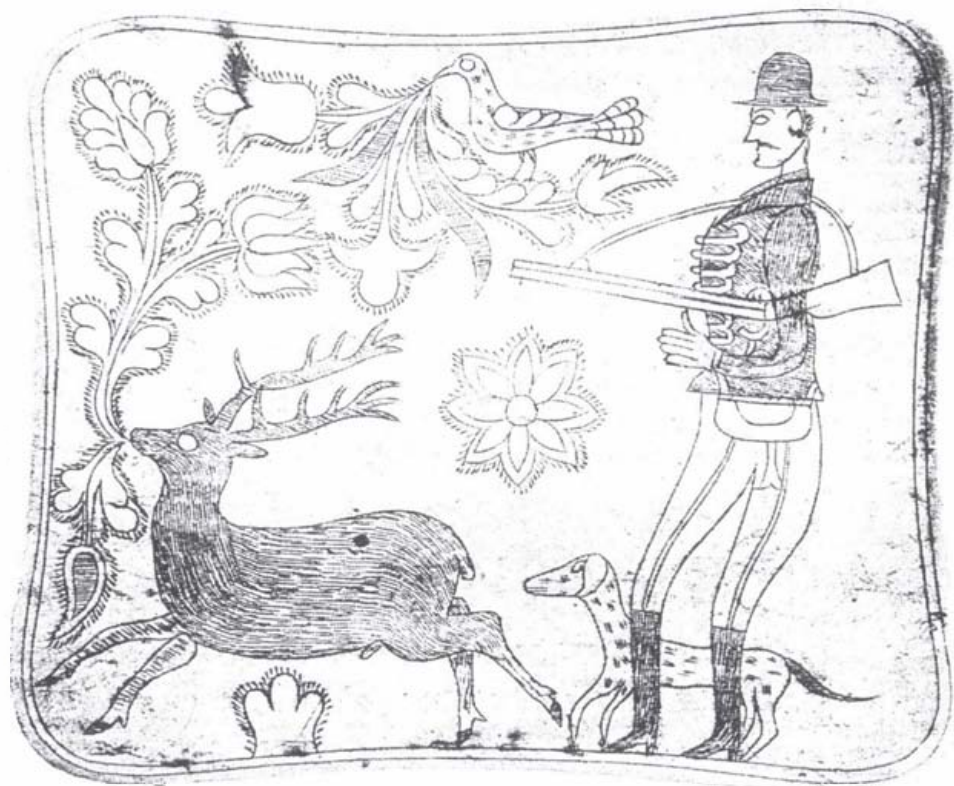
– Hogy-hogy hétköznap ilyen finom ételt főznek, pörköltet?

Nagyanyám előállt:

– Kérőket várok, szerencsevándoró vagyok, kérőket várok.

Na jól van, majd meglátjuk. Leültek, s nem mentek el a pandúrok, meg a kérők se jöttek. A szomszédgyereket meg kiküldték nagyanyámék a tanyára, dédnagyapámhoz, mondja meg a Savanyúnak, hogy ne várja őket, mert itt vannak a pandúrok. És hát a rettenetes Savanyú meg a bandája lógó orral elvonult.

Dédnagyapám főleg azért jött el onnan Zala megyéből, mert volt ott egy Erenyei nevű báró, s annak volt ezer birkája, meg mit tudom én hány juhásza. Nem teljesítették a betyárok kérését, birkafürdetéskor, amikor a juhászok a jól végzett munka örömeire beiszogattak s elaludtak, a betyárok fölgyújtották a birkákkal teli nádfedeles akolokat és mind az ezer birka elégett. Dédnagyapám ment öt fiával oltani, de semmit sem tudtak segíteni. Dédnagyapám mesélte, hogy míg él, mindig eszébe jut: milyen bűdös volt, mikor égett a hús. Leestek a gerendák, és égett nem csak a gyapjú, hanem a hús is, Ordítottak a birkák, ők meg kívül nem tudtak semmit se csinálni. Akkor megfogadta, hogy onnan ő elmegy, mert Zala megyében sokkal nagyobb a volt ez a betyárjárás, mint a Veszprémben.

Szarvast űző vadász kutyájával, fölöttük madár, virágos, leveles ággal. Virágos ág van a szarvas szájában is. Tükrös. Gyümölcsfa, karcolt díszítéssel. (8 cm. Dunántúl. (Néprajzi Múzeum) (Hofer Tamás–Fél Edit: Magyar népművészet című könyvéből)

Csávoly¹

Dr. Mándics Mihály helytörténésszel beszélget

Takács András

Fényes Elek a XIX. szd. közepén „német és dalmát falu”-nak nevezi ezt a Bács-Kiskun megyei, Baja melletti települést. A délszláv, horvát nemzetiségű „dalmátok” ma bunyevácokként (bunjevoci) határozzák meg magukat, és jellemző rájuk az erős hagyományőrzés. Csávolyon negyven esztendeje működik helytörténeti gyűjtemény, és több ezer oldalnyi kézirat őrzi a falu krónikáját. „Őrizniünk kell azok emlékét, akik e tájat alakítják” – vallja Csávoly helytörténésze, az iskolai honismereti szakköri munka motorja, számos falutörténeti munka szerzője és szerkesztője, dr. Mándics Mihály, egykori iskolaigazgató úr, műsorunk szellemi házigazdája. (Szerk.)

Mándics Mihály: Az én falum Csávoly község, Bajától 15 kilométerre, a szegedi útvonalon. A helyi Falumúzeum, a helytörténeti gyűjtemény vezetője vagyok. Itt születtem, csupán néhány évig voltam távol szülőfalumtól.

Takács András: Bejöttünk a néprajzi, a helytörténeti gyűjteménybe.

Mándics Mihály: Itt látható mindannak az emléke, ami Csávoly népeinek háromszáz éves együttélésére utal. Magyarok, németek, bunyevácok éltek és élnek itt, s ez a paletta hatvan éve kiegészült a Csallóközből elüldözött felvidéki magyarokkal. Így azt mondhatom, hogy amit itt találunk, az a négyféle népi kultúra ötvözete, tárgyi és szellemi emlékek tekintetében. Amit itt látunk, az mind a csávolyi lokálpatriótáknak köszönhető, mert pénzt nem adtunk semmiért. Ez mind társadalmi munkából, adományokból, támogatásokból, pályázati pénzekből állt össze.

Takács András: Első látásra is fantasztikusan gazdag gyűjtemény.

Mándics Mihály: Ezek a vitrinek elsősorban a község szellemi értékeit mutatják be. Eredetét tekintve egészen az Árpád-korig kell visszamennünk. 1198-ból származik az első adat, majd sorsforduló volt az 1374-es év, amikor a szekszárdi apátság a kalocsai érsekségnek jutatta a területet. A török hódoltság idején, 1580-ban már dalmát-illír – mai néven bunyevác – lakókat emlegetnek a források, de a törökök kivonulása után, meg a Rákóczi-szabadságharc idején ők is elvesztek. A török hódoltság után a község újratelepítése az 1700-as évek elején történt, amikor gróf Czobor Márk, Bodrog megye főispánja kapta Baja városát és környékét. Bérloje, egy Radics János nevezetű intéző, Bajáról és Pandúr faluból, a horvát etnikumhoz tartozó bunyevácokat telepített ide, akik bérmunkára, „ekékkel jöttek” – ahogy ezt akkor fogalmazták. Később magyarok is érkeztek a községbe, úgyhogy a bunyevácok által 1734-ben újjáalapított falut egy emberöltő múlva már a magyarokkal közösen lakták. A németeket – 424 személyt – 1782 és 1784 között, érseki kezdeményezésre, zömmel Soroksárról telepítették ide. Az itt élő bunyevácok, németek, magyarok római katolikus vallásúak, csak az 1945 után idekerült felvidék magyarok között van egynéhány református család, de nekik is van imaházuk. Az első csávolyi templom 1740-ben épült, akkor csak bunyevácok használták. A lakosság gyarapodásával 1782-ben fölépült a mai templom, amit száz évre rá két oldalhajóval kellett bővíteni, másképp nem fértek volna el a hívek.

A Baján és környékén élő bunyevácok a Bosznia-Hercegovina-i vilajetből, Dalmáciából Magyarországra való költözésüket a bajai ferencendi szerzeteseknek tulajdonítják. Munkakörömnél fogva² bejárhattam az egykori Jugoszlávia valamennyi területét, így eljutottam az őseim földjére is Hercegovinába, a Buna folyó környékére, a Mostar-i Levéltárba, Múzeumba, ahol megtaláltam a nyomait ezeknek az eseményeknek. Még Szarajevóban is találkoztam olyan néphagyományokkal, amiket a csávolyi bunyevácok ma is őriznek. Elsősorban a kará-

¹ A Kossuth Rádióban 2003. június 13-án elhangzott műsor szerkesztett szövege (Szerk.)

² Dr. Mándics Mihály a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtítkára volt. (Szerk.)

csonyi ünnepkörnél az úgynevezett „Apák és Anyák napját” (Atce és Matrice), ezt a szokást a magyarországi horvát etnikai csoportok közül csak a bunyevácok ismerik.

*

Mándics Mihály: Petres Jánosné a helyi Mezőgazdasági Szövetkezet főkönyvelője, a hegyközség titkára, a csávolyi Honismereti Baráti Kör alelnöke és könyvelője, továbbá a községi önkormányzat képviselője, a szociális bizottság tagja.

Takács András: Hogy-hogy hegyközség működik itt, a síkság kellős közepén?

Petres Jánosné: A „hegyközség” szót itt valóban nehezen értelmezhetjük. Ez azt jelenti, hogy a Csávoly, Rém, Felsőszentiván környékén élő szőlészgazdáknak is létre kellett hozniuk egy érdekképviseleti szervezetet. Megpróbálunk közvetíteni számukra olyan termelési, értékesítési információkat, amik nélkül ma már nem tudnak megélni, és így próbálják a boraikat az előirt jövedéki törvényeknek megfelelően értékesíteni.

Takács András: Hányan foglalkoznak itt mezőgazdasággal?

Petres Jánosné: A falu lakosságának többsége mezőgazdaságból élt korábban is és jelenleg is. Ipparal csak a MOGYI Kft-ben dolgozók foglalkoznak, száz pár fővel dolgoznak, a falu lakossága 2100 fő, tehát a többsége az a mezőgazdaságból él. A régi szövetkezet 1992-ben egy újabb típusú szövetkezetté alakult. Igaz, hogy ez nem a mai követelményeknek megfelelő, új típusú szövetkezet, de még sikerül talpon maradnia. Búzával, kukoricával, napraforgóval, tömegtakarmánnyal, meg főleg szarvasmarhával foglalkozunk, elsősorban tejelő állománnyal.

Takács András: Akkor most gondban lehetnek a tejjel.

Petres Jánosné: Egymillió ötszázezer literes tejkvótával rendelkezünk, de ezt már nem használhatjuk ki, 10%-os csökkentésre kényszerül a szövetkezet, s mivel ez a meghatározó tevékenysége, komoly gondok elé fog nézni ebben az évben.

Takács András: Ez azt jelenti, hogy az emberek jövedelme is 10%-kal csökken?

Petres Jánosné: Sőt még többel, hiszen ez csak a termelés csökkentését jelenti, az áremelkedések következtében pedig még kevesebb lesz a nyereség. Ezért jelentős költségmegtakarítási intézkedéseket kell hozni, ami lényegesen csökkenti a falu lakosságának jövedelmét.

Takács András: A faluban mekkora a munkanélküliség?

Petres Jánosné: Végső soron ezt nem lehet így kezelni, hogy munkanélküliség, hiszen sokan megpróbálnak őstermelőként gazdálkodni. Ez azt jelenti, hogy nem vállalkozó, nem alkalmazott, hanem a mezőgazdaságban a saját területén gazdálkodik Ezek így nincsenek regisztrálva, tehát nem tudni, hogy pontosan mennyi a munkanélküli, de a szociális bizottsághoz beadott kérelmek alapján lehet látni, hogy ezek a jövedelmek nagyon alacsony szinten vannak.

*

Mándics Mihály: Dr. Fekete Imre kerületi főállatorvos, a csávolyi Honismereti Baráti Kör tagja, a Rákóczi Szövetség bácskai csoportjának elnöke.

Takács András: Hogyan került kapcsolatba a honismereti mozgalommal?

Fekete Imre: Még általános iskolás koromban kapcsolatba kerültem Mándics Miska bácsival, mint iskolaigazgatóval, a honismereti mozgalom keretében. Elsőként különböző tárgyak gyűjtése volt a feladatunk, ezek később a múzeumba kerültek. Elsőszámú feladatomban a felvidékiek által magukkal hozott népviseleti tárgyak, használati eszközök gyűjtése volt. Kitelepítésükkel kapcsolatos történeteket is gyűjtöttük tőlük, részben iskolai feladatként, részben „önkéntesen”. A gimnázium elvégzése után egy évig a csávolyi művelődési otthon vezetője voltam, így valamelyest munkaköri feladatomban is volt a múzeummal való kapcsolattartás és a honismereti mozgalom szervezése. Nagyon érdekes év volt, előfelvételis voltam az Állatorvostudományi Egyetemre, bőven volt időm, energiám, nagy örömmel vettem részt a honismereti mozgalomban, azt hiszem, egy életre elköteleztem magamat. Az egyetem elvégzése után komoly feladat adódott: a Magyar Rádió munkatársa, Maráz László nagybátyám valahol a térségben el akarta készíteni a Megbékélés című, nemzetiségekkel foglalkozó műsort. Nagy vehemenciával rábeszéltem őt, hogy a helyszín Csávoly legyen, hiszen itt mindenféle térségünkben élő nemzetiség együtt van. Igen sikeres műsort hoztunk össze, mely első díjat nyert a Prix Italia-n, azóta is büszkék vagyunk rá.

Takács András: Gondolom arra is, hogy az itt élő nemzetiségek békésen élnek egymás mellett.

Fekete Imre: Bizony ez nem mellékes dolog. Amikor látjuk napjainkban, hogy micsoda viharok dúlnak a megbékélés hiánya miatt, akkor Csávolyra valóban úgy tekinthetünk, mint a megbékélés szigetére. Nagyon fontosnak tartom a honismereti mozgalmat, és szívem szerint nagyobb teret, lehetőséget is adnék, mert az emberek a lelkük mélyén igénylik a szülőföldhöz való kapcsolódást. Csávoly községben az elmúlt néhány évben, negyedévenként megjelenik a *Négy évszak* nevű kiadvány, mely a község életéről, múltjáról ad képet. Az emberek nagy érdeklődéssel olvassák, és a benne rendszeresen megjelenő visszatekintések megerősítik bennünk azt a hitet, hogy mi sem múltunk el nyomtalanul.

*

Mándics Mihály: Farkas Ferencnéhez érkezünk, Geringer Máriához, a Krónika szerkesztőbizottságának egyik vezetőjéhez, aki egyben a csávolyi német kisebbségi önkormányzat képviselője.

Takács András: Milyen szerepet játszottak Csávoly életében a németek, és mi a mai szerepük?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Régen, a második világháború előtt, a németek többségben voltak a faluban, és akkor úgymond főszerepet játszottak. Legtöbb rendezvény németül ment, mindenütt németül beszéltek. De a kitelepítés után megfogyatkoztak és most már nagyon kevesen vannak. A mai nemzedék körében már nagyon elvétve beszélnek a gyerekek a német nemzetiségi nyelvet

Takács András: Az iskolában azért tanítják?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Az iskolában német nyelvet tanítanak, és az nem ugyanaz. A nemzetiségi nyelv feltételeznék, hogy hoznak otthonról bizonyos sváb szókinccset, és ez a mai gyerekekben nincs meg.

Takács András: Önök otthon hogyan beszélnek, mert a férje magyar, ön pedig sváb?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Hát igen! Most már magyarul beszélünk, de míg a nagyszüleimmel együtt laktunk..., mert ők idős sváb emberek voltak, és nem is nagyon tudtak magyarul. A II. világháború előtt, mikor a németek többségben voltak, akkor nem igen tudtak a németek magyarul, bunyevácul inkább. Úgy kommunikáltak a nagyszüleimmel, hogy németül mondták, ők magyarul, és mivel azok is megértették, meg ők is, így ment. De a gyerekeim megtanultak svábul a nagyszüleimtől, és nagyon örültem neki. Most is szívesen beszélnek a svábot, úgyhogy ha itthon vannak, akkor itt nyáron sokszor "svábolunk".

Takács András: És az unokák?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Hát, az unokák nem tudnak már. Ők nem is élnek velünk, tanulják a német nyelvet, mint a többi gyerek az iskolában. Annak ellenére, hogy az egyik menyem sváb.

Takács András: Egyébként Csávolyra visszalátogatnak azok vagy azoknak az utódai, akiket kitelepítettek?

Farkas Ferencné Geringer Márta: A kitelepítés után még nagyon gyakran visszalátogattak. A csávolyi búcsúk szinte kétnyelvűek voltak, mert attól kezdve, hogy jöhettek, jöttek, s a családok újból együtt voltak. De ahogy a generációk kihálnak, ez egyre ritkább lesz.

Valami partnerkapcsolatunk is van a Waiblingeniekkal. A csávolyi németeket Kelet-Németországba, Falkensteinba vitték, de azok lassan átszivárogtak nyugatra, Waiblingen és Stuttgart környékén telepedtek le. Van is ott egy „csávolyi múzeum”, amelynek gazdagsága vetekszik a Csávolyi Múzeuméval. Sok mindent megvásároltak és kivittek, de a fiatalok már nem érzik magukat csávolyiaknak. Ők ott minden szeptemberben találkozót rendeznek, és ezt egybekapcsolják egy ilyen Straßenfest-tel, oda minket is meghívnak, a következő évben pedig ők jönnek vissza a csávolyi búcsúra. De hát az most már úgy zajlik, hogy a busznak már csak a fele a Csávolyról elszármazott sváb, a másik fele német.

Takács András: Milyen ez a Németországban lévő csávolyi múzeum?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Ez egy torony, a város adta a csávolyiaknak, és ők saját maguk hozták rendbe, és valahogy úgy próbálták berendezni amilyen a csávolyi sváb ház volt,

mellékhelységekkel, hálószobákkal, éléskamrával meg ilyesmikkel. Van egy klubszobájuk is, ahol hetenként, vagy havonként összejönnek a régi csávolyiak. Nekik mindig van karácsonyuk és búcsújuk, mondják, hogy magyar karácsonyi énekeket énekelnek. Ide húz a szívük, még valahol magyarok.

Takács András: Itt Csávolyon élnek a sváb hagyományok?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Nem tudom, valahogy a hagyományok itt úgy összefonódtak. Hogy azok aztán sváb hagyományok, vagy ilyen vegyes hagyományok voltak nem tudom.

Takács András: Tehát sváb, bunyevác, magyar...

Farkas Ferencné Geringer Márta: Igen. Biztos, hogy családotól függ, mit, hogyan tartanak. Nálunk úgy van, hogy én még megpróbálok. Például karácsonykor mindig azt mondták, hogy addig nem szabad az asztaltól fölkelni, amíg mindenki jól nem lakott. Amíg nagyanyám élt, addig volt Kristkindli. Már nem olyan, mint régen, mert hát a karácsonyfa nagyobb lett, és nem lehetett kézben hozni. De még becsengetett és akkor mindannyian sorba álltunk, és bizony akkor még elmondtuk a miatyánkot németül, letérdeltünk és összeszedtük az ezüst diókat, meg az almákat; annak ellenére, hogy mindenki tudta, hogy az ómami áll ott az ajtóban.

Takács András: Nagyon érdekes, hogy itt békében élt egymással a három különböző nemzetiség.

Farkas Ferencné Geringer Márta: Mindig békében éltek. Az öregektől hallottam, hogy voltak ugyan külön kocsmáik, de ellátogattak egyikből a másikba. Ha voltak is ellentéte, azok inkább személyi jellegűek voltak. Ma meg már a gyerekek nem is tudják, hogy ki melyik nemzetiséghez tartozik.

*

Mándics Mihály: Az egyik legjobban működő csávolyi boltba jöttünk be Elmer Ferenchez, aki egy szomszédos országból költözött ide és sikeres vállalkozó lett. Mindenki őt dicséri, nemcsak a faluban, a falun kívül is.

Takács András: Honnan költözött Magyarországra, Csávolyra?

Elmer Ferenc: Vajdaságból, Zombor városából költöztem ide Csávolyra. Vegyes élelmiszer ABC-t nyitottunk, ami hála Istennek sikeres lett, és még fejlődésben is van. A falusi nép nagyon szépen befogadott, elfogadott. A falusi újság is itt jelenik meg ebben a boltban.

Takács András: Mikor költöztek át?

Elmer Ferenc: Három esztendeje, hogy átjöttünk, amikor befejeződött a bombázás.

Takács András: Miért éppen Csávolyt választották?

Elmer Ferenc: Hát mikor először idejöttünk, nézelődtünk, kerestünk a helyet, és megálltunk beszélgetni, olyan kedveseknek tűntek. Szép tiszta, a házak rendezettek, olyan szép és nyugodt népek tűnt, mégis, haladott felfogású, fejlett falunak képzeltük el, ami be is vált.

Takács András: A csávolyi emberek hogyan fogadták el a menekültet?

Elmer Ferenc: Mindenben segítettek! A bolt megvásárlásához is hozzájárult az önkormányzat, a falu népei is segítettek ki mit köllött, szépen rendbe bírtam hozni a boltot, és elkezdtem üzemeltetni. Sikerült a bolt előtt rendbe hozni a régi kutat, ami a falunak is dicsőség. Ami a legfontosabb: szép szóval fordultak hozzám, ami jobban esett, mint akármí.

Takács András: Ha azt mondja: otthon vagyok, akkor Csávolyra gondol, vagy...?

Elmer Ferenc: Igen ide gondolok, mert lent Zomborban többet nincs semmim, ott mindent eladtam, és ide fektettem be. Apukám elhunyt, anyukám is itt él velünk, a fiam, a feleségem is itt él, úgyhogy az egész család átköltözött. Nincs vonzóerő, nincs honvágy. Eltűnt mindazzal, ami történt, az mintha kitörölte volna az embernek a múltját.

*

Takács András: Csávoly környékén jelentős volt a tanyavilág.

Mándics Mihály: Nem is olyan régen negyven nagy, módos birtokosnak volt tanyája. De a hidroforos tanya sok esetben összkomfortosabb volt, mint belső falusi háza, ahova csak vasárnapi misére jártak be a gazdák, a béresek pedig nem is jártak be. Mise után, ebédre már kint

voltak újból a tanyán. Emellett volt 130–160 szőlőház. Szőlőkunyhónak hívták, de korántsem kunyhó volt, mert istálló is volt ott, kamra, sok esetben pince is. A község határnak kétharmad része szőlő és erdő volt, nagyon jó bortermő vidék.

Mikor a tanyai iskolák megszűntek, a tanyasi gyermekek részére diákothont létesítettünk. Idővel ez is megszűnt, mert a tanyák megszüntetésével nem volt rá szükség, napközi otthon, jelenleg pedig helytörténeti gyűjtemény lett belőle. A szőlős határban volt egy búcsújáró hely, Vodicának nevezik. Szűz Mária csodás helye, a községtől 5 kilométerre, gyönyörű vidéken. „Bozsja légya” – ez bunyevác kifejezés – Isten háta mögötti helyen van. Kicsi harangja 1874 óta ott kongott a kis kápolna tornyában: a szőlőben dolgozó embereknek jelezte az időt, főleg a délet, de szólt az esti Úr angyalára, az Ave Máriára. És ennyi idő után, az elmúlt évben, valakik elvitték. Pedig még a front keresztülvonulását is átvészelte ez a kisharang: kétszer átlőték, anélkül, hogy megrepedt volna.

Talán még szomorúbb a temetőkápolna sorsa. Ugyancsak egy gazdag csávolyi német építette eklektikus stílusban, az I. világháborúban hősi halált halt fia emlékezetére, aki olasz fronton halt meg. Ennek tornyában most a bunyevácok által 1722-ben, Baján öntetett kisharang kong. Többször megfogalmaztam magamnak, hogy ez a pici harang az 1720-as években lelkesedést, bizakodást, hitet adott az embereknek, az új élet kezdetéhez. Most a faluban már alig van bunyevác, 90 %-nál több a magyar, és a fennmaradó csekély hányad oszlik meg, szinte egyformán a németek és a bunyevácok között. Ez a harang most temeti a bunyevácokat, mert lassan már több lesz belőlük a temetőben.

Takács András: Nagyon fogy a falu?

Mándics Mihály: Igen Az utóbbi húsz évben a meghaltak száma rendszeresen meghaladja a születettek számát.

Takács András: Mándics Mihályt háromféle néven is szólítják itt a faluban. Nevezik Mísónak, Misinek és Miskának.

Mándics Mihály: Mert a bunyevácok körében a *Mísó* az elterjedt név. Erről jut eszembe, hogy amikor a magyarországi Délszláv Szövetség főtitkára voltam Budapesten – ezzel dicsek-szem is –, kaptam Jugoszláviából egy levelet, úgy volt címezve, hogy *Mísó, Magyarország*. És megkaptam a Nagymező utcában. Na most, a magyarok általában *Misinek* szólítanak, míg a németek *Michael*-nek. A Miska inkább német kifejezés, tekintettel arra, hogy én német körzetben nőttem föl Abban az utcában egy magyar kovács volt, velünk szemben s mi voltunk bunyevác származásúak, a többi mind német volt. Így együtt játszottunk, együtt bandáztunk, s egymástól eltanultuk a másik nyelvét. Ahogy régen az öregek mondták: ahány nyelvet beszélsz, annyit érsz.

Takács András: Eddig hány könyve jelent meg a faluról?

Mándics Mihály: Tizenkét könyv, de nem tartom magamat írónak, még közírónak sem. Úgy érzem most is, vissza kell adnom valamit azoknak, akikből való vagyok. Meg kell örökíteni azokat, akik ezt a tájat építették, gondozták. Még most is volna egy könyvre való kéziratom a naptári év szokásai: csávolyi magyar, bunyevác és német szokások, de erre nincsen szponzor, nincsen kiadó, ez majd megmarad az utódaimnak, a lemenőimnek, hátha majd valaki majd folytatja.³

³ A könyv azóta megjelent. (Szerk.)

SORSKÉRDÉSEINK

Robog a marhavagon – az ismeretlen felé

Bátyúból a vörös hadsereg katonái 109 embert kísértek el „három napos munkára”. Az első csoport november 18-án, az utolsó december 3-án indult el az ismeretlen felé. A szovjetek fogásába esett 61 személlyel együtt 160-an járták meg a szenvedés poklát.

Számadó Baraté József 19 évesen kóstolt bele a lágeri életbe, két év, három hónap és huszonkilenc napig élvezte „a boldogság országának” vendégszeretétét. Gerince nem tört meg, életvidám, jó kedvű ember maradt. Naponta találkozunk, amikor kerékpáron leányához és unokáihoz „teker” látogatóba. Földműves elődei nyomdokain halad: tehenet tart, gazdálkodik, szénát gyűjt.

Mesélj röviden magadról!

1925. március 15-én születtem Bátyuban a Grosslender-majornban, ahol édesapám gazda volt. Elődeim cselédek voltak a grófnál. Nagyapám, Baraté Lajos számadókondás volt. Bátyuban sok a Baraté és a Demjén család. Minket csak Számadó néven ismernek: Számadó Jánosnak emleget mindenki. Itt jártam iskolába, nyolc osztályt végeztem, itt voltam legény, a „három napos kiránduláson” kívül nem is nagyon jártam sehhol. Ketten vagyunk testvérek: Emma (1927) és én.

1944 nyarán elvittek munkaszolgálatra. Siánkiban építettük az erődítményt, amely része volt az Árpád-vonalnak. Nem tudom hányan voltunk Bátyuból, de vagy húszra emlékszem. A kosztra nem volt panasz. Voltak itt zsidó munkaszolgálatosok is. Sárga szalag volt a karjukon, a mellükön sárga csillag. Este elengedték őket, s mi adtunk nekik ezt azt enni. A lövészárkokat ásták a kemény sziklákban. Sajnáltuk őket, komiszul bántak velük, megalázták őket. Volt egy őrmester, úgy hordatta a követ, hogy bukfcelni kellett vele. 1944. Október elején jöttem haza Rosztokáról, azaz szöktünk, keresztül a hegyeken. Egy hucul embertől megkérdeztük, merre van Bergrákos. Elirányított bennünket Rákócra. Rákócson megkérdeztük, merre van Munkács és Ungvár. Megmondták, mind a kettő negyven kilométerre. Nagy nehezen hazavergődtünk.

Hogyan alakult tovább a sorsod?

Hazajöttem, itthol voltam egy hétig. Elmentünk mi is a Zemkára (cseh birtok neve) fát, faanyagot hozni, jött a tél. Mindenki vitte, ami megfogható. Mi gerendákat hoztunk. Észre vettük, hogy az úton jönnek az orosz katonák: lovon és gyalog a falu felől. Egy orosz katona sárga lovon ült. Az utcáról feljöttek az udvarra még két katonával. Megijedtünk, mert bujkáltak nálunk Erdélyből való magyar katonák, nem mentek tovább a csapatukkal. Bejöttek a házba és meglelték a ruhájukat, pedig mondtuk: égensék el, de sajnálták. Az oroszkatona elkezdett kiabálni: – Hol bujkálnak a katonák? Fenyegetőztek, követelték a katonákat. Én mentem ki az istállóba érettem. Sorba állította a megrémült katonákat, s felpofozta őket. Féltünk, hogy mindünket agyonlő. Édesapám kinn volt az udvaron. Bejött, beszélt velük, megmondta, hogy szökött katonák. Édesapám az első világháborúban, orosz hadifogságban volt: beszélt oroszul. A katona ránézett a falra, ott volt felakasztva édesapám Doxa-órája. Az egyik levette és már ment is. „Add vissza az órát” – mondta édesapám. „Majd ha jövök vissza fele hozok neked ötöt” – ígérte. Édesapám mindig várta az óráját. A családban a felszabadító hadsereget mi csak „megszabadító hadseregnek” hívjuk.

Édesapád, hogy került a lágerbe?

Édesapám akkor 48 éves volt, 1896-ban született. Mint becsületes állampolgár komolyan vette a kisbíró szavát: „A férfiak 18–50 év között önként jelentkezzenek három napos munká-

ra." Szolyvára, majd Orsára vitték, ahonnan 1946 februárjában jött haza. A három napból egy év és három hónap lett.

Hogy nem jutott eszetekbe, hogy az emberek már több mint egy hete elmentek és semmi hír. Téged november 26-án vitték el. Az asszonyok egy része már megjárta Szolyvát. Elmondták, hogy lágerben, szigorú őrizet alatt vannak?

Mindenki azt mondta három napra mentek. Sok a munka, nem jönnek haza még, a hidakat csinálják. Hittünk az adott szónak, a kommunisták se tudták az igazat. A kommunista bíró, Barát György a fiát, Gyurit is elküldte.

Mikor megtudtad, hogy három napra kell menni munkára, nem mentél el. Miért?

Úgy döntöttünk, hogy édesapám elmegy, én pedig bujkálok, s ha tudok, elhelyezkedem a vasúton. Mindössze tizenkilenc és fél éves voltam, nem nagy élettapasztalattal. Már megjárta a siánki építkezést, nem akaródzott elmenni. Mindenféle kósza hírek jártak: „Magyar kérdés, vagon kérdés.” „Szibériába viszik az embereket, a fiatalokat Donbászra.” Sajnos mind a kettő igaz lett. Elmentem a vasútra, ott nem kérdezték hány éves vagyok. A Csap – Bátyu vasútvonalat állítottuk helyre. Csap romba volt. Majd egy hónapig folyt itt a harc. A halottakat is mi temettük. Nyitott kocsival mentünk munkára, civilek. Egy mozdony húzta a kocsikat Tiszaásványnál a katonák figyelmeztető lövést adtak le. A mozdonyvezető nem akart megállni. Újabb sorozat. Megállt. Leszállunk: gyerekek, asszonyok, férfiak. A férfiakat bevitték Csapra. Ott mindenkit sorba állítottak. Én voltam az első a sorban. Megkérdezték, milyen nemzetiségű vagyok. „Magyar vagyok”. Mit mondhattam másat. Nem tudtam csak magyarul. A magyarok és a szlovákok külön álltak. Minket, magyarokat bekísértek egy deszkaépületbe. A többiek elmentek dolgozni. Kilencünket hat fegyveres kísért, gyalog Bátyuba, a sínek közt. Itt a Be-kocsmába zártak be a falu központjában, ma üzlet. Az őrizet nem volt olyan szigorú, senki nem állított még névsort sem. Ide hoztak édesanyámék meleg ruhát, ennivalót. Kosztyu Józseffel odamentünk az egy szál katonához és kikérezkedtünk félre való dolgunkra. Nagynehezen meggyarazták nekí.

Menjetez, de gyertek vissza – ezt vettük ki a kézmozdulataiból. Kosztyu Jósának mondom: „Szökjünk meg!” – Tán nem bírunk ki három napot? – Ha Te kibírod, én is – mondom. Én hazajöttem. Jóska Boriszovban elpusztult.

Nem bírta ki a „három napot”. Rossz választás volt: visszamentünk. Nemsokára sötétedett. Felsorakoztattak, s irány az állomás. Voltak ügyes emberek: Tuba Gábort felesége, Lenke néni a kapuban várta egy nagy kendővel, férjére dobta, s Gábor bácsi lelépett. Kikísértek az állomásra. Nyitott kocsikba ültettek. Szakadt az eső, lucsokká áztunk. A vonat nem ment gyorsan, még innen is le lehetett ugrani, de senki nem lépett meg.

Beregszászba bevitték a bank épületébe, ahol a rengeteg papír széjjel volt dobálva, ezen járunk. Bagulyást főztek, nem kellett senkinek. „Megálljatok, magyarok, majd megennétek még” – kiabálták a cigányok. Rájuk se hederítettünk. Amikor másnap indultunk Szolyvára, lovaskatonák, meg kutyák vártak a kapunál. Beregszász–Gát–Munkács–Szolyva útvonalon vánszorgott a hosszú menet. Szolyván felfegyverkezett katonák, botokkal felszerelt cigányok vártak. Nem tudom meddig voltunk Szolyván: egy hét, kettő. Már itt is sokan meghaltak.

Szolyváról merre vezetett az utatok?

Szolyváról gyalog indultunk Szamborba, a Szolyva–Perecseny–Uzsok–Turka–Szambor útvonalon. Ez már december közepén lehetett. Havas, rossz idő volt. Mindig olyan helyen pihentünk vagy éjszakáztunk, ahol nagyobb terület vagy épület volt. Körülálltak bennünket, aki szökni próbált, vagy kilépett a sorból, a körből – lelőtték. Aki lehajolt egy kis hóért azt is lelőtték. Szökésre remény se volt. Először Turkán kaptunk egy kis száraz kosztot. A kísérő katonákat is itt váltották. Szamborig gyalog mentünk – elég messze van. Itt egy tehénistállóban helyeztek el bennünket, benne volt a trágya. A láger annyira zsúfolt volt, hogy nem fértünk be. Szamborba marhavagonokba tereltek be, a kicsibe ötven, a nagyba száz embert zsúfoltak. Az úton egyik nap sóshalat, a másik nap vizet kaptunk enni. A vízből nem sokan ittak, gondold meg, a sok ember árohanat, kiöntötték. Kilenc napig mentünk, kétszer kaptunk meleg ételt. Sok ember megitta a vizeletét, mások a deret nyalták a kocsik oldaláról. A tehervagonokban majd megfagyunk. Velem volt a kocsiban: Sütő Ferenc, Kosztyu Jóska, Demjén Turi Ernő, aki Beregszászban került hozzánk, mint katonafogoly. Nagyon lassan haladtunk, sokszor áll-

tunk, oldalra toltak, a frontra menő vonatokat engedték. Úgy emlékszem karácsonykor már Boriszovban¹ voltunk.

Hogy éltetek Boriszovban?

A láger nem messze volt az állomástól. Amikor kiszálltunk a marhavagonokból szédelegettünk, mint az őszi legyek. Bevánszorogtunk a Zöld-lágerbe (ld. a rajzon, a láger sematikus rajzát). Szép hely. A lágert fenyőerdő vette körül, innen a neve. Azt mondogatták az első világháborúban épült, majd politikai foglyok voltak itt. Ki tudja? Minden épület fából volt. Hiányzott a szervezetünkéből a víz, ettük a havat is. Egy hétig pihentünk, majd küldtek az erdőre fáért. Reggel jöttek a „hajcsárok” gumibotokkal, kiabáltak: Kifelé! Útöttek, vágta bennünket. Aki egészséges volt, annak mennie kellett az erdőre fáért.

Hogyan volt a barakk berendezve?

Mi a 11. barakkban tengettük az életünket (ld. rajzok). Háromemeletes faépület volt. Lehetett vagy 50 méter hosszú, 20 méter széles. Mi a második szinten laktunk, emeletes priccsek voltak gyalulatlan deszkából, se szalmazsák, se szalma. Nem volt takaró, amiben voltunk, abban aludtunk. Nem lehetett letenni semmit, még a fejünk alól is ellopták az ennilót. Azt nem tudom megmondani hányan voltunk egy barakkban: rengetegen. Oldalra fordulva aludtunk, melegítettük egymást. Ha meg akartunk fordulni az egésznek fordulni kellett. A bátyuiak közül egy barakkban voltunk: Nyeste Béla, Nyeste Kálmán, Nyeste Ferenc, Sütő Béla, Lányi Szabó József, Béres Kálmán.

Milyen volt a napirend?

Hajnal kettőkor keltünk. Kaptunk egy kis lötyöt, levesfélélt. Jó, ha volt benne egy krumpli. A levest a barakk-parancsnokok osztották szét. Aztán egy csoport az erdőre ment fáért, a másik a gyufagyárba, a harmadik a gazdaságba ment dolgozni. A lágeren kívül volt a gazdaság, amit a foglyok műveltek. A termést a konyhára vitték, de mi nem láttunk belőle egy zöldséget sem. Egy nap kétszer kellett fordulni fáért. Ha valaki kilépett a sorból a katona lőtt. Nem lehetett neki segíteni. Vissza felé felvettük és bevittük a lágerbe. „Szökni akart” – mondta a katona. A fát szánkón hordtuk hét kilométerről. Nem volt könnyű munka. Sok időt elvett a végteleen számlálás, a sorakozás.

Mi volt az ebéd?

Hát nem volt kétfogásos! Ismét egy kis löty. Kenyeret húsz dekát, később negyvenet kaptunk. Tudod milyen kenyér volt az: árpa. Kanállal kellett szétverni, a gabona kenyeret a falra lehetett kenni. A kenyeret egy napra kaptuk meg. Ha megmaradt valami enniló egy rongyba kötöttük és a nyakunkba hordtuk.

Hogy éltétek meg a telet?

Tavasza a 4500 emberből 1500-an maradtunk. Előttünk németek voltak, ki tudja hányan, alig maradt belőlük. A 11. barakkban, ha nem volt negyven halott, a szanitéc azt mondta „tak malo” (ennyi kevés). Reggel csak úgy rángatta lefelé a priccscről a halottakat. Ebből a kosztból az emberek nem tudták az életüket fenntartani. Csont és bőr emberek voltunk. A halottakat lerakták a fal alá, a halothordók szánkóra pakolták, mint az ölfát és irány a temető.

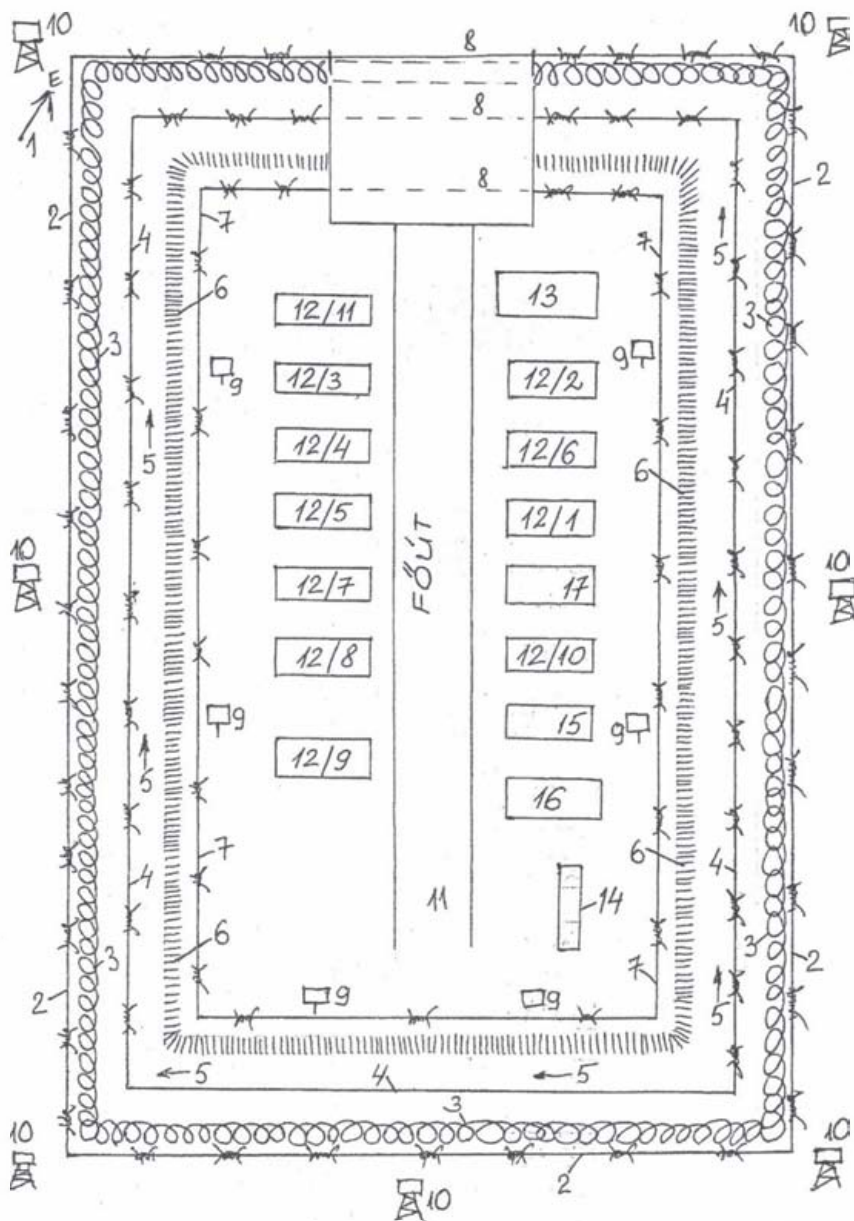
Hol volt a temető?

Nem messze a lágertől. Ástak egy 10x10 méteres gödröt, és ide hányták bele a halottakat. Amikor betelt és valakinek nem fért bele a keze vagy a lába, eltörték, és mellé tették. A halott-hordók emberi arcukból kivetkeztek. Gál Balázs hívott: – Gyere halottat hordani, jobban adnak enni. – Balázs, ha sohase eszek, ha éhen halok, akkor se megyek.

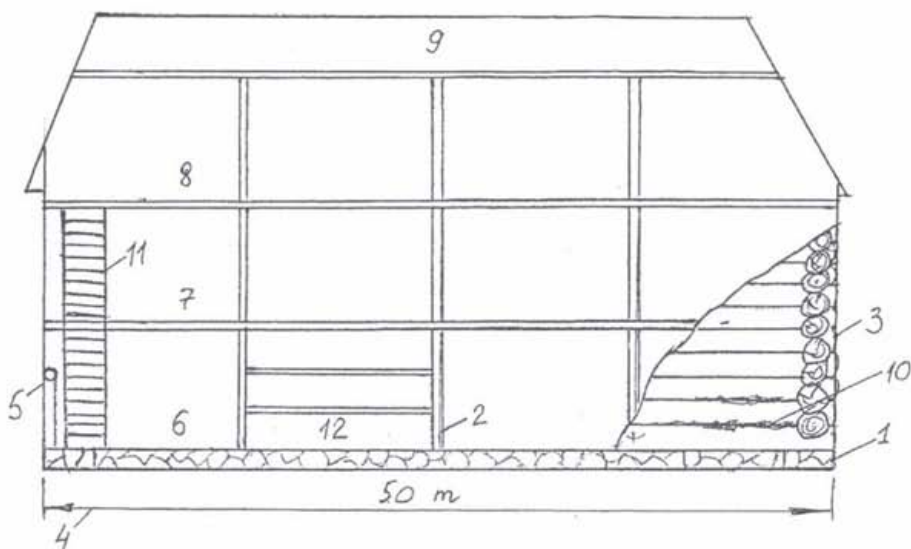
Az elhurcoltak anyagával foglalkozva: tudom, hogy Boriszovban pusztult el a legtöbb bátyui. Miért?

Igen, 39-en jártuk meg Boriszov poklát. Ebből 14 ott pusztult el: Baksa József, Baráté Béla, Berber Antal, Dankó János, Demjén Endre, Dudás János, Márkus Béla, Márkus József, Orbán Gábor, Oláh János, Sebestyén István, Szabó András, Sütő Ferenc, Kosztyu József. De nem csak bátyuiak pusztultak el nagyszámban. Ez a kárpátjai magyarság nemzeti temetője. Majdnem 3500 magyar ember, a legszebb korban lévők alusszák itt örök álmukat.

¹ Boriszov: Város a minszki megyében, Belorussziában, 60 kilométerre ÉK-re Minszktól. A Minszk–Moszkva vasútvonal mentén fekszik a Berezina folyó partján. Kikötőváros, 1959-ben 59 000 lakosa volt. Gépkocsi-, traktor-, műanyag-, üveg- és gyufagyára van. Három lágere volt: Zöld-láger, Városi-láger, Feljavító-láger.

A boriszovi láger sematikus rajza: 1. A lapot 30 fokos szög alatt el kell fordítani É-D irányban; 2. A lágert őrző külső drótkerítés, 3 m magas; 3. Szögesdrót-hurka a kerítés alatt; 4. Szögesdrót-kerítés, 2 m magas; 5. Mozgó járőrök útvonala; 6. Felszántott sáv, 2 m széles; 7. Újabb szögesdrót kerítés, 1,5 m magas; 8. Hármaskapu, ki és belépésre szolgáló várózóna; 9. Figyelmeztető táblák: Megközelíteni tilos!; 10. Őrtorony; 11. Főút, sorakozóhely; 12. Barakkok: 12/11 - foglyok szállása; 12/3 - konyha; 12/4 - kórház; 12/5 - gyengélkedő; 12/7 - dystrophiások; 12/8 - foglyok szállása; 12/1 - Bejárati ajtó; 12/2 - folyosó; 12/3 - téglakályha, emeletenként 2-3 db; 12/4 - lépcső az emeletre; 12/5 - bejárat a priccshoz; 12/6 - kb. 5 m hosszú pricc; 12/7 - ablak; 12/8 - Az alsó pricc 60-70 cm-re volt a földszinttől; 13. Őrszoba; 14. Latrina; 15. Raktárak (ruha és élelmiszerraktár); 16. Műhelyek: varrás (itt készítették a jelzéseket: VP - voenno plennij, hadifogoly.); 17. Fürdő, fertőtlenítő.

Barakkok metszete: 1. fundamentum kőből, 30 cm magas, 2. tartóoszlopok, 5 méterenként, 3. rönkfa, összeácsolva, 4. a barakk mérete kb. 50x20 m, 5. ajtó, bejárat, 6. földszint, 7. első emelet, 8. második emelet, 9. tető: egy része faszindellyel, más része szurkos papírral fedve, 10. a rönkfák közt, moha a szigetelés, 11. lépcső az emeletre, 12. egy szinten 3 sor pircs, köztük a távolság 1 méter.

Milyen falvakból voltak még itt?

A környező falvak majdnem mindegyikéből: Bótrágy, Harangláb, Hetyen, Eszeny, Tiszaszalóka, Nagydobrony, Nagybakos, Csonkapapi. Nem beszélve a katona-foglyokról. Igaz nem tettek közöttünk különbséget, katona foglyként kezeltek bennünket is. A jobb karunkon egy 10x5 cm jelzés felírással: VP (voenno plennőj – hadifogoly)

Milyen volt az egészségügyi ellátás?

A lágerben élőkét három csoportra osztották: 1. Egészségesek. Ezeket munkára kísérték vagy vitték: a gyárba, az üzembe, a gazdaságba dolgoztak. A gazdaságban dolgozók: fát hordtak a konyhára főzni, télen a barakkokat fűteni. 2. OKÁ-sok. Ezek a barakkokban voltak, nem jártak munkára, esetleg takarítottak. 3. Betegek: Mi csak disznófiások (dystrophia) hívtuk őket. Volt kórház is, ez külön barakkban volt.

Hogyan tisztálkodtatok?

Reggel egy kis hóval, nyáron vízzel megdörzsöltük az arcunkat. Minden héten fürdés volt. Ez télen nagy gondot jelentett. Az egyik helyen elvették a ruhát, s vitték a fertőtlenítőbe. A javát elszedték, s azt kellett elvenni, ami maradt. Egyszerre 300–350 ember ruháját szedték el, mindenki igyekezett a jobbat elvenni. A fürdőből pucéron, 30 fokos hidegben, mentünk a ruháért – vagy 20 méterre. Kijöttünk a melegből, a gőzből – kész nyavalya. Tetű a lágerben nem volt, csak Szolyván, Turkán, Szamborban és a vagonokban. Hiszen nem tisztálkodtunk egy hónapig (november 25-től december 25-ig).

Tudtommal nagybátyám, Baraté Béla is ott halt meg.

Samu Béla² (S. Baraté Béla) is ott alussza örök álmát a boriszovi lágermetetőben. Nekem adta a csizmáját, jó csizmája volt, már nagyon beteg volt, nem evett. Az enyémet elvették útközben, s egy rossz bakancsot adtak. Mivel nem volt jó lábbelim, nem jártam fát hordani. Így már minden nap mehettem az erdőre. Úgy emlékszem valaki Baraté Béla gyűrűjét is hazahozta.

Meddig voltál Boriszovban? Mit csináltál ott?

² Baraté Béla (1939–1995) 1989-ben Boriszovba utazott, hogy felkeresse azt a foglyometetőt, ahol édesapja (Baraté Béla, 1911–1945) nyugszik. Nem tudták, vagy nem akarták megmondani.

Boriszovban két évig voltam, 1944-től 1946-ig. Nem jártam ki a gyárba csak fát hordtam, a lágerben dolgoztam. Az első év volt a legnehezebb, aki ezt átélte – életben maradt. A második évben már csirkehús is volt, azt rebesgették, hogy az amerikaiak küldték, de mi csak a csontját láttuk, azt szedtük össze a szemétdombon. Néha a levesbe került egy-egy csont. Boriszovban bekerültem a kórházba, megfáztam. Ott egy német főorvos volt, akinek volt dugi orvossága. A csicskása Péter is német volt. Egyszer éjszaka hozott egy tojáskonzervet, bevágtam, majdnem kivégzett. Szaladt az orvoshoz, az adott orvosságot, így maradtam életben. Boriszovban az embereket nemcsak a hastífusz vitte el, hanem a végelgyengülés is. A rossz koszt miatt lefogytak. Volt, aki beleszédült a vécébe és megfúlt.

Boriszovból hová kerültél?

Boriszovból Bobriba³ vittek. Bobri nem nagy helység, már amennyit mi láttunk belőle, vagy 20 km-re lehet Boriszovtól. Nem nagy láger, vagy kétszázan lehettünk. Itt jó fabarakkok voltak. Itt az erdővágáson dolgoztunk: kivonattal hordtuk a fát a fafeldolgozó üzemnek. Mi az erdőben döntöttük, gallyaztuk, méretekre vágtuk, pakoltuk a kocsikba a fát. Itt Baraté Endre (Kokas) volt velem, katonafogolyként került oda, tankista (!) volt a háborúban. Kutya merész kis ember volt. Minden éjszaka kiment a drót alatt és krumplit hozott.

– Te, Jóska csak főzzél, én majd hozom a krumplit!

Hogy ment ki és hogy jött vissza ma se tudom.

– Nem félsz? Nem haltál meg? Jól vagy? – kérdezgettem.

– Engem nem fog a golyó – mondogatta.

Bobriban a fakitermelésről átirányítottak a tőzeg kitermelésre. Ez olyan nehéz munka volt, hogy itthon, jó kosztos is elég lett volna. Lápos területen folyt a munka, ahol nagyon jó tőzeg volt. Lepucoltuk a gázt a föld tetejéről és megkezdtuk a munkát. Míg a föld tetején folyt a munka nem is volt gond, de ahogy egyre lejjebb mentünk, egyre nehezebb lett. Három méter mélyre kellett leásni. Minden nap négyezer darabot kellett kitermelni egy csoportnak. A tőzeg-tégla mérete 15x15x30 centiméter volt. Négyen voltunk egy csoportban: Paksi Béla, Diósi István, Baksa Árpád (csongori). Külön szerszám volt a 'ágásra, lapátszerű ásó. Én vágtam, dobáltam felfelé, kettő hordta, egy rakta össze. Úgy kellett összerakni, mint a vályogot, hadd száradjon. Ezzel tüzeltek a gyufagyárban. Itt nem volt olyan szigorú az őrizet. Hét emberrel jött egy katona, néha egyedül is elengedett. Arra kért meg ne szökjünk. Nem tudtunk úgy se elszökni. Nem volt értelme, a helyi lakosok kiadtak volna. Volt, aki elszökött, két-három nap múlva visszahozták. Volt egy cigány többször is elszökött, mindig visszahozták. Letérdelt, úgy könyörgött, sok gyereke van, várják haza, bocsássanak meg neki! Aki kitermelte a normát az mehetett földi epret (jagodi) szedni. Olyan volt, mint a komócsin, telt vele a hasunk, úgymint üres volt mindig. A föld terítve volt piros földi eperrel. Gyakran járogattunk a környező falvakba is. Négyünk közül három dolgozott, a negyedik élelem után járkált, a beszerző szerepét játszotta. Egy vénasszonyhoz mentünk, vittünk neki szappant. Kaptunk tőle ezt-azt. A civil lakosság körében is nagy volt a nyomorúság. A kecskét levágták, annak a faggyújával főztek.

Hová kerültél Bobriból?

Bobriból a Boroszovi városi-lágerbe vittek vissza. Ez volt a központi láger.

A tőzeg kitermelésről átirányítottak fát kihúzni a Berezina⁴ folyóról. Nagy folyó, mint a Tisza. Itt a folyón tutajon úsztatták le a fát. Majd elzárták a folyó egy részét, s megállították a fát, hogy ne ússzon tovább. Ezt a fát kellett kihúzni vaskampóval, melynek fa nyele volt. Nyírfa volt nagyobb részt, amit gépkocsira, traktorra raktak és a gyufagyárba hordtak.

Boriszovban a Városi lágerben újra beteg lettem. Kivitték a Nyaraló lágerbe. Ez olyan feljavító láger volt azoknak, akik jöttek haza. Ahogy megyek befelé kiabál egy ember magyarul: – Ki jött ide Bátyuból?

Odanézek, hát Szántai Feri bátyám Tizzaszalókról. Odamegyek hozzá és mondom:

– Én vagyok Baraté Számadó Jóska Bátyuból. Megismert.

– Haza akarsz menni? – kérdezte.

³ Bobri – beszélgetőtársam szerint kisközség, a lexikonban nem található.

⁴ Berezina – a Dnyeper jobboldali mellékfolyója. Hossza 587 km. Hajózható 500 kilométeren. Boriszovnak nagy kikötője van. A Berezina partján van: Boriszov és Bobrujszk. Nagy Szovjet Enciklopédia (Bolsaja szovjetszkaja enciklopédia) harmadik kiadás, Moszkva 1970., III. kötet, 570. oldal, 580. Boriszov és Berezina szavaknál.

- Erre készülök két éve!
- Van valami papírod? – kérdi
- Van. Éppen akkor küldött Gyuri bátyám (Baraté György, Bátyu község bírójáról van szó) két papírt és kérte engedjenek haza, megbízható vagyok.
- Gyere!
- Hová?
- Ne törődj velem! Csak gyere!
- Elvitt az NKVD-re⁵ piros parolinosok voltak ezek, nyomozók. Azt kérdezték, ki van otthon?
- Testvérem Emma, édesanyám. Édesapám a lágerben van.
- Akarsz haza menni? – kérdezte Feri bátyám. Oroszul kérdezte a katona, Feri bátyám fordította.
- Hát már szeretnék!
- Na eredj, itt a papír – mondta Feri bátyám.
- Eredj a raktárba vételezz: élelmet és ruhát.

Visszamentem a Városi lágerbe. Ott kaptam ennivalót és valami rossz ruhát. Két és fél kiló kenyeret és tizenegy nagy halat. A hal piros húsú volt.

Megkaptam a papírokat is. Irány az állomás. Nincs helyjegy. Mit csináljak? Fel a tehervonat tetejére. Elmentünk egy darabig, majd más vonat tetejére ültünk. Megint leszállás, jön egy vonat, amelyik Kahovkára megy. Nemcsak mi, a civil lakosság is a tehervonat tetején utazott. Volt két öreg, beszélgettünk velük, elmondták, eladták az ökröket. Mi segítettünk nekik felmászni a vonatra. Kérdezték mi hová megyünk? Ahogy egy nagy erdőhöz érünk, sortűz a vonatra. A vonat megáll. Az erdőből felfegyverzett útonálló leszállítanak mindenkit. Kitetették a pénzt mindenkivel, egyeseket meg is motoztak. Az öregember is oda adta az ökrök árát. Nekem is volt 107 rubelem, mert eladtam a halat. Az órazsebembe volt. Nem lelték meg.

Képzletben térjünk vissza a lágerbe. Milyen volt ott a hitélet?

Boriszovban a lágerben nem voltak istentiszteletek. A halottakat csak elkaparták. Magunkban imádkoztunk. Bizakodtunk Istenben, hittünk, hogy megkönyörül rajtunk. A lágerben nem volt velünk se pap, se kántor.

Alakultak-e barátságok? Segítettek-e az emberek egymáson?

Nagyon jó embereim voltak: Szabó József, Nyeste Kálmán bátyám. Én voltam a legfiatalabb. Sokat beszélgettünk az otthonról. Jóba voltam más falubeliekkel is, de az idő a nevetek tovarepítette.

Milyen ünnepeket tartottatok meg?

A vallási ünnepeket tudtuk mikor vannak, volt aki kiszámolta a Húsvétot és a Pünkösdöt. Karácsonykor egy-két vallási éneket elénekelünk a barakkban, valaki imádkozott. Elmondtuk a Miatyánkot. Karácsonykor, ha nem vasárnapra esett, dolgoztunk. Húsvét és Pünkösd másodnapja se volt szabad. Az orosz állami ünnepeken: május 1-e, november 7-8-a, december 5-e ünnepnap volt, nem dolgoztunk. De arra nem emlékszem, hogy olyankor jobb lett volna a koszt.

Hogyan élted meg március 15-ét a lágerben?

Mindig haza gondoltam. Ekkor volt a születésnapom és a magyar nép nemzeti ünnepe. Nem adtam neki különösebb jelentőséget. Akkor volt ünnep, ha került valami ennivaló, mert mindig éhes voltam.

Hallottatok e arról valakit, hogy 1944. november 26-án megalakul Kárpátaljai Ukrajna, az 1945. június 29 cseh-szovjet szerződésről, a szerződések ratifikálásáról?

Nem, nem hallottunk róla semmit. Azt tartottuk furcsának, hogy vége a háborúnak és nem engednek haza bennünket, csak ígérik: „szkoro domoj”.

Miről álmodtál a lágerben?

Mindig haza álmodtam. Édesanyámat és édesapámat láttam. Mióta hazajöttem Boriszovból sohasem álmodtam a légerről. Álmodban se jöjjön elő!

⁵ NKVD – Belügyi Népbizottság

Hittél a hazatérésben?

Hittem, nem adtam fel. Haza akartam jönni. Ezért imádkoztam. Igyekeztem nem gondolni a rosszra. Füttyölgettem, dalolgattam.

Mikor éreztél haza?

Éppen Húsvétkor, nem emlékszem hányadikán. 1947. március 20-a lehetett. Huszonhét hónapig voltam oda.

Mi várt itthon?

Leszálltam az állomáson. Nem ismertek fel, le voltam fogyva, mindössze negyven kilóra, a fejemben egy olyan sapka volt, mint a zsidó papnak, körül prémes. Amúgy is kopasz voltam. Nem tudtam a kezembe vegyem-e a sapkát, vagy a fejemre tegyem. Szégyelltem így is, úgy is. A pufajkám olyan volt, hogy a fele egy magyar katonaköpeny, a másik fele egy pufajka ujjja. Egy rossz nadrág, a lábamon egy facipő, fa volt a talpa, vászon a felső része. Volt olyan facipő is, amelyik tisztán fából volt. Akinek nem jutott még ez se, az ronggyal csavargatta be a lábát.

Igazoltattak-e itthon, amikor haza jöttél?

Nem igazoltatott engemet senki. Nem kérdezték hol voltam, én meg nem beszéltem róla.

Mikor hazajöttél, itthon volt már édesapád?

Igen itthon volt. 1946. február 12-én jött haza Orsárról. Betöltötte a 60. életévét. Három napra ment, négy nap híján két évet húzott le Orsán. Kettőnk közt annyi volt a különbség, hogy édesapám önként ment, engem vittek. Mai fejemmel megszöktem volna. Itt lakott nálunk egy katonatiszt kétszer is hazahozott a Lónyay-kastélyból, de mikor elkaptak nem volt itthon.

Később hogyan alakult a sorsod?

Pár hónapot pihentem. Édesanyám vigyázó szeme és kosztja helyre hozott. Elmentem a vasútra dolgozni, 1947 decemberében. 1951-ben megnősültem. 1952-ben született Irén lányom, 1953-ban Béla fiam. Van három unokám. Tizennyolc éve nyugdíjas vagyok. Gazdálkodom. Egészségem jó, hála Istennek!

Bagu Balázs

Komárom – egy kettészakított város élő kapcsolatai¹

Amit néhány évtizede még gondolatban sem mertünk megfogalmazni, egyre inkább valósággá válik: a határok légiesednek. Ugyanis az Európai Uniót éppen az egybenlét és integráló tér kialakítása teszi értelmessé. Ilyen vonatkozásban tanulságos, hogy itt, Esztergomban szólhatok a szomszédvár, Komárom szerepéről.

A piarista tanár, a történetíró Takáts Sándor egyik munkájában így jellemzi a Komáromot: „Kevés városnak van hazánkban a kulturális fejlődés és az anyagi jólét követelése hipotéziseknek annyira megfelelő fekvése, mint Komáromnak.” Bármennyire is igaznak tűnik mindez, a történelem, helyesebben a nemzetközi politika a várost egyébként is sújtó természeti katasztrófákhoz hasonlóan szinte a megsemmisülésig sújtotta a lakosságot.

A XX. század hírhedt béke-diktátumai létrehozták a – mondhatni – félkarú városok egész sorát. Sajnos Komárom is osztozott az elhíresült kettészakított Berlin, Jeruzsálem, vagy közvetlen az első világháború békeparancsának torzszülöttjei: a szlovén-olasz Nova Gorica – Gorizia, a cseh-lengyel Český Tišín és Czeszyn, a lengyel-német Zgorelec – Görlitz sorsában. És még megemlítem, az utóbbi időkben végre világpolitikai nyilvánosságot kapott magyar falucska, az egykori Szelmenc szomorú esetét, ahol a falu közepén húzták ki a szögesdrótot, és így élnek a mai napig a szlovákiai Kisszelmenc és az ukrainai Nagyszelmenc magyar lakói.

Az ország közepén egykor fenntrónoló szabad királyi várost, Esztergomot, a szégyenletes trianoni békeparancsral kezdődően a XX. század közepére határmenti kisvárossá akarták degradálni. És így tettek a közeli környékünkön Balassagyarmattal, vagy a másik oldalon

¹ Elhangzott 2004. június 30-án Esztergomban, a XXXII. Honismereti Akadémián. (Szerk.)

Ipolysággal. Az egyik központi városok elvesztették a hátszágukat, a lakosságot piacozással és munkaerővel körbeölelő falusi településeket. Ilyen sorsba kényszerültek nagyvárosok is, a már romániai Nagyvárad, a már szerbiai Szabadka, de pl. Győr vagy Sopron is félkarúvá vált, elvesztették természetes régiójuk jelentős részét.

Nem egyszerűen kettészakadt településekről, hanem szinte mindegyik, így Komárom esetében is, erőszakkal *kettészakított*, és a politikai hatalom által megalázott városról és városok soráról van szó! (Tudjuk, az elszakított részekben az idegen nyelvű lakosság betelepítése sok mindent megoldott, most már látjuk csak ideiglenesen.)

A Duna bal partján, a Vág folyó torkolatánál, stratégiailag fontos helyen jött létre Komárom városa, az egykori Komárom vármegye székhelye, mégpedig jelentős római (katonai) és késő-avar előzményekkel. A vár köré rendeződött a környéken lakók élete, Győr és Esztergom között a valóságos szomszédvár, tehát a széles környék feletti gazdasági, politikai hatalmat jelentette. Így Komárom Magyarország legrégebbi várai és városai közé tartozik.

A Vág és a Duna nem a határt, hanem egyértelműen a védelmet jelentette, ugyanakkor fontos kereskedelmi útvonal volt. A pannonthalmi apátság egyik oklevele szerint Komárom kikötője már a XI. század fordulóján, Komárom Magyarország legjelentősebb városai közé tartozott. Az „Aranyemberek” városává vált. A jólét és a polgári jogok elnyerése magával hozta a szellemi élet felvirágoztatását is. Ki ne ismerné Csokonai Komáromban szövődő szerelmét az őt megígéző Lillájához, Czuczor Gergely tanároskodását, vagy Jókai Mór komáromi regényhőseit?

A napóleoni háborúk az erődrendszer óriási arányú Dunán-túli kibővítését tették szükségessé. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Komárom város legdicsőbb korszaka volt. Klapka tábornok hatalmas bronz szobra ma büszkén fogadja a főtérre látogatók ezreit.

Tehát az eddig szinte csakis a Duna bal partján zajló komáromi létezés, egyre inkább átkerül a Duna jobb parti részeire is. A szabadságharc utáni újjáépítés már a Duna két partján fekvő egységes Komárom megteremtésének jegyében kezdődött. 1892-ben megépült az állandó vashíd a Dunán, amit Erzsébet királynéről neveztek el, aki 1857-ben Komáromnál lépett először magyar földre. 1896-ban pedig megtörténik a történelmi egyesítés: a jobb parti városrészt – az egykori Rév – törvényhatósági jogú Komárom szabad királyi város déli része lett.

Látványos fejlődés azonban nem követhette az egyesítést. Mert a történelem, az első világháború közbeszólt. Komárom, melynek neve, amíg magyar ember él, szívet melengetően összecseng nemzeti büszkeségünkkel, a dicsőséges nagy csaták emlékeivel, létében megrendült.

Ezt a várost pusztította árvíz, földrengés és tűzvész, hősi csatározások eseményei, de a legnagyobb csapást a politika mérte rá! Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében a Duna bal partján fekvő Komárom a Csehszlovák Köztársaság része lett. A déli városrészt tovább viselve a Komárom nevet még néhány évig a csonka Komárom vármegye székhelye volt. A város kettéosztása szörnyű trauma volt, évtizedekbe telt, míg a két város magára talált.

Az 1938. november 2-i bécsi döntés értelmében a Felvidék túlnyomóan magyarok lakta területeit visszacsatolták Magyarországhoz, s a két Komárom ismét hivatalosan is egy város lett, Komárom vármegye székhelye.

1945-ben az északi városrész is kegyetlen kitelepitésekkel, ismételt Csehszlovákiához került. És ismételtlen nehéz időszak következett. A Duna most már nem a védelmet, hanem szinte örök időkre hatóan az elválasztó határt jelentette. A kommunista diktatúra csak kénytelen-kelletlen viselte el, hogy a határ minkét oldalán magyarul beszélő és magyarul érző emberek laknak. A hatalom gögje odáig fajult, hogy volt olyan időszak, amikor évente csakis kétszer (!) lehetett Szlovákiából Magyarországra utazni – s mindez az internacionalizmus jegyében!

De amit a nagypolitika tiltott, a megkettőzött Komárom két része között a legnehezebb időszakban is megvolt a kapcsolat a rokoni, baráti kötődések révén. A rádió, majd a televízió

hullámainak a politikai határok nem jelenthettek komolyabb akadályt. 1974-ben sikerült létrehozni a Komárno-Komárom Nemzetközi Futóversenyt, ez évben rendezték meg 30. alkalommal.

Az 1989-es politikai rendszerváltás a két város közös életében is jelentős változást, javulást eredményezett. Létrejött a hivatalos kapcsolatok egész hálózata.

1992-től minden április végén megrendezzük az úgynevezett Komáromi Napokat, Észak és Dél-Komáromi helyszínekkel. Ugyancsak 1992-ben indult útjára évenkénti közös megrendezésben a Harmonia Sacra Danubiana nemzetközi egyházzenei és egyházművészeti találkozó az Észak és Dél-Komárom templomaiban.

1993-ban a két város önkormányzata testvérvárosi szerződést írt alá, amely azt célozza, hogy a két város együttműködése az élet lehető legtöbb területére kiterjedjen. Itt szerepel először hivatalos kétnyelvű, testvérvárosi okiraton Észak-Komárom, és a Dél-Komárom városelnevezés.

1994-ben *Komárom-Komárno, város a Duna két partján* címmel igényes kivitelű albumot adott ki a két önkormányzat. Fotósa az esztergomi *Mudrák Attila* volt.

És most már inkább dátumok nélkül: Az általános és középiskolák kapcsolataiban rendezések a közös sport és tanulmányi versenyek. 1997-98-as tanévtől már szlovákiai magyar diákok is rendszeresen járnak a dél-komáromi középiskolákba. Ha Komáromban sétálunk, ne felejtjük el megnézni a Tiszti pavilon gyönyörűen felújított udvarát, melyet szintén közösen a két önkormányzat pályázott meg és EU-s hozzájárulással valósított meg. Az észak-komáromi városháza tornyából naponta kétszer felharsanó trombitaszó a hős 48-as honvédeknek állít emléket. A dobpergésre kinyíló toronyablakból egy huszárkatoná eltrombitálja a Klapka indulót. A két városrész diákjai és mesteremberei közösen készítették.

Sorolhatnám még a közösen kezdeményezett eseményeket. A baráti kötődések és rokoni kapcsolatok teszik viszont mégiscsak élővé a kettészakított város kapcsolatát. 2004. április 26-án az észak-komáromi Tiszti pavilon dísztermében együtt tartották ünnepi ülésüket Észak és Dél-Komárom városok képviselőtestületei; élükön a polgármesterekkel.

Április 30-án éjfélkor május 1-jére virradóan az EU-hoz való csatlakozásaink idején a Duna felett átívelő Erzsébet-híd közepén ugyancsak találkozott a két képviselőtestület. Ének és zenekarok kíséretében harang kondult, jelezve: megkezdődött a két városrész hivatalos újraegyesítése.

Stubendek László

Komárom – Nagydunai vashíd

A miskolci Postakürt Galéria

1998-ban nyílt meg a miskolci Postapalota negyedik emeletén az egykori relikviákat megőrző és bemutató Postakürt Galéria. A múzeumot szép számmal keresik fel minden évben az érdeklődők, a diákok tanulmányi kirándulásainak is egyik célpontja, a postaforgalmi szak-középiskola tanulói számára pedig egyenesen tananyag. A múzeum megalapításában elvülhetetlen érdeme van *Kamody Miklós*, volt postafőtanácsosnak, aki több mint hatvan éve foglalkozik postatörténettel. Sokat tett a gyűjtemény érdekében *Béres László* területi oktatótisz is.

A Galéria eredeti dokumentumokkal vagy másolatokkal, térképekkel, tárgyakkal és egy XX. század eleji postabelsővel szemlélteti az elmúlt korok postaszolgáltatát. Láthatók itt két évszázad során a posta kezelésében alkalmazott kiségek, a kézbesítő- és a hírlapszolgálat jelentősebb használati tárgyai.

A gyűjtemény egyik jellegzetessége a mátraszentimrei kézbesítő hivatal felszerelése. Láthatjuk az igazgatóság-hoz tartozó valamennyi posta keletbélyegzőjének lenyomatát is. Válogatás tekinthető meg a területhez fűződő eseményekkel kapcsolatos alkalmi bélyegzésekben, valamint az igazgatóság néhány postája és az ott szolgálatot teljesítő munkatársak csoportképeiből.

Az érdekes, látványos gyűjtemény helytörténeti része négy korszakot ölel fel:

Rákóczi postájának története

A Habsburg birodalom postafejlesztéseit a Rákóczi szabadságharc gyakorlatilag felszámolta. A fejedelem a szabadságharc elvárásainak megfelelően hadi- és magánküldemények továbbítására, valamint közigazgatási feladatok ellátására alakította ki postahálózatát, amely négy főútvonalon és több mellékúton 63 postaállomást működtetett, 20 postamester és 43 veredárius (helyettes postamester) vezetésével. Jelentősebb postahelyei Ónod, Tokaj, Tállya, melyek a későbbi korok postaszolgáltatásban is kiemelkedő szerepet töltek be.

Rákóczi háromféle postajáratot rendszeresített:

- az ordináriákat, ezek a postanapokon (hét meghatározott napjain) levélanyagot és személyeket szállítottak;
- a stafétákat sürgős levelek továbbítására alkalmazták, bármely időpontban indíthatók voltak;
- a kurírok a fejedelem postaszállítási igényeit elégítették ki.

*Császári postalegény
a XVIII. századból*

Egykori postahivatal postáskisasszonnyal

Mátraszentimrei kézbesítő egyenruhában (A szerző felvételei)

A miskolci posta kialakulása

A Rákóczi –szabadságharc után a posták újjászervezése a Habsburgok politikai érdekeinek megfelelően történt. Az észak-magyarországi terület postavonalai Miskolcot elkerülték, a város kieső fekvése, illetve rossz megközelítési lehetősége miatt. A küldeményeket hetente kétszer az Ónodi postáról hozták-vitték a levélszeresek. Az első miskolci postaállomást csak 1790-ben nyitották meg Bakos László postamester vezetésével. Ekkor illesztették be Miskolcot a Kassa–Eger között közlekedő kocsiposta útvonalába.

1971-ben Hegyalja fontosabb helyeinek a postautakba való besorolásával már Buda–Sátoraljaújhely, és Tállya–Máramarossziget között is létrejött a postai összeköttetés. Tokajból mind a négy égtáj felé indítottak postajáratot, melyek mindegyike jelentős forgalmat bonyolított le.

A független Magyar Posta története

A kiegyezés után a Magyar Királyi Posta részleges önállóságot kapott. Belső ügyeiben független lett az osztrák postától, de a korábban megkötött nemzetközi szerződések a Monarchiára egyetemlegesen vonatkoztak. A gazdasági élet fejlődésével a posta és intézményrendszere is fejlődésnek indult. Új postahelyeket alakítottak ki, új szolgáltatásokat, üzletágakat vezettek be. 1870-ben Miskolc postája kincstári kezelésbe került.

A vasúti közlekedés fejlődésével Miskolc is bekapcsolásra került az országos mozgóposta hálózatba. A pályaudvari postaszolgálat hatékonyabb és gyorsabb ellátása érdekében 1880-ban a Tiszai pályaudvaron is postát létesítettek. Új üzletágként megjelent a Postatakarékpénztár közvetítő szolgálata. A híradástechnika kialakulásával és fejlődésével létrehozták a távíró és távbeszélő hálózatokat, megnyitották a távíróállomásokat, a telefonközpontokat. A Magyar Posta 1908-ban nyerte el függetlenségét.

A XX. század Észak-Magyarország postatörténetében

Magyarország a trianoni békeszerződés után elvesztette a pozsonyi, a kassai, a nagyvárad, a kolozsvári és a temesvári postaigazgatóságait, vagy azok bizonyos részét. Az észak-magyarországi területek elcsatolása miatt a Kassai Postaigazgatóság magyar személyzete Miskolcra települt, ahol igazgatósági kirendeltségként működött.

A Felvidék elcsatolása után az igazgatósági kirendeltségeket 1920-ban Posta és Távírdai Igazgatósággá alakították, majd visszaminősítették kirendeltséggé. A kirendeltséget 1925-ben megszüntették és a Debreceni Postaigazgatósághoz csatolták. 1945-ben a volt Kassai Postaigazgatóság területén miskolci székhellyel újból postaigazgatósági kirendeltséget létesítettek, melyet 1947-ben igazgatósággá minősítettek. Ezt 1949-ben újra Debrecenhez csatolták, majd 1950. szeptemberében visszaállították a Miskolci Postaigazgatóságot.

A múzeum látogatása ingyenes, sőt még a tárlatvezetés is térítésmentes. (A nyitvatartási időn kívül, előzetes bejelentkezés alapján is látogatható.)

Kerékgyártó Mihály

Kádárosok Korondon a XX. században

Korondról nagyon sokat írtak már, főképp a szép kerámiájáról és az 1870-es évek óta világhírűvé vált, a bükk és nyírfákon termő tapló gombákból készült használati- és dísztermékeiről. Sem a néprajzi-, sem más dolgozatokban nem találkoztam azonban a kádáros munkákról írott anyaggal. Az is lehet, hogy csak elkerülte a figyelmemet.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a kádár hordókat, dézsákat stb. készítő iparos. Nálunk Korondon a faedényeket készítő mesterembernek *kádáros* a neve.

Most öreg fejjel visszaemlékeve gyermekkoromban, még nagyon sok öreg épület volt a faluban, abban még cserepes tűzhelyek, melyek a főzés és a lakásmelegítés célját szolgálták. Ugyancsak ezekben az épületekben még sok volt a sárga tűzálló anyagból készült használati cserépedény. A XX. század elejétől terjedt el a fémből készült zománcozott főzőedény. Ma már az agyagból készült cserépfazekat csak a töltöttkáposzta főzésre használják, mert úgy tudják, hogy „korondi cserépfazékban fő a legízletesebb töltöttkáposzta.”

Orbán Balázs a következőket írja Korondról: „A havas alatti Korondnak kevés művelhető földje van, de terjedelmes havasain annál több legelője, s azért a marhatenyésztés főtényező itt, és a fazekas mesterség, mert Korondon minden ember fazekas (...); itt készülnek azon mázatlan s hallatlan olcsó cserépedények, melyek az egész Székelyföld (kivéve Csíkot) konyha kellékeit fedezik; nyikorgó szekereiken százezreit hordják szét a korondiak ezen gyártmányuknak, s azt rendszerént nem pénzért, hanem gabonáért adják el. Faluról falura, vásárról, vásárra menve, élénk cserevásárt folytatnak s gabonát visznek haza a havason szénacsinálással foglalkozó családoknak. A falu között lefolyó Korond vizén sok fürkész és lisztelő malom van.”¹

A mázatlan cserépedények a lakásban főzésre, étkezésre, lekvárok téli tárolására szolgáltak, sok helyen az ivóvizet is agyagból készült és égetett „vizeskondér”-nak nevezett edényben hordták be a patakról, kútból a házba és abban is tárolták.

A háztartásban és a gazdaságban nélkülözhetetlenek voltak továbbá a faedények, melyeket a *kádáros*nak nevezett mesteremberek készítették.

A kádárosok által készített faedények (ld. a hátsó borítón)

A háztartás részére készítettek: *vizeskártyákat* vízbehordásra, ivóvíz tárolásra, *túrósdezsának* nevezett faedényeket, a juh- és tehéntejből készülő sajtok, illetve az abból készült túró tárolására. Készítettek a használati edények elmosogatására szükséges faedényt, mely cseberhez hasonlított és három lábbon állott. Ez a konyhában – ahol laktak és étkeztek – egy sarokban letakarva állott, hogy a legyek ne szállják. Készítettek *szapulókádat*, nagyritkán teknőhöz hasonló hosszúkás *csebrét*, szennyes ruha beáztatás céljára *lugoscsebrét*. Ezeket a szapuláshoz-nagy-mosáshoz használták. Készítettek *káposztáskádat* és ebben sózták el télire a káposztát.

A gazdaságban szükség volt kisebb-nagyobb csebrekre. A kisebbekben a disznók részére a konyhai moslékot készítették és tárolták. A csebrek űrtartalma 5–10 liter volt. A nagyállatok részére itatásra készítettek 10–100 liter űrtartalmú csebreket. A csebrét használták vízbehordásra, ha szükség volt a kút mellett is tároltak vizet benne. A lovasemberek egy-egy nagyobb cseberben, törekből-sarjúból áztatottat készítettek: a töreket és a pelyvát a sarjúval összevegyítették, erre vizet töltöttek, két-három órai áztatás után a vizet letöltötték róla, és éjszakára tették a lovak eleibe. Reggelre jóllaktak, s korán lehetett őket a szekér elibe fogni.

A *cseber* télidőben nélkülözhetetlen faedény volt a téli disznóvágások idején a szalonna és a húсок elsőzásához. Itt napjainkban is sósvízzel sózzák el a szalonnát és a húsokat. Korond határában több sósvíz forrás van, embermelézet óta sósvíz használati joga, és az egészségügyi követelményeknek megfelelő sóskútja van, fedett épülettel és gondnokkal, aki a kutat tisztán tartja. Készítettek sósvíz szállítására alkalmas hordókat, melynek neve Korondon, napjainkban is, *sóshordó*, de már kevés van belőlük forgalomban.

A majorok (juhásztorok) részére *fejővedreket*, *ótós kádakat* és más szükséges faedényeket is készítették.

A faedények formája és hozzávetőleges űrtartalma

A *vizeskártyák*. A vizeskártyának úgy alakították ki a fülét, hogy 2–3 cm-rel magasabb volt, mint a többi donga, ezt betették a meghagyott részbe. Amikor a kártya össze volt rakva, akkor a megfelelő fedelet elkészítették, betették a fülnek felső végére a saroknak hagyott részeket egy vékony fúróval átfúrták, egy szeget átdugtak a furaton és kész volt a fedél és a fül. A vizeskártyák dongáit három vas abronccsal fogták össze.

A házba a vizet a kútról, patakról kártyával hordták, naponta többször is, ahogy a szükség megkívánta. Bent a házban is ebben tárolták a vizet. A fedelet miatt a szemét sem tudott behullni, a kicsi gyermek sem tudott belévájni.

Napjainkban már csak a múzeumban lehet látni vizeskártyát, felváltotta a vízvezeték, vagy ahol nincsen, ott a zománcos vagy a műanyag veder.

A *túrósdezsákat* három méretben készítették: *komponás*, *félkomponás*, *fertályos*. A komponásba 18 kg, a félkomponásba 9, a fertályosba 4–5 kg túró lehetett tárolni. A túrós dezsákat

¹ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Bp. 1868–1873. I. k. 129. old.

kónuszosra készítették, az alja szélesebb volt, fedele keskenyedett. A fertályos dézsának az alja 20–25 cm, magassága 20–21 cm, felsőrészén az átmérője 13–14 cm. A dézsa felső részén két dongát egy kicsit magasabbra hagytak, hogy a fedél ne tudjon lecsúszni a dézsa tetejéről. A fedélnek két bevágást csináltak egymással szemben, hogy ne tudjon mozogni a dézsa tetején, jól zárjon. A dézsákat is három abroncs fogta össze. A dézsákat azért készítették kónuszosra, hogy amikor a sajtot elgyúrták, könnyebb volt a túró jó keményen belegyúrni, nyomkodni a dézsába, úgy szintén a túró dézsából való kiszedése is egyszerűbb.

A régi emberek, de még a mi szüleink is, azt tartották, a téli túrónak való sajtot „gyapjúból” kell eltenni. Az ilyen sajtból lesz az igazi, jó túró. A „gyapjú alóli” eltevés régebben a juhokat Orbán napja (május 25) után nyírták meg, csak a kollektivizálás után (1962) nyírták őket télen, január végén, február elején.

Napjainkban már túrósdézsákra sincsen szükség. A túró műanyagzacskókba rakják, hűtőszekrényben, hűtőládákban tárolják.

Mosogató. A háztartásban és a konyhába használatos főző és evőedények elmosogatásához készítették 35–40 cm széles és 10–15 cm mély, három lábon álló faedényt. Ez a konyhának használt szoba egyik sarkában, egy terítővel letakarva állott, hogy a legyek ne szállják a benne lévő mosatlan edényt. Ezek a fa mosogató edények már rég kimentek a divatból. A mi nagyanyáinknak is ilyen volt még gyermekkorunkban.

A szapulókádát csak szapuláshoz használták. A kádhoz tartozott a lúgosceber. A szennyesruhát előre beáztatták és amikor jól kiázott, a mosóteknőnek nevezett – csak erre a célra használt – kádárossal erre a célra csináltatott alacsony dongájú, hosszú cseberben a ruhát jól ki „tözsölték”, kimosták és a szapulókádba belerakták. A kádba rakott nedvesruhát letakarták egy nagy durva lepedővel, ezt „hammas”-nak nevezték, mert erre a lepedőre hamut szítáltak (éger és cserfahamut nem használtak, ezek a ruhát sárgára fogták). Ekkorra már készen volt a forróvíz s azt mérték rá a kádban lévő ruhára. A kád alá volt helyezve a lúgosceber, a ruhán keresztül ebbe folyt le a már lúgnak nevezett víz. Ezt a műveletet addig kellett csinálni amíg a lúgosceberben is forró lett a lúg. Napjainkban már senki nem használ szapulókádát, lúgoscebert, a nagymosást mosógéppel végzik.

Káposztákád. Régebben a káposztáját mindenki kádba sózta el télire. Ezek a kádak különböző méretűek voltak. A család nagyságától függően. Mostanában nagyon meggyérültek a káposztákádak, ehelyett a kereskedelemben forgalmazott műanyag bidonok használata terjedt el. A legtöbb háziasszony szerint a műanyag bidonban jobban eláll a káposzta, mint a kádban. Ma már nagyon ritka az az ember, aki kádát vásárol.

Cseber. A csebrek nagyságát vederral szokták jelölni: a kicsi csebertől egészen a 10 vedreig többféle méretben készítették, rendelték. Ritka volt az a ház ahol ne lett volna cseber.

Napjainkban a kereskedelemben műanyag csebreket forgalmaznak, megcsappant a kereslet a facsebrek után. Azt mondják: „Azért jó a műanyagcseber, mert arról az abroncs nem esik le.”

A majoroknál (juhásztoroknál) használt faedények

Fejővedrek: 5–10 liter körüliek; régebben fenyőfából, napjainkban inox lemezből készülnek. A helybéli sátoros cigányok készítik. **Ótókád:** 80–100 literes, manapság már kevesen csináltatnak. Vannak még majorok akik, azt állítják, hogy a fa ótókád jobb, mint az elterjedőben lévő műanyag, mert a fából készült a tejet melegebben tartja. **Savóskádban** tárolják a sajt elkészítése és az orda lefőzése után visszamaradt savót. Ezt a majorháznál tartott dísznókkal és a majorkutyákkal etetik fel. Itt is műanyag kád az egyre inkább elterjedő tároló edény.

Sóshordó. Korondon majdnem minden háznál volt sósvíz szállítására alkalmas hordó. A 40–60 literes sóshordók fenyőfából készültek, mogyorófa abronccsal. A vas abroncs nem volt jó, mert a vas a sósvíztől nagyon rozsdásodik, egy-kettőre leesett volna a hordóról. Korondon az Alszezen a magyorófaabroncsot legügyesebben Bartha Zsigmond (vagy ahogy a nép és mi gyermekek is ismertük: Bakó Zsiga bá) tudta összerovátkolni és a sóshordóra ráilleszteni.²

² István Lajos: A korondi sósvíz használata. Népmiszereti Dolgozatok. 1978. Kriterion. Bukarest 1978. 101–110. old.

Akinek nem volt hordója, sem befogó marhája, az korondi mázatlan cserépkorsóval ment sós-vízért.

A sósfordó nem hasonlított a boroshordóhoz, inkább egy lefelé szélesedő cseberhez, amely felül is be van deszkázva. Valamivel magasabb volt a csebernél, ahhoz hasonlóan két füllel. Elég nehéz volt emelgetni, mert az alja szélesebb volt a tetejénél. A tetején volt egy kb. 15mm-es lyuk, a hordót féloldalra döntötték és így töltötték ki belőlük a sósvizet kisebb edénybe, amiből használták. A tetején 10x10 cm-es lyuk volt, ezen töltötték bele a kútnál a sós vizet, ezt odahaza ritkán használták, nem merengettek bele a sós vízbe. Napjainkban is használják Korondon a sós vizet, főképp a téli disznóvágások idején a húсок és a szalonna elsózásához.

Ma már ritkán lehet sósfordót látni. A korondi múzeumházban és a csikszeredai múzeumban őriznek egyet-egyét belőlük. Most már műanyag bidonokban szállítják és tárolják a sós vizet is.

A faedények javítása

A faedények legnagyobb veszedelme, ha a napon, nagy melegben üresen hagyják. Ha sokáig üresen áll „meghajlad”, s a dongák összeszáradnak. S ha az a bronzot a megszáradt faedényen idejében nem szorítják meg, az edény széthullik. Az a bronzot úgy szokták megszorítani, hogy az edényt leborítják és az a bronzot körbe kalapálják, ami az edénynek a dongáit összehúzza, ilyenkor az a bronzot jó szorosan reá szokták verni az edényre, utána vizet töltenek bele és hűvös helyen legalább fél napig benne tartják, hogy az edény „degedjen” jól meg. Ha a fenék elrothadt és az alján folyt az edény, új *ontorát* kellett vágni. Az ontora az a vájat a dongák alsó részén, amelybe a fenék beilleszkedik. Ilyenkor mesteremberhez vitték és újra fenekeltették, vagy ha a dongával esett baj, újat tetettek helyébe. Így kijavítva az edényt még sokáig lehetett használni.

A XX. század első felében nem volt hét, hogy egy-két ember az utcán-falun végigmenve ne kiabálta volna: „Csebet – kádat reperálni!” Ha valaki megkérdezte tőlük: hová valók, az volt a felelet. „Delá Brád” vagyis a Hunyad megyében lévő helység környékén lévő falvakból való román emberek voltak. Hordoztak magukkal egy kézvonót, egy gyalut, kézifűrészt, egy pár darab nádat, esetleg egy kicsi kézvonó padot, valamint egy ontoravágót. Ezek a szerszámok kéznél kellett legyenek.

Ha valakinek összeomlott faedénye volt, ott helyben az udvaron kijavították olcsó áron, a munkáért mellett még ételmet is adtak az ilyen vándor mestereknek, aminek az árát nem számították fel. Mostanában már ilyen csebet, kádat reperáló emberek nem járnak, nincsen mit javítani, ha akadna is, az olyan ritka, mint a fehér holló. Hogy miért? Az 1928-ban született Simó Márton korondi lakos 2003 decemberében a következőket mondta: „A napokban egy összeomlott facebret Balázs Péter Borvíz utcai kádároshoz vittem, hogy javítaná meg, rakná össze, hogy legyen használható. Nem vállalta el. A következőket mondta: Én ezt a csebet anniért csinálnám meg – de nem vállalom el –, hogy azzal a pénzzel maga vehet a boltban egy műanyag csebet s az nem omlik össze.”

Kádárosok Korondon a huszadik században

Korondon gazdálkodásból kimondottan csak azok az emberek élhetnek meg, akiknek, a birtokuk 20 holdon felül van. Emiatt korondon a főfoglalkozás a fazekalás és 1870 óta a taplótárgyak készítése. Aki szeret dolgozni, ha birtoka nem is volt megtalálta, megtalálja a megélhetését.

Korondon a XX. században az alábbi kádárosok dolgoztak:

Fábián István (1885–1960). Középszerű földművesnek tartották, de emellett a kádáros munkát is szorgalmasan gyakorolta. Ősre káposztás kádat, csebreket készített és fogadott fuvarossal elvitte az alföldre, a két Küküllő és Nyárad mentére eladni. A faanyagot a pálpataki és a fenyőkúti lakosoktól szerezte be.

Fábián András (1888–1977). Kevés birtoka volt, ennek a művelése mellett gyakorolta a kádáros mesterséget, ami akkor már gyengülni kezdett. Oláh Domokos elmesélte, hogy ő utászként 1941 nyarán az országúton dolgozott, a korondi sósút közelében. Arra gondolt, hogy

Fábián András kádárossal csináltatott 60 literes sósfordóját leviszi szekérral az útmenti sós-kúthoz, ott a kút melletti forrásból telecsorgatja és este hazahozza. Le is szállította, a forrás közelibe helyezte és egy kis bodzafacsövön a sós vizet belevezették. 10–11 óra tájban megjelent két finác, s megkérték a közelben dolgozó Oláh Domokosékat, hogy nem tudják-e, kié a sós-hordó. Tagadólag válaszoltak, hisz a cédula nélkül, nem szerdán vitt sós víz literjéért 1 pengő büntetést kellett volna fizetni, ugyanakkor egy napszám az útmunkán 4 pengő volt gyalogosoknak. A finácok még másnap is lesték, hogy ki jön a sós hordó után, de mivel a gazdáját nem tudták elcsípni, kiürítették, s a délután közlekedő autóbusz tetejére feltették és elvitték Parajdra a pénzügyi hivatalhoz. Fábián András 1942-től elvállalta a római katolikus templomnak a takarítását és a harangozást, ezt gyakorolta öregségéig.

Fábián Szász Gergely (1901–1975). Pálpatakán lakott, gazdálkodással is foglalkozott, s e mellett faedényeket készített. Ott lakott az erdő közelében, egy ideig közbirtokossági erdőőr is volt, könnyen hozzá tudott jutni a szükséges fenyőanyaghoz. A fiát Gergelyt is megtanította a mesterségére.

Lőrincz András Gergely (1900–1989). Fenyőkúton lakott, gazdálkodott is. Szabadidejében kádáros munkát végzett. A sós hordó készítésére szakosította magát. A Korondága nevű erdő mellett volt a lakása, itt teremnek e faedények, főképp sós hordónak a legjobb fenyőfák. Az anyag beszerzése nem okozott gondot.

Fábián János (1890–1946). Jó gazda hírében állott, szarvasmarha urusolással (gyógyítással) is foglalkozott amit az apósától, a felsősőfalvi Szász Zsigmondtól tanult. Olyan jó urusos hírében állott, hogy a szomszéd falukból szekérral ment utána, akinek beteg állata volt. Ugyanezt tették vejével Fábián Jánossal is. Fábián János gazdálkodott, marhaurusolással, gyógyítással is foglalkozott, mikor pedig ideje volt, faedényeket is készített. Fábián Jánosnak gyermeke nem volt, örökbe vette testvérenek fiát Fábián Áront. Fogadott fia nem tanulta el a kádárosmunkát, de eltanulta a szarvasmarha gyógyítást.

Katona Márton (1898–1970). Fenyőkúton lakott, kevés birtokon gazdálkodott. Faedények készítésével foglalkozott, és gerebléket is csinált eladásra. Az anyagot a közeli erdőkből szerezte be.

Fábián Péter (1910–1955). Apjától, Fábián Istvántól tanulta a kádáros mesterséget, jó hírnevű mesterember volt. Gyermeük nem született, örökbe vették felesége testvérenek, Balázs Péternek a fiát, aki szintén a Péter névre hallgat. Ő is eltanulta a mesterséget, jó kádáros lett. Ma már nem gyakorolja a mesterséget úgy mint régebb, saját szavai szerint a műanyag edények használata és olcsósága annyira tönkretette a kádáros mesterséget, hogy ebből már nem lehet megélni.

A már említett **Fábián Szász Gergely fia**. Édesapjától eltanulta a kádáros mesterséget és folytatta is. Az adatközlők nem tudják születésének, halálának időpontját.

Ifj. Lőrincz András Gergely (1930–). Az 1900-ban született Lőrincz András Gergely fia. Édesapjától örökölte – tanulta el – a kádáros mesterséget. A múlt század idején még volt munkájuk, de mára már alig van. A sós hordó készítésre voltak szakosodva, de a sós víz szállításra ma már jobban beváltak a műanyag bidonok. Napjainkban gazdálkodással foglalkozik.

Balázs Péter (1951–) Az 1910-ben született Fábián Péter örökbe vette felesége, Balázs Margit testvére – Balázs Péter szintén Péter névre hallgató fiát, aki nagyon jól elsajátította a kádáros munkát. Véleménye szerint azonban nem lehet ebből megélni, ezért gazdálkodáshoz fogott. Egy-két major (juhásztor) elvéve, még csinált „ötöskádat”. Úgy tartják, a fakádban melegebben áll a tej, mint a műanyag edényben.

Piros Mózes. A XX. század első felében élt, kinn lakott a Korond községhez tartozó Fenyőkúton. Az 1920–1950-es években foglalkozott kádáros munkával, adatközlők szerint nagyon szép és tiszta munkát végzett. Ha valaki a házához ment, a munkát abbahagyta, s nem dolgozott amíg az illető náluk volt.

István Lajos – Szőcs Lajos

Adatközlők: Molnos Gergely (született 1914.), Simó Márton (született: 1928.), Tófalvi B. Ferenc (született: 1927.), Oláh Árpád (született: 1925.), Lőrincz Lajos (született: 1931.), Simény Márton (született: 1922.), Imre Palkó Imre (született: 1927.).

Sószentelés, járműszentelés és egyéb ünnepi alkalmak Gyimesben

Gyimes nem tartozik az ezeréves települések közé, hiszen csak a XVII. század vége felé kezdtek ideszivárogni a telepések, akik valahonnan Csíkból, Moldvából „idecsángáltak” és a Tatros mellékén három települést hoztak létre a XIX. század végéig. Tehát a gyimesi társadalom nem régi, nincsenek itt ásatásokra váró tárgyak! De hagyományörző vidék, mint a többi elszigetelt, zárt világ. Hagyományos, népi kultúrájuk sokrétű, mert sok irányból jöttek, magukkal hozva az alkultúrát.

De mi is az a hagyomány? Életmód, szokás és hiedelemvilág, az, ahogyan a gyimesi öreg csángó nagy dologidőben esti és reggeli mosakodás közben imádkozik, mert így látta az apjától és máskor nincs is ideje. Szentiván éjjelén a gazdaasszony még ma is keresztet karcol az istálló ajtajára, mert így látta a nagyanyjától. És Szent András éjjelére bekötik az ollót, bekötvén ezzel a farkas száját és az nem tud kárt tenni az állatokban. Ezeket a szokásokat a nemzedékek tovább adják és nyelvünk mellett a hagyományokban él tovább a nemzet. Jó vagy sem, tesszik vagy nem, ezeket így kell csinálni, mert ellenkező esetben megszól a „faluszája”. Itt van példának a *halotti tor*. Hagyományos módon még a legszegényebb ember is milliókat költ erre, még akkor is, ha kölcsön kéri a pénzt! „Mit szolt volna a falu, ha nem csináltam volna tort, csak úgy eldugtam volna az öreget, mint egy állatot?” – mondta az 1898-ban született Tankó Péter Bitang, és így folytatta: „Ingem osztán ne dugjatok csak úgy el, mint egy marhát! Csináljatok tort, de ott ne johóhús adjatok, mert mindenki nem szereti! Én se. Vágjatok le egy tinót, itt elég van, ügyes velük dolgoztam világéletemben!” Olyan mély gyökeret ver a hagyomány, hogy azt bátran testamentummá lépteti elő a halni készülő öregember. Így ez már szinte törvény. Olyan dolog, amit illik betartani és amit mi akkor, 1986-ban nem tarthattunk be, mert egy tinó levágása börtönnel járt, még akkor is, ha apád emlékére áldoztat azt fel. Szerencsére, hogy a halott, legyen az király vagy kocsis, olyan kibékült, nyugodt arccal fekszik a ravatalon, mintha megváltotta volna a világot! Az emberek görcsösen ragaszkodnak a hagyományokhoz, a hiedelmek még akkor is élnek, amikor már nem feltételeznénk azt! Így például ma is sokan hiszik azt, hogy varázslattal, „fermekálással” el lehet venni valaki tehéntejének a zsíráját. Vagy találkoztam olyan érettségizett nővel, aki eskü mellett állította, hogy fiát „elrontották”, „meggurcsálták”, „megfermekálták”, „megittatták valamivel”, pedig szegény legény csak éppen fülig szerelmes volt!

Hogy mennyire ragaszkodnak az emberek a hagyományaikhoz, arra jó példa a *koporsótétel*. A halottat a gyász másodnapján koporsóba szentelte a pap és a résztvevőket a hozzátartozók megkínálták *áltivánkával*, és később egy nagy szelet házikenyérrel, vagy *kötes palacsintával* és egy pohár pálinkával. Orbán Balázs véleménye szerint ez hasonlított az Úrvacsorára, mert valamikor, a szájhagyományok szerint, ilyenkor körbeülték a halottat, ha jó idő volt, kint a szabadban a földre leterítették 10–15 méteres végváznakat, amelyek összetekerve a ládában várta a férjhezmenő leány kistaférungoztatását. Arra rakták a falnivalót és mellé kuporodtak. A torra már akkor is ideiglenes hosszú asztalokat állítottak, kecskére raktak két szál széles, 4–5 méteres deszkát, a jó gazda csüre oldalára aggatta a kecskéket, és azokat lakodalom, radina vagy halál alkalmával használták. Később a koporsótételi szertartások annyira változtak, hogy a század elejétől a kapuban álltak a *fennjárók* egy radinás kosár kenyérral, két tálcan pálinkás poharakkal és töltögettek, megkínálták a távozókat.

Az 1970-es évektől a plébánosok itt is ki akarták iktatni a temetkezési szokások közül a koporsótételt, csak hogy évszázados szokást nehéz dolog elhagyni egy közösség életéből még akkor is, ha itt igen erős az egyház szava! Óriási ellenállásba ütközött az egyház szándéka. Mindenki úgy érvelt, hogy miért éppen ő kezdené a két-háromszáz éves szokás megszüntetését? Aztán harag, nem harag, a pap nem ment a koporsótételre, s így az 1980-as évek elejére kimaradt ez a hagyomány.

Jó példa arra, hogy mennyire görcsösen ragaszkodnak az emberek bizonyos hagyományaikhoz, a kántori búcsúztatók elhagyása is. A halottbúcsúztatót a kántor állította össze: a családtól elkért egy névsort, amelyben leírták a családtagok, testvérek, sógorok, komák stb. nevét. A kántor a búcsúztató szövegét az alkalomnak megfelelően kiválasztotta a halotti búcsú-

atók közül, amelyeket a múlt században és századunk elején kötetekben adtak ki. Ilyen kötet volt például A Római Katolikus Halotti Búcsúztatók – írta Ujházy Miklós endrödi kántor, az Egyházi Hatóság engedélyével 1904-ben. Említettük, hogy a kántor kiválasztotta az adott halálesetnek megfelelő búcsúztatót és behelyesítette kisebb-nagyobb változtatásokkal a helyi adatokat. Amikor a gyászoló meghallja a saját nevét a kántori búcsúztatóban, meghatódik, hangoosan elsírja magát. A búcsúztatás megállapított sorrendben történt, mindenkire sor került. A szövegek sokszor hatásvadász fordulatokkal vannak teleszöve, de itt nem ez a fontos.

Az 1970-es években a papok elkezdték a harcot a búcsúztatás ellen. Hogy miért? Talán mert ezzel igen-igen elnyúlt a szertartás és talán mert a tömeg a temetés igen fontos részének tartotta. Először kihirdették a templomban, hogy ezután nincs helye a búcsúztatónak a temetési ceremóniában. A válasz rettenetes zúgolódás volt és értetlenség mert úgy érezték, hogy ismét le kell mondaniuk egy sokszáz éves, lélekhez szóló hagyományukról! És a kérdés az volt ismét, hogy ki kezdje el, ki mond le a halotti búcsúztatóról? És mint sok más ilyen alkalomkor, most is felvetődött a kérdés: miért éppen én kezdeném? Aztán lassan-lassan az 1990-es évek elejére kimaradt a halotti búcsúztatás is.

Megfigyelhető, hogy azok a hagyományok mennek könnyebben feledésbe, amelyeket egy-egy új szokás helyettesít. Az 1960-as évek elejéig nem létezett tánc alkalom Gyimesben, ahol a táncrendben, a mulatság vége felé, ne szerepelt volna egy jellegzetes, helyi, népi táncszorozat az aprók és a legényesek. A csaknem 30 féle táncot tartalmazó táncrendbe ezek szigorúan beilleszkedtek. Akkor még nem kellett ezeket színpadra vinni, hiszen táncról-táncra eljárták és majdnem mindenki ismerte, táncolta őket. Még a gyermekek is, hiszen az 1960-as évekig nekik, éppen ebből a célból, külön táncalkalmak voltak: serketánc, gyermek-lakodalom, gyermekbál stb. De ezeket a táncokat gyakorolni kellett, nem voltak egy cseppet sem könnyű táncok! Ezért a könnyebb diszkó-táncok térhódításával a fiatalok átpártoltak ahhoz a mozgási formához, amely nem követel sok ismeretet, csak ritmus érzéket. A helyi népi táncokat ma már csak akkor ismerik a fiatalok, ha valaki betanítja nekik azokat. És csak színpadon járják, mutogatóba! De tovább vive a gondolatot, egy közösség át sem vesz minden szokást, még akkor sem, ha körülötte a rokon népcsoportok üzik azt. Így például a locsolásnak (húsvéti öntözés) nem volt hagyománya, soha nem vert itt gyökeret. Ellenben a „bötlehemezés” szokását napjainkig megőrizték. A gyimesiek életvitelében sok változás észlelhető, de a kalibázás, a tejfeldolgozás, a szénacsínálás, a kalákázás szokása napjainkig él. Örökölték azt a hagyományt is, hogy a „bitangos” leány nem lehet fehér, „rakott hazai”. Vagy ha a próbaházasságszámba menő „guzsalyaskodást” vizsgáljuk, száz évre visszamenőleg nem észlelünk nagy különbséget, változást a mai napig. A párválasztásnál napjainkban is a leány kezdeményez, mert a guzsalyasba hívás ma is a leányt illeti meg és a komoly kapcsolatban a fiú évekig a leánnyal hál, ezt hívják guzsalyaskodásnak. Sok mindent megőrzött ez a közösség, mert földrajzi helyzeténél fogva elszigetelt, elcsángált népcsoport volt. Végeredményben egész életünk a hagyományok rendszerére épül: ahogyan viselkedünk, beszélünk, mulatunk, temetünk, dolgozunk, amiben hiszünk, azt mind-mind úgy örököltük. Az emberek szövegeket, dallamokat, rituálét, életmódot, tapasztalatokat adnak át. De a hagyomány nosztalgizálás is: olyan dolgok együttese, melyhez emlékek kötnek és ezektől fájdalmas érzés megválni.

A modern életvitel, a rohanás a rituális hagyomány legnagyobb ellensége. Mert napjainkban nincsen pl. olyan párválasztási jóslás, amit még az 1950-es években nagyban üztek a gyimesi cefrék, leányok, most már nem gyűlnek össze Újév előestéjén, hogy karót kössenek bekötött szemmel és reggel minden leány izgatottan válogatta a maga karóját, amely megjósolta, milyen lesz a jövődöbéli: magas, törpe, gazdag, szegény. Ezen aztán jól mulattak, de ami ennél is fontosabb, együtt voltak. Hány ilyen és ennél fontosabb, érdekesebb hagyomány marad ki az életünkben. Csak egyet említék: kimaradt a gyermekek serketánca, gyermeklakodalma és ennek egyenes következménye, hogy ma már senki nem ismeri otthonról az iskolások közül a gyimesi néptáncokat, amíg nem kerül egy lelkes tanerő, aki betanítja azokat. Tehát odajutottunk, hogy ma már be kell tanítani azt, ami valamikor mindenki vérében volt. Némely hagyományok könnyebben kopnak, lassan kimaradnak, mások tovább élnek, funkcióit változtatnak, gazdagodnak. Sőt, új hagyományok is születnek! Azt gondolom, az előtte, bizonyos vagyok benne, hogy az emberek megszínylék a csendes, táncos élet hiányát, az elidegenedés, elzárkózás jelei mutatkoznak itthon is, kis környezetünkben. Gondoljunk csak a minden évben megrendezett kosaras bálokra, amelyre az egész szer, patak, falu készült. Vagy minden

esztendő húsvét első napjára, amikor a fiatalok nem szerveztek táncot, hanem, otthon összegyűltek egy nagyobb udvarra, ahol csűr is volt és a nagy csűrajtóban „hintót” kötöttek és szerre hintáztak, míg a többiek az udvaron írott tojással, mások szőrlebdával cikkeztek, játszadoztak, énekeltek. Vidámságuktól hangosak voltak a völgyek, patakok. A nagy ünnepek előestéin lestük az utat, a hegyoldalakat, haddlám, érkeznek-e most is, mint minden esztendőben a nagyszülők, nagybácsik a hagyományos családi összejövetelre, a megyézésre, amire a fogadó család legalább egy hétig készült. Itt ritkán énekeltek, csak *illogattak*, ettek és rengeteget meséltek. A gyermekek szájatva hallgatták a háborús történeteket, a *lűdercekről*, *késértetekről*, *részfaszú bagolyról* szóló történeteket. Órális továbbadása volt ez a folklórkincsnek, szokásoknak. És ugyanígy történt a fonókban, kalákákban is. Reggelfelé egy-egy öreges, reszkető hang, talán a család legöregebb tagjáé, belekezdett egy csendes keservesbe, vagy Galiciáról énekelt, ahol 120 ezer magyar esett el és „eltemette gyászos Galicia”. De ott hallottunk Doberdőről, a Donkanyarról és arról, hogy a „gyimesi hegyek kőből vannak rakva” és hogy „sok jó édesanya sírva jár alatta”. Semmilyen nemzedék gyermeke, sem mi, sem az előttünk járók nem értettük, miért is keseredtek el így reggelre az öregek. De sok mindent átvettünk, eltanultunk tőlük. És ma már mi is értjük, hogy bizony, 60 után, 70 felé az ember egy kicsit félni kezd valami ismeretlentől!

Az új helyzetben a hagyományok értékrendje kopik. Kophatik, de nem mindenik szűnik meg. Gondoljunk csak a halottaknap-i ceremóniára! Soha anyni virágot nem lát a temető mint halottak napján. Feketébe öltözött embereket hoz a vonat, az autóbuszok és rengeteg kocsi. Hazajönnek és a sírok mellé állnak az országban, sőt a világban szétszóródott testvérek, atyafiak. Összegyűjti őket a halott apa, anya szeretete, emléke. Ha nem jönnek, bizony megszólja őket a falu szája: „Bezzeg amikor örökölni kellett, akkor itt volt!” vagy „Megint nem jutott virág az András Péter sírjára! Látszik, hogy nem volt édes gyermeke!” Este, amikor elcsendeseedik a temető, még száz meg száz gyertyacsonk világít, pislog. Olyanok ők, mint napjainkban a régi hagyományok: fel-felpislognak, még világítanak is, de fényük lassan elhalványul...

Itt említem meg, hogy csak az utóbbi 20 évben hordanak ennyi virágot a sírokra, azelőtt itt a halottkultusz az évfordulós misékre szorítkozott, a sírok is szegényesebbek voltak, csak fakesztekkel és kevés virággal. Úgy érzem, ma a halottkultuszt sokan eltűlozzák, néha súrolják a képmutatás határát. De sokan vannak, akik szívből emlékeznek, sírnak. Egy ilyen világítás után megrázó esetnek voltam tanúja. Valahonnan messziről jött haza egy fiatalasszony világítani és este, amikor már üres volt a temető, elsírta boldogtalan, nehéz sorsát az édesanyja fejfájánál hangosan. Gondolom, lelkileg valamelyest megnyugodott, mert ki tudja, valaki még hallgatta-e valamikor az ő szívből jövő panaszait?

Ha a hagyományok megőrzéséről beszélünk, és érthető is, hogy a fiatalabb nemzedék hamarabb felejt. Vagy talán át sem vette teljesen az új helyzetben azt a hagyományt? Mindenesetre ők már kitekintettek a világba, iskolába jártak-járnak, más szokásoknak hódolnak. Gyimes zárt világ volt: az öregebb nemzedék még az 1960-as években is ritkán pillantott ki a világba. Az asszonyok nagy része úgy halt meg, hogy nem járt máshol, itthon élte le a világát. Esetleg a pünkösdi búcsús menettel elzarándokolt Csíksomlyóig.

A búcsú kapcsán jó példám van arra is, hogy egy hagyományt nem lehet csak úgy, parancsszóra megszüntetni. Mert ki tudná megmondani pontosan, mióta járnak a gyimesi csángók a csíksomlyói Mária-imádó búcsúra? A fehér keresztaljak, mert így nevezték a gyimesi keresztaljakat, népviseletben érkeztek. A készülődésnek, menetnek évente ismétlődő hagyománya volt, hogyan állnak sorba, kik viszik a keresztet, kik az előénekesek, mit imádkoznak, Csíksomlyón hol szállásolnak, nyírfaágakkal térnek haza, amelyeknek varázserejük van. Mindenki tudta, hogy miért kell „ruhacskával”, kendővel megötörülni a csodatevő Mária-szobor lábait. Itthon várták, a kis keresztalja szembement a búcsúsokkal, utána, aki bírta, annak tánc volt, esti tánc. Ma is így történik minden, a fehér keresztaljának megbecsült helye van a csíksomlyói búcsús körmenetben. Ez a hagyományos búcsú, amelyről már az 1500-as évektől léteznek adatok, összetartotta később is a magyar népcsoportokat: „Amikor esszetalálkoztunk valamelyik csíki keresztaljával, a nagy zászlókat földig hajtottuk, suhogtattuk, úgy köszöntünk egymásnak. Mű es, ők es sírtunk örömről.” (Mónus Berta sz. 1926.) Miért sírtak? Mert megható volt az egymásratalálás, hiszen akkor még jól tudta minden gyimesi család, honnan csángáltak ide elődei. Nos, a kommunista rendszer, elvakult vallásellenességében, 2–300 éves hagyományt akart csak úgy, egyik napról a másikra megszüntetni, és megtil-

tották a keresztaljak vonulását. Csakhogy a szárguló Lelket nem lehet rács mögé zárni! És mentek vonaton, busszal, szekérral Somlyóra, hiszen a csángóknak Róma után ez a legszen-
tebb hely! Ott a templomban, a keresztútján, a templom körül újra találkoztak a különböző vi-
dékek magyar népcsoportjai. Aztán beköszöntött a szabad búcsújárás ideje, 1990 nyarán újra
indult a fehér keresztalja. Annyi síró embert soha nem láttam egy helyen. Örömkönnyek vol-
tak ezek, mert újra lehetett gyakorolni egy szép, lelket melegítő hagyományt! És ez nem ki-
csiny dolog egy népcsoport életében!

Új hagyományok születnek

A közösségnek ünnepekre, ceremóniákra, hagyományok megőrzésére, de ugyanakkor új
hagyományok teremtésére is szüksége van. Valahol a léleknek is meg kell újulnia és nem élhe-
tünk mindig csak a múltból! A kérdés csak az, hogy egy szokás, ceremónia mikor válik hagyó-
mánnyá? Mert azért minden újítást nem fogad el a közösség, a hagyományok viszont, ha már
kialakultak, ha kiállták a századok próbáját, az emberek görcsösen ragaszkodnak hozzájuk.
De hát mikor válik egy ceremónia, szokás hagyománnyá? Szerintünk akkor, amikor várjuk,
hogy megismétlődjön, amikor készülünk rá, amikor úgy érezzük, hogy ezt másképp csinálni
vétek volna, és amikor valamit úgy csinálunk, mint az elődök. És a ceremónia évről-évre meg-
mozgat lelkiileg egy közösséget. A hagyomány tehát a népi tudat azon elemeit tartalmazza,
amelyek nemzedékről nemzedékre öröklődnek és szokásokká állandósulnak. A népi hagyó-
mányok egy része a népi műveltség alkotó eleme. Pl. a faragott kapuállítás Udvarhely kör-
nyékén, de sok helyen Csíkbán is hagyomány, egyúttal népművészet. Itt viszont Gyimesben,
a fa országában soha nem vált hagyománnyá, inkább régen „vetetetőt” használtak.

A hagyomány is úgy alakulhat ki, mint egy népköltészeti alkotás: valaki elkezd, közösség
elfogadja, csiszolhatja, bővítheti és a maga arculatára alakítja, amit már úgy érez, kezel, mint a
sajátját. Ez a folklórizálódás folyamata. Az a keret, ceremónia, ami így kialakult, később is-
métlődik, épp mint az ünnepek és szokások válik.

A hagyományok sem időtlenek! Ha figyelmesek vagyunk, szemtanúi lehetünk egy-egy ha-
gyomány születésének és elhalásának. Ahogyan végiggondolom, az elhalás sokkal keserve-
sebb, nehezebb, mint a születés! Rettenetesen ragaszkodnak az emberek a már ismert dolgok-
hoz. Minden hagyomány valamikor kezdődik, van egy elkezdője, aki elindítja. Mert ahogyan
egy népdal, népballada nem születik a semmiből, úgy a szokásnak is van elkezdője, aki babás-
kodik körülötte. Elcsodálkozik az olvasó, ha azt mondom, hogy az egyszerű pad, kapu előtti
lóca is képes hagyományt teremteni! Pedig ez így igaz! Íme egy példa.

Középkoron egy helyet ma is úgy hívnak, hogy az Örmény padja. Ott ma híre-helye sincs
semmilyen padnak. De az 1890-es években zsidók és örmény kereskedők lepték el Gyimes-
völgyét, üzleteket, fűrészsüzemeket hoztak létre, fellendítve Gyimes gazdasági életét. Az ör-
mény kereskedő üzlete elé egy hosszú lócát készítették, ahol a vásárlók, decizgetők leültek,
szót cseréltek. Telt, múlt az idő, a férfiak estefelé, vasárnapként oda gyülekeztek, még ak-
kor is, ha a bolt nem volt nyitva. Ott megbeszélték dolgaikat, mindennapi bajaikat, élcelődtek,
viccelődtek, kutyafejű tatárokról, akik itt, Gyimesen át törtek be Csíkba. Az ötvenes évek fő
beszédtémája a „bészolgáltatás” volt és Erdély sorsát tárgyalták meg. Nagy kár, hogy ezeket a
nagyhatalmak nem hallhatták. Pedig Erdélyszerte mindenhol voltak ilyen kis padok, ahol el-
panaszolták az emberek egymásnak a bajaikat, terveztek, reménykedtek. Férfi dolgok voltak
ezek, ezért oda asszonyok nem vegyültek soha. Ez is hagyomány volt. Az örmény száz éve ha-
lott, a pad, a lóca rég elkorhad! De ma is, ha ideje van a gazdának, úgy vasárnap délután beje-
lentí, hogy kimegy egy kicsit beszélgetni az örmény padjához! A pad szelleme, ami mindig
ide gyűjtötte a férfiakat, hagyományt teremtett és ma is itt lebeg láthatatlanul. Így születnek a
hagyományok.

Tehát a hagyomány magatartásmód és cselekvésmód, ami a múltban gyökerezik. Mert
van-e ember, aki nem tartja számon a múltját? Hiába legyintünk fölényesen, hogy a múlt egy
csomó kacsát! Lehet kacat is, de az a miénk, abban rejtőzik a lelkünk és éppen, mint a legszebb
életkorra, az álmod világából táplálkozó gyermekkorra, ide is vissza-vissza vágunk. És a ha-
gyomány, bizony nem csak nosztalgia! Ez éleszti, élesztgeti a nemzeti hovatartozás érzését is.
Integrálódás ide, Európa oda, de azért jó lenne megmaradni a következő évezredekben is ma-
gyarnak! Ebben mi segíthet jobban, mint hagyományaink ápolása, lelkünkhez közelálló új ha-

gyományok teremtése? Így az első szüreti bálokra a csőszlegények piros-fehér-zöld szalaggal díszítették magukat, ameddig valaki az orrukra nem koppantot és szemükre hányva, hogy a magyar határ Gyimesből elköltözött.

Ha a falu a hagyományok bölcsője, akkor el kell ismernünk, hogy egyes hagyományok megteremtésében, azok igazi hagyományokká váló válásában nagy szerepük volt, amint már említettük, az egyes személyiségeknek is. Így a papoknak, bábaasszonyoknak, tudós fermekásoknak az utolsó időkben egyes faluvezetőknek is. Ezeknek az egyéneknek szavuk van a falu, a közösség életében, és ha ehhez társul a tudatosság is, akkor szinte csodákra képesek! A következőkben olyan szokásokról szólunk, amelyekről bátran állíthatjuk, hogy szemünk láttára vertek gyökeret, hagyománnyá alakultak. A legújabb hagyományok születéséről van szó, amelyeket vagy más helyekről telepítettek, vagy itt, helyben alakítottak ki. A kérdés csak az, hogy e két szó: hagyomány és új egymás mellé illeszthető-e?

A szüreti bál

Aki ismeri Gyimest, elcsodálkozik afölött, hogy itt, ahol csak pityóka és borsika bokor terem, a szőlőtövet nem ismerik mit keres a szüreti bál? Márpedig az 1950-es évek végétől és főleg az 1960-as évektől rendszeresen megtartják a már hagyományossá vált szüreti bált. Ez a szokás nem továbbélő hanem átvett és bizonyos tekintetben sok új, helyi elemmel feldúsított hagyomány. Itt először is a szervezésre, a ruhára gondolunk. A gyimesiek egy észre azt állítja, hogy a szokás közvetlenül Csíkból került ide. De Csíkba is vándorszokásként érkezett, hiszen ott sincs szőlő! Mások arról is beszélnek, hogy az 1947-es nagy szárazság idején a gyimesi csángók közül sokan megfordultak az Érmelléken, Biharban (Ermihályfalva, Érkeserű stb.). Sokszor hosszabb időt is töltöttek itt, dolgoztak a gazdáknál, gabonáért cserébe szőtteket, ruhaneműt, varrottásokat, csergét vittek. Sokan ott is telepedtek le, legtöbbször tanyákon. A kapcsolatot a mai napig is tartják az itthon maradottakkal, így az igazi szüreti bál szokását megtapasztalhatták és később átvehették.

A szokások, így a szüreti bál is, mindig helyi elemekkel gazdagodnak, helyi színezetet kapnak. A szüreti bál is több szempontból eltér a hasonló csíki hagyománytól. Tudjuk, Gyimesben nincsenek farsangi szokások, ahol a cigány többször is szerepel. Csíkbán, Gyergyóban a farsang a jókedv, mulatozások, alakoskodások ideje. Tudja a jó ég, miért nem vették át ezt a szokást a gyimesiek is. És itt, mivel nincsenek farsangi szokások, hiányzik a szüreti bálós menüből a cigány. Ezenkívül, Gyimesben nem mondanak a fiatalok a szomszédos falvakban meghívó szöveget, a meghívás kliplakátolással, majd a csőszlegények és leányok lóhátas, szekeres menetének vonulásával történik, akik énekelnek, tisztelődnék üvegeikből, sőt a faluközpontban táncolnak is. Tehát ez ősi ünnep, a munkához, a szüreteléshez kapcsolódik, amelyben a népi kultúra elemei egy sor új helyi elemmel kiegészülve, rituális tevékenységgé csiszolódtak. A szüreti bálokat is a közösség igénye hozta létre és tulajdonképpen a legényavatás mozzanatait sűrítik, évszakhoz kötvé. De nem idegen ettől az a szokás sem, amely századokra nyúlik vissza a magyar paraszti világban, hogy bizonyos munka befejezését ének-szóval, táncsal ünnepelték. A jól végzett munka öröme is volt ez. Gondoljunk csak az aratási ünnepekre, de ugyanebbe a körbe tartoznak a gyimesi kalákatáncok. A kalákanak itt több mint harminc faja ismeretes és olyan közös munkát jelentett, amikor valakit a jóakarói felségítettek egy sürgős munkában. Ezeknek is a legtöbbször táncsal végződött.

De térjünk vissza a szüreti bál másik fontos céljához, a legényavatáshoz. Tudott dolog, hogy itt a szüreti bált a katonai besorozás korát elért fiúk szervezik. Ők eddig „kölyöklégények” voltak. Egy hagyományokra épülő paraszti világnak rengeteg iratlan törvénye van, ami a legénységre is vonatkozik. Ők nemcsak a vagyon szerint rétegződnek („nagynemzet” „hitvány” „csóréségű”) hanem aszerint is, hogy „katonatöltött” legény-e, vagy még katonaság előtt áll, most megy sorolá. A fiatalabb „kölyöklégények” nem léphettek át a katonatöltött legények útját, nem „ropogtathattak” előttük, ha a mozikák elé értek. A legénnyé érés ideje tehát a sorozás, a szüreti bál. A besorozott, az már legény és így énekel:

*Istenem, Istenem,
Mit kellett megélnem,
Itt kell hagynom a babám,
Az én drága Violám,
A kölykek számára...*

A szüreti bált rendező legények tehát egyidősek. Ők a csőszlegények. Mindenik hívhat egy lányt, ők a csőszleányok. A csőszleány nem lehet más faluból. A csőszlegények közül választanak egy bírót, ő pedig magának bírónét választ. Különböző rangsorok már eddig a korig is kialakultak a legények között, mint „nagygazda” „nagyemzet” „jóbeszédű” „jóézü” „jó-táncú” stb. Régen a legnagyobb gazdaleány volt a bíró. De csak akkor, ha ügyes, rátermett is volt. És jó szervező. „A bíró nem lehetett akármilyen hitvány, tentellő. Az ügyes, jógazda le-gény kellett, hogy legyen” (Tankó Veronka sz. 1932.) Ma már úgy sorsolják ki 4–5 ügyes, talpraesett legény közül a bírót. A bíró és bíróné tulajdonképpen ceremóniamesterek: ők vezetik a koszorúk árverezését, ők róják ki a büntetést a szőlőtolvaj fejére stb.

A szüreti bál szervezése

Valakinek a kezdeményezésére egy októberi estére összegyűlnek a sor alá nőtt legények a kultúrotthonba, és megbeszélik a teendőket. Először is bírót választanak. Ettől kezdve ő a fő-szervező. Azután többször is összegyűlnek, a fiúk meghívják a csőszleányokat, azok is részt vesznek a szervezkedésben. Kiosztják a feladatokat, a bíró egy legénytársával megfogadja a zenészeket. Régebb Pulika Péter, Pulika János, Halmágyi Misi vagy Zerkula Jani muzsikáltak, a feleségeik gardonyoztak, de mindig csak egy pár zenélt, ők voltak a nagy zenész dinasztia tagjai, mára már csak Zerkula Mihály maradt, de őt sem hívják zenélni a szüreti bálba. A két-tagú zenekar (muzsika, gardony) az 1970-es évektől kiment a divatból. Ma már egy egész banda húzza, fújja a talpalávalót, a hagyományos kettős zenekar csak mutogatóban, fesztiválokon, táncházakban muzsikál. Egy mai zenekar tagjai: hegedűs, klánétás, szaxofonos, dobos a technikai hozzávalókkal.

A szüreti bált egy szombat estére rendezik. A csőszleányok nem mind egy korosztályból valók. Különösen mozgalmas a bált megelőző két hét és úgy érzem, azért lehet ebben az esetben hagyományról beszélni, mert egy falu, egy közösség várja, valamilyen formában az egész falu részt vesz az esemény előkészítésében. Van, aki lovat szerez, azt felnyergeli, az asszonyok lányaikat öltöztetik, szekereket, lovakat díszítenek, szalagokkal ékesítik a legényeket, leányokat. Nagy az izgalom, szinte versengés folyik, kinek a fia-lánya ékeesebb! Aztán mielőtt elindulnának, jön mindenfelől a sok jó tanács: Meg ne részegedj! Ne böcsködj! Vigyázz, hogy ülsz a ló hátán!, Húzd ki magad!, Szépen énekelj! – és így tovább. De nem csak a hozzátartozók töprengnek, izgulnak, hanem sok dolguk van a fiataloknak is. A megbízott legények szőlőt vásárolnak valahol Moldvában, Tekucs vagy Szászút környékén. Ugyanitt veszik a kiárusításra szánt bort is, amit húsz-harminc literes műanyag bidonokban szállítanak. A pénzt, amire vásárolnak, a csőszlegények adják össze, mostanában 30–50 ezer lejeget raknak össze. A bál végén, nyilvántartás alapján visszakapják a pénzüket, s ha nyereség is akad, azt szétosztják egymás között. Mintegy 60–80 kg szőlőt vásárolnak, amiből elkészülnek a szőlőkoszorúk. Ezekon kívül még vásárolnak 3–4 liter pálinkát is, a leányok pedig téstát, fálnivalót hoznak a közös asztal megterítéséhez. Az ital árusítását jó ideig tiltották a bál helyiségében és nem is alaptalanul, mert bizony a túlzott italozás nem jó tanácsadó, sokszor verekedésbe fúlt a szüreti bál!

Mint mondtuk, a bál előtt többször is összejönnek, szervezkednek, dolgoznak. A leányok fenyőágakkal, krepp papírral feldíszítik a táncházat, közösen elkészítik a három szőlőkoszorút, szőlőfürtöket aggatnak a kifeszített spárgákra, drótokra. A terem közepére, jó magasra kerül a három szőlőkoszorú. A legnagyobb koszorúba egy kalács és egy liter pálinkát is tesznek, míg a két kisebb koszorúba egy-egy liter bor kerül. Amikor elkészülnek a díszítéssel, akkor bezárják kultúrotthont vagy megbíznak valakit a szemmel tartására.

A legények fogadnak 2–3 kettős lófogatot, a gazda befogja lovait egy hosszú, lajtörjás szekérbe, három-négy rendüleg ülődeszkát tesznek, ahová a leányok ülnek szép sorjába. A lovakat, szekereket feldíszítik krepp-papírral, színes gyapjútobitokkal, vékony pántlikákkal és őszi virágokkal. Az ülődeszkákra is szép színes szőtteket tesznek. Az egész együtt gyönyörű látvány: piros virágos fejkendő leányosan hátra kötve, varrottas bundát, hímzett övet, bernyócot, csipkés hímzett kézelejt inget vesznek, a karinca szélét felszúrják, alóla csábosan kandikál ki a csipkés pendely és egyebek. A szekér, amire szép sorjában felülnek, úgy néz ki, mint egy óriási virágcsokor. A legények, ha nincs a háznál, erre az alkalomra hátsólovat kölcsönöznek, amelyet feldíszítenek, felnyergelnek, a ló hátára gyönyörű szőttes kerül, a ló far-

kát befonják, díszítik, virágot, színes gyapjútöbököt fonnak a ló hajába is. Nem mindenki tud lovagolni, ezért néha komikus jeleneteknek vagyunk tanúi, ha egy-egy rakoncátlan mén megbokrosodik. De előző nap, aki nem tud lovagolni, az gyakorol otthon. A gazdák nem ingyen kölcsönzik a háts lovat, ezért a fiú, vagy az apja két nap kaszállással fizet, amikor a gazdának erre szüksége van. Bármilyen sürgős is otthon a munkája, azt mellőzi a legény és adósságát törleszti. A rendezők régen egy hozzájuk közel álló tanítót kértek fel arra, hogy meghívót írjon. Ma már sok az érettségizett fiatal s így maguk írják. Erre szörfőfűrtöket is rajzolnak. A meghívó szövege ilyenformán hangzik:

„A Megálló-i fiatalok 1967. október 8-án, szombaton este 7 órai kezdettel szüreti bált rendeznek a megállói kultúrotthonban, amelyre mindenkit szeretettel elvár a Rendezőség! Jó zenéről, italtól gondoskodunk.” A meghívókat kiplakátolják forgalmas helyekre, nemcsak a saját falujukban, de a környékbeli más településeken is. De a meghívás nem csak ennyiből áll. A bál reggelén gyülekezni kezdenek a lovasok: népviseletben, csángósan érkeznek a legények a feldíszített lovakon, kísérik őket a családtagok, a gyermekek, asszonyok és férfiak: mustrálják a lovakat és lovasokat, tanácsokkal látják el őket. Közben érkeznek a leányok is népviseletben, eszünkbe jutnak a legnagyobb székely, Orbán Balázs sorai, amelyeket ittjártakor írt a csángó fejérmépekről: „...oly kedvesek is ezen, szép idomú testek (...) hogy Vénus is, midőn Olympus isteneinek ítélőszéke előtt megjelent, felilleszthette volna magára a végett, hogy bírót részrehajlókká tegye...” (Orbán Balázs – A székelyföld leírása II. kötet – Gyimes). Az asszonyok rendezgetik, simogatják, igazgatják leányaik, fiaik ruháit, intésekkel, tanácsokkal látják el őket. Persze, ezek elméleti tanácsok, és mit sem érnek azoknak, akik most ülnek először lóra! Sokan a legénynek érest úgy vészelik át, hogy a bál után egyhetes izomlással küszködnek. No, de sebj! Fontos, hogy legényné érték! Ez a készülődés igazi izgalommal terebélyesedik, mindenkire ráragad, az egész faluközösség érzi, hogy itt valami történni fog. Ezt a hangulatot egy színházi előadást, vagy koncertet megelőző sürgés-forgáshoz hasonlíthatom, csak hogy itt a nézők is szereplőkké válnak. Ezt az előkészületet tartom a szüreti bál egyik legfontosabb mozzanatának és ez teszi a bált közösséget megmozgató hagyománnyá! Középloknak, amely mintegy 25 km hosszúságban a Tatros és a sok patak mentén húzódik, három kultúrotthona, táncrendezésre alkalmas helyisége van: a Megállónál, a Központban és Hidegsegen. Ezért nem csak egy, hanem három szüreti bált rendeznek, különböző időpontokban. Azokra meghívják az egész község fiatalságát, sőt a másik két gyimesi községbe is ellátogat az éneklő, hívogató leány és legény lovas csapat.

A legények szalagot kötnek át a mellükön: az első években ez piros-fehér-zöldre sikerült, amíg a mindenkori román rendőr rájuk nem ripakodott, hogy itt nem Magyarországon vannak, más szín dukál. Nem szerették a sok színt, inkább megmaradtak a tiszta piros mellett és ma is azt tesznek. A menet a kultúrház elől indul 11 óra tájékkán. Elöl megy lóháton a bíró, utána hármás-négyes sorokban a lovas legények, majd két-három szekéren ülnek a leányok. Egyik szekéren ott vannak a zenészek is. Olyan népdalokat zenélnak az úton végtől-végig, amit mindenki ismer és énekel. Aztán a falu kommentálja: „Na, ezek szebben énekeltek, mint a tavalyiak” vagy fordítva. A legényeknél van egy-egy liter bor, abból tisztelgetik a bámulókat, ismerőseket, barátokat. A szekereseknél is van bor, ők is tisztelődnek, kínálkodnak. Meghívó szöveget nem mondanak, pusztá jelenlétük, énekeik a meghívók. Sokat énekelnek, csak népdalokat és ez is egy alkalom a népdalismeretük gyarapítására. Azt is el kell mondanunk, hogy mostanában a szüreti bálósok a bál reggelén közös istentiszteleten vesznek részt a templomban és onnan vonulnak a kultúrház elé, ahol útra készülődnek, fényképeződnek, csoportosan vagy egyénileg, valaki képre rögzíti a napot, hiszen ez fontos nap az életükben, egy legény életében csak egyszer volt csőszlegény és így lépett be a legénysorba. Az anyák elsiratják ezt a pillanatot, ki tudja, mit is hoz a jövő?

A menet nem áll meg a falu határában, hanem tovább mennek a szomszéd faluba, sőt falvakba is. Így zenével, énekszóval, tisztelgetéssel adják mindenki tudtára azt, amit már plakátok is hirdetnek: este szüreti bál lesz. A kapuk előtt, az úton végetős-végig nézők bámulják az éneklő fiatalokat, megjegyzéseket tesznek. Ha megfelelő szabad teret kapnak, ahol a lovakat megpihentethetik, egyet-kettőt perdülnek, hiszen velük vannak a zenészek is. 3-4 órára visszajönnek a kultúrház elé, akkor is sokan várják őket. A lovat a gazdája, vagy a legény valamelyik hozzátartozója hazavezeti. A legények és a leányok hazamennek, „leváltoznak” hiszen a maiak nem bírnák ki reggelig a csángós gúnyában, ami szép, de egyáltalán nem ké-

nyelmes, főleg annak, aki nem szokott hozzá. Sokuk kölcsön kéri a csángós ruhát és az nem mindig teszszabott! Tehát kényelmesebb ruhát vesznek magukra. Este hétre ismét gyülekeznek, a hozott falnivalóból, amit többnyire a leányok hoznak, falatoznak, megisznak egy-két pohár pálinkát szíverősítőnek és mindenki elfoglalja a helyét: vigyáznak a rendre, a szőlőre, hiszen ők a csőszgyénekek és leányok!

A bált a csőszpárok tánca nyitja, akkor csak ők táncolnak, amit előtte be is mondanak: „A következő pár a csőszöké!” Minden szem rájuk szegződik. Az ajtónál két megbízott szedi a pénzt, a belépti díjakat. Régebben a gyermekek nem fizettek, mert úgysis sötétedés előtt kihirdették: „Ez a nóta a gyermekeké, azután ők hazamennek!” És ez így is történt, nem úgy, mint ma, amikor a diszkókban tizenéves iskolás gyermekek fülsiketítő zajban reggelig rázzák a rongyot, szívják a poros levegőt. A szüreti bálba ma nagyrészt fiatalok jönnek, de régebb nem volt ritka a házasemberek jelenléte sem. A szereplők hozzátartozói feltétlenül jelen voltak; sokszor egész családok; sőt a vénasszonyok is a lócákra, körbeültek és nyújtogatták a nyakukat, mint valami fekete varjak; mindent megfigyeltek, másképp ki kommentálna, pletykálna másnap?

A mai táncrend különbözik az 1960-as évek előtti táncrendtől. Akkor a jellegzetes mozsika és gardon volt a divat, a kettős „zenekar” és a híres zenészdinasztia tagjai, a Halmágyiak, Pulikák, Zerkula húzta az ismert helyi táncrendet, ami több mint harminc táncból áll össze: lassú magyaros, sebes magyaros, csoszogtató, németes, az aprók, legényesek, hejszák stb. Tudott dolog, hogy a környező, de más magyar népcsoportoknál sem ismert ilyen gazdag táncrend, ami világosan igazolja, hogy a gyimesi bevándorlók hozták a különböző vidékekről a táncművészetüket: magyaros táncok, balkán eredetű körtáncok, polgárosodott közép-európai táncok. Ezeket saját arculatukhoz alakították, ötvözték, ezért napjainkig a táncutatás paradicsoma Gyimes. Az 1970-es évektől kimaradtak a csángó mozsikások, a fiatalok más zenét igényeltek. Megjelentek a vendég, majd a helyi több tagú zenekarok: hegedűs, klánétás, szaxofonos, dobos, tangóharmonikás zenészek húzzák a talpalávalót és később bejöttek a gépi, szintetizátor zenék is. Csárdást, keringőt, tangót zenélnek, keverve a diszkózenével. A helyiek megpróbálkoznak elzenélni egy-egy régi számot a régi zenészek repertoárjából kisebb-nagyobb sikerrel.

Már említettük, hogy a borra, pálinkára, amit majd két megbízott árusít, valamint a szőlő megvásárlására úgy pótolnak össze, s azt Moldvából hozzák, mert ott olcsóbban megkapják, s így a végén valami kevés jövedelem is akad, amit szétosztanak. A bál idején a ravaszabbja megpróbál szőlőt lopni de nehéz a csőszök éberségét kijátszani! Ha valakit lopáson fognak, azt a csősz a bíróhoz hurcolja, aki helyben ítéletet hoz:

- Mit ítél a bíró a tolvajnak?
- Mit lopott?
- Két gerezd szőlőt.
- Tízezer lej.

A bűnös lefizeti az ítéletet. Megtörténik, hogy nem csípi el a tolvajt. Éjjel 12 óra körül a bíró és bíróné segédjeikkel együtt elárverezik a három koszorút. A két kisebb koszorút sorsolással lehet elnyerni, jel tombolákat lehet vásárolni. Nagyobb munka a nagy koszorú elárverezése. A bíró kikialt egy árat, majd ismétlődik a kérdés: ki ad érte többet? Az ár százezer lei körül mozog. A sorsolás után egyet még táncol a rendezőség és aztán reggelig áll a bál! Tehát a szüreti bál már hagyománnyá nőtt, hiszen egy egész közösség szeme láttára történik, megszokott sorrendű a ceremónia és egy egész közösséget megmozgat...

1981-ben valakiknek nem tetszett ez a szép mulatság, a sok-sok magyar népdal, főleg a régi katona dalok, amelyekről viszhangoztak a gyimesi hegyek. Szerették volna minden lélekmelegítő hagyomány gyökerét elmentseni. Ezért jóelőre jelezték, hogy nem engedélyezik a szüreti bál megszervezését, mert zavarja a közcsendet és közlekedést. De mi is volt az igazi oka a tiltásnak? Először is mert szép, magyar katona, „reguta” nótákat énekeltek, amit az elődöktől tanultak. Voltak közöttük olyan ártatlan nóták, amelyek senkit nem sértettek:

*Mikor ingem soroztak
Jobbra, balra forgattak
Azt mondja az egyik orvos a másnak:
Betyár gyerek, hagyjuk meg a lányoknak.*

De bizony, énekeltek olyan katonadalokat is, amelyeket még 1914-ben a nagyapjuk is énekeltek:

*Románia felé nem tudjuk mi az utat.
Őrmester úr mutassa meg az utat!
Megmutatom jó fiaim, én is elmegyek,
A Jóisten tudja, ki jő vissza veletek.*

Bizony, ez a szöveg nem tetszett egyeseknek! Magam hallottam, amikor faluszerte énekeltek a hatvanas évek elején:

*Hej, kis pejlavam megérdemli a zabot.
Kétszer került meg Erdélyországot.
Ha még egyszer, tyuhaj, megkerülhette volna,
Hej, Erdélyország az olájé nem volna.*

Még nem tudták ezek a gyermekkorból alig kicseperedett kölyök-legények, hogy mit is énekelnek, csak így hallották a nagyoctól. Pedig akkor már az ilyen nótáért verés, majd börtön járt. De ide, Gyimesbe minden egy kicsit késve érkeznek! Milyen nehéz is volt leszoktatni az embereket ezekről a nótákról! Hiszen ezekkel ringatták őket, ezektől viszhangzottak a hegyoldalak pásztorkodás közben! Nem azért, mintha magyarkodni akartak volna, sokan azt sem tudták, mi a politika, csak éppen ártatlanul magyarok voltak és most valakik ellopták természetes állapotukat!

Néhány évi kényszerszünet után újraindult ez a termést dicsérő, ugyanakkor legénnyé avató szép szokás. A szüreti bál azzal fejeződik be, hogy másnap, vasárnap este újra összegyűlnek a csöszlegények, a leányok. Elszámolnak, mindenki visszakapja a kölcsönadott pénzt, a fennmaradt összeget elosztják, a lányokhozta ételből esznek, a maradt italból illogatnak, sokszor tánca is perdülnek, mert egy zenész is akad ilyen alkalomra.

A szüreti bált minden évben megtartják, és ez mindenkinek, de főleg a legénysorba cseperedőknek egy életre szóló élményt jelent.

Kerek házassági évfordulók közös megünneplése

Nem volt ritka dolog a XX. század elején Gyimesben, hogy egy jómódú ember aranylakodalmat rendezett. Az 1910-es években sokat meséltek, a vén Andris Józsiék aranylakodalmáról. Nagygazdák voltak, a felsőloki templomot is ők építették, hálából, hogy – a monda szerint – egy csomó elásott aranyat találtak, amit hegyirablók ástak el, és ők ebből meggazdagodtak. Sok szegény ember dolgozott napszámosként náluk. Akkor lakodalmat rendeztek, hogy a patak mellé, a fűzfák alá terítették egy óriási asztalt, boldog-boldogtalant meghívtak ide, két nagy ökröt ütöttek homlokukon, szapuló főző üstökben rotyogott a húsos tokány. Mindenki, de főleg szegény napszámosaik dagadtra ették magukat, mert nem voltak ilyen ellátáshoz szokva, ugyanis az akkor 70 éves „menyasszony” fukar fehérnép volt. Az ilyen lakodalmak nem váltak jó ideig hagyományossá. Kevés volt akkor a gazdag ember, nem volt célszerű ilyen nagy felhajtást rendezni, hiszen a családok együtt éltek, sokszor három generáció is egy udvaron lakott. De léteztek elvétve, imitt-amott ilyen lakodalmak és erre épített Sziveszter Imre közeplaki plébános, amikor 1987-ben egy szép júniusi vasárnapra összehívta azokat, akik abban az évben ünnepelték 25, 50, esetleg 60 éves házassági évfordulójukat. A szokás meghonosításában nagy szerepe volt annak is, hogy más vidékeken már rég ünnepelték ezeket az évfordulókat és itt is szükség volt olyan ünnepekre az új, megváltozott körülmények között, amelyek egybegyűjtötték az innen elszármazottakat, azokat, akik hazajöttek, találkoztak, együtt ünnepeltek az itthon maradtakkal.

Azóta tehát minden esztendő egyik nyári vasárnapján nagy ünnep van a faluban, amikor lelket melegítő ünnepé ötvöződik az egyházi és világi ceremónia. Tehát hagyomány vert gyökeret itt is, mert napjainkban ez nemcsak 100–200 családot, hanem az egész közösséget megmozgatja. Csendes, családias ünnepek ezek, ahová az ország minden részéről, sőt külföldről is hazajönnek a szétszóródott gyermekek. Ilyen alkalomra még azok is félrerakják a haragot, gyűlölködést, akik apjuk vagyonán kaptak hajba. Tanui vagyunk tehát itt egy hagyomány meggyökerezésének és esetünkben már ismert a kezdeményező is.

A házassági évfordulók egyéni, családi ünnepek, de hála az egyháznak, egy közösség, az egész község ünnepévé alakultak át. A község plébánosa 2-3 héttel az évfordulós lakodalom előtt értesíti nyilvántartásai alapján azokat, akik abban az évben 25, 50, 60 éves házassági évfordulójukat megünnepelhetik és közli azt a május végi vagy június eleji vasárnapot, amikor a közös misét ennek a tiszteletére celebrálják. Az évfordulót általában a kalibázás idényének megkezdése előtt rendezik, ugyanis a hagyományos kétszállásos gazdálkodás még ma is élő gyakorlat. Így a legtöbb gyimesi gazdának van egy állandó, télen-nyáron használt lakása, gazdasági melléképületekkel, és van egy ún. „kalibája”, nyári szállása, ideiglenes lakhelye, ahová tavasszal kiköltözik a hegyi legelőkre állataival és a családból néhányan ottmaradnak, feldolgozzák a tejet.

Az ünnepeltek otthon előkészülnek egy kicsi lakodalomra, legyen az ezüst- vagy aranylakodalom: értesítik a családtagokat, komákat, akiket elvárnak az ünnepélyre, szakácsnőt fogadnak, majorságokat vágnak le, ha tehetségük van és sok a gyermek, a koma, akkor borjút vágnak; beszerzik az italt, kenyeret sütnak, tésztákat készítenek, és ami még szükséges ilyen alkalomra. A legtöbb „lakodalom” annyira intim, családi jellegű, hogy a gyermekeken, unokákon, testvéreken és komákon kívül mást nem is hívnak. De a létszám így is túlhaladhatta a százat, hiszen itt a sok gyermekes családok voltak túlsúlyban. Nem vették rossz néven, ha szomszéd, a jó barát bekukkint jószerencsét kívánni. Itt zene nincs, nem táncolnak, csak csendesen énekelgetnek, esznek-isznak, s ami legfontosabb, úgy istenigazából kibeszélgetik magukat!

A megszabott vasárnapon az ünnepeltek csángós népi viseletben megjelentek családjukkal körülvéve a templomban, ahol a plébános jubileum-áldást ad a párokra és közös szentmisét tartanak. Az ünnepeltek és hozzátartozóik meggyóznak és áldoznak. Mise után ünnepélyesen, karonfogva, csillogó szemekkel kivonulnak, mások kicsoszognak-totyognak a templomból és végigvonulnak az ünneplők sorfala között. Közben kapják a rengeteg virágot. Ritkán látni itt ennyi virágot, kosarak, csokrok, sokszínű virágtengerét! El se bírják már azokat, főleg az aranylakodalmuk ünneplő, reszkető kezek. De ott van a sok unoka, hála Istennek itt még vannak családok, ahol nem gyilkol az egyke, elég sok gyermek van, akik segítenek. Mint minden fontosabb eseményt, ezt is végigfényképezik az élelmes helyi fényképezésk, de már a városról jött unokák is hozták a fényképezőgépjüket. Mindenki kap vagy vásárol családi csoportképet, amit majd, amikor újra magukra maradnak az öregek, mert bizony magukra maradnak, hisz nem tart sokáig a csoda, elővesznek. „Ezek mű vagyunk, öregem. Ne, hogy eltotta a száját! Istenem, mikor töltt így el az üdő?”

A virágok átvétele után a párok bevonulnak a papilakra. A pap leülteti őket, elbeszélget velük és megkínálja egy pohár itókával. A családok kinn, csoportokban izgatottan várják az ünnepelelt öregeket, akik mintegy félórát töltenek plébánosuk társaságában. Ahogy kijönnek a család körbefogja és viszik őket az erre a célra ideállított kocsihoz vagy szekérhez. Vannak, akik szinte értetlenül bámulnak, nem értik, az élet annyi durvasága után honnan a gyöngéd szavak, simogatás, csillogó könnyek? Rég nem voltak ők már annyira fontos személyek, ha egyáltalán voltak is valaha! Otthon aztán következik a csendes, családi mulatság: evés, ivás, beszélgetés, simogatás, ami éjfélbe is nyúlhat, családja és az „újpár” válogatja. Legtöbb esetben csak estig tart az összejövetel, mert akik úgy jöttek haza ki tudja honnan, azok még azon éjjel hazautaznak, ahonnan jöttek, ahová a sors szétszórta őket. Az arany vagy ezüstlakodalom az utolsó nagy találkozás, amikor az egész család együtt van, és amikor ilyen nagy szeretet övezi a szülőket, amikor annyira rájuk figyel mindenki. Később még összejönnek egyszer-kétszer a testvérek, amikor az öreget vagy öregasszonyt kikísérik a „csutakosba”. De ilyenkor egészen más a hangulat és keserű ráadásnak közbelépnek az anyagiak is: osztani kezdik a vagyont. A testvérek közé sok családban békétlenség fészkelődik.

A házassági évfordulók az öregek megbecsülésének jó példája és még egyszer összehozzák a kisközösségeket. Aztán az öregek újra magukra maradnak, és az élet megy tovább. Micsoda keserves közhely ez a sokszor nyomorgó, magukra maradt öregek számára! „...Nem láttátok-e a fiamat?” Mindennap ezt kérdezte András Péter. Ki tudná megmondani, hányan kérdezik ezt mindennap? Újra egyedül maradnak az öregek, de lélekfurdalék volt egy szép napjuk: hazajöttek a fiak, leányok, unokák! És egy egész nap Ő volt a társaság közepe! Minden évben sokuknak van így egy szép napjuk, amikor Ők az ünnepeltek, amikor a család felnéz rájuk, amikor virágeső hull megtrikult, szürke hajukra. Ezért szép ez a hagyomány!

A sószentelés

A visszaemlékezések szerint Szent György táján, mielőtt a gyimesi gazdák kiköltöznének a nyári szállásra, a kalibához, mindig sót szenteltek, hogy a dögvész, a vad elkerülje őket. Az állat itt mindig életszükséglet volt, utánuk éltek évszázadokon át a gyimesiek és még ma is fő jövedelmi forrásuk. Igaz, egész nyáron az állatoknak gyűjtögettek, s a kaszálást – amely sokszor hónapokig tartott – úgy is hívták, hogy a nagydologdó. Télen sem volt vasárnapjuk, ünnepnapijuk, mert az állat nem ülhet étlen, szomjan! De annyira az állathoz nőttek, hogy a télen született borjút, bárányt, amíg az megerősödött régen bevették a lakóházba és azok – a gyermekek nagy öröme – két-három hétig bent ficánkoztak. Rengeteg-hiedelmet és varázslási formát, ráolvasást ismertek, védtek az állataikat. Erre szolgált a *tavaszi sószentelés* is. Ez a praktika ötvözi a varázslás, mágia (fekete és fehér mágia) elemeit a vallási elemekkel. Ugyanis régen a sószentelést a román pópa végezte. Igaz, Gyimesvölgyében nem volt román pópa, ezért ilyen esetben a moldvai, regáti pópákat, kalugereket keresték fel, sokszor ötven kilométert is megtettek a cél érdekében.

Felvetődik a kérdés, ha a gyimesi csángó az Isten segítségét kéri a sószenteléssel, miért nem fordul az ő, katolikus papjához? Ugyanis a gyimesiek minden esetben, nemcsak sószenteléskor, hanem a tolvaj megbüntetésére, szerencsétlenség elkerülésére, a haragos „megcsináltatására”, kiimádkoztatására, szerelmi varázs elrontására, fiatalok „összeboronálására” még száz meg száz problémájuk rendezésére az idegen nyelvű, román kalugerekhez, pópákhoz fordultak, ott nyitattak könyvet, ott fizettek misérevalót, ott imádkoztatták ki a bűnöst. Nagyon hittek az eredményben: „Háborúkor egy zsák fehérlisztünk volt, s két zsák rozsliszt. Akkor abból süttük a kenyeret. Felmenekültünk a patak fejibe az oroszok elől, s elástuk a lisztet egy vögybe. G. Fülöp, Isten boldogítsa, megeszelte s szálig ellopta. Mondtam, add vissza, Fülöp, mert nincs egy fuvás lisztünk sem. De nem. Akkor lementem az ágasi oláh-paphoz, fogadtam egy embert, mert én nem tudtam románul, s adtam hét misérevalót. Mert ha valamit erőst akartunk, akkor hét misérevalót adtunk. Egyszer-egyszer pénzbe, de legtöbbször köccségbe (sajt, vaj, orda, szalonna, tejfel) fizettünk. Vártam, vártam az eredményt, de nem es vót hiába! Egyszer csak halljuk, hogy G. Fülöpöt levágta a fia. Erőst rossz ember vót, megfogta az átok!” (Tankó Katalin sz. 1905)

Nem tűnik valami buzgó keresztény módnak, ahogyan egy pópa, a jó Isten szolgálója, besegett a bűnhődéshez, büntetéshez. Mert itt még ma is tizeket-húszakat sorolnak fel, akik most azért betegek, nyomorékok, mert *megcsináltatták, kiimádkoztatták* őket. Hát ez bizony, fekete-mágia a javából! És itt van a válasz, miért is fordultak idegen papokhoz a gyimesi csángók: mert erre becsületes katolikus papot nem tudtak volna rávenni! Saját hívei közül hogyan vállalhatta volna valakinek a *kiimádkozását, kiátkozását*. A misérevaló, a jószándékú miseszolgálat (szerencse, egészség, siker) nálunk is gyakori dolog, gondoljunk csak a csíksomlyói márvány tábláskákra: mindenik egy-egy köszönet a Babba Máriának, aki meghallgatta a könyörgést. De ki hallott olyant, hogy egy katolikus magyar pap fekete mágiával foglalkozzon? A közép-korban voltak ilyen próbálkozások, de ezt tiltotta az egyház. A román szerzetesek (kalugerek) vagy akár a pópák, még napjainkban is üzérkednek ezzel a hagyománnyal, az emberek félelmével, haragjával. Tehát oda mentek, mert azok fogadták őket, és mi tagadás, az analfabéta csángó nénikéket, mert ilyen helyre csak a fehérnépek mentek, vonzotta a titokzatosság, a misztérium is: a pópa könyvet nyitott, idegen nyelven valamit „berbetyilt”, beszélt, szemmel, érintéssel, fényekkel, színekkel hatott a meglepődött asszonyságokra. Az ágasi pópa még őnt is öntött, tehát jóslásokba is bocsájtkozott. A misérevalók nagyrészt a vagyonért, igazságszolgáltatásért, földért, esetleg szerelmi ügyben való közbenjárásért fizették. Rokonok, testvérek imádkoztatták ki egymást, ha úgy érezték, nem igaz úton járt el valaki. Egyfajta igazságszolgáltatás is volt! (Erről írtunk a Feketemágia Gyimesben című dolgozatban – Székelyföld 1999. március)

Visszatérve a sószenteléshez, ezzel is minden tavasszal felkeresték a regáti papokat. Aztán az ötletes középkori katolikus pap gondolt egy nagyot és megeremtetette itt, helyben a sószentelés szokását. Az 1970-es évek végén kihirdette híveinek, hogy Szent György napján, azaz a kiköltözések előtti kijelölt vasárnapon sószentelés lesz a templomban. Még akadtak, akik az első években levonatoztak Moldvába, de rájöttek, hogy ugyanazt az áldást a saját papjuk is elmondhatja és ma már senki nem költ pénzt azért, hogy sót szenteltesen valamelyik román pópánál. Az emberek a megjelölt napon elhozzák a sódarabokat, a plébános pedig a mise egyik mozzanataként megáldja, megszenteli azokat és az Isten áldását kéri az állatokra.

Máskülönben itt ma is szokás az, hogy a csángó az állatokért naponta imádkozik, amikor így fejezi ki a foházkodását: „Édes jó Istenem, Páduai Szent Antal, tartsátok meg a marháimat. Őrizzétek meg vadtól, kártól, rossz ember szándékától!” Így honosult meg egy hagyomány, szemünk láttára.

A kocsiszentelés

A kocsiszentelés is lassan hagyománnyá válik. Tizenegy éves múltra tekint vissza, a nyolcvanas évek végén honosodott meg. Ez inkább vallási jellegű hagyomány, de sok világi elemet tartalmaz. Minden év július elején, a plébános kihirdeti egy vasárnapra a kocsiszentelést. Erre minden gépjárműves előkészíti autóját, traktorát, tehergépkocsiját. Otthon tisztítják, törülgetik, fényesítik, hiszen ők maguk sem mennek gyónni a templomba akármilyen öltözetben! Amíg a nagymise folyik a templomban, addig az iskola tágas udvarán kétoldalt sorba állnak a kocsik, elejükkel a közép felé. Minden kocsi mellett ott áll a tulajdonos és ameddig a plébánost várják, addig „sofördolgozról” folyik a szó. Ez is a ceremónia világi része: szakmai viták, úti kalandok, rendőrökkel való történetek, balesetek kerülnek terítékre, mustrálják a legújabb kocsikat és egy-egy jó mesélő köré gyülekeznek. Ez az alkalom, hely, ilyenkor átalakul a megtörtént vagy képzelt, kitalált esetek, történetek orális továbbadásának helyszínévé. Ilyenszerű történetek hangzanak el:

– „S.P. Emre, ismeritek úgy-e? Másképp A. Imre, tizenhatszor vizsgázott, amíg sofőrkönyvet kapott, egy árva szót sem tud románul, mert már öreg. Amikor végre megkapta a könyvet – maga mesélte el –, ment kocsival Budapestre. Ott volt neki egy katonafogoly barátja. Hát ott, bizony, elég nagy a forgalom, elgondolhatjátok. Ami ott történt vele az öregem meséltem el:

– Ahogy egyszer megyek Budapesten a városban, egyszer csak olyan helyre érek, hogy sehol egy autót sem látok, se erre, se arra menni. Hát mi a fene van ezekkel? – kérdem a feleségemet. De hát ő még annyit sem tud, mint én. Egyszer csak hallok egy szirénázást, s békanyarodik elém egy rendőrkocsi. Na, itt valami baj van – mondom az asszonynak, s megállok.

– Uram, tud-e magyarul? – kérdi egy pocskos rendőr.

– Hogyne, sze én csak magyarul tudok, s oroszul mert ott voltam fogoly.

– Olvasni tud-e, a közlekedési jelzéseket ismeri-e?

Azzal ők indultak elől, én utánuk, s elvittek a rendőrségre. Valahogy megszabadultam, még mosolyogtak is a rendőrök, s kivittek a város szélére s egy tiszt azt mondja nekem:

– Öregem, nehogy többet kocsival bemerészkedjen Budapestre, mert akkor nem szabadul meg ilyen könnyen. Szépen otthagytam a kocsit és megkerestem a barátomat. Aztán az ő fia hordozott a városban.

Biztosan kitaláltatok miért vitték bé az öreget a rendőrségre. Mert egy sétáló utcába hajtott be, ahová kocsi be nem mehet! Ezért szokott az öreg azzal dicsekedni a lakodalmakban, mert erőst vicces, jóézü ember, hogy ő Pesten olyan helyen járt, ahová más nem mer kocsival behajtani. Még el akarom mesélni, hogy az öreg ejtőernyős korában hogyan tolt ki a pesti barátjával itt, Gyimesben, akit egy álló nap tartott fáramászva, egy hurokkal, hogy jön a ... Na menjünk csak a kocsik mellé, mert érkezik a menet!”

Ilyen és ehhez hasonló történeteket mesélnek és mint vásáron a lovat, itt is dicsérik, ócsárolják kocsijaikat. Amikor feltűnik a plébános, a kántor, a harangozó sok misés kíséretében, mindenki a saját kocsija mellé áll és várja a szentelést. A plébános és kísérete középre áll, s a pap egy ideillő tíz-tizenöt perces beszédet mond, majd a Miatyánk és Üdvözlégy közös elimádkozása után szerre minden kocsizhoz elmegy a keresztel, a tömjénezővel, a szenteltvízzel és megszentel minden kocsit. Az emberek bíznak abban, hogy így szerencsétlenség, baleset egy esztendőn át elkerüli őket.

A plébános egyenesen a miséről érkezik ide, és a misések közül is sokan eljönnek vele, ez a felvonulás olyan, mint egy búcsús menet, csak elül nem lobogókat, hanem, egy közepes keresztet visznek. Így az egész ceremónia a falu megismétlődő eseményévé válik. Egyúttal önmotogató is: kinek milyen kocsira futotta, milyen kocsit hozott Magyarországról. De a trabantosok, lerobbant traktorosok is reménykedve várják a megszentelést. Úgy látszik, új hagyomány született. Kezdeményezője Szilveszter Imre középloki plébános, és tudtommal ez nem vált hagyománnyá más gyimesi községekben.

A halottak napja

Gyimesben valamikor nem volt nagy kultusza a halott emlékének. Jellegetes helyi elemeket találunk a temetkezési szokásoknál, mint a siratás, a búcsúztatás, a fenyő szimbolikus használata, a koporsótétel, vagy az, hogy a fiatal halottat menyasszonynak, vőlegénynek öltöztették, az öngyilkosokat pedig teljesen a temetőn kívül temették, pap nélkül. (Temetkezési szokások Gyimesben, Tankó Gyula: Gyimesi szokásvilág. 1996. 115. old.). De miután eltemették a halottat, a megemlékezés a hathetes, hathónapos és évfordulós misékre szorítkozott. Az 1950-es évekig a temetők is egyszerű, egyáltalán nem pompás, hivalkodó temetők voltak, csak fakeresztekkel, legtöbbször pázsittal benőtt sírhalmokkal, esetleg egyszerű, helyi virágokkal. Mára megváltozott a helyzet: gyönyörű márványkereszt, rendezett sír, rengeteg virág hirdeti, hogy itt is többit – vagy talán másképp – gondolnak az elhunytakra. Sőt, már itt is divatba jött, hogy a tehetősebbje – tartva attól, hogy az utódok csak a vagyona várnak, de nem fognak az eltűntre áldozni – már életében elkészítteti a saját sírkeresztjét, rávéseti a nevét és a születési évet, üresen hagyva a halál évét mutató helyet. Az ötvenes évek előtt a halottak napja is sokkal egyszerűbb volt. Legtöbbször messze, a patakokban laktak, sokszor 5–6 kilométernyire a temetőtől. Ezért nem jöttek világitani, hanem otthon, szürkületkor minden ablakba tettek egy égő gyertyát és csendesen imádkoztak.

Mára teljesen megváltozott a helyzet! Halottak napja össze tudja gyűjteni az egész falut, ilyenkor messzeföldről hazajönnek az elcsángáltak. Az utolsó tíz évben ezreket mozgatott meg évente ez a találkozás, megemlékezés, a közös sírás óhaja. Talán nincs is egy olyan nap, amikor ilyen szép számmal összegyűlik a temetőben a helyi és elszármazott gyimesi. Jönnek kocsival, vonattal, rengeteg virágot hoznak, családi csoportokba verődnek az itthonmaradtakkal, elhelyezik virágaikat, imádkoznak és beszélgetnek. Itt a halottvirág a krizantém, ezt a virágot máskor ritkán viszik be a házba, mert a halálra emlékeztet. Visznek még őszi-roszát és más őszi virágokat, fenyőkoszorút, fenyőágot is. Szokás egy érdekes fehér bogóval – fagyöngyszerű gyümölcs – behinteni a sírok tetejét. Az 1960-as évek végén, amikor a halottaknap kultusz fellendült, rengeteg művirágot vittek a temetőbe, azt a cigánynék készítették. Két-három év telével az iparuk lehanyatlott, mert nem vették a művirágot és azóta is csak élő virágot tesznek halottaik sírjára. A virágokat, ha van ott hely, a keresztfára teszik, kötik, esetleg a kereszt mellé szúrják a földbe.

Ez a nap mozgatja meg a legnagyobb tömegeket és vetekedik Magdolna vagy Szent András védőszentek búcsújával, amikor szintén összegyűlnek az elszármazottak is. És mégis, a halottak napján más ünnepély ez, mint a búcsú: családias, meleghangú, elgondolkoztató ünnep ez, amikor a családok félreteszik a vitát és az elődök árnyékában együtt imádkoznak, emlékeznek. Meg se lehetne számlálni azokat, akik e napon megfordulnak a temetőben, mert a *temetőjárás* megelőzi a halottak napját, kinek hogy van ideje, sőt az utána való napon is lehet látni a temetőben egy-egy elkésett világitót. Állandóan jönnek-mennek a csoportok, de a legnagyobb tiszteletadás a halottak napjának estébe nyúló délutánján van. Az előző hét napjain az itthon élő hozzátartozó rendbe teszi a sírokat, mert nagy szégyen az, ha a hazajövők gondozatlanul találják. Néha pálinkát, téisztát osztogatnak a sírok mellett, de ezt az egyház nem nézi jó szemmel, sőt egyenesen ellenzi s ez így helyes, mert legalább a temetőben nincs helye az italozásnak, ami manapság nagyon elterjedt Gyimesben is. A hozzátartozók körülállják a sírt, elhelyezik virágaikat, és gyertyát gyújtanak minden ott nyugvó halottért. Szeles időben nehezen ég a gyertya, de mindenképp ott ülnek, állnak, beszélgetnek, imádkoznak, amíg a gyertya ég. Kétszer imádkoznak: amikor megérkeznek és eltávozás előtt. Csendes mormogással van tele a temető! Közben nagyokat hallgatnak. Jó lenne az ember lelkébe látni: ki mire is gondol?

Közben a plébános járja a temetőt, és aki igényli, a sírnál közösen fohászkodnak a halottak lelkéért. Ilyenkor az imádság mellett eléneklik a halottkísérő énekeket is, leggyakrabban az „adj uram örök nyugodalmat neki...” kezdetű könyörgő éneket. Ezt az óhajukat egy cédulával jelzik, amire a halott nevét írják és lefizetnek egy bizonyos összeget. Ez a nap tehát összehozza nemcsak a családi közösséget, hanem a nagyobb csoportokat is. Mert a temetőben, az utcán rég nem látott emberekkel, régi játszópajtásokkal találkoznak az elszármazottak. Ezen a napon olyan a falu, mint egy méhkas eső előtt. Aztán este még sokáig pislákolnak az égő gyertyacsonkok, imitt-amott pedig egy-egy elkésett asszony sírdogál apja, férje, gyermeke sírjánál.

Egyik halottak napján, este, csendes síratás hallatszott be a temetőből. Olyanszerű síratás, ahogy a férjét gyermekét síratja az asszony: búcsúzik tőle, elbeszél részleteket az együtt eltöltött életből, szemére hány dolgokat, ha úgy érzi, hogy a halott cserbehagyta éppen, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá a családban. Kiséáltam a temetőbe és csendbe leültem egy sirra. Egy fiatalasszony beszélgetett férjével, aki a nyáron hagyta itt a családot, örökre. Mindent elpanaszolt neki. Elmondta, hogy elvégezték a szénacsinálást, hogy a fia ösztől Csikszeredában tanul, de nem tudja, lesz-e pénz a bentlakásra, és hogy a kisebbik gyermek még mindig várja haza. Sokáig beszélgetett így a néma sírral. De vajon valóban néma volt-e a sír? Vajon megnyugodott-e a nagy szokimondástól az asszonyka, hogy végre, annyi idő óta valakinek kibeszélgethette magát? Ki tudná megmondani?

Az egy helyen dolgozó ipari munkások kalákája

A kaláka közös munkát jelent, valakinek a felsegítését egy sürgős munka befejezéséhez. Nos, itt Gyimesben a kaláka számtalan faja ismeretes, úgy, mint *fahordó, szénahordó, tapasztó, kaszáló, tiloló, ganyézó, pityókálopó, sajtlopó, fonó, szapuló* és még sokfajta kaláka. Életvitelük megváltozásával sokféle kaláka kimaradt, de mára kialakult, hagyománnyá vált a kaláka egy új fajtája. Ismert dolog, hogy az esztelen iparosítás az 1960-as évektől kezdődően felemás munkássá alakította a falusi fiatalságot: nagyrészüket ingázik, a gyárakban is dolgoznak, de otthon is dolgoznak. A gazdálkodás legnehezebb és sürgősebb munkája a kaszálás, a *nagy dologüdő*, ahogy itt mondják. Azok a munkások, akik egy helyen dolgoznak és kaszálós területtel rendelkeznek, összebeszélnek és szerre *megkalákázzák* egymást. Így a munka is kellemesebb, mert többen vannak, virtuskodnak és a kalákát egy kiadós evés-ivással toldják meg. Mindezek összekovácsolják a kis közösségeket.

Az elsőáldozások

Az elsőáldozások a vallásüldözés éveiben valóságos néma tüntetésként szerveződtek, az utolsó 25–30 évben váltak újra a családok, közösségek nagy eseményeivé. Mert az iskolában, kultúrházban, gyűléseken lehetett üldözni a vallást, lehetett munkanappá tenni az ezeréves vallási a templomban, a családban nem lehetett tiltani azt, hogy a gyermek megkeresztelésénél, elsőáldozásánál, bérmlálásánál együtt legyen a kisközösség, együtt vonuljanak a templomba, együtt ünnepeljenek. Az elsőáldozások látványosak is voltak: minden gyermek népviseletbe öltözött, erre a napra a fiúknak hímzett *mejes bundát* varrattak, gyönyörűség volt nézni a színes felvonulást. Az egyház nagy érdeme, hogy ezeket az intim, családi ünnepeket falueseménnyé léptette elő. Az esemény nagy előkészület követel, sok embert megmozgat. Mint sok más ünnepnek, ennek is két szakasza van: egy szigorúan vallásos része és egy világi, családi része. Mert az elsőáldozás előtt 2–3 héttel már csak erről beszél a falu. Ez az esemény nagyban hozzájárult az identitástudat megőrzéséhez! Hiszen az etnikai csoport megőrizte saját vallását, összegyűlt ünnepelni, magyarul énekelt, imádkozott egy olyan korban, amikor ezt a hatalom sandán nézte. Minden ilyen alkalom erősítette az összetartozás érzését.

Az elsőáldozás a következőképpen történik: A 9–10 éves gyermekek külön vallási felkészítőre járnak, a hittanterembe, hetente egyszer. A plébános kihirdeti, hogy melyik májusi vasárnap szervezik az elsőáldozást. Előtte van a vizsga, ahová elkísérik az elsőáldozókat a szülők és keresztszülők. Nem elírás, hogy keresztszülők, mert itt, Gyimesben szokás, hogy egy csecsemőt tizenötön keresztelnek, tehát tizenöt édes keresztszülője van. Ezen a vizsgán a gyermek kap 3–4 kérdést. Aztán a kihirdetett vasárnapon nagymisére jönnek csángós népviseletben az áldozó gyermekek. Ugyancsak szüleik, keresztszüleik kíséretében.

Régen a fejükre vadvirágból font koszorút tettek, ma művirág-koszorút viselnek, mint a lakodalmakban a koszorús leányok. A gyermekek az első padokba ülnek, ők az ünnepeltek. Mindnyáján meggyóznak (gyermek és kísérő), majd ünnepélyesen áldoznak. Ez a fénypontja a vallási szertartásnak, hiszen a gyermekek most áldoznak a templomban életükben először. A templomból sorban kijönnek és bevonulnak a papilakra, ahol megkínálják őket kaláccsal, egy főtt tojással és egy csésze kakaós kávéval. A templomban mise közben beiktatnak egy rövid műsort is, ahol az ügyesebbek vallásos vereseket szavalnak.

Eztán következik az ünnepély világi része. Erre is régóta készül a család: erre a célra már tavasztól malacot, borjút, vagy *diszkét* tartanak, egyesek a téli borból is hagynak erre az alkalomra.

Az 1950-es, 1960-as, években a keresztszülők összejövetelt és egy karórát vettek az elsőáldozónak. Ez volt az ő első órája! Ma már nagyobb a rongyrázás, de egy dolog változatlan: ritkán adnak, főleg a leánygyermeknek készpénzt. Ma is összejótnak és a hozományhoz kiegészítőként ágyneműt, pokrócot, párnát vásárolnak, esetleg arany nyakláncot, fülbevalót. A fiúk inkább kapnak készpénzt, borítékba téve.

A vasárnap délutánra szervezett családi összejövetelen a szülők, keresztszülők, a testvérek és nagybácsik-nénik, valamint a nagyszülők ülnek az ünnepi asztal köré, de ez csak evés-ivás, esetleg éneklés, nem táncos összejövetel. Az étrend ma már a megszokott lakodalmas, *radinás* étrend. Előétel: kocsonya, sajt, szalámi, kolbász. Leves: savanyu, gombóc, húsleves vagy laskaleves. Aztán sült hús körítéssel és az asztalon maradnak a hideg sültes tálak, majorság, borjú vagy disznóhússal. Kávét is felszolgálnak, a gyermekeknek meg hűsítőt. A középpontban, főleg a mulatság első felében az ünnepelt gyermek áll: átveszi az ajándékokat, mindenkinek van hozzá egy kedves szava.

A plébánosuktól kapnak egy csoportképet is a falu gyermekeivel, de ezenkívül mindig akad valaki, aki az ünneplő családot és a vendégeket lencsevégre kapja. De az ünneplés sem tarthat, míg a világ! Estefelé, amikor már jól becsíptek a vendégek, már nótáznak is. Ekkor már háttérbe szorul az ünnepelt. Az idegen is tudja, hogy melyik házban volt elsőáldozó, mert innen-onnan énekszó szűrődik az utcára. Ünnepelnek, esznek és sajnós, az utolsó időben egyre többet isznak a felnőttek! De a lényeg az, hogy együtt vannak.

Tankó Gyula

Adatközlők: *Tankó Péter* – Bitang született: 1898, *Mónus Berta* – született: 1926, *Tankó Katalin* – született: 1905, *Tankó Anna* – született: 1905, *Tankó Veronika* – született: 1972.

Irodalom: *Kósa László – Szemerkényi Ágnes:* Apáról fiúra Móra Ferenc Könyvkiadó Budapest 1973.; *B. Iványi Lujza:* Szokások változása, Folklor archívum 5. Bp. 1976.

Nagy Balánka János szobra Nagygyimesen

Tudtunkkal a világ egyetlen, a gyimesi csángó népviseletnek is emléket állító szoborcsoport állott Nagy Balánka János csángó gazda egykori házának udvarán Gyimesen, közel a monumentális vasútállomás épületéhez. A ház ma már nincs a család tulajdonában, jelenleg az ortodox román pap lakásul szolgál. Minderről csupán az Antalné Tankó Mária páratlanul gazdag néprajzi, helytörténeti gyűjteményben lévő sárguló fényképfelvétel tanúskodik. Maga a szobor a II. világháború pusztításának esett áldozatul, amikor egy eltévedt aknagránát ledöntötte és porrá zúzta azt.

A hagyomány úgy tartja, hogy a Nagy Balánkák tekintélyes vagyontát Nagy Balánka János (1851–1915) alapozta meg. Gazdag ember lett, de mint azt egykori szobra is jelezte, élete értelmét szegény csángó sorstársainak segítségével, támogatásában találta meg. Nagy Balánka János szoboralakja baljával egy szegény, kisgyermekes asszonynak kenyeret nyújt, jobbajával pedig egy fiúcska zsákját kukoricacsövekkel tölti meg.

A vagyonszerzés története a gyimesi csángók gazdag mondavilágának körébe tartozik. E szerint Nagy Balánka János, mint a többi szegény csángó ember járogatott bé Moldovába, szekerekkel fát s pityókát vittek eladásra, cserére. Egy alkalommal úgy értek oda, hogy éppen égett Moine^oti városa, ahol nagyon sok gazdag zsidó kereskedő lakott. Hát, ahogy ott ment, látja, hogy egy zsidó ember hóna alatt van egy nagy vasláda. Ez a szegény zsidó menekült volna a tűz elől, de mikor látta, hogy nem tud megszabadulni, eldobta a ládikát ami épp a Nagy Balánka János szekerebe esett. Csángó gazdánk megmenekült a tűzből. Hazaérve megnyitják a ládikát s látják, hogy az színing van arannyal. No hát ez az arany lett azután Nagy Balánka János gazdagságának alapja.

A szobrot Nagy Balánka János halála után a család állíttatta és Bálint Lázár gyimesbükkii születésű szobrászművész készítette el. Bálint Lázárról még tudni lehet, hogy a New York-i Világkiállításon épületszobrászként ő készítette a bucaresti pavilon kőcsipkázatát s munkájával első helyet ért el. Egyébként Bálint Lázár fiútestvérei is jeles mesterek voltak, Antalné Tankó Mária úgy tudja, egyikük királyi cipész, másikuk királyi szabómester, a harmadik pe-

dig királyi szobafestő volt. Mária néni gyűjteményében a három udvari mesterember fényképét is megtaláljuk.

A gyimesi csángók hihetetlenül formagazdag tárgyi kultúrájával ma szép kiállításon ismerkedhetnek meg a látogatók Antalné Tankó Mária gyimesbükki múzeumában, ahol a bemutatott fénykép is föllelhető. A gyűjtő, aki máskülönben nem csupán a tárgyi, hanem a szellemi hagyományok összegyűjtésében is jeleskedett igazi néptanító. Nem kioktat, nem akar idegen értékeket terjeszteni, hanem tanulni kíván attól a közösségtől, amely gyermekeinek nevelését rábízta. Neki s a hozzá hasonlóan elkötelezett értelmiségieknek köszönhetjük, hogy a gyimesbükki magyarság, noha a diktatúra idején a közigazgatás szempontjából kiszakították a gyimesi csángóság egységes tömbjéből és Bákó megyéhez csatolták, ma nem az asszimiláció útját járja.

A gyimesi csángóság története töretlen élniakarásról, kitartó munkáról, hitről és a szabadság már-már kultikus szeretetéről szól. Hitünk szerint példát mutathat ez minden magyar-

nak, hogyan lehet szinte elviselhetetlen külső körülmények között, folyamatos küzdelemben a természet erőivel, de az Istenbe vetett töretlen hittel életet teremteni a puszta havason. Nagy Balánka János itt bemutatott szobra nem csupán egy embernek, de az itt fölemlegetett élniakarásnak is emléket állított s újraállítása esetén állíthatna a jövőben is. Tárgyasíthatná azt a sajátos csángó életérzést, amit az egyik jeles csángó ember, Antal János Pisti így fogalmazott meg jó fél évszázaddal ezelőtt: „*Uraim! Mű vagyunk a gyimesi csángók. Nézzenek meg jól! Műnköt egyesek erősen szeretnek a szép beszédünkért, de utálnak a viseletünkért. Mások pedig kedveltek a gúnyánkért, s erőt untak a beszédünkért. Na ezek vagyunk mű, gyimesi csángók...*”

Harangozó Imre

Egy legendás csángómagyar – Bezsán Ferenc

Az ember keresi a boldogságot ott, s ahol megtalálhatja azt, kész megtenni mindent, hogy azt a boldogságot küzdelmek, és nehézségek ellenére megőrizze ott, ahol éppen keresi. A csángálni kész ember is boldogságot keresett, amikor elindult egy olyan földre, amelyről nem tudott semmit, de mélyen remélte, hogy megtalálja azt, amit keres, mert szívében hordozta az Istent, mert Isten nem hagyja egyedül a jövővel szemben álló embert, nem hagyja egyedül a boldogság után csángáló és mindig szabadon Istent kereső magyar embert.

Az ember szabadságának szerzője maga Isten, aki saját képeire és hasonlatosságára teremtette az embert, és azt akarta, hogy az ember boldog legyen, szabad legyen. A szabadság legnagyobb ajándék az ember számára, amelyet a legnagyobb és legerőszakosabb korlátozottság idején igénybe kell vennie az embernek ahhoz, hogy akár egy szellemi börtönben is átélhesse azt a szabadságot, amellyel Isten megajándékozta őt.

Ezt a szabadságot élte meg a csángó ember, aki mindig tudott bízni abban az Istenben, aki őt megteremtette. Ezzel a szabadsággal tudta megőrizni magyar nyelvét, amely által kifejezhette azt, amit hitt, amit remélt, a leghelyzetlenebb helyzetekben is. Ez olyan szabadság, amelyet nem tud elvenni egy boldogtalanságra ítélt társadalom, nem tud megszüntetni egy kommunista rendszer, nem tud eltörölni egy viharos történelem, mert nem vesztet el az, amiért őseink munkálkodtak. Nem érhet véget az a történelem, amelyet erős akarátú és bátor emberek kezdek el írni. Nem lehet kiengedni a csángó ereiből azt a vért, amely csángóvá teszi, akár mennyire is megkísérelték ezt sokan a történelem folyamán.

1902-ben született nagyapám, Bezsán Ferenc, akinek nem én akarok ezzel a tanulmánnyal dicsőséget szerezni, mert ő azt már megszerezte életével. Én csupán megemlíteni szeretném. Olyan dicsőség ez, amely a szívében található, amely által nem a világ figyelmét vonta magára, hanem egyszerűen ember tudott lenni, igazi magyarként tudott élni.

Klézse falu utcáit járta. Iskolába készült menni, akkor még magyar iskolába – mert az 1950-es években néhány esztendeig volt magyar iskola. Tanulni szeretett volna, meg szeretete volna valósítani azt, amit talán ma közülünk is csak egyeseknek sikerül. Ez a vágy csak álom maradt az ő számára. Szülei nem engedhették meg maguknak, hogy a szegénységben született gyermekük iskolába menjen, mert „*nem tudni, hanem élni kell*”. Más gyermekhez hasonlóan Ferenc sem tudta csillapítani a tudás utáni éhségét, mert a megélhetéshez dolgozni kellett.

Gyermekek voltunk, és sokat mesélt nekünk gyermekkoráról, arról, ahogy az édesapja munkáltatta. Sokszor meg is sajnáltuk, bár nem panaszkodni akart, hanem igazi történeteket mondott el nekünk. Egy ilyen sajnálatra méltó történet a következő is, amelyre mindig szomorúsággal gondolok vissza, mert nem láttam annak a szigornak az igazi értelmét. Mesélte, hogy minden éjszaka két órakor fel kellett kelnie, hogy az apjának friss bort hozzon a pincéből. Erdőbe készültek menni. Négy órakor már indultak. Az „*öregapa*” pedig borral kezdte napját, mert akkor kávé nem jutott a szegénynek.

A kis Ferenc még álmos volt, és sokszor előfordult, hogy leesett a szekér hátuljáról. Egyik reggel ez ismét előfordult. Elindultak a Klézse sötét, csendes utcáin az erdő irányába. Még aludt a falu, a hold világított nekik. Ferenc akaratlanul is folytatta álmát a szekéren. Az öreg észrevette egy idő után, hogy a gyerek már nincs a szekéren, leesett. Megállt, visszament, hogy megkeresse a gyermeket. Megtalálta és visszahozván rákötötte a szekérre egy kötéllel, hogy az onnan le ne essen.

Az egész napos munka után este hazafelé indultak. Fáradságos volt, de hazaérkeztek a fával. Ekkor észrevette az apja, hogy a gyermek báránybórból készült bundája nincs, hiányzik. Megkérdezi tőle:

– Ferenc, hol a bundád?

– Nem tudom – felelte.

– Elhagytad?

– Lehet! Igen elhagytam!

– Most elindulsz szépen az erdőbe, ahol voltunk, megkeresed a bundát és hazahozod, amíg el nem viszi más. Menjél, reggelre visszaékezel.

Ez meg is történt és Ferenc már visszaékezett reggelre a sötét erdőből, imádkozott az úton, mert félt. De szó nélkül megtette azt, amire az édesapja „megkérte”.

Tanulni szeretnék

Ferenc ismét közölte tanulási vágyát az édesapjával, de az nem volt hajlandó iskolába engedni gyermekét, mert dolgozni kellett. Mégis úgy érezte, hogy ezt a vágyat teljesíteni kell, mert nem akart tudatlan maradni, nem akarta, hogy álma csak álom maradjon. Elment hát rokonaihoz és keresett egy magyar ABC-t, amiért nem kellett fizetnie, és amikor csak ideje engedte, lapozgatta, amíg meg nem tanult olvasni. Egyik barátja megtanította neki a betűket és ez elég volt számára. A vágy és az erős akarat segítettek neki abban, hogy egy álom valósággá váljon, akkor is, ha a körülmények nem voltak a legmegfelelőbbek.

A tanítatlan, tudást elsajátító emberke nem elégedett meg azzal, hogy az ABC-t megtanulja, hogy megtanul írni-olvasni magyarul, hanem rövid időn belül – szintén tanár nélkül – megtanul románul is, bár annak idején a faluban nem sok ember beszélt a román nyelvet. Szorgalmasan haladott magántanulmányaival annyira, hogy valami megszületett benne: valamit szeretne adni az utódoknak, ki szeretné mondani azt, amit érez és gondol. Erről később még írni fogok.

Nősülni is kellene

A régi nagy családok jellegzetességei megvoltak Klézse faluban is. Nagy családok, kis szegényes házakban, sok boldog emberkével, akik együtt tudtak dolgozni, örülni, remélni és imádkozni. Az együttlét ellenére, eljön az idő, amikor a nagyobb testvérek önállóvá kell lenni, mert a család számára egyre nehezebb eltartani a gyermekeket. Szokás volt, hogy a szülők szóltak a „felnőttek”: nősülni kellene...

Ferenc nem kerülte a dolgot, fogta magát, elment guzsolyosba pár alkalommal és megtalálta a hozzá illő párját, akit feleségül vett. Őt gyermek született ebből a házasságból, közöttük édesanyám is, aki Ferenc nagyapámtól örökölte a vallásosságot és azt a tisztességet, amelyet később próbált nekünk is átadni.

A gyermekeivel a munkát megszerettető apa minden este tanította a kicsiket imádkozni, amíg mindenki kívülről meg nem tanulta a legfontosabb imádságokat és az alapvető hitigazságokat. Nem is tehetett volna mást, ezt tanulta, ezt adta tovább.

A munka életet

Nem sok lehetőség volt akkor. Az ember, ha szeretett volna dolgozni, akkor olyan helyet kellett találni, ahol keresni is tud. Ferenc iskoláztatni szerette volna gyermekeit. Akkor nem volt ennyi gyár, a faluban pedig egyáltalán nem volt gyár, ahol munkát talált volna magának. Volt viszont egy malom, az egyetlen kereseti lehetőség. Sokan szerettek volna ott dolgozni, és a sok közül Ferencnek sikerült elfoglalni munkahelyét az egyik úr malmánál, mert „ő tanult ember volt”. Szolgaként dolgozott, mindent megtett és ráadásul nem szégyellte. Kukoricát őröltek, mert akkor az emberek puliszkát ettek kenyér helyett, és azért ettek puliszkát, mert az nem került pénzbe. Volt olyan, hogy nagyapám, a „nagy molnár” segített a szegényebekben, mert nála szegényebbek is voltak.

Sok ideig dolgozott molnárként és minden jól ment, de eljött az idő, amikor a kommunis-ták beléptek a történelembe, és egyben az emberek életébe, hogy keserítsék, tönkretégyék azt. 1962-ben jött a kollektív – elvették a malmot és mindenkinek menni kellett jövőt építeni közösen. Amint később kiderült, ez a fajta jövőépítés csak romokat termelt, amit nem győzünk eltakarítani.

Ferenc bácsi is elment, mert menni kellett és tovább dolgozott a kollektívnek még öt éven keresztül. Az egészsége gyengült, a hite erősödött, az életpasztalata egyre gazdagabb lett, így hát elkezdett írni.

Ferenc bácsi, a költő

Vannak, akik fiatal korukban írnak és van, aki idős korában ír, mert úgy érzi, hogy meg tud osztani valamit, ki tudja önteni a lelkét, hitét, azt, amit egy életen keresztül átélt, gyűjtött és tapasztalt. Ezt érezte Ferenc bácsi is, amikor kitört belőle a költői lélek. Mi lett volna, ha annak idején nem tanult meg írni-olvasni? De talán éppen azért tanult meg, hogy ezeket a verseket én is elolvashassam és, hogy közöljek Önökkel is egyet. Gazdag versekről van szó, amelyek nagy részét az 1960-as években írta.

Ezek a versek elsősorban mély hitéről tesznek tanúságot, ami meghatározta egész életét, amit nem szégyellt átadni gyermekeinek, kötelességének érezte papírra írni, megvallani Krisztust az emberek előtt.

Az embernek a boldogság utáni vágya Istenben teljesedik. Ebben a világban az ember csak remélhet, bízhat, hiheti azt, amire hivatott. Ezt a hitet írta le Ferenc bácsi, a kezdő költő, akit reménye éltetett, aki küzdeni tudott az életért, aki versben is kifejezte magyarságát, és ránk hagyta nemes gondolatait azon a nyelven, amelyet édesanyjától tanult.

Gazdagabbá tette a csángó-magyar nyelvet, mert magyar vér folyt benne, amelyet tovább akart csöpögtetni utódaiba. Ha elgondolkodunk azon, hogy a csángók csak így tudtak magyarok maradni, akkor elmondhatjuk, hogy Ferenc bácsi is sokat tett, hisz közel 50 verset írt öregkorában. Verseiben az őszinte vallásosság fedezhető fel, amely meghatározta minden csángó-magyar életét. A kommunizmus idején nem is lehetett volna másképp az embernek kiöntenie a lelkét, hanem csak írásban, mert azt „senki” meg nem hallotta, csak az Isten. A hallgatásra kötelezett ember írni tud arról a hitről, amelyért a kommunizmus büntetett.

Így valósult meg az ember szabadsága, amelyről e dolgozat elején írtam. Korlátok között szabadnak lenni nem más, mint az élet művészetét művelni. Itt viszont másik tényező is létezik, így kettős művészetéről beszélhetünk: korlátok között szabadnak lenni, kommunisták között magyarnak maradni.

Ezt a művészetet meg tudja valósítani az az ember, aki hitével hegyeket mozgat, aki ha nem tud írni magyarul, megtanul, akkor is, ha nincs rá ideális lehetőség, aki a szegénységben képes felkiáltani a mi Atyánkhoz: „...mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma...” Azt a kenyeret, amelynek tisztességes megszerzésére buzdította Ferenc bácsi is saját gyermekeit, amelyet nem csupán a menyei Atyához intézett kérégetés által szerzte meg, hanem saját keze munkája által.

Az Istent hirdető beteg Ferenc levelei

Az ember öregszik, a betegségek jelentkeznek, a hit erősödik, mert Isten felé haladunk. Ferenc bácsit pihenni küldik az orvosok egy szanatóriumba, hogy gyógyuljon meg. Telefon nem volt, de hála Istennek Ferenc bácsi tudott írni, és levelek által tartotta a kapcsolatot lányával és unokájával, akiket folyamatosan a jóra és az istenfélelemre intett. E levelek közül szeretnék most egyet közzé tenni, hogy lássuk mekkora hite lehet egy embernek, milyen istenkapcsolata lehet egy szenvedő embernek, aki Teremtője felé készült menni.¹

Unokáit tanítja

Mi is megszülettünk és gyermekkorunkban mindig Ferenc bácsihoz mentünk, mert ő szép meséket mondott nekünk. Kiültünk az udvaron levő farakásra és kitértünk szájával hallgattuk, amit nekünk mondott. Gyermekek voltunk, szüleink pedig mentek dolgozni a kollektívnek, így bennünket a nagyapánkra bíztak. Nem is volt az olyan rossz, mert az idős Ferenc foglalkozott velünk, jobb dolga úgy sem volt, nem is lett volna.

Előbb meséket mondott aztán elkezdett taníthatni. Megtanította nekünk a „Miatyánk”-ot, az „Üdvöz légy”-et. Ő maga se könyvből tanulta.

Az öreg bölcs, nemcsak imádságokra tanított meg bennünket, hanem saját tapasztalataiból merítve, az életről is beszélt nekünk, arról az életről, amelynek feltétele az emberséges visel-

¹ Bezsán Ferenc magyar anyanyelvén, de jórészt román ortográfiával írta, hiszen nem járhatott magyar iskolába. (Szerk.)

kedés. Keresztény értékrendet állított elénk, jellegzetesen csángó-magyar értékrendet, amelynek jelentőségére akkor még nem figyeltünk fel, és csángó nyelven beszélt, mert az akkori gyermekek még tudtak csángóul annyira, hogy amikor iskolába kerültek, alig tudtak megszólalni románul. *Otthon ugyanis csángó-magyar volt a „hivatalosan elfogadott nyelv”.*

Ferenc apó még él. Él az által, amit tett értünk és a csángóságért. 1982-ben bekövetkezett halál nem ragadta ki közülünk ezt a csodálatos nagyapát, akinek temetésén többet sírtam, mint csecsemőkoromban, és nem azért, mert temetésen ez a szokás. Az ember nem érzi jól magát olyan helyzetben, amikor látja, hogy a sokat adó „mozgató” már nem mozog, és a sírba viszik. Nem sokat értettem az egészből, de tudtam, hogy fájdalmas.

Emlék maradt számomra, és ezt az emléket szerettem volna feleleveníteni e történetek leírásával, hogy gazdagabbnak bizonyuljon a csángók múltja, és színesebbé váljon jövőjük.

Tótsi Bálint

DICSIRTESEK IEZUS KRISZTUS ÉS SÉP SZŰZ MÁRIO MAST ÉS MINDÖRÖKKÖND ÖRÖKÉ

Édes liániani Rózsa,

oaz én második levelemet küldöm hazzátak, a meljebenn tudósitlak hadi én erőst jól vodiak hala a jó ISTENNEK, és jól visem a katanaságot, meliet a ISTEN nekem adott. Édes liániam, én nem erőst sak ideie hagj el jöttem hazunnat, és még írtam edi irást az elmúlt szeredánn, de most még udi tezett nekem hadi, mindhodi van üdöm irijak ediet. Édes liániam tuddiátok hadi a tenennap vólt sent Tamás innapia, és nekem egészenn eddj esztendeie hadi még iártam vólt itt a sent misére. És mast a jó ISTEN még meg segített, hadi még editzer el tudtam menni. De én édes liániam, a jó ISTENNEK nem tudam meg köszönni, hadi millien bóldog napot adott nekem szent tamás napiánn mert én itt esze taláلكzartam Martinás páterval, és még eszsze üsmerkedttünk. De a jó páternak be adta jó ISTEN a szüvibe, hadi meg kérdien, hadi há meg diontame hussetra, vai nem és én meg feleltem hadi nem. Nó akar látta a páter hadi nem eppe hallam az apró sót, akkar aszt mondttá hagi menjünk kj, és a templaman hátull meg gjönntat mert att tudunk beszélni nadian es mert at nem hallia senki, és akkar kimentünk ada a hava ö mandatta, és att meg gjöntatatt, ozutann, a sent misenn meg áldazztam hála a jó ISTENNEK, Én édes liániam azért mondam hadi ez a nap nekem leg és a leg bóldagabb nap volt, a mióta el jöttem hazunnat. Én igaz, hadi öröкке kértem, a szép szűz máriát és szent Józzepet hadu ingem segítsenek meg, hadi én a huséti gjonásomat el tuddiam végezni. De most meg láttam hadi ha kértem, nem hieába kértem ökö, IEZUST, MÁRIEÁT ES IÓZSEPET mert meg halgatták az én kérésemet. Édes liániam, a mielőtt bé feiezem est az én irásamat arra kérélek hagj tük se feleitkezzetek riolom, hadi ha süvetek huz, még emlékezzetek meg köniörgéseetekben rivólames, és kérjétek a jó ISTENT, hagj ingemes segítsen meg, hadi ha még élő napat akar nióitani hazza meg az egészségemet, bár akarára hagj még vaedidarabig még tuddiak ülni honnes, mert mait meg kesztem unni az itvaló életet; mert még egj fecske madarka, a melik öszvel el menen, még azes, ha még életbe meg marad, tavaszval, mikar szereti fel keresni a régi feszkecskeit, és még meg ujssa, és még fijkat nevel benne. Én pedig többet fikat nem kel noveljek; met az én fijkaim immá meg nőttek, és én immá el bizám, hagj ök növelienek fjakot és liániakat, a milieneket nekik a jó ISTEN ad. De kérem énes a jó ISTENT hadi addian nekik boldogabb üdököt, és jabb értelmességet a házba a mind nekem volt. Én masst be fagam feiezni, az én levelemet és kívánam hagj a jó ISTEN, addian nektek, sak és jó sak egészséget, és szerencsét, a házatakba, és áldásst a mezökön és aldia meg a kézi munkátakat, hadi biritak hasznat venni a fáratságatakat utánn. SÜZ MARIA SENT IOSEPVVEL, legjenek mindig veletek, segítsenek meg tüktüköt minden baiba és szükségbe. A jó Isten segítsen meg hadi még gyüllüünk esze minel hamarább egészségbe. És most szeretetvel csókollak tüktüköt a te édes apád Ferentz

várák gjars feleletet.

TERMÉS

Szedreskerti történet

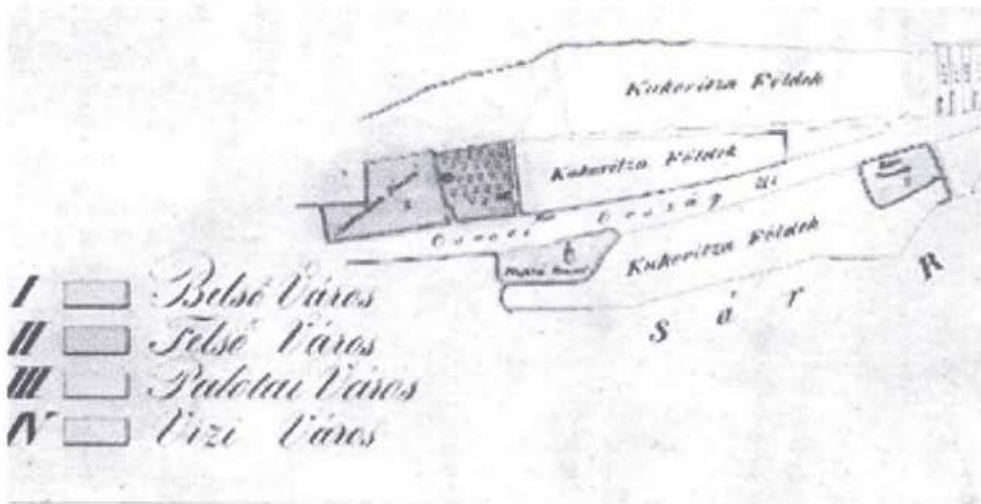
Az 1970-es évek első felében a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen sokan voltak dunántúliak, de az alföldiekkel szemben kisebbségben maradtunk. Dunántúliak és alföldiek között a fő választóvonal nem a Duna volt, hanem az alsóbbrendű utak mellé ültetett, levelével a selyemhernyókat tápláló, fehér, piros, fekete, hamvas, édes vagy savanykás gyümölcsöt termő *fa elnevezése*. Az alföldi hallgatók szerint ez az *eperfa*, amelynek termése az *eper*. Ezzel szemben mi, dunántúliak váltig állítottuk, hogy ez a *szederfa*, amelynek termése a *szeder*. Szerintünk az *eper* a kertekben termesztett földi *eperrel* vagy a vadon termő erdei *eperrel* azonos. Ráadásul a selyemhernyó-tenyésztés, selyemgyártás, gyümölcsészet kapcsán, az ominózus szavak történelmi, földrajzi, néprajzi tanulmányaink során is gyakran előkerültek. Vitánk hevében egyre inkább dunántúli identitásunk részévé vált a *szederfa* szó. Elképzelhetetlennek tartottuk, hogy a tanulmányi kirándulások során az egyetemi autóbusz ablakában elsuhanó fákat, akár egyetlenegyszer is, *eperfának* nevezzük. Pedig jól emlékeztünk az alföldi, nagyszalontai Arany János *Családi körének* első soraira:

Este van, este van: kiki nyúgalomba!

Feketén bólingat az eperfa lombja...

Nem feledkeztek meg az eperfáról a nyelvjáráskutató *sz.*, *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának* helyszíni adatgyűjtői sem. Mivel az adatközlőket nem akarták befolyásolni, kérdőívük alapján ezt a kérdést tették fel: *Milyen fa az, amelynek a levelével selyemhernyókat szoktak etetni?* Ha a válaszokból megszerkesztett 113. térképlapra tekintünk, valóban azt látjuk, hogy a magyar nyelvterület nagyobbik, középső és keleti felében: a Nagy Magyar Alföldön, Erdélyben, a moldvai magyaroknál, Délvidéken, Kárpátalján és a Felvidék keleti részén az eperfa szót használják. A Dunántúlon csak a Duna mentén, a Sárközben, Mohácson, a Baranyai-háromszögben és az Ormánságban eperfa, máshol mindenzütt szederfa. Az egész Kisalföldön, a Csallóközben, Mátyusföldön, a Vág és Garam közén, a Felvidék nyugati felében a szederfa szó járja.

Földrajzi neveinkben is megőrződött a két nagy terület eltérő szóhasználata. Az alföldi Pest egyik nevezetes helye, intézménye az *Epreskert* (VI. Bajza u. 41.). Nevét attól az elvadult eperfás ligettől nyerte, melyet Stróbl Alajos szobrász, a Képzőművészeti Főiskola tanára hozatott rendbe. 1882-től itt működött a főiskola művészképző mesteriskolája. Epreskert nem csak Pesten van, hanem a szatmári Nagykárolyban és Botpaládon is. Szegeden az *Eprőskert* XIX. századi eperfaliget volt, amelyet a selyemhernyótenyésztés fellendítésére telepítettek a dohánygyár táján. Szomszédságában haladt a nagy árvíz előtt az *Eprős utca*. A dunántúli Székesfehérváron öt földrajzi név is *Szeder*-eltagú: *Szeder utca*, *Szeder köz*, *Szedres-dűlő*, *Szedreskerti temető*, *Szedreskerti lakónegyed*. Valamennyi a XVIII. században a palotai út mentén létesített *Szedreskerte* emlékeztet, annak környezetében található. Fehérvár város igazgatásában külön *szederfabiztos* dolgozott, aki az 1781-ben ültetett ezer szederfára felügyelt. Az 1780-as évektől kezdve városi *szederfakert* (faiskola) is működött, a szederfák telepítése mégis nehezen haladt előre, mivel a salétromnátriumos és nedves talaj nem kedvezett e fafajtának. 1793-ban a Budai kapunál és az Öregek házánál telepített a város szederfákat. A Szedreskertben kivágott öreg fákat árverés útján értékesítették. 1827-től a vályogvető gödrökben is faiskolát létesítettek, ahova 1837-ben két font eperfa- és fenyőmagot vetettek el. A Szedreskerti temetőt 1795-ben nyitották a Szedreskert északnyugati felében. A Szedreskert szerepel Wüstinger József földmérő 1826-ban készült Székesfehérvár térképén. A csóri országút (ma Palotai u.) jobb oldalán a temető és kukoricaföldek közé rajzolták a szederfasorokat, két épülettel: a kertész és a temetőőr házával, a közelében utcai kúttal. 1843-ban Zichy Ödön gróf, a Fejér Megyei Szederfate-

A Szedreskert és környéke Wüstinger József Székesfehérvár térképén (1826)

nyésztő Társulat elnöke kérte, hogy a város 12 esztendőre adja bérbe nekik a Szedreskertet, évi egy ezüst forintért. A hosszú távra tervezett bérlet meghiúsult, mivel a társulat csak néhány szederfát ültetett. Ezért a tanács a kertet elvette tőle, és évi 25 váltó forintért egy vargasternek adta bérbe. A Szedreskert területe ma is a városi önkormányzat tulajdona, a Bioritmus Kertészet bérlő, ahol szederfa csemetét is árusítanak. Székesfehérváron 1935-ben 2498 szederfát írtak össze. Ma is láthatunk öreg szederfákat: a József Attila utcában, a Budai úton a Székesfehérvári Trade Center parkolójában, a Budai út – Fiskális út sarkán, a Pozsonyi út elején, a Prohászka utca – Esze Tamás utca sarkán. Öreghegyen a Nyitrai utca – Érsekújvári utca saroktelkén két hatalmas szederfa áll. A Csóri úti nagy kanyarnál a ma már használaton kívüli útszakaszon is magmaradtak az öreg szederfák. E gazdag szedres hagyományok ismeretében nem meglepő, hogy a Székesfehérvári Maraton című újság társkereső rovatában 2002-ben egy hölgy *Fekete szederként* mutatkozott be.

A fehér eperfa Magyarországon a XVIII. században terjedt el a selyemhernyó-tenyésztéssel párhuzamosan. Utóbbi a XVII–XIX. század folyamán királyaink (Mária Terézia, V. Ferdinánd), a helytartótanács, az udvari kamara, a földművelésügyi kormányzat, egyházi és világi földbirtokosok, mezőgazdasági szakírók, papok, tanítók szorgalmazták. Az angol Henry Stephens *Mezei gazdaság könyvét* a hazai körülményekre alkalmazva 1836-ban kiadó Korizmic László és munkatársai hazafiúi kötelességüknek tartották a mezei gazdákat felszólítani: „Ültessünk tehát millió és millió eperfát szerteszét e széles hazában!” Négy év múlva Széchenyi István is szót emelt, írt a selyemhernyó-tenyésztés, szederfa ültetés érdekében. Galgóczi Károly a *Mezei gazda népszerű gyám- és vezér-könyvében* hangsúlyozta, hogy az eperfa mindentől jól tenyészik, ahol az akácfa: „mint ez úgy az is inkább a homokos és meleg természetű földet szereti.” Ez az alapja annak, hogy az alföldi homok megkötésénél mindketten szerepet kaptak, a tanyák legfontosabb fáivá váltak. Kunoss Endre, a gróf Zichy-család ifjainak nevelője, a selymészet tárgyában nemes Fejér megye által kinevezett küldöttségnek, s Fejér megyei szederfatenyésztő társulatnak választmányi tagja, 1843-ban, majd 1863-ban közzétett népszerű útmutatásában a szederfa hasznosságát hangsúlyozta: „A szederfának az akácza, nyárfa, fűzfa sat. fölötti elsősége következőkben áll: 1. gyümölcsének hármasszáz hasznavehetőségében; 2. leveleinek tetemesen jövedelmező árában; 3. fájának az asztalosok és esztergályosok által keresettségében. – Gyümölcse ugyanis jó táplálékot nyújt nem csak gyermekeidnek, hanem házi szárnyas állataidnak is, készíthetsz továbbá belőle igen jó szörpöt is, levének sűrű befőzése által, melyet méz és cukor gyanánt használhatni étkekre és süteményekre, végre készíthetni belőle jó izű s kellemes savanyuságú etzetet is.” 1868 után elemi iskolai olvasókönyveink a gyermekek körében népszerűsítették a faültetést, a szederfát is. A régi századfordulón használt V–VI. osztályos Olvasókönyvbe a szerkesztő, Gáspár János a népmeseret te-

rén is jártas Majer István, kürti plébános, később esztergomi kanonok, káptalani nagyprépost, az *István bácsi naptára* szerkesztője és kiadója *Ültessünk fát!* című röpiratát illesztette be. „István bácsi” szerint a fatenyésztés igen sokféle haszonnal jár: „A szeder- vagy eperfa egy igen fontos és igen nyereséges gazdasági iparnak, t.i. a selyemtenyésztésnek lelke, egyszersmind az udvaron, a lakás körül igen jó levegőtisztító; ízletes gyümölcse embernek és baromfinak egyaránt kellemes eledel.” A sokirányú biztatás, népszerűsítés hatására a szederfa/eperfa meg is gyökeresedett a pusztákon, tanyákon, falvakban, városokban. Ültették az udvarokba, utcára, a dűlőutak, országutak mellé, szedres/epreskertekbe. Gróf Sándor Móric birtokáról, a Bicske melletti Bot-pusztáról büszkén írhatta Burián Pál intéző a földrajzi neveket gyűjtő Pesty Frigyesnek 1865-ben: „A pusztának minden táblaközei kb. 4000 db nemesített alma, körtve, dió és szilvafákkal, az utak, csapások pedig agátza és eperfákkal tűzifa nyerhetés, a 10 000 folyó ölnyi hosszú eperfasor levelei selyemtenyésztés végett neveltetnek.” Egyetlen pusztá csaknem 20 km hosszú eperfasorral rendelkezett!

Selyemhernyó-tenyésztés céljából Székesfehérváron is gyűjtötték a szederfák levelét, ahogy arról a Rác utcai születésű Lukács István a Palotavárost bemutató könyvében, 1981-ben megemlékezett: „A negyed lakói, különösen a fiatalság, szívesen foglalkozott selyemhernyó-tenyésztéssel, mivel a környéken és az udvarokban bőven voltak szederfák. Jómagam is tartottam hernyókat úgy 70 esztendővel ezelőtt. Gyerekpajtásaimmal hétszámra másztuk a szederfákat, szütyőkbe, tarisznyákba szedtük-téptük a fa levelét, és hordtuk haza a mind többet és többet felfaló hernyóknak. Mire a hernyók begubóztak, nyári nadrágunk cafatokba vészt. Ugyancsak az első világháború éveiből említette a szedező gyerekeket a Széna tér környékéről Jankovich Ferenc (1907–1971) *Téli szivárvány* című könyvében: „Szederfák álltak a házak előtt, belealélva a lila-szürke égbe, amely ontotta magából a forróságot (...) A csillanó levelek közt maszatos gyerekek nyújtogatták karjukat a fanyar gyümölcs után...”

Az eperfa/szederfa jelkép is, a Pápai Református Kollégium szimbóluma, amelynek címerében egy hatalmas szederfa szerepel. A hagyomány szerint a kollégium régi épületének udvarán állt szederfa. Más magyarázat szerint az ellenreformáció idejére vezethető vissza ez a jelkép, amikor a városból kiűzött iskola diákjait a szomszédos Adásztevelen egy terebélyes szederfa árnyékában tanították. Utóbbi hagyományra emlékezve államalapításunk millenniumi évében, 2000-ben a Pápai Református Kollégium és Gimnázium diákjai a Pápa és Adásztevel közötti út mellé ezer facsometét, az iskola címeréhez hűen szederfát, akartak telepíteni. A szakemberek viszont arra hívták fel a figyelmet, hogy a fa lehulló termése a közlekedés számára balesetveszélyes. Pápai Eperfa Könyvek sorozatban jelenteti meg a Pápai Református Teológiai Akadémia kiadványsorozatát, borítójukon a szederfás címerrel: *Szabadon tenyészik 1531* felirattal. Első ízben a kiegyezés után, 1867 augusztusában egy 13 ágú kiszáradt eperfával jelölték meg az aradi vértanúk vesztőhelyét, a magyar Golgotát.

A szederfa/eperfa halványulós, régies nemzeti jelképeink közé tartozik. Az önkényuralmi rendszerekkel szembenálló nemzeti ellenállás jelképe. Erről vall Boross Mihály (1815–1899) Fejér megye alispánja, székesfehérvári ügyvéd *Fejér megye 1861-ben* című korrajzában: „1857-ben leégett a megyeház csatorna felőli földszinti része, s ugyanakkor korommal égtek az épület folyásában levő óriási szederfák. Senki nem gondolt arra, hogy azok a szederfák eltávolíttassanak. Ott álltak azok 1861 tavaszáig, mintegy intő jelül az utált rendszernek, azt suttogva kormos ágaik: »valamint minket megemésztett a tűz, megemészt téged is a hazafiúi lelkesedés tüze.« Úgy is lett. 1860 október havában felpirkadt az alkotmányosság hajnala; eloszlott a nyomasztó rendszer sötét éjjele, s egy jobb kor reményével léptünk az 1861-ik évbe. Alig köszöntött be a tavasz, én az elégett szederfákat kihányattam, s az udvar környezetét fiatal fákkal beültettem...”

Lukács László

A Keresztény Szeretet Leányai Magyarországi Tartományának történetéből

A Keresztény Szeretet Leányai, ismertebb nevükön Irgalmas Nővérek a XIX. század második felében telepedtek le Magyarországon Széchenyi Franciska, Széchenyi István testvéreinek, hívására. A Társulatot 1633-ban De Paul Szent Vince és Marillac Szent Lujza alapította. A Társulat eredeti hivatása a szegények gondozása volt, később az árva gyermekek nevelésével, tanításával és a betegek ápolásával is foglalkoztak. Ez a Társulat volt a szétszórhatóság legnagyobbszáma magyar szerzetesközösség. Ma azonban létszámuk jelentősen csökkent, mert nincs elég fiatal, aki pótolná az idős nővéreket.

A magyar tartomány a II. világháború idején

1939. szeptember 1-jén kitört a II. világháború. A háborús években óriásira nőtt az adminisztráció a kórházakban, iskolákban és minden egyéb intézményben. A nővéreknek ez nagy többletmunkát jelentett. A nővérek minden utasítást komolyan vettek, mindent igyekeztek az előírásoknak megfelelően elkészíteni, részt vettek a különböző tanfolyamokon, és munkájukat is végezték, amíg csak lehetett.

A Sztójai kormány 1944 júniusában gettóba záratta a zsidókat. A püspöki kar erélyesen tiltakozott a kormánynál. Angelo Rotta pápai nuncius minden lehetőt felhasznált a zsidóság megmentésére, és ebben az akcióban nagy szerepe volt a magyar szerzeteseknek is. A nővérek is sokszor, nem számolva a veszéllyel, végezték életmentő munkájukat.

A XI. kerületi zsidók hitoktatását *Klein Kándida* nővér végezte. Ugyanitt tanított *Harsányi Alexia* nővér is olyanokat, akik többnyire, a VI. kerületből jöttek át hetente háromszor hittanórára. A két nővér külön-külön 40–50 személyt készített elő a keresztség felvételére. A központi ház (XI. kerület Ménesi út 27.) mellett lévő Mária-házban *Salamon Zoé* buzgólkodott érdekükben.¹ Többeknek szerzett védőlevelet a nuncius úrtól. Az ostrom alatt volt a házban 94 izraelita és újkeresztény. Ezekből az ostrom alatt elment 30, mert nem volt megfelelő óvóhelyük. Mindvégig a házban maradt 48 gyermek és 16 felnőtt.

1945 végén, éjjel két óraker elő nyilas férfi ment be a központi házba azzal, hogy zsidó gyerekeket rejtegetnek a nővérek. Előzőleg már értesültek a nővérek, hogy a Sacre Coeur zárdában több zsidó gyereket agyonlőttek a nyilasok. Terepszemlélt kívántak tartani a felső házban (XI. kerület Somlói út 13.). Itt valóban 100 zsidó gyermek, néhány várandós és néhány gyermekágyas asszony volt elhelyezve. *Ráth Klára* asszisztens nővér kísérte fel őket lövöldözések közepette a felsőházba. Nem akarták őket beengedni félelmükben, sejtve a következményeket. Klára nővér kérésére, hogy jó emberekkel jön, beengedték őket. A nyilasok sorra emelték fel a paplanokat és jelentették ki, hogy zsidó orru gyerekek. Klára nővér kijelentette, hogy ezek mind katolikus gyerekek, meg vannak keresztelve és a Katolikus Nőszövetség küldte őket hozzájuk. Könyörgött, hogy ne bántsák őket.

Amikor végigmentek a házban, Klára nővér észrevette, hogy a kamrájukban van néhány szál kolbász. Egy kevés kenyérük is volt, és megkínálta a katonákat. A katonák mindent megtek és utána békés embereként mentek el. Így menekültek meg a gyerekek. Ebben az esetben valóban az életüket kockáztatták a nővérek, sőt a központi ház léte is veszélyben forgott.²

1944-ben a nővérek iskolái megteltek menekültekkel, sebesült katonákkal, akiknek ápolásában tevékenyen részt vettek. De törödniük kellett nővértársaikkal is, akik elsősorban a várad tartomány területéről menekültek a háború elől az ország belsejébe. Így 1944. szeptember 19-én Egerbe érkeztek a csíkszeredai Szent Vince kórház nővérei, akik csak 1945. január 12-én tértek haza.³ Ugyancsak elmenekült a csíksomlyói árvaház az összes gyermekkel. Szombathelyen, majd Bakonyzsiden látták el a nővérek az árvákat.⁴

¹ Wachtler Vincencia nővér közlése, Budapest

² Ráth Klára nővér közlése, Budapest

³ Egri krónika 58. old. Kézirat

⁴ U. o. 117. old.

A központi ház 1944 márciusában kapta az első bombatámadást, amikor a ház előtti úttestre hullottak a bombák, ennek következtében az ablakok kitörték, de a falaknak nem lett bajuk. Ettől kezdve az ostrom bekövetkeztéig, több időt kellett az óvóhelyen tölteni. A szomszéd házból, sőt még Pestről és vidékről is érkeztek menekültek a nővérekhez. Körülbelül 240 menekült tartózkodott a központi házban.

Az ősz folyamán magyar katonaság szállta meg az épületet. Közben német katonák is szerették volna maguknak az épületet, de sikerült őket elküldeni. December 31-én a ház a kápolnától jobbra eső részén bombatalálatot kapott, ami átszakította az emeletet, a földszintet és rádőlt a pincére, ahol 17 szeminar nővér⁵ tartózkodott, közülük négyen meghaltak. Ezután már a szentmisék is lent a pincében, az óvóhelyen voltak. Még mindig jöttek menekültek a házba. Nagy gondot jelentett az ételmezés. Január elején nyilasok fosztották ki a házat, elvitték az élelmiszereket, mondván kapnak helyette kiutalást, amiből nem lett semmi.⁶

Közben egyre több sebesültet vittek be a házba, a németek csapatostól jöttek, azonban még nem kaptak parancsot a távozásra. Február 11-én reggel érkeztek az első szovjet katonák a központba, de igazoltatások után továbbmentek.

Budapest ostroma után a nővérek a legtöbb segítséget a budaörsi háztól kapták, ahová ki is mehettek felváltva a nővérek egy kis megerősödére.⁷ Az ostrom után a felsőházból is elvitték a zsidó gyerekeket ismerőseik, jóakaróik.

Ostrom után a Nemzeti Segélyakciótól kaptak élelmiszert, amiből levest főztek és a környék gyermekeinek osztották ki. Majd a Nemzetközi Vöröskereszt foglalta le a felsőházat. Közben megindult az építkezés, rendbe hozták a konyhát és néhány szobát, majd élelmiszert szállítottak ide. Jött a segítő személyzet, és hozták a kiéhezett gyerekeket többfelől. A svájci Vöröskereszt minden szükségessel ellátta őket. A gyerekek általában 3–12 évesek voltak és háromheteként váltották egymást.

A politikai helyzet kedvezőtlen alakulása miatt a svájci Vöröskereszt vezetősége 1948-ban felszólítást kapott, hogy térjenek vissza hazájukba, mert már nincsen rájuk szükség. Ettől kezdve az Actio Catholica vette át a gyermekek gondozását. 1949-ben már napról-napra nehezebb lett az otthon helyzete. Az Actio Catholica nem tudott róluk gondoskodni. Elfogytak az élelmiszerekészletek és 1949 májusában kénytelenek voltak a gyermekeket szüleikhez visszaküldeni.⁸

A nővérek nemcsak a gyermekekkel törődtek, hanem az internálótáborokban levő felnőttekről is igyekeztek gondoskodni. A budaörsi internálótáborban azzal kezdődött a segítség, hogy a tábor parancsnoka engedélyezte a nővéreknek, hogy meglátogassák a súlyos betegeket és ételt vihettek nekik. Közben megérkezett a svájci Vöröskereszt is, amelynek segítségével a betegek, nincstelenek csomagot kaphattak. Az internálótáborokban szinte ruha és élelem nélkül voltak az internáltak, erről tanúskodik a budaörsi internáló tábor parancsnokának levele is: „Főtisztelendő Nővér! Megbeszélésünk szerint szíveskedjék a táborban elhelyezett 81 fő erkölcsrendészeti internáltak részére úgy alsó, mint felső ruhanemű gondoskodását eszközölni. Ugyanis az itt levő internáltak majdnem ruhátlanok és a nagy hidegre való tekintettel mi akarunk ellenére sem tudunk rajtuk segíteni. Kérjük a kedves nővérek nagybecsű támogatását. Budapest 1947. január 14. Ruscsák Lajos sk. rendőr őrnagy.”⁹

A nővérek igyekeztek az internáltak lelkével is törődni. Vasárnaponként a lazarista atyák miséztek, gyóntattak. Ilyenkor a nővérek főztek a tábor konyháiban.

Amikor az internáltak hozzátartozóinak nyomorúságáról értesültek a nővérek, felkeresték őket otthonaikban és igyekeztek rajtuk segíteni. A budaörsi tábor az 1950-es évek elején Kistarcsára helyezték át. Akkor leváltották a parancsnokot, és a nővéreknek megtiltották az internáltak látogatását és segítését.

⁵ Szeminár nővérek nevezték a beöltözés előtt álló újoncokat, akik a szeminárium idő alatt készültek elő fogadalmaikra, ekkor ismerkednek meg részletesen a nővérek a szabályokkal is, amelyek szerint élniük kell.

⁶ Csulits Katalin Lujza nővér (82 éves) közlése, Bakonybél.

⁷ Ráth Klára nővér (85 éves) közlése, Bakonybél

⁸ Központi ház krónikája, 1949. évi bejegyzés

⁹ Központi ház krónikája 1947. évi bejegyzés

A tartomány helyzete a világháború után

A központi házban egyetlen lakható szoba sem maradt, mindenfelé tört ablakok, törmelék. A nyílásokon át több helyen a szabadba lehet tekinteni. Nagy volt az élelmiszerhiány a házban. A magyar sebesült katonákat is elszállították az óvóhelyről. A menekült nővérek és civilek közül többen elindultak haza, hogy így is segítsenek a központ terhein. Ennek ellenére állandóan jöttek férfiak és nők, akik élelmet és szállást kértek.

Az előjárók döntése szerint a szeminár nővéreket hazaküldték rokonaikhoz felerősödére. A beöltözött nővérek közül is többeket kiküldtek vidéki házakba. Az épületet kezdték rendbe hozni. A központi ház élelmészéről a vidéki házak gondoskodtak, saját terményeik beszállításával, illetve csere révén szerzett élelmiszerekkel.

Április 23-án óvoda és napközi otthon valamint gyermekek részére étkeztetés kezdődött. A költségeket a Nemzeti Segély fedezte. Április 25-én megnyílt a népkonyha is. A központ intézeti ellátást kapott, vagyis a nővérek is részesültek bizonyos segítségben. Ezt a népkonyhát is a Nemzeti Segély tartotta fenn.

Szegeden új árvaházat létesítettek a nővérek és volt már egy irgalomház is szintén gyermekek részére. Június 25-én a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága azzal a kéréssel fordult az előjárókhoz, hogy engedjék át a Mária-házat gyermeknyaraltatás céljára, és a nővérek vegyék át a vezetését. 60 kislány volt egyszerre, a csoportok háromhétenként változnak, és a nyaraltatás 12 héten át tartott. Fejenként napi 15 pengő mellett természetben adták a bőséges napi ötszöri étkezéshez szükséges élelmiszert. A berendezést a Társulat adta, az ágyakat felszerelték s a teljes ellátás egyéb költségeit 15 pengőből fedezték.¹⁰

1945 őszén egyre több fogolyvonat érkezett, amelyek Kelenföldön időztek. A Vöröskereszt az érkező fogolyvonatokhoz 2–2 nővert kért. Mindennap két nővert ment ki s a szeretethölgyek segítségével ebédet vittek, megebedeltették a vonaton lévőket.

Októberben a szeminár nővérek Zalavárra mentek Komáromi Lajos Titusz bencés atya hívására, hogy egy ideig ott maradjanak, és egészségileg rendbe jöjjenek.¹¹ Körülbelül 8 hónapig tartózkodtak ott, beöltözésre visszamentek a központba, de utána új szeminár nővérek jöttek és végül 1946 nyarán végleg visszamentek Budapestre. Az időt a szemináriumi tanulmányok folytatásával, iskolásokkal és nagyleányokkal való foglalkozással töltötték.

Az általános iskolák államosítása

Az 1947–48-as tanévben került sor az iskolák államosítására. A nővérek siratták iskoláikat, amire az életüket áldozták. A szerzetesek püspökkari rendelkezésre nem vállalhattak tanítói állást az államosított iskolában. Az állam tulajdonába ment át a katolikus tanintézetek épülete, berendezése és az iskola fenntartására szolgáló egyéb vagyon. A nővérek továbbra is lakásukban maradhattak, csak az iskolaépülettől különítették el lakrészüket. A tanító nővérek közül többen jelentkeztek kórházi kiségitésre, egyházközségi községi munkára. A nővérek foglalkoztatását házanként igyekeztek megoldani. Külön jelentősége lett az egyházközségi munkának, amit az egyházi hatóságok már régebben szorgalmaztak. A vizitátor nő utasította a nővéreket, hogy az új tanév elején legyenek tartózkodóak a szülőkkel és gyermekekkel szemben. Vonuljanak vissza, ne mutatkozzanak a beíratások alkalmával.¹² 1947. augusztus 30-án öt napos tanfolyam kezdődött az érseki helynök úr rendezésében az angolkisasszonyok dísztermében azon iskolanővérek számára, akik egyházközségekben kapnak munkát. 46 nővert kapott a budapesti egyházközségekben beosztást. Munkájukat szeptember elején kezdték meg.¹³

A szétszórás

Az iskolanővérek után a kórházi nővérekre került sor az elbocsátásban. Itt könnyebb volt az államhatalom helyzete, mivel a nővérek szerződéseik alapján működtek a kórházakban, kivéve ott, ahol a szerzetes közösségek tulajdonában voltak a kórházak. Így az állam egyszerűen felbontotta a szerződést, és a nővéreket kirakták az utcára. Ennek végrehajtása is különbö-

¹⁰ Központi ház krónikája 1949. évi bejegyzése.

¹¹ Komárom Lajos Titusz atya OSB visszaemlékezése.

¹² Központi ház archívuma.

¹³ Ráth Klára nővert visszaemlékezése.

ző módon történt, a kórházigazgatók legtöbb helyen fájo szívvel hajtották végre ezt a parancsot. Orvosok próbáltak tiltakozni, de sajnos eredménytelenül. A kórházi nővéreket talán még nehezebb volt pótolni, mint a tanító nővéreket.¹⁴ A kórházakból való elbocsátás nem egyszerre és nem egy időben következett be. Volt, ahol már 1949 elején elbocsátották őket, voltak, akiket csak 1950 tavaszán. Mivel nem volt más választásuk, csoportosan a központi házba mentek és várták az előjárók utasítását.

Az első csoport a gyulai kórházból érkezett a központba. Őket még különböző kórházakban helyezték el dolgozni. A következő nagy csoport a márianosztrai nővéreké volt, akiknek az igazságügyi minisztérium leirata alapján kellett a büntetőintézetet elhagyni. Mivel az igazgató nővérek tudomása volt a hatóságok szándékáról, időben elkezdtek készülni az átadásra, így pontosan, minden nehézség nélkül, hiánytalanul megtörtént az átadás és a nővérek május 5-én távoztak az intézetből. A 60 nővért az előjárók a felsőházban helyezték el.

Később egyre sűrűbben érkeztek nővérek. Mivel a központban már nem tudtak helyet adni nekik, elosztották őket a különböző házakba. Utána már az elhurcolások következtek, akikre pedig nem került sor, azok később önként távoztak, aki, ahová tudott menni.

Mivel a nővérek ekkor már számítottak az elhurcolásra, ezért minden éjszaka más-más nővér virrasztott. Megállapodtak, hogyha bármi történik, meghúz egy nagy csengőt, ezzel riasztja a többieket. 1949. június 18-án éjjel törtek be a rendőrök a budapesti Ranolder Intézetbe, elvágták a villanyvezetéket, a telefonösszeköttetést, majd félórát adtak a nővéreknek az összecsomagolásra. Utána névsor szerint sorakoztatták a nővéreket. Több fiatal nővér ekkor már nem tartózkodott a házban, mert szüleiik éjszakára hazavitték őket. A nővéreket egy leponyvázott teherautón Újszászra szállították, az Isteni Megváltóról nevezett nővérek rendházába. A nővérek ellátásáról nem gondoskodtak, sőt üldözték azokat a falubelieket, akik ellátásukról gondoskodtak. Egy hónapig éltek így a nővérek, aztán jöttek a rendtársaik is, hogy segítsenek rajtuk, ahogy lehet.¹⁵

Az elhurcolt nővérek gyűjtőhelyei voltak: Újszász, Kalocsa, Félegyháza, Abony, Mária-besnyő és Zirc. Piliscsabáról az összes idős és beteg nővért Zirc-re szállították, majd Bakonybélbe kerültek. A központi házból nem hurcolták el a nővéreket, de a házat 1950. augusztus 15-én át kellett adni a katonaságnak. A nővérek ekkor felhurcolkodtak a felső házba, de ott csak szeptember 15-ig maradhattak.

Az előjáróknak nagyon sok ügyet kellett elintézni, még a nővérek végleges távozása előtt. Megtudták, hogy az angolkisasszonyok még november 29-ig maradhatnak. Kérésükre az angolkisasszonyok főnöknője megengedte, hogy az előjárók náluk legyenek és végezzék tovább az adminisztrációs munkájukat. November 28-án megköszönték szíves vendéglátásukat és elmentek különböző helyekre. Ezzel a központ működése végleg megszűnt.

Az előjáróknak a legnagyobb gondot az idős és beteg nővérek okozták, akiknek általában hozzátartozójuk sem volt. Állami intézkedésre a bakonybéli bencés apátság épületét alakították át szociális otthonná és oda kizárólag az idős és beteg irlalmas nővéreket vitték. 1950. október 9–13 között összesen 66 irlalmas nővér érkezett az otthonba. Az intézmény élén egy világi vezető állt, aki a gazdasági dolgokat intézte, és volt egy egyházi vezető, aki a nővéri lelki-ségével foglalkozott.

A szétszórás után

A táborból a nővéreket azzal a feltétellel engedték szabadon, hogy aláírnak egy ívet, amelyben vállalják, hogy részt vesznek az ország újjáépítésében. Miután ezt megtették szabadon távozhattak. Akinek még éltek a szülei vagy közeli hozzátartozói az hazatért, akinek nem, az albérletbe költözött, gyakran másik rendtársával együtt, majd elindultak munkát keresni.

Ez nem is volt könnyű feladat, mert tanítónőként nem kaptak állást, a hatalom attól félt, hogy újra vallásosan nevelnék a rájuk bízott fiatalokat, gyerekeket. Fizikai munkásként tud-

¹⁴ A szétszórás után a legtöbb kórházi nővér civilként, újra a kórházban helyezkedett el és a betegek, orvosok megelégedésére még hosszú évekig dolgoztak, jóllehet többen a legnehezebb munkaköröket kapták meg.

¹⁵ Visy Klára nővér (79 éves) visszaemlékezése, Budapest.

tak csak elhelyezkedni vagy legtöbb esetben a plébániákon vállaltak kántorságot, irodai munkát. Az ápolónővérek viszonylag könnyebben tudtak elhelyezkedni, az orvosok szívesen alkalmazták őket, és a kórházakban nagy mértékű volt a munkaerőhiány is.

A nővérek a rendi ünnepeiken rendszeresen összejöttek egy-egy templomban, ahol lehetőségük nyílt egymással is beszélgetniük. Egyébként nagyon nehezen tudtak egymással és az előjárókkal kapcsolatot tartani az állandó megfigyelések, zaklatások miatt. Olyan nővér is volt, akit egész Budapest területéről kitiltottak, mert túl gyakran találkozott az előjárókkal.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a nővérek féltek a fiatalokkal való foglalkozástól, új tagok felvételétől. Bár Horváth Olga Ágnes nővér lakásán 4–5 fiatal rendszeresen megfordult. Ágnes nővér beszélt nekik a rend küldetéséről, az Alapítók életéről és a fogadalmakról is. Sajnos a nővérek nem vették elég komolyan ezt a kis csoportot, nem fogadták be őket, ennek következtében nagyon kevesen maradtak belőlük az újrakezdés megindulásáig. A megmaradt fiatalokat, pedig az újrainduláskor arra akarták kötelezni, hogy végezzék el ők is a szeminárium képzést, ezt azonban az előjárók nem fogadták el. Az előjárók arra hivatkoztak, hogy ezek a fiatalok kitarításukkal bizonyították, hogy valóban hűséges tagjai lesznek a Társulatnak, ezért külön kiképzésre nincs szükség. Így lett a Társulat tagja többek között Szántó Katalin Kerubina nővér is.

Összegzés

Az Irgalmas Nővérek Társulatának tagjai a II. világháború alatt és a szétszórás idején, házában ugyanúgy, mint a világon bárhol sokrétű tevékenységet végeztek, mindig a legszegegyebekben igyekeztek segíteni, az adott helyzetnek megfelelően. A nővérek törvényei is erre hívják fel a figyelmet, amikor azt hangsúlyozzák, hogy vegyék észre a világ új kihívásait és igyekezzenek annak megfelelni Alapítóik szellemében.¹⁶

Jelenleg 123 nővér él a magyar tartományban, 5 házban dolgoznak. *Budapesten* a Ménesi úti központi házban él a nővérek többsége, itt gondozzák a beteg nővéreket is, valamint hajléktalanok számára ételt adnak. *Egerben* az angolkisasszonyokkal együtt egy középiskolai leánykollégiumban működnek a nővérek. *Törökszentmiklóson* idősek napközi otthonában foglalkoznak az idős, beteg emberekkel, valamint egy nővér óvodai hitoktatást végez. *Recskén* állami gondozott gyermekeket nevelnek a nővérek. *Tapolcán* rászoruló gyermekek számára tartanak fenn óvodát. A többségében idős nővérek mellett 5 fiatal fogadalmas nővér dolgozik a tartományban. Sajnos kevés az új belépő, ebben szerepet játszik, hogy a mai fiatalok nem ismerik a szerzetesek életét és nem vállalják a teljes elhivatást.

A Társulat ma is abban a szellemben dolgozik, amelyet Szent Lujza a nővérek pecsétjének feliratában fogalmazott meg: „Krisztus szeretete sürget minket!”¹⁷

Körtvélyesi Erika

Kik a szecskák?

A Magyar Értelmező Szótár szerint „szecska = 1. apróra vágott szálás takarmány; 2. a régi gimnázium első osztályos tanulója”. A két eltérő magyarázat között ne keressünk semmiféle összefüggést. Bántó, sértő, sőt becsmérő lenne kapcsolatba hozni a tanulni vágyó, lelkes kisdiakokat a háziállatok részére készült takarmányvagdalékkal. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára című kiadvány a „szecska” kifejezés jelentésváltozatainál még beiktatja az „értelmetlen, értéktelen, jelentéktelen” értelmezéseket is. E jelzők latin nyelvű szavaiból – imprudens, stultus, obscurus, tenuis, levis – tartalmilag igen, hangzás szempontjából kevésbé vezethető le a magyar kisdiakok „szecska” elnevezése.

A megfejtést művelődéstörténeti adalékok segítik. A XIX. század közepéig a gimnázium hat évfolyamú középiskola, amelyben a legfőbb cél a klasszikus latin műveltség elsajátítása volt. Az iskola szervezetével és a diákélettel kapcsolatban szinte mindent latinul neveztek el: schola, gymnasium, collegium, director, professor, magister, studium, silentium, consultatio,

¹⁶ Konstitúció 1.10.

¹⁷ Kor 5, 14.

pensum, instructio, colloquium, calculus, eminens, secundum, stipendium, senior, pedellus stb. És: „szextans”, a diákrangsor alsó foka.

A falusi gyerekek ismerték a „szecska” szót a háziállatokról való gondoskodással kapcsolatban. A takarmányvágógép teknőjébe rétegesen elhelyezték a vitamindús zöldnövényt (lóherét, lucernát, baltacimot, fűvet) ballasztanyaggal (pelyvával, árpa- vagy zabszalmával) keverve. A kézi erővel (később árammal) hajtott szecsckavágó 2–4 centiméter nagyságúra aprította a növényi szájakat. A korpával és marhasóval ízesített elegy a szarvasmarhák és a juhok kedvenc tápláléka.

A gimnáziumba beiratkozó kisdíák arra vállalkozott, hogy az első évfolyamon elsajátítja a hat évre előírt tananyag egyhatod részét. A latin nyelvben az egésznek 1/6-od része „s e x t a n s” (ejtsd: szeksztáns). A falusi magyar kisdíák nyelve megbicsaklott a „k s z t” és a „n s” kiejtésén. A mássalhangzók torlódása miatt kimondhatatlannak ítélt szót beillesztették a falusi-paraszti szokincsiükbe: szeksztáns = szecsckás (alapszó: szecska). Ezt a magyarrá formált változatot őrizte meg a diáknyelv.

Ha nagyon ragaszkodunk a történeti-nyelvészeti hűséghez, akkor értelemszerűen csak a hat évfolyamú gimnáziumba beiratkozó első osztályosokra illik a *szecska* elnevezés. A szóeredet elhalványulása következtében a köznyelv ma már szecsckának nevezi minden középiskola elsős kisdíákját, akit „szecskaavatással” befogad a diákközösség.

Kolta László

HÍREK

Laki Ida képtár. 2005-ben lesz öt éve annak, hogy Jászfákóhalmán a Helytörténeti Gyűjtemény épületében önálló képtár nyílt Laki Ida festőművész alkotásaiból. A művész már 1988-ban felajánlotta szülőhelyének ötven alkotását azzal az óhajjal, hogy azok egy részéből nyíljon egy kisgaléria, a többi pedig középületekben helyezték el, díszítse azokat.

Laki Ida – aki *Jászfákóhalma Díszpolgára* kitüntetését is megkapta – 1921-ben született. Anyai ágon ősi jákóhalmi családból származik. 1953-ban végezte el a Képzőművészeti Főiskolát, ahol Kmetty János, Barcsay Jenő és Pór Bertalan volt a mestere. Pór Bertalan osztályában egy ideig tanársegéd volt. A főiskola elvégzése után egy esztendeig ösztöndíjaként dolgozott. 1954 óta vesz részt rendszeresen kiállításokon. „Korrekt, természetelvű képekkel indult pályája. Színes ábrázolásai csendes tiszta lírával ötvöződtek” – írta róla Losonci Miklós művészettörténész. A *Csendélet és az Önarckép csendélettel* című alkotásai a Nemzeti Galéria tulajdonában vannak.

Első önálló kiállítása 1960-ban volt. Majd két év elteltével követte a második. „A főiskola utáni években művészetét az impresszionisztikus felfogás jellemezte, ennek a korszaknak számvetése volt az 1962-es kiállítása. Ezt követően új elképzelések érlelődtek benne, vásznain új stílusi jegyek jelentek meg. Az az életöröm, ami Laki Idát jellemzi, új megfogalmazására törekedett. Munkái a dekorativitás irányában kerestek utat.” – így összegezte e korszak tanulságait Egri Mária a szolnoki múzeum művészettörténésze.

A vonal ritmusába ágyazott tiszta, üde színek jellemzik sajátosan egyéni stílusát. Alkotásaiból mélyes ember szeretet, érzelmi gazdagság, bizakodó életszemlélet árad – olvasható egy katalógusban. Több fővárosi kiállítás után 1976-ban Pécsen is bemutatkozott a festészetet szerető embereknek. Majd Szolnok megye számos településén ismerhették meg képeit.

Az 1970-es években a művész látókörébe fia révén nyomtatott áramkörű lemezek kerültek. Ezekben Laki Ida olyan kifejezésformákat talált amelyeket később fel is használt képeihez. Így készült az *Öröknaptár* című sorozata is. „A tudomány területén végbemenő forradalmi változások mindannyiunk életét, tudatát átforgalmazzák. Napjaink művésze ezt a nagy változást próbálja tükrözni alkotásaiban” – mondta Laki Ida annak idején egy tárlata alkalmával.

Kerékyártó Mihály

Rimaszombatban felavatták Petőfi Sándor szobrát

A legutóbbi Gömői Honismereti kerékpártúrán, a rimaszombati Gömői Múzeumban tett látogatás alkalmával B. Kovács István, Gömörország talán legismertebb képviselője, a múzeum előcsarnokában bemutatta az Izsó Miklós által tervezett Petőfi szobor mintáját. Gondolataiban lehetőséget engedve annak, hogy a szobor egyszer elkészül, s a városban méltó helyen felállításra is kerül. Ha valaki mástól hangzik ez el, akkor csak lehetséges tervként kellett volna értelmezni. B. Kovács István azonban azon emberek közé tartozik, akik elképzeléseik megvalósításában nem ismernek lehetetlent. A terv megvalósítást nyert, s ebben jelentett problémát a rimaszombati evangélikus egyház megakadályozta, hogy az eredeti elképzeléseknek megfelelően a református gimnázium előtti parkban állítsák fel. Nekik is köszönhetően így Tompa Mihály szomszédságába, a város talán legszebb terére került.

2004. május 29-én Rimaszombat, de velük együtt a Felvidék magyarsága ismét ünnepelhetett. 11 óra után Tózsér Árpád Kossuth-díjas költő és Karol Vlachovsk, író, mindketten „gömői atyafiak”, leplezték Petőfi Sándor bronzba öntött szobrát. Az ünnepi beszédek és szónoklatok sora pontosan tükrözte Petőfi máig ható üzeneteit és a jelen hangulatát. Úgy, ahogyan 1848-ban közös célt tűzött ki maga elé annak érdekében szoros összefogásra talált irodalom és politika, úgy a mostani mondanivalókban is egymásra találtak az irodalom, a kisebbségi lét, a magyarságtudat és a választások kérdései és céljai. Petőfi, bronzba öntött szobrán keresztül akarva akaratlanul ezúttal is mozgósított, ösztönzött. Nem is eredménytelenül! Egy héttel később az első Európai Uniós választásokon, szélsőségesen alacsony országos részvétel mellett a Magyar Koalíció Pártja két mandátumot szerzett, s a régióban a választások győztese lett.

A szobor leplezése után B. Kovács István köszöntötte a jelenlévőket. Gondolatainak középpontjában a „szavak” és a „tettek” egybevetése állt „... Az ember, akinek a szobra mellett állunk nem túrta a hamis beszédet, a sok üres frázist ...” – mondotta többek között. Utalva arra, hogy napjainkban is sokan vannak, akik csak szavakban cselekszenek, abban hősök, de a „tettektől” már igyekeznek távol maradni. „Kivételes ez a nap (...) megirigyeljük gondolatban azt a személyt, akit talán azért te-

remtett az úristen, hogy megtestesíthesse számunkra a szabadság elvont fogalmát (...) Ki is ő? Természetesen Petőfi Sándor (...) az az ember (...), akinek minden szavát tettek hitelesítik, akinek a szájából hitelesen dörögnek a mindenkori szájhősöknek címzett ostorozó szavak »...Meddig tart ez az örült hangzavar még? /Meddig bőgtök még a hon nevében? /Kinek a hon mindig ajkain van, /Nincsen annak, soha soha sincs szívében! /... Tenni, tenni! Ahelyett, hogy szóval /Az időt így elharácsoljátok« – szölte a forradalmár táblabíró, hiszen 1845. május 29-én Gömör és Kishont vármegye rendjei tiszteletbeli táblabírává választották Petőfi Sándort Rimaszombatban.

A mai nap kiválasztása tehát nem a véletlen műve! 1874-ben e napon siratta a nemzet a felravatalozott Izsó Miklóst, minden idők egyik legnagyobb magyar szobrászát.

Kivételes a kor is (...) Európa újraegyesítésének a korát éljük (...) az egységes Európa megteremtí az nemzeti újjáegyesítés feltételeit is. (...) hiszem és vallom: Lesz magyar feltámadás. (...) A szobor arra a házra tekint, ahol Izsó Miklós elkezdte a munkáját, (...) lehet-e e alkalmasabb személy arra, hogy e két sokat próbált nemzet megtalálja és járja az egymáshoz vezető közös utat. Ennek a szobornak a felállítása a mi reményeink szerint a magyar-szlovák egymásraultalság és kölcsönösség jelképe is lesz (...) formálódik egy ország, Gömörország, mint az egyesülő Európa afféle szellemi virtuális országa.” – mondotta B. Kovács István.

A Magyar Köztársaság elnökének, Mádl Ferencnek levelét Szentgyörgyi András, a köztársasági elnöki hivatal központi titkárságának vezetője olvasta fel. Mádl Ferenc szeretettel emlékezett rimaszombati látogatására, ahol Rudolf Schusterrel is találkozott, köszönetet mondott mindazoknak, akik lehetővé tették és segítették a szobor felállítását.

Erdélyi Géza, a Szlovákiai Református Egyház püspöke az 1848-as forradalom eseményeire utalva mondta „... Ismét megkérdéshetjük: Mi is történt azon a márciusi napon? (...) a szabadság elindult hódító útjára s mind a mai napig megvalósulóban van ...”. Ennek részeként értelmezve, hogy a Petőfi szobor, mint „valóságos szobor láthatatlan, de valóságos hidat alkotson a budapesti Március 15-e tér és a rimaszombati Tompa Mihály tér között”.

Bugár Béla, az Magyar Koalíció Pártjának elnöke bevezetőjében a rozsnói Kossuth-szobor avatására emlékezett, kifejezve örömét, hogy „... tudunk emlékezni, tudjuk ápolni a hagyományainkat, tudunk nemzeti emlékhelyeket teremteni, s azt tudjuk ott is ahol, számbeli kisebbségben élünk. Tudjuk, hogy honnan jöttünk és hová tartunk. A történelem üzenetet hordoz, közvetít a számunkra. Ezért is fontos, hogy ennek a hordozói többek között az ilyen emlékművek legyenek. Kikerüljenek a terekre, kikerüljenek a városainkba, hogy lássuk és tudjuk, hogy mihez kell tartatni magunkat. Kossuth is Petőfi is ilyen üzenetet közvetít. Ez néhány szóban fogalmazható meg: »A haza mindenek előtt«, a közösség érdeke az egyén érdeke előtt.”

Csáky Pál, a Szlovák Kormány alelnöke a forradalom mának (is) szóló üzeneteit elemezte. „...Szabad-e itt másról szólni, mint a népről, az egybetartó és felemelő erejéről, a kitartás és az elszántság fontosságáról? Petőfi Sándor azon kivételes egyéniség, aki ezeket az értékeket képes volt életében és holta után is átültetni a lelkeinkbe. Nagyon örülök annak, hogy itt Gömörben is találtattott néhány bátor ember, aki azt mondta, hogy igen Gömörnek szüksége van politikai támogatásra, beruházásokra, munkahely teremtésre, de szellem nélkül, belső lelki értékek nélkül sohasem tud felemelkedni, nem tudja megfogalmazni és nem tudja megvalósítani önmagát. Ezért kell nekünk ide Petőfi. Ezért mondhatjuk együtt azt, hogy üdvözlünk itt Sándor, üdvözlünk újra itthon. Nemcsak ezen a téren, hanem a szíveinkben, a lelkeinkben a gondolatainkban is. Mert a hitre, a reményre, a kitartásra, a vállalásra szükségünk mindannyiunknak lesz a jövőben is.”

A magyar kormány nevében Bálint-Pataki József, a HTMH elnöke köszöntötte a jelenlévőket, köszönetet mondva mindenkinek, aki segítette a szobor felállítását beleértve azokat is, akik több, mint egy évszázadon keresztül őrizték a szobrot. A „köszönet” állt Cífrus István, Rimaszombat város polgármestere gondolatainak középpontjában is. Petőfi „származása által akár uniós állampolgár is lehetne szlovák édesanya és magyar édesapja által ...” – mondta többek között.

Demszky Gábor, Budapest főpolgármestere szlovákul köszöntötte a jelenlévőket, majd Samo Chalupka versét mondta el ugyancsak szlovákul. Petőfi Sándor és forradalmi eseményeinek valamint Izsó Miklós életének felidézése mellett úgy ítélte meg, hogy a szobor felavatása a szlovák szabadságnak is ünnepe lett.

Vinczicai Tibor, az MDF képviselőjében Antall József utalva mondta „...Antall József ma mosolyog (...) 15 millió magyar miniszterelnökének nevezte magát (...) ma beteljesedett az ő gondolata ...”

Orbán Viktor, a FIDESZ Polgári Szövetség elnökének levelét Sunyovszky Szilvia olvasta fel. „... az irodalomnak mindig jelentős szerepe volt, az irodalom küldetését teljesített (...) Ravasz László püspök mondta egyszer azt, hogy nekünk a nyelvünk nagyobb kincsünk, mint a földünk. Mert régiebb és akkor is él, amikor a föld már nem a mienk. Nagyobb, mint a történelmünk, mert a történelem a nyelvben él, de a nyelv nem fér el a történelemben ...”

A szónoklatok sorát Karol Vlachovsk (a szlovák íróársadalom nevében) és Tözsér Árpád (a magyar íróársadalom nevében) beszéde zárta. Vlachovsk Petőfi gömői látogatását ismertette, kiemelve, hogy még máshol igen, addig Rimaszombatban nem írt egy verset sem – itt a barátait látogatta meg, jól érezte magát. Hviezdoslavval ellentétben magyarul írt, és sohasem emlegette, hogy szlovák származású.

Tözsér Árpád arról szólt, hogy „...most egy híján 160 év után a történelem ismét közöttünk van. Azt mondjuk, hogy Petőfi, de úgy értjük, hogy a költő ...”. Javasolta egy szabadtéri gömői szobormúzeum létesítését: „... elképzelhetetlen lenne, hogy [ezt a helyet – P. J.] a helyi műzsák, a rimaszombati költők, művészek, tudósok emlékhelyévé avassuk? Rimaszombatnak hál’ Istennek annyi magyar és szlovák híressége, költője, tudós, szobrásza, művésze volt a múltban, hogy ilyen alapon nemcsak egy virtuális Gömörország, hanem egy valóságos ország fővárosa is lehetne. Mutassuk meg őket, s általuk városunkat a világnak ...”.

Az ünnepséget a szobor megkoszorúzása zárta, melynek keretében csaknem száz koszorú és csokor került Petőfi lábaihoz.

A szobor avatását gazdag kulturális program előzte meg és zárta le. Május 28-án a Tompa Mihály Református Gimnáziumban egész napos tanácskozásra került sor, amelyen Petőfi életművét elemezték, amit „Litera-túra” címmel a költő műveinek nonstop felolvasása követte. A szobor előzményeit és történetét a Művelődési Házban megnyitott dokumentumkiállítás mutatta be. Este Galán Géza színművész „Petőfi percei a segesvári ütközetben, ahogyan a költő és kortársai írásainak ismeretében átélte” címmel tartott előadást. Este elmaradt a sokak által várt Gh mes koncert, mert az együttes olyan feltételeket támasztott a szervezőkkel szemben, amit azok minden akaratuk ellenére sem tudtak teljesíteni. A szoboravatást követő ünnepi kulturális műsorban helyi és vendégművészek sora lépett fel.

Puntigán József

SZOBORTÖRTÉNET

1871 – A Petőfi-szoborbizottság felkérte Izsó Miklóst Petőfi Sándor köztéri szobrának elkészítésére. **1874** – Elkészült Izsó Miklós nagy segéd mintája. **1882** – a gipszintát a pesti Petőfi-szoborbizottság Rimaszombat számára ajánlotta fel azzal, hogy az az itteni múzeumot illetje meg, mert Izsó Rimaszombatot vallotta szülővárosának. **1883–1999** – A szobrot a Múzeum raktárában őrizték, majd annak előcsarnokában volt látható. **1999. március 15.** – ünnepi beszédében B. Kovács István nyilvánosan is felveti a gipszintát bronzba öntésének gondolatát. **2001. október 6.** – A Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás és a Tompa Mihály Református Gimnázium közös pályázatot nyújtottak be a Petőfi-szobor kiöntésére. **2003. augusztus 14.** – A Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás arról határozott, hogy a városban felállíttatja Petőfi szobrát, magát pedig erre az időre Petőfi-szoborbizottsággá minősítette át. **Szeptember 25.** – a Rimaszombati Járási Hivatal engedélyezi a szobor felállítására elindított közadakozás megindítását. **2004. január 7.** – A rimaszombati evangélikus egyház konventje nem járul hozzá a szobor gimnázium előtti parkban való felállításához. **Január 14.** Cifrus István, Rimaszombat város polgármestere támogatja a szobor Tompa Mihály téren való felállítását. **Január–április** Györfi Lajos szobrászművész és Varga Imre bronzöntő mester elkészítik a szobrot. **Május 18.** A szobor talapzatának első kapavágását a Petőfi-szoborbizottság tiszteletbeli elnöke Erdélyi Géza és B. Kovács István végezték el. **Május 29.** Rimaszombatban a Tompa Mihály téren ünnepélyes keretek között – Karol Vlachovsk és Tözsér Árpád leleplezték a szobrot.

Napok a természetben

Honismereti tábor a Millér partján

A szolnoki Damjanich János Múzeum a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület segítségével ebben az évben Besenyszögön rendezte meg hétéves múltra visszatekintő honismereti táborát. A rendezvény célkitűzése a korábbi évekhez hasonlóan a gyermekek számára meghatározó fontosságú, a természettel és a hagyományokkal való kapcsolat ápolása, hiszen a városi életforma nagyon sok szép és érdekes dologtól zárja el őket.

A tábor célja Besenyszög és környéke néprajzi-helytörténeti értékeinek feltárása, növény és állatvilágának megismerése volt. Ebben az évben a dr. Kaposvári Gyöngyi vezette, 33 gyermekből és négy felnőttből, Varjú Róza rajztanárból, Béres Mária, Kozma Csaba gimnáziumi tanárokból, Pató Mária könyvtárosból álló sereg augusztus 6. és 12. közötti időre ütötte fel sátorfáját. A hely kiválasztásában részben az életerős, szépen fejlődő község kínálta környezet, részben a Koczkáné Deme Irén művelődési ház igazgató és a Balogh Zoltán polgármester kínálta szíves fogadtatás játszott szerepet. A gyermekek közül tízen helybeliek voltak, a jelek szerint még az ő itteni ismereteiket is ki tudták egészíteni a tábor nyújtotta látványosságok, a többiek Szarvastól-Szolnokig számos településről érkeztek. Kétharmaduk már visszatérő vendég. A fiataloknak a Wesniczky Antal Művelődési Ház és Könyvtár adott otthont. A programok egy része a község történetéről, és néprajzáról szóló előadások, melyeket dr. Csányi Marietta régész, dr. Szabó László néprajzkutató, egyetemi tanár és Benedek Csaba néprajzos muzeológus tartottak.

A foglalkozások döntő többsége azonban a szabad ég alatt zajlott. A települést ismerkedő sétán járták be, s a szépen, ízléssel újuló utcások mellett láthattak még olyan részeket is, amelyek háborítatlanul őrizték az elmúlt századok, dús növényzettel övezett nyugodt, békés világát. A Péterné Mocsáry Magdolna vezette kézműves-foglalkozásokon olyan régi, otthon gyakorolt mesterségekkel kötöttek barátságot, mint az egykor igen elterjedt gyertyaöntés. Az egyik helyi főzőasszony a számukra szintén újszerű bográcsolás keretében lakodalmos krumpligulyával vendégelte meg a gyerekeket, akik nem csak a kóstolásban, hanem a főzésben is közreműködtek. A szabadtéri programokat íjászat és a közeli Milléri Vízügyi Múzeum meglátogatása tette teljessé. A tábor végén a résztvevő gyermekek segítettek a helyi néprajzi gyűjtemény rendezésében is. A kollektíót Bezzegh Imre gyűjtötte hosszú évek szorgos munkájával. Kézbevetelük, fizikai megismerésük szemmel láthatóan más élményt nyújtott a gyerekeknek, mint amit a múzeum üvegtárlóit szemlélve kapnának.

A táborozást a szokásos élményösszegző megbeszélés, és a gyűjtött növényi termékekből, levelekből összeállított kiállítás zárta, ahol mindenki összemérhette a saját munkáját a többiekével. Befejezésül hamuba sült pogácsával ellátva jelképesen, és a valóságban is útilapot kötve a talpukra, mindenki élményekkel megrakodva, szerencsésen tért meg otthonába.

Szathmáry István

Rákóczi-emlékhelyeken Kárpátalján

A Rákóczi Szövetség Beregvidéki Ifjúsági Szervezete hagyományörző útjait Borbély Ibolya tanárnő mindig úgy szervezi meg, hogy legalább egy Rákóczi-emlékhelyet felkeressünk. A Kárpátaljai Magyar Szervezetek közül mi voltunk az elsők, akik 1996 óta rendszeresen fejet hajtunk és elhelyezzük az emlékezés és tisztelet koszorúját a dolhai kuruc csata emlékére állított emlékműnél. 2004 júniusában Beregszászból, a II. Rákóczi Ferenc térről indultunk, ahol az Esze Tamás emléktáblánál tisztelegtünk a kuruc hős előtt. Innen a történelmi Magyarország Máramaros megyéjébe, a Borzsa-havasok lábához vezetett utunk a dolhai csata emlékére állított Turulos-emlékműhöz.

Ezen a helyen tömegsírba fektették a magyar kurucok és a melléjük álló ruszinok földi maradványait. Ráépítettek egy kisméretű görög katolikus fatemplomot – a hely szentté avatása céljából. 1900–1949-ig Dolhán görög katolikus lelkész volt Medve Mihály, aki magyar és ruszin nyelven misézett. Nagy búcsúkat szervezett, melyeken szintén két nyelven cerebrálta a szentmisét.

Medve Mihály az I. világháborúban a fronton volt, mint pap. 1919-ben vitézségi kitüntetést kapott, mivel szeretetben-békességben tartotta a dolhai magyarokat és ruszinokat. A dolhai hívek, Mihály atya vezetésével, elhatározták, hogy a kis fatemplom helyére egy nagy kötemplom építéséhez kezdenek. Mély fundamentumot ástak és rátaláltak a tömegsírra. Rengeteg csont került ki s a szabadságharc legelső ütközetében elesett magyar és ruszin kurucok csontjait, 1909 november 8-án a környék és Dolha lakosságának óriási részvételével ünnepélyes gyászistentiszteletet kíséretében helyeztek örök nyugalomra az újonnan épülő templom falai közt lévő sírba. A templomot Szűz Mária mennybevitelére emlékére szentelték. Ez volt abban az időben egész Máramaros legnagyobb temploma. 1949-ig görög katolikus templom volt, azóta a mai napig a pravoszláv híveket szolgálja.

1903-ban az összecsapás 800. évfordulójára Dolha piacterén a környék népének közadakozásából emlékoszlopot emeltek, amit a szoborbizottság hagyott jóvá. 1903. július 8-án a dolhai templomtéren kb. 5000 ember vett részt pünkösöd második napján a szentmisén és az emlékoszlop felszentelésén. Maga az emlékmű 1,5 m magas fehér márványoszlop, tetején aranyozott turulmadárral, a turulmadár alján egy kis kereszttel. Balogh vikárius szívhez szólóan ismertette a Rákóczi-szabadságharc eseményeit és a ruszin nép szerepét, önfeláldozó harcát.

1923-ban a csehszlovák éra alatt nem nézték jó szemmel a magyar vonatkozású emlékművet, vandál kezek ledöntötték az emlékoszlopot. A magyar lakosok igen felháborodtak. Még 1923-ban sikerült az emlékoszlopot visszaállítani, a turulmadár összetört, vagy eltűntették. Az eredeti magyar szöveg helyett ruszin nyelven vésték rá a megfelelőjét. Az eredeti szöveg az emlékmű egyik oldalán. *„Istennel a hazáért és a szabadságért! – A II. Rákóczi Ferenc szabadság harcának első csatájában 1703 június 7-én elesett kurucok emlékére.”* A másik oldalon: *„Kiontani vérem apámért, megöletem magam szép gyűrűs mátkámért. Meghalok én még ma Magyar nemzetemért.”*

2002 júliusában újból felavatták egy márványtáblán a magyar szöveget. Kár, hogy a talpazat alsó részére került.

2003 pünkösöd vasárnapján a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján újra avatóünnepségre került sor. Hála Istennek, mindannyiunk örömére az oszlop tetejére „visszaszállt” a turulmadár. A koszorúzás után elénekeltük a Himnuszt, fényképeztünk, majd megnéztük a Teleki várkastélyt. A barokk építészet szép kastélya ma igen rossz állapotban látható, de a parkja ma is szép. Megpróbáltuk az egyik évszázados tölgyfa törzsét „átölelni”, hét diák kitárt karja kellett hozzá.

Borbély Zsuzsa

Juhász Viktor halálára

Óriási veszteség érte a partiumi honismeretért, műemlékekért dolgozó közösségünket. 2004. április 17-én elhunyt Juhász Viktor nyugalmazott tanár, aki önzetlen tevékenységével sokat tett nemzeti közösségünkért, szűkebb pátriájának, Rév magyarságának felemelkedéséért. Állíthatjuk, hogy Ő volt Rév falu mozgatórugója. A falu református közössége nem egyszer egymberként sorakozott fel Juhász Viktor tanár úr mögött és sokszor erejüket felülmúlva fogadták és segítették a különböző rendezvényeket, legyen az saját kezdeményezés, megyei vagy országos szervezésű.

1927. szeptember 4-én született Réven, a Domján családban. A Juhász nevet örökbefogadó nevelőszüleitől kapta. Elemi iskoláit Réven, a gimnáziumot a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte, ahol 1948-ban érettségizett. Édesapja szatócs-üzlete miatt a család kulák-listára került, így minden egyetemről eltanácsolták. 1949–1951 között a révi Kőbánya és mészegető vállalat bérelszámolója volt. Ekkor vette fel a Juhász nevet, s így el tudta végezni a Bolyai Tudományegyetem matematika-fizika szakát. 1953–1959 között a révi általános iskola igazgatója, majd 1959–1987 között a révi általános iskola magyar tagozatának matematika-fizika tanára volt. Közben 1959–1968 között a kultúrház igazgatója; 1963-ban megkapta a Kiváló tanár kitüntetést; 1980-ban pedig sikeresen letette az I. fokozati vizsgát. 1987-ben nyugdíjazták, de még négy éven át tovább tanított.

Egész életében a kultúra elkötelezettje volt. Már 1945-ben, még diákkorában megalapította a helyi színjátszó-csoportot, melyet több mint ötven éven keresztül vezetett. Vendégszerepek számtalan településen, mind a Partiumban, mind Magyarországon. Nem volt olyan révi magyar család, amelynek valamelyik tagja részese ne lett volna ennek a színjátszó-csoportnak. Szintén diákkorában, 1942-ben lett az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) tagja, akkori osztályfőnöke, Tulogdy János professzor hatására. Így elkötelezte magát a természet iránti szeretetre és védelmére.

1993. május 31-én újra alakítottuk a révi EKÉ-t, melynek elnökéül Juhász Viktort választottuk meg. Azóta is elnöke és mozgatórugója volt a Révi Osztálynak, s így több megyei és országos EKE-rendezvény szervezője lett, hozzájárulva a Révi-szoros természetvédelmi táj megismertetéséhez és védelméhez.

Rév magyar lakossága iránti felelősségének tudatában 1989. december 30-án megalakította az RMDSZ révi szervezetét, melynek hosszú ideig elnöke, majd alelnöke volt.

Rév helytörténetével már az 1970-es évektől foglalkozott. Elsősorban a révi fazekasmesterség érdekelte, felismerve a hagyományos kézműipar jelentőségét a falu életében. Az 1970-es években jelent meg első tanulmánya a Művelődésben, Ipar vagy népművészet címmel.

1993-tól, megalapításától tagja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságnak. Ettől kezdve alaposabban elmélyült a helytörténeti kutatásban, számos cikke és tanulmánya jelent meg a Partiumban, az Erdélyi Gyopárban, a Reményben, a debreceni Látóhatárban. Megírta Rév monográfiáját, majd összeállította *Rév, Erdély sziklakapuja* című gyűjteményes kötetét. Helytörténeti és honismereti nevelői munkásságáért 2001-ben megkapta a Fényes Elek-díjat. Utoljára a Révi amatőr színjátszás története című nagylegzetű munkája befejezésén dolgozott.

Élt 76 évet. Egész életét közössége felemelkedésének szentelte. Egészségét nem kímélve mindent megtett szeretett faluja lakosságának neveléséért, gyarapodásáért. Ezért is kapta meg Rév község díszpolgárának címét. Élete és munkássága mindig példakép marad számunkra. Derús alakját örökre szívünkbe zártuk. Nyugodjon békében, pihenése legyen csendes.

Dukrét Géza

KÖNYVESPOLC

Debrecen helytörténeti irodalma

Bibliográfiánk az ötkötetes *Debrecen története* (1981-1997) hetedik köteteként látott napvilágot. A kiadástörténet érdekessége, hogy az öt kötetben felhalmozott, gyakran először itt szereplő ismeretanyag, adatok, részek, részletek stb. alig voltak elérhetőek, s maguk a kötetek is nagyon nehezen voltak kezelhetőek. Hamar rá kellett jönnie mindenkinek, hogy Debrecen város történetéhez mielőbb „segédletet” kell készíteni. Ezt látták és érezték nemcsak a Debrecen története különböző köteteit olvasgatók, hanem a szakemberek is; mindenki, aki kezébe vette a Debrecen történetének kötetét, ezt szövé tette és oly erősen „követelték” a megfelelő segédletek elkészítését, hogy azok hamarosan el is készültek. Elsőként az öt kötet *mutatói* készültek el *Bényei Miklós* összeállításában és megtöltötték a sorozat 6. kötetét (Debrecen története 1-5 kötet. Mutatók. Db. 2000. 332. old.). A Debrecen története monumentalitását az is igazolja, hogy a város nagy, széles és mély történetében való eligazodást a mutatók, bármily nagy jelentőségűek is egyébként, a kiadványsorozat tartalmi megismeréséhez nem bizonyultak elégségeseknek. Feltétlenül szükség volt egy, a nagy múltú város történetével foglalkozó bibliográfiára is. Ezt a feladatot is *Bényei Miklós* oldotta meg, összeállítva egy 10 304 tételből álló helytörténeti bibliográfiát, amely aztán 2002-ben, a Debrecen története 7. köteteként meg is jelent.

Ilyen nagy, jelentős vállalkozásnál nemcsak il-
lő, hanem meg is követelt dolog a szerző, jelen
esetben a bibliográfus munkásságának ismertetése.
Bényei Miklós egyetemi tanár, a Hajdú-Bihar
Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese széleskörűen
ismert és elismert könyvtáros, a nagyszerű debreceni
könyvtáros-bibliográfus hagyományoknak
nemcsak továbbfolytatója-, hanem karakteres to-
vábbfejlesztője is. Kiterjedt bibliográfiai tevékeny-
sége legjellemzőbb része a komplex helytörténeti
könyvészet. Évtizedek óta folyamatosan és követ-
kezetesen kutatja-gyűjti és teszi közzé – több más
mellett – a *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyveiben*
és a *Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár* kiadásában
megjelent *helyismereti műveket: Hajdú-Bihar megye*
1975–2000., illetőleg a *Hajdú-Bihar megye helytörté-
neti irodalma*. 1971–2000., valamint a *Hajdú-Bihar*
megyei helyismereti kiadványok 1993–2000. című so-
roszatok kötetiben. Tehát óriási anyaga van,
mondhatni, hogy „készenlétben”, ilyen nagy for-
mátumú munkák bibliográfiai alátámasztására is,
mint amilyen ez az ötkötetes Debrecen története.

Vannak olyan nézetek is, hogy egy-egy tárgy-
kör, de különösen egy-egy település története leg-
jobbhan megismerhető a település teljességre törek-
vő bibliográfiájából. Az efféle bibliográfiák a leír-

taknál szélesebb körben jeleníthetik meg a feldol-
gozott táj-, falu-, város történetét, mint maguk, a
még oly jó feldolgozások is. Debrecen történeté-
nek effajta „megjelenítésében” különösen nagy
szerepe van az alábbiakban ismertetendő, *Bényei*
Miklós összeállításában-szerkesztésében a Debre-
cen története 7. köteteként megjelent *Debrecen hely-
történeti irodalma – Válogatott bibliográfia* című im-
pozáns munkának. Már csak azért is, mert a bibli-
ográfus a 10 304 tételt az *Ajánlás (Kósa Lajos)*, a *Tá-
jékoztató*, a *Források*, a *Rövidítések*, valamint az *I. feje-
zetként* az összefoglaló és több korszakot érintő
művek (gondosan rendszerezett és ennek megfele-
lően tagolt) felsorolása után, a *II. fejezettel* kezdő-
dően a Debrecen története első (Debrecen történe-
te 1693-ig) kötetével kezdve, végig megy a Debre-
cen története további kötetein (*III. fejezet*: Debre-
cen története 1693–1849.; *IV. fejezet*: Debrecen törté-
nete 1849–1919.; *V. fejezet*: Debrecen története
1919–1944.; *VI. fejezet*: Debrecen története 1944–
2000. Minden fejezetben ugyanazon szempontok
szerint való rendszerezéssel, illetve tagolással is-
merteti a kérdéses korszak történetére vonatkozó
könyvészeti adatokat (ilyen rendszerbe állítva, il-
letve így tagolva: Összefoglaló művek; Átfogó
köztörténeti írások; Politika; Városi élet; Gazda-
ság; Egyházak; Művelődés; Irodalom; Képzőmű-
vészet; Színház; Zene; Népművelés; Könyvkiadás;
Sajtó; Könyvtárak; Múzeumok; Levéltárak). Itt fel-
tétlenül ki kell tennünk arra, hogy a fentebb felsor-
olt tagolás összefoglaló jellegű címei mögött fel-
sorakoztatott anyag további, részletező tagolásban
kerül bemutatásra. Például a fentebb idézett *VI. fe-
jezet* (Debrecen története 1944–2000.) a *Városi élet*
részcíme a következő tagolásban adja közre az
adatokat: 1. *Közigazgatás, jog*; 2. *Városigazgatás, vá-
roskép* (Műemlékvédelem); 3. *Népesség, Társadalom,*
Életmód (Népszámlálások); 4. *Egészségügy* (Sport).

Számunkra talán érdekesebb, ha a *Gazdaság*
részcímben foglaltakról is szólunk (Mezős- és Erdő-
gazdaság, Ipar, Kereskedelem, Közlekedés, Posta).
Ugyanis ez a gazdag rész mintegy bevezetéssel
is szolgálhat egyrészt az *Egyházak* (Katolikus
Egyház, Református Egyház; Lelekipásztorok, kü-
lön kiemelve: Révész Imre; Izraelita egyház;
Egyéb egyházak) részcímben foglaltakhoz, más-
részt pedig az ezután következő, alaposan részle-
tező *Művelődés* (Oktatás-Iskolák, Pedagógusok;
Református Kollégium Professzorok, Tanárok; Or-
vostudományi Egyetem Professzorok (külön ki-
emelve: Sántha Kálmán); Agrártudományi Főiskola
Egyetem (Tanárok, Professzorok), valamint a ke-
vesébé tagolt *Tudomány* részekhez. A *Művészetek*
fejezet újból részletező, külön részcímeiken foglal-
kozik az *Irodalommal* (Írók, költők: Szabolcska Mi-
hály, Ady Endre, Tóth Árpád), a *Képző- és fotómű-
vészettel* (Művészek), a *Színházzal, mozival* (kultú-

rával, színészek bemutatásával), végül a *Zene, a Nyomdászat, a Könyvkiadás, a Sajtó, a Könyvtárak, a Múzeumok* adataival.

Ahogy az eddigiekből is láthattuk egy, a bibliográfiakészítés mesterpéldájával állunk szemben. Bár minden bibliográfia-bibliográfus teljességre törekszik, munka közben kénytelen belátni, hogy törekvése elérhetetlen, idealista célt követ. Ezt bibliográfusaink tudják, be is látják és ezért munkáik címeiben is kijelentve, hogy nem teljes, hanem „válogatott” bibliográfiát adnak közre. A bibliográfus legfőbb feladata kell legyen, hogy „válogatásával” minél szélesebb, minél több és többféle igényt elégítsen ki, adjon segítséget. Különösen fontos kötött témánál a *témánál maradás*, hogy ne kalandozzanak el se messze tájakon, se a múltban, se a jövőben. Rokon- és ellenszenv se befolyásolhatja a „válogatást”. Itt egyedül a szakmaiság érvényesülhet. Ezért is érthető a legfontosabb követelmény: a bibliográfus a vállalt tárgykör magasan képzett, esetleg maga is alkotó munkása legyen, azaz jól tájékozott a „területen”, vagyis az anyagban. Mindennek a követelménynek leginkább a szigorúan következetes logikus rendszerben való gondolkodással, tervezéssel és kivitelezéssel tehetünk eleget, illetve tesz eleget Bényei Miklós.

Helytörténeti bibliográfiánkat nem igen lehet tartalmilag ismertetni. Egy dolog biztos: a bibliográfia, a korszerű könyvészet minden módszertani követelményeit betartó, pontos, megbízható munka. Az a fentiekben ismertetett rendszerezéséből is láthattuk, a bibliográfus figyelme kiterjedt Debrecen mindenféle életmegnyilvánulásával foglalkozó írásműre. Láthatóan nem esett bele a bőség zavarába se. Ezt a veszélyt az adatokban való válogatása mellett azzal is elhárította, hogy kötött módon, a Debrecen története 1–5 kötetéhez alkalmazkodva dolgozott. Legfeljebb valamiféle itt-ott feltételezett aránytalanságról beszélhetnénk (például Debrecen XIX–XX. századfordulója irodalmáról gyűjtve az anyagot inkább emeltük volna ki mondjuk Oláh Gábert, vagy Baja Mihályt, mint Szabolcska Mihályt, akivel különben elég nagyszámú közlemény foglalkozik). Ezek azonban egyáltalán nem befolyásolják azt, hogy Bényei Miklós munkáját önmagában alkalmasnak találjuk Debrecen történetének megismerésére. Tegyük hozzá, hogy a bibliográfiák céljának megfelelően a továbbgondolásra ösztönző, „árnyaltabb” történet megismerésére.

(Debrecen, 2002.)

Dankó Imre

1 1. Debrecen története 1693-ig. Szerkesztette: Szendrey István. Debrecen. 1984. 692 old.; 2. Debrecen története 1693–1849. Szerkesztette: Rácz István. Debrecen 1981. 556 old.; 3. Debrecen története 1849–1919. Szerkesztette: Gunst Péter. Debrecen 1997. 504 old.; 4. Debrecen története 1919–1944 Szerkesztette: Tokody Gyula. Debrecen 1986. 508 old.; 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. Szerkesztette: Veress Géza. Debrecen 1997. 359 old.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza

2003-ban jelent meg Szabadkán először egy CD-ROM lemez a fenti címmel, majd egy 246 oldalas kísérő füzet is: *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának* (továbbiakban VMNA) *kommentárkötetete*.

A lemez is és a füzet is négynyelvű: a cím a magyaron kívül német, angol és szerbhorvát nyelven is olvasható. Egyébként a lemez is négy nyelvű, egy-egy kattintással valamelyik nyelven jelennek meg az adatok. A kiadó a Kiss Lajos Néprajzi Társaság, a lemez támogatói között ott van az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Közalapítványa, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszéke és a pro Renovanda Cultura Hungariae – mind Budapesten. A füzet elkészítését és megjelentetését a magyarországi Nemzeti Kulturális Alapprogram és Szabadka Várososa támogatta.

Voltaképpen néhány kutató gyors, lelkes munkájának eredménye mindez. Szerkesztőként Papp Árpád és Raffai Judit, valamint Terbócs Attila olvasható. Utóbbi a számítógépes technikát nyújtotta. A két lektor (Silling István és Terbócs Attila) nyilván olyan munkamegosztásban dolgozott, hogy az első a néprajzi anyagot, a második a számítógépes kivitelt ellenőrizte.

A rendkívül fontos kiadvány munkálatait az 1997-ben önálló civil szervezetté vált Kiss Lajos Néprajzi Társaság végezte és koordinálta. Felhasználták a Magyar Néprajzi Atlasz, valamint az Etnológiai Atlasz Jugoszláviája eddig megjelent anyagát. Voltaképpen három időpontot vizsgáltak: a második világháború utáni évtizedet, az „aranykor”-nak nevezett 1970-es éveket, végül az 1990-es évek társadalmi változásait. 41 kutatópontot választottak ki. Ezeket ismertetik is. A kutatások mintegy 15 témakörre terjedtek ki. Ezeket az alábbi sorrendben az alábbi kutatók összegezték: földművelés (Kovács Endre) – állattartás (Pénovátz Antal) – kisipar (Klamár Zoltán) – település és építkezés (Harkai Imre) – házbelső (Beszédes Valéria) – táplálkozás (Papp Árpád) – az emberélet fordulói (Nagy Abonyi Ágnes) – jeles napok (Borús Rózsa) – néphit (Papp Árpád) – népi vallásosság (Silling István) – népi gyógyászat (Balla Ferenc) – epika (Raffai Judit) – lokális és társas kapcsolatok (Klamár Zoltán) – identitás (Papp Árpád). Csak gratulálhatunk, hogy tizenegy szakembert sikerült találni a közös munkára, sőt, ezen kívül más néprajzkutatók, folkloristák is találhatóak a Vajdaságban, olyan témák kutatói, amelyek a mostani atlaszban nem szerepelnek. Voltaképpen helyes megoldás volt egy szerényebb, ám megvalósult atlasz létrehozása, mint egy gigantikus terv, amiből végül is nem sok született volna meg. Az egykor a lexikonok földjének nevezett Jugoszlávia sok ilyen, be nem fejezett tervet tud felmutatni, köztük éppen a jugoszláv néprajzi atlaszt, vagy a sokáig horvát tervek (legfőképpen Branimir Bratanić professzor el-

vei) alapján az „el-nem-készülésig” eljutott Európai Néprajzi Atlaszt.

A VMNA szinte az utolsó pillanatban és nagy anyagi, szervezési és társadalmi nehézségek között készült el. Az adatközlőket illetően gyakran egy „utolsó generációt” sikerült megtalálni, akinek még voltak emlékei a délszláv állam létrejöttét megelőző állapotokról. Ugyan az Atlasz az utóbbi ötven évre vonatkozik, és ebből is csak idő-szeleteket vett ki, ám az előzményeket mind a kutatóknak, mind az adatközlőknek ismerni kellett ahhoz, hogy a későbbi jelenségeket egyáltalán értelmezni tudják.

Mind a CD-ROM, mind a kommentárkötet jó áttekintést ad. Noha természetesen a CD-ROM az igazán fontos része a munkának, azért többen először a kísérelő füzetet fogják forgatni. Itt a bevezetőben az atlasz fő szerkesztője, Papp Árpád ad rövid áttekintést az egész munkálatról. Talán csak azt hiányoljuk e tömör bemutatóból, hogy a tervek és a megjelent két forma közti különbségeket (pl. település és építkezés, néptánc) nem említi. Ez követi az anyag feltárása, amely témák szerint halad, röviden, néhány oldalon áttekinti a témakörökön belül bemutatott kérdéseket. Egy-egy témához ad válogatott szakirodalmat is. A kötet végén néhány jellemző atlasz-térképet is kinyomtattak. Igen hasznosnak tartjuk a történetileg is feldolgozott térképeket, demográfiai adatokat. A kérdőíveket fényképek, hangfelvételek is kiegészítették. Körülbelül egymillió (!) adat van a VMNA adatbázisában, ami visszakereshető. A számítógépes technológia ezt lehetővé is teszi. Éppen ezért ez a munka nem csupán egy fontos publikáció, hanem a mai Szerbia területén élő magyarok népi kultúrája megismerésében a legfontosabb, kikerülhetetlen forrásmű. Már említett többnyelvű kezelési programja pedig az egész európai néprajztudomány számára fontossá tette. Jól sikerült az igazán gazdag adattár áttekintő bemutatása a kommentárkötetben. Büszkesége a vajdasági és az egész magyar néprajztudománynak. Persze, még ez sem mindenre kiterjedő kézikönyv, úgyhogy van még mit kutatni, leírni, közölni, értelmezni a vajdasági magyar néprajzban! Ehhez megkerülhetetlen előzmény, eddig a legfontosabb kézikönyv, ez az Atlasz.

Természetesen nincs itt terünk részletesen bemutatni az egyes témákat, vagy akár csak felsorolni azt, hol van más forrásban ennél jobb áttekintés egy-egy témakörrel (népdal- és népzenei kiadványok, a készülő vajdasági magyar népmesetípus-katalógus stb.) – most csupán a figyelmet szeretnénk volna felhívni a nagy műre. Nyilvánvaló, hogy sokan és sokszor fogják használni, mind a helybeli, mind az egyetemes magyar népi kultúra tanulmányozása során.

Európában most ez a legkorszerűbb néprajzi atlasz.

Vogt Vilmos

HEREPEI JÁNOS:

A Kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei

Erdély nagy történettudósa Kelemen Lajos gyakran hangoztatta azt a véleményét, mely szerint a magyarság múltja, történelme nem mögöttünk, hanem alattunk van. Herepei János (1891–1970) neves művelődéstörténészünk kalotaszegi temetőről szóló kismonográfiájában többszörösen igazolta kortársa véleményét.

Herepei János igen fontos historikus feladatra vállalkozott: az Erdélyben található közép- és újkorai sírkövek feliratainak összegyűjtését, s a szövegek történelmi értelmezését tűzte ki célul. A rendkívüli alaposággal és szorgalommal végzett kutatómunka eredményeként először *A Házsongárdi temető régi sírkövei* (Budapest, 1988) című forrásértékű monográfiája jelent meg.

A két világháború között, mint a Kalotaszegi Református Egyházmegye tisztségviselőjének alkalma nyílt a kalotaszegi templomok, cintermek, temetők sírköveinek feltárására is. Először 15 kalotaszegi település 1800 előtti sírjeleit gyűjtötte össze, majd a sírkövek nyújtotta információkat kiélezésítette a kalotaszegi levéltári források adataival. Herepei János hatalmas tudásanyag birtokában rekonstruálta a sírjelek alatt nyugvó nemes urak, lelképásztorok, iskolamesterek, uradalmi tisztségviselők, jobbágyság életét, mindennapjait. A sok apró információból mozaikszerűen összeálló kép hasznos adaléku szolgál Kalotaszeg XVI–XVIII. századi művelődéstörténetéhez. Az elszüllyedt sírkövek kiemelésében, az elkopott feliratok elolvasásában, értelmezésében tudós segítő-társakra talált Daróczy Ferenc vistai, Ady Elemér gyulai lelképásztorok, Ferenczi Sándor régész, Monoki István könyvtáros és mások személyében.

A sors azonban nem kedvezett Herepei János gyűjtésének Kalotaszegi anyaga, több más értékes kéziratával együtt a második világháború viharában, egy angol-szász bombatámadás során megsemmisült. A szerző évtizedek múlva hét kalotaszegi település megmaradt szórványanyagát újra összeállította és most Sas Péter szerkesztő ezt a kismonográfiát nyújtotta át az olvasónak. Azonban csak az, aki elolvassa ezt a könyvecskét értheti meg, hogy milyen nagy veszteség érte a Kalotaszeg-kutatást az eredeti kézirat megsemmisülésével.

A kismonográfia a hét település XVI–XVIII. századi sírkövei közül Gyaluból 11-et, Vistából 6-ot, Türeből 4-et, Szucsákból 2-öt és Egeresről, illetve Győrővásárhelyről egyet-egyet ismert. A XVI–XVIII. században Gyula az erdélyi fejedelem kezén lévő vártartomány központja volt, ezért bizonyára nem véletlen, hogy innen került elő a legtöbb sírkő.

A Herepei által bemutatott sírkövek közül a két legjelentősebb síremlék az egeresi és a győrővásárhelyi templomban található. A csücsíves

egeresi templomban lévő reneszánsz síremlékről a szerző alapos vizsgálat után megállapította, hogy az 1573-ban elhunyt *Bocskai Gábor* – Bocskai István erdélyi fejedelem testvérbátyja – sírját takarja. A gyeróvásárhelyi templomban *Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet* 1575-ből való sírtáblája pedig Kalotaszeg egyik ősi családjának nyughelyét őrzi. A sírtáblán látható címer, az olaszkoszorúban koronából kiemelkedő szarvas, valamint kísérői – a félhold és a csillag – honfoglaló magyar nemzetségre utalnak. (Az Erdélyben megtelepült őt magyar nemzetség) mindegyikére jellemző az állatalakos címer.) Herepei történelmi adatai mellett hivatkozik a néphagyomány által megőrzött mondákra is: a „*Gyerőfi-szöktető*” mondájában a család címerálata a szarvas játszik fontos szerepet. A történet szerint Gyerőfi a gögös nagyúr az istentiszteletet otthagva egy szarvas üldözésére sietett, de Gyeróvásárhely határában lévő szikláról lovával együtt a mélységbe zuhant.

A gyalui sírkövek többsége az 1633–34. évi nagy erdélyi pestisjárvány idejéből való. Ezeknek a sírjeleknek érdekes néprajzi vonatkozása van: a mészkőből faragott ereszes sírkövek tetején kisebb lyukat találunk, amely egy jelképes *zászlós kopja* kitűzésére szolgált. Az úgynevezett zászlós kopjás temetkezés ősi szokását Kalotaszegen hosszú időn keresztül megőrizték. A két világháború között még több kalotaszegi faluban álltak azok a *fűtől való fák*, amelyekhez egy-egy hosszú karóra kifeszített kendőket – a hajdani zászlós kopjafák kései utánzatát – erősítették.

Művészettörténeti és helytörténeti jelentősége van az 1728-ból való gyalui *Asztalos-család* sírjának. „*Gyaluban lakó Asztalos János*” festő-asztalos a törökvilág menekülő kismemeseként telepedett le a faluban és ott mesterségéből élt, fiával *„fára, deszkára virágokkal cifrázott”*. A hódoltság éveinek pusztításai után reneszánsz virágai elborítják a kalotaszegi festett mennyezeteket, szószékeket, padelöket. Festettek 1692-ben a ketesdi, 1697-ben a magyarbikali, 1699-ben a vistai, 1715-ben a kispetri templomokban. Műveik a mai Kalotaszeg legrégibb ilyen jellegű munkái.

Kalotaszeg a XVIII. században részese a korabeli Európa szellemi fejlődésének, Herepei Jánosnak ez a mondanivalója a vistai temetőben nyugvó *Tatai A.K. János* református lelkipásztor 1754-ből való, síremléke bemutatásakor. A Kolozsvári Református Kollégiumból induló deák előbb bánffy-nyudai iskolamester, majd zentli pap. Tudásvágya azonban továbbtanulásra ösztönözte és 32 esztendő korában külföldi akadémiákra indult. 1723-ban az Odera menti Frankfurtban, majd a hollandiai frankerai egyetemen találjuk. Könyvtára számára értékes műveket vásárolt, amelyeket, mint számos akadémista elődje, hazahozott Erdélybe. Tanulmányai befejezése után 1734-ben kolozsvári, kalotaszentkirályi, damosi, vistai lelkipásztorként hirdette azokat az európai eszméket, amelyeknek híve lett külföldi útja során.

Herepei kötetbe befejező részében *Inaktelkéről* 19 sírkő felíratát közölte, azonban ez az anyag kidolgozatlan, csak adattár formájában maradt meg. A sírkövek ismertetését a recensens annyival egészíti ki, hogy ezek az emléklelek helybeli jobbágyok és zsellérek nyughelyét jelölik. A köbe vésett családok nevei ugyanis az 1820. évi erdélyi un. Cziráky összeírás inaktelki jobbágyai között szerepelnek.

Herepei János tanulmányában gazdag levéltári forrásanyagot használt a Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye levéltárától, az kalotaszegi egyházközségek anyakönyvein át a Kolozsvári Református Kollégium irattáráig. Sas Péter szerkesztőnek igaza van abban, hogy az idézett dokumentumok egyes adatai már csak Herepei munkájában léteznek, mert az idők során elvesztek. Az erdélyi református papok és iskolamesterek 1741. évi homagialis eskü könyve például az 1970-es években még megvolt a Kolozsvári Akadémiai Levéltár anyagában (e sorok írója is használta), de az Állami Levéltárban való áthelyezése során eltűnt.

A szerző munkájához igen gazdag jegyzetanyagot is mellékel, amelyhez a szerkesztő hasznos, az olvasót eligazító, a további kutatásokat elősegítő megjegyzéseket fűzött. Érdemes lett volna a szerző által idézett források mai lelőhelyét is megjelölni, ugyanis ezek közül a fontos levéltári anyagok közül már több nem található a Herepei által megadott helyen. A Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye Levéltárát például *Ady László* egykori magyarnagykapusi lelkipásztor már rég beszállította az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárába Kolozsvárra.

A Herepei János által megkezdett kalotaszegi munkát folytatni kellene, hiszen kutatásai óta sok értékes sírkő került elő, amelyeket a lelkipásztorok bemenekítettek a templomokba. Rendkívüli munkát végzett ezen a téren *Sinka József* váralmási református pap, aki az 1960-as években, a diktatúra ellenére több régi elszülvedt sírkövet kiásított és bevitetett a templomba.

(Kolozsvár, 2001.)

Sebestyén Kálmán

KALLÓS ZOLTÁN:

Világzárnya

A szájhagyomány szerint a honfoglalás idején a Verecke felől érkeztek magyarok átkeltek a Meszesen, és úgy érkeztek le a Borsa-patak völgyébe. Válaszúttól fel, jó huszonöt kilométerre, valahol a két Esküllő tájékán letáboroztak és újabb vérszerződést kötöttek, szövetséget egymással és a földdel, Erdélyország földjével. Ezután ismét elindultak lefelé, oda, ahol a Borsa patak a Szamosba torkollik s itt aztán szétválott a sereg. Egyik része lefelé ment, a Szamos völgyén, a másik része a völgyön fel, Kolozsvárra, a harmadik pedig be, a Mészesség felé. Azóta hívják a falut Válaszútnak, legálabbis így tartja a falusiak hagyománya.

Kallós Zoltán Kossuth-díjas, Corvin-lánccal kitüntetett néprajztudós iskolát alapított szülőfalujában, Válaszúton. Iskolát a vidék falvaiban anyagi és lelki szörványban élő magyar gyerekek bentlakásos taníttatására. A tanítási órákat jelenleg a református egyháztól kölcsönbe kapott kántori lakban tartják, a délutáni tanulás és a kollégiumi elhelyezés pedig a falu szélén magasodó Kallós-házban történik. Nyáron nem csak mezősegi gyerekekkel találkozhatunk itt. Rendre visszatérnek ide a távoli Moldva csángó-magyar falvainak fiai és leánykái, hogy magyar szót, magyar írást tanuljanak, s ami a legfontosabb, hogy megtanulják becsülni, értékén kezelni saját hagyományaikat.

Válaszúton ma is utat választ a magyarság, vannak, akik a kultúravetszés, a gyökértelesség és a szétszóródás felé indulnak, mások Kallós Zoltánt követik, becsülik, összegyűjtik, megtartják és folytatják az ősöktől örökölt hitet, emberi tartást és hagyományt.

A Kallós-életmű most újabb, jelentős adalékkal gazdagodott. Kolozsváron a Tökés Elek vezette Stúdium Kiadó gondozásában jelent Kallós Zoltán „Világszárnya” című moldvai magyar népmese gyűjteménye. A kötet, az eddig zenei anyagokat fölvonultató Kallós Archivum részeként látott napvilágot. A benne szereplő valamennyi népmesét Demeter Antiné János Anna lészepdi csángó-magyar asszony mondta el, aki az 1960-as években Kodály Zoltánnak is énekelt és mesélt. Anna néni nem érthette meg meséi megjelenését, 2003. december 14-én meghalt. Páratlan tudása mégis él, csodálatos hangját őrzik Kallós felvételei, dalait Sebestyén Márta énekli a világ legfényesebb koncerttermeiben, meséi immár gyermekekhez, felnőttekhez egyaránt eljutnak a könyv segítségével. Demeter Antiné János Anna küzdelmes életének szép napja volt 2002. szeptember 24-e, amikor a bákói

Moldva Szállóban Nagy Károly Zoltántól, a Magyar Köztársaság Nagykövetségének tanácsosától átvehette a Népművészet mestere kitüntetést. A moldvai csángó-magyar kultúrát és Anna néni érdemeit Kallós Zoltán néprajzkutató és Pozsony Ferenc kutató, egyetemi tanár méltatta.

A „Világszárnya” című mesekönyvben van valóságos táltozmese, amely egyszerre a Szent István előtti magyar hitvilágba röpíti az olvasót, jó néhány ballada meseváltozata, valamint több mint egy tucat Krisztus-legenda. Többek között van égitest-szabadító mese, melyben a király eladja a Világ Világosságát egy sárkánynak. Kiszabadítására egy tálto gyermek, Hamupepelle – Világszárnya – jelentkezik. Ezt a mesét Benedek Elek gyűjtésében Szépmezőszárnyának hívják. De abban nincsenek olyan szereplők, akik emitt előfordulnak: Világkovácsa – a Földnek fenekében –, Világ Világossága, Világ Tudománya. Világszárnya ezeket mind visszaszerzi, megküzd a sárkányokkal és visszatér a földi világba. Az égen újból feltűnnek a csillagok, feltűnik a Hold és a Nap is, visszaáll a teremtett világ rendje. Meg kell jegyeznünk, hogy a kötetben több változatban is szerepel olyan mese amely a „Két testvér” néven ismert típusba tartozik, s tudni kell, hogy egyik első lejegyzett és nyomtatásban megjelent változata a békés megyei Újkigyósról származik.

A kötet békéscsabai bemutatóján Kallós Zoltán így vallott a gyűjtés körülményeiről: „Amikor a meséket gyűjtöttem, még nem volt magnó, kézírással jegyzetem mindent. Megbeszéltem Anna nénivel, hogy amikor felemeltem a ceruzát, ő folytatta a mesélést. Azért is jó volt ez a módszer, mert közben a mesélőnek volt ideje gondolkodni, pontosan, szépen megszerkeszteni a mesét. Demeter Antiné János Anna pedig szépen, nagyon szépen mesélt...”

Harangozó Imre

Vass Csaba illusztrációja a Világszárnya című könyvből

Honismereti Bibliográfia

Balogh István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben. *A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 30.* Szerk.: Henszel Ágnes. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza 2003. 83 old.

Benyák Zoltán – Dékány Tibor: Magyar borok és borvidékek. Bp. 2003. 95 old.

Bogdán Tibor: Somogyiszentpál egyháztörténete. *Somogyi Honismereti Kiskönyvtár 2.* Megyei és Városi Könyvtár. Kaposvár 2004. 113 old.

Csak a gyökér kitartson. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Z. Urbán Aladár. Kiadja a Palóc Társaság. Ipolyvárbó 2004. 174 old. – A tartalomról: A Palóc Társaság elmúlt ötvenes tevékenysége; Szörényi Levente: Színház és történelem; Praznovszky Mihály: A történelem néha ismétli önmagát; T. Pataki László: Koccintunk Szklabonyán; T. Pataki László: Mixadt, kis hibával; Friedrich Klára: Hamisítvány-e a Túróci Fakönyv; Szakács Gábor: A Kárpát-medencei rovásírásversenyek és a magyar-ágtudat; Szűcs Ádám: A nagymama mesél; Kecskés Péter: Mesél a nagymama; Pollák Szabolcs: Szülőföldemen; Régi Tamás: Találkozásom Petőfivel; Szabó Ottó: Mit jelent nekem a magyar kultúra?; Medo Béla: Ki nyelvet bánt, embert sért; Furgon Attila: Maradj magyar!; Villant Veronika: Legkedvesebb Mikszáth-művem; Mikóczy Katalin: Újjászületésem; Csikós Gábor: A túlélők; Bartek Péter: Köszönöm.

Csángó Tükör. Magyarországon tanuló csángó fiatalok havi lapja. Főszerk.: Tampu Stellan. Máltai Szeretetszolgálat – Csángó Koordinációs Iroda. Bp. 2004. 7. sz. 16 old. – A tartalomról: Ambrus Lídia: Beszélgetés Csoma Gergellyel; Tampu Ferenc: Csángómentés régen és ma; Tampu Cristian: A múlt beszélő bástyái; Ambrus Lídia: Interjú Istoc Roberttel; Tampu Ferenc: A moldvai csángómagyarok eredetének problémája; Bogdán Tibor: Helyközi választások Moldvában; Trunchi Péter: Rokonsági viszonyok elnevezése a csángóknál.

Csetriné Lingvay Klára: Nagyasszonyaink. Kiemelkedő női személyiségek Erdély és a Partium történetében. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület 2004. 180 old.

A direktor. In memoriam Varga István. Magánkiadás. Marcali 2004. 54 old. – A Berzsényi Gimnázium volt igazgatójának emlékére.

A dunakeszi Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola évkönyve. Dunakeszi 2002/2003. 160 old. – A tartalomról: Brundáné Juhász Éva: Kisiskolásaink tanéve; Fittler József: Felső tagozatosok tanéve; Málóviczné Sára Katalin: Kőrösi Napok az alsó tagozaton; Tóth Enikő: Diáknap beszámoló; Hoffmann Eszter–Tóth Adrienn: Csikófark táncgyűttes; Bán Árpád: Otthonról, haza...; Varga Tibor: Egy lakóte-

leppel születve, egy várossal építkezve, a nemzetnek elkötelezve; Debrecenyi Károly István: Kollár Albin igazgató úrnak és a tantestületnek; Benyótszky Lajos: Domborműavató beszéd; Volt tanulóink emlékező levelei; Muladi Gábor: Egy oktató, de nem követendő; Bernard LeCallo'ch: Magyarország utolsó nádora Menton-ban halt meg.

Az Ecsedi-láp: múlt és jelen. Írták: Karácsonyi Károly, Némethi János, Baracsi Béla, Végh Balázs Béla. Illyés Kőzalapítvány, Polgármesteri Hivatal. Börvely 2002. 46 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület folyóirata. 2004. 4. 32 old. – A tartalomról: Veres Ágnes: Kárpát-Koszorú Nemzetközi Túramozgalmom; Nagy Lajos: Csiksomlyói pünkösdi zárandokút; Kovács-Kendi Lehel: Bagaméri Béla: A Hunyadi Mátyás teljesítménytúra; Pálczér János: Az Iza- és a Lápos-völgyi fatemplomok; Kovács Zsuzsa: Kilenc nap a Felvidéken; Nyerges Éva: Szilágyosmlyótól Krakkóig; Kocsis Hobo László: A fiatalvi sárvalkúknok; Almássy Vali: Beszámoló a Csillag Antal emléktáráról; Székely Lavotta: Élmények a Jókai Mór teljesítménytúrán; Kis Zoltán: Görgényi-havasok gerinctúra; Váradi István: Bagaméri Béla 82 éves.

Érdi Krónika II. Honismereti olvasókönyv. Szerk.: dr. Kubassek János. Kiadja az Önkormányzat. Érd 2004. 514 old. – A tartalomról: dr. Döcskovszky Béla: Ad futuram memoriam – Maradandó emlékül; Harmat Béla: Genius loci; dr. Kubassek János: Bevezető; Hanselbeck (Hamzsabég, Érd) magyar mezőváros; dr. Kubassek János: Érd földrajza; Szerényi Júlia: Az Érdi-mezőföld növényzeti képe; Halász Antal: A Fundoklia-völgy; dr. Szerényi Gábor: Érd állatvilága; dr. Kubassek János: Az őskor embere Érd; Tarnay Tünde: Műemlékek és épített értékek Érd; Horváth Lajos: Érd és környéke a középkorban; dr. Krizsán László: Történeti források és tanulmányok Érd helyiség XVI–XVIII. sz-i történetéhez; dr. Krizsán László: A magyar nyelv érdeki köve a XVIII–XIX. sz-ban [Endrődi Nepomuki János]; Patkóné dr. Kéring Mária: Érd 1800–1950 között a levéltári források tükrében; Kovács Sándor: Tallózás a XX. sz. történetében a sajtóhíradások tükrében; Timár Edit: Elhurcolt erdiek a szovjet hadifoglytáborokban – kortársak visszaemlékezései az egykorú dokumentumok tükrében; Kovács Sándor: Szemelvények az Erdi Nemzeti Bizottság működésének történetéből, jegyzőkönyveik alapján (1945–1948); dr. Kerékgyártó Imréné: Nemzetiségek Érd: rácok, németek; Balaton Katalin: Mozaikok az érdi zsidóság történetéből; Tarnay Tünde: Érd népi építészete és településszerkezetének fejlődése Ófalu és Fülöpváros tekintetében; dr. Kubassek János: Nemzetközi hírű, tudományos intézmény, a Magyar Földrajzi Múzeum Érd

den; *dr. Kubassek János*: Világjáró tudósok, földrajzi felfedezők panteonja Érden – szoborpark a múzeumkertben; *Miklós Csabáné*: Köztéreni kszobrok, emlékművek; *Kléz László*: Érd sportja; *Kovács Sándor*: Érd gazdasági, politikai, egyházi és tudományos életének jelentős személyiségei – életrajzi kislexikon; *Kovács Sándor*: Érd történetének kronológiája; *Kovács Sándor*: Érd helyismereti bibliográfiája (válogatás).

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Szerk.: *Elek Miklós*. Kiadja az Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred. 2004. 2. sz. 24 old. – *Rácz János*: Blaha Lujza Balatonfüreden I.; *Tóth Dezső*: Halbik Ciprián tihányi apát emlékezete; *Balogh Ádám*: Üdvöz légy Füred! – Emlékezés szeretett szülőföldemre, annak érdemes és nagy polgárára, Nánay Sándor (1864–1944) igazgatóra – nagyapámra; *Németh Ákosné*: 100 éve született Keresztury Dezső költő, Balatonfüred város díszpolgára; *Tóth-Bence Tamás*: Karádi Katalin és Winston Churchill titkos románca Balatonfüreden; *P. Herczeg Edit*: Füredi emlékek...; *Schneider Ferenc*: A Koloska kirándulóközpont fél évszázada;

Gáncsné Nagy Erzsébet: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének története 1994–2002. A Czupi Kiadó és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete közös kiadása. Nagykanizsa 2004. 136 old.

Harangszó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2004. 1. 8 old. – A tartalomról: *Baricz Lajos*: Szülőföldem; *Kosztolányi Dezső*: „Tanulni kell magyarul...” – A nyelv az életet szolgálja; *Szekeres Erzsébet*: [Szent György vértanúra emlékezve] ünneplél Marosszentgyörgy lakossága.

Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához Összeáll.: *Órdög Ferenc*, *Órdögné Domján Júlia*, Akadémiai K. Bp. 2002. 957 old.

Horváth József: 15 éve város Csurgó, 1989–2004. MDF Csurgói Szervezete. Csurgó 2004. 28 old.

Istennel a hazáért és a szabadságért. Szerk.: *Dukrét Géza*. *Jubileumi Rákóczi Évek* 3. Szerk.: Kiadja a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2004. 152 old. – *Dukrét Géza*: Előszó; *Kupán Árpád*: Tragikus emberi sors, dicső történelmi szerep; *dr. Tamás Edit*: II. Rákóczi Ferenc és Sárospatak; *Borbély Gábor*: A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban; *Nánási Zoltán*: A kuruc szabadságharca Székelyhíd vidékén; *Borbély Gábor*: Bélyfenyér az 1703. szeptember 1-jei kuruc győzelemben; *Lakóné Hegyi Éva*: A zsbíói csata és anak emlékezete az utókorban; *Hitter Ferenc*: Pintye havasi betyár, majd Rákóczi kuruca 1703 augusztusában; *dr. Szénássy Zoltán*: Kurucvilág Komárom megyében; *Csetri Elek*: II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc nemzetközi összefüggései;

Fazekas Lóránd: A kurucz fegyverletétel emlékoszló; *Pávai Gyula*: Aradiak zarándoklása a Nagy Fejedelem hamvaihoz 1902-ben; *Pálkovács István*: II. Rákóczi fejedelem hamvainak útja a Bánságban – 1906; *Mihálka Zoltán*: A Rákóczi-szabadságharc történelmi jelentősége; *Kupán Árpád*: II. Rákóczi Ferenc példamutató életének és történelmi szerepének időszerűsége.

Izsák P. György: Izsák monográfiája. Kiadja Izsák Város Önkormányzata. Izsák 2004. 44 old.

A kaposvári Liszt Ferenc Zeneiskola 50 éve. Szerk.: *Füzi Illdikó*. VIP Press. Kaposvár 2002. 90 old.

Katona Pál: Válogatott írások. *A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei* 41. Szerk.: *Tóth Ferenc*. Makó 2004. 185 old.

A Kárpát-medence természeti értékei. Szerk.: *dr. Kubassek János*. Magyar Földrajzi Múzeum. Érd 2004. 428 old. (magyar és angol nyelven) – *Dr. Kubassek János*: Előszó; *dr. Kubassek János*: Mozaikok a Kárpát-medence természeti értékeinek feltárásából; *dr. Gábris Gyula*: Cholnoky Jenő, a földrajzprofesszor és a természetvédő; *Lendvaine Timár Edit*: Egy svéd botanikus, geográfus a Tátra vidékén – Göran Wahlenberg természettudományos munkása az Északnyugat-Kárpátokban; *dr. Lóczy Dénes*: Mozaikok a folyóvízi erózió hazai geomorfológiai kutatásainak múltjából; *dr. Rózsa Péter*: Róbert Townson (1762–1827) úttörő szerepe a Kárpát-medence tudományos feltárásában; *dr. Kázmér Miklós*: Az Úr-völgyi (Zólyom vm.) rézbánya és ásványai 1669-ben Edward Browne angol orvos szemével; *Kovács Sándor*: Bibliográfia a Kárpát-medence természeti értékeiről; Válogatás a Magyar Állami Földtani Intézet Tudománytörténeti gyűjteményének fényképeiből; Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, ELTE leteti fényképeiből.

Kopka János: Zsidó emlékek a Felső-Tisza vidéken. Kelet Press Kiadó. Nyíregyháza 2004. 152 old.

Kovács László: Tanú vagyok. Életrajzi töredékek. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 32. Nyíregyháza 2004. 302 old.

Kóka Rozália: Aranyhajú ikergyermekek. Moldvai csángó mesék, mondák, legendák. Illusztrálta: *K. Izcrém*. Timp Kiadó. Bp. 2004. 94 old.

Kövesdi Tiborné: „Cseréparabkák” Mesz-tegnyő történelméből a kiegyezésig. Az „En Falum” Helytörténeti Füzetek 3. Szerzői soksz. Mesz-tegnyő 2003. 16 old.

Kulimár János: Nagyálló sporttörténete 1921–2000. Vendégségben dr. Misky Lászlónál. Szerk.: *Tinkóné Osváth Katalin*. Szerzői. Nyíregyháza 2003. 172 old.

Laki-Lukács László – Dr. Varga Gábor: Maradjon örök emlékezésben. Tanulmányok Lak népéletéből és művelődéstörténetéből. Kiadja az Önkormányzat. Lak 2004. 286 old.

Lendvai Rezső: A Szombathelyi Önkéntes Tűzoltó- és Mentő Egyesület története. Vas Megyei Mentőügyi Alapítvány. Szombathely 2004, 284 old.

Magyar András: Bihar a Rákóczi-felkelés idején. h. n. 2004. 48 old.

Makói História. A József Attila Múzeum Kulturális lapja. Szerk.: *Forgó Géza.* Makó 2003. 1–2. sz. 20 old. – *Kruzslíc István Gábor:* A Dél-Alföld bekapcsolódása az országos vasúthálózatba; *Halmágyi Pál:* 100 éves Makó második vasútvonala; *Rózsa Gábor:* Hódmezővásárhely – Makó–Nagyszentmiklósi Helyiérdekű Vasút; *Nagy Veronika:* Egy vasutas család élete a XX. szd. elején; *Szabó Gyula:* A vasúttörténeti kiállítás megnyitója; *Nagy József:* A Vasúttörténeti Alapítvány gyűjteményéről; *Halmágyi Pál:* A József Attila Múzeum kiállításáról; *Forgó Géza:* A legmakaibb makai; *Markos Gyöngyi:* Sebestyén Gyula Emlékérem Börcsök Attila néprajzi gyűjtőnek; *Börcsök Attila:* Magyarcsanádi lakodalmas törülköző.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2004. 2. sz. 80 old. – A tartalomról: *Trogmayer Ottó:* Levél Bálint Sándorról Tóth Ferencnek; *Bálint Sándor:* Gellért püspök; *Tóth Ferenc:* Emlékmorzsák Bálint Sándorról; *Jámborné Balog Tünde:* Ne búsuljon, édes lelkem; *Archaikus népi imádságok Kövegyről;* *Badicsné Szikszai Zsuzsanna:* Útmenti kereszték Kiszomboron; *Németiné Kodrán Erzsébet:* Mindennapi kenyérünk; *Badicsné Szikszai Zsuzsanna:* A palotai Zellmann-malom története; *Vargáné Antal Ilona:* Szappanfőzés Apátfalván; *Nagyfalusi Ágnes:* Kötélglyártók Csanádpalotán; *Szél Imre:* Mesterségem: kovács; *Hajdu Gábor:* Mint szódás a lovát; *Siket István László:* Makói kalaposok; *Havas Csilla:* Tánciskolák, kalákák, biakok Makón; *Markos Gyöngyi:* Párvalasztási szokások Makón; *Endrész Erzsébet:* Szent Iván-napi tűzugrás Kiszomboron; *Jókai Anna:* A mérleg nyelvéről; *Bogoly József Ágoston:* A kultúra élő emlékezte; *Mészáros Zoltán:* Megjegyzések Madách civilizátorához; *Ádók István:* Kegyeletes ünnepély [Kelemen László emlékére Csanádpalotán]; *Nagyné Diósszilágyi Éva:* Móra Makón; *Forgó Géza:* Az Erdélyi Helikon makói barátai; *Tóth Ferenc:* Hasik Magda.

Medgyesi Konstantin: Az egyházi oktatás újraindítása a rendszerváltó Makón. *A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei* 40. Szerk.: *Tóth Ferenc.* Makó 2004. 28 old.

Minya Károly: Nyelvművelek, tehát vagyok. Száz anyanyelvi egyperces. Grafit Nyomda „R” Kft. Nyiregyháza 2002. 152 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2004. 6. 24 old. – A tartalomról: *Bibliotheca Moldaviensis* (újabb két kötet: *Bandinus, Petrás*); *Krebsz János:* Csánglia III.; *Bilibók Jenő:* Az ember fájdalomában magyarul beszél; *Petrás Ince János* tudósítása III.; *Halász Péter:* Pusztina külterületi helynevei; *Gazda László:* Ónfalva – Onest municípium; *P. Jáki Sándor Teodóz:* Csak volt – a legkeletibb Szent László-szentély

(Három villámlátogatás Vizanteában); *Vornicu Cristinel:* „Isten áldjon meg münket...”; *Az én falum Frumósza;* *A falum húsz év múlva;* *lancu Laura:* Itt van a szép, az eredet.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2004. 6. 24 old. – A tartalomról: *Nyisztor Ilona:* Pusztinai, frumószaei és lézpedi gyermekek az anyaországban; *Halász Péter:* Pusztina külterületi helynevei; *Petrás Ince János* tudósítása III. [IV.]; *Tánczos Vilmos:* Csángó reneszánsz; *Vornicu Cristinel:* „Isten áldjon meg münket...”; *lancu Laura:* Elmozdult sírkő.

Molnár Sándor: Vay Kastély. Kiadja a Vay Ádám Múzeum és Baráti Köre. Vaja 2004. 28. old.

Nacs Imre: A makói atlétika, 1947–1973. *A Makói Múzeum Füzetei* 103. Szerk.: *Halmágyi Pál.* Kiadja a Város Önkormányzati Képviselőtestülete. Makó 2004. 221 old.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád.* 2004. 7. 22 old. – A tartalomról: *dr. Szénássy Zoltán:* Jókairól Ógyállán; *dr. Szénássy Árpád:* Menthetetlen építészeti örökségünk; *Császárné Varga Zsuzsanna:* Táncalkalmak Deákin; *Danis Ferenc:* A Palócföld pompeja; *Motesiky Árpád:* Nyaralás a rancson; *Alsóbodokon;* *Motesiky Árpád:* Huszonhét magyar [I. vh.-s] honvédsír története; *Dobrovolni Antal:* Régi rablások és betyárok az Ipoly alsó völgye mentén; *Vágvölgyi Szilárd:* A pannonhalmi milleniumi emlékmű; *Petrovay Resko Sándor:* A szilasi és pilisi Szilassy család; *Keppert József:* Esterházy Mihály gróf születésének 150. évfordulójára; *Csáky Károly:* Ahonnan Ipolyi Arnold indult; *dr. Koczó József:* dr. Cselka Nándor emlékezet (1834–1897); *Sztrecksó Rudolf:* Az első léggömbkísérletek Magyarországon; *dr. Kiss László:* Egy nagyszombati magyar padovai katedrán: Steer Márton (1798–1879).

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád.* 2004. 8. 22 old. – A tartalomról: *dr. Szénássy Zoltán:* Rendhagyó irodalomóra Jókairól; *dr. Szénássy Árpád:* Egy reneszánsz kastély [Kisudvar] újkori tragédiája; *Császárné Varga Zsuzsanna:* Táncalkalmak Deákin; *Budai Ernő:* Megvédjük értékeinket; *Gerendás Lajos:* A Tatraalja születése – a Székelyföld szerelmese – *Haáz Ferenc Rezső;* *Tóth József:* A Karancstól délre; *Dobrovolni Antal:* Régi rablások és betyárok az Ipoly alsó völgye mentén; *Vágvölgyi Szilárd:* A munkácsi milleniumi emlékmű; *Mucha Pál:* Márianosztra – Engesztelő nemzeti szentélyünk; *Csáky Károly:* Ahonnan Ipolyi Arnold indult; *Motesiky Árpád:* Még egyszer Szent Mártonról; *Sztrecksó Rudolf:* A sétáló torony; *dr. Kiss László:* Kétszáz éve jelent meg Lübeck „hazafias hetilapja”.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád*. 2004. 9. 22 old. – A tartalomról: *dr. Szénássy Zoltán*: Jókai és Komárom; *dr. Szénássy Árpád*: Pozitív szemlélettel; *dr. Kiss László*: Egy nagyszombati magyar a padovai katedrán: Steer Márton (1798–1879); *dr. Koczó József*: A Börzsöny-vidék 750 éves települése: Perőcsény; *Vágvölgyi Szilárd*: A dévényi millenniumi emlékmű; *Vági Szilveszter*: III. Tudományos Felolvasósülés (Csúz, 2004); *dr. Tóth József*: Karancstól délre; *Petrovay Resko Sándor*: Ipolyi-Stummer Arnold szülőháza; *Priskin Magdolna*: Jedlik Ányos – a dinamó atyja I.; *Sztrécskó Rudolf*: A tetszhalott gróf [gr. Sztáray János Fülöp]; *Danis Ferenc*: Társadalmi viszonyok és közösségi élet a két világháború között az Ipoly mentén, Egegen.

**A nagyatádi Ady Endre Gimnázium és Szak-
közéiskola emlékkönyve 1953–2003.** Szerk.: *Bütterné Bódy Bódy Ágnes*. Kiadja az Iskola. Nagyatád 2003. 253 old.

Nagy Ferenc: A nyíregyházi zsidóság pusztulása. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 33. Nyíregyháza 2004. 342 old.

Néző István: A zsidóság Kisvárdán. Szerk.: Marik Sándor. Kisvárdai Városszépítő Egyesület. Nyíregyháza 2003. 306 old.

A nyíregyházi Szent Imre Katolikus Gimnázium és Kollégium jubileumi évkönyve. Szerk.: *Nagyiné Ullrich Katalin*. Szent Imre Katolikus Gimnázium. Nyíregyháza 2002. 123 old.

Péter I. Zoltán: Nagyvárad római katolikus székesegyházai. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédelmi és Emlékhely Bizottság, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2004. 152 old.

Pölöskei Ferenc: Deák Ferenc utolsó évei. Éghajlat Kiadó. Bp. 2004. 190 old.

Redemptio. A jáász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jáász Múzeumért Alapítvány. 2004. 3. 20 old. – A tartalomról: *Petrányi István*: A monostori zöldség legenda; *Körmendi Lajos*: Kézművesek háza Karcagon; *Körmendi Lajos*: Kunsági kosfogat; *Paládi Kovács Attila*: A tárgykultúra népművészet virágzik; *Füvessy Anikó*: A Nagykunság népművészete; *Cseh János*: Ásatások Fegyvernek-Hillér homokbányájánál; *Kiss Erika*: Jáászok találkozója Jáászladányon; Jáászágért-díjas: *Farkas Ferenc*; *Korcsok Imre*: Falunapok Jáászdozsán; *Víg Márta*: Czupp Pál, a kunhegyesi fafaragó; *IRIS*: Hagyományos Jáász lakodalom Jáászberényben; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Bánkúti Albin köszöntése; *FIF*: Megköszöntük az Uniót; *Literáti Erzsébet*: Kerékpárral a Tisza-tó körül.

Siófok, a 35 éves város. Szerk.: *Gyarmati László*. Smaragdpress Kiadó. Siófok 2004. 198 old.

Sipos Csaba: Somogyvármegye könyvtárának története – a kezdetektől 1945-ig. *Somogyi Könyvtártörténeti Füzetek* 5. Kaposvár, 2003. 72 old.

Somfai Sándor – Szántó László – Walter József: Polány monográfiája. Kiadja az Önkormányzat. Polány 2003. 176 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár, 2004. 1. 178 old. – *Magyar Kálmán*: Kaposvár kialakulása és fejlődése a források tükrében; *Bogdán Tibor*: Középkori falvak Somogyzentpál környékén; *Marek János*: Céhes közélet Igalban; *Sipos Csaba*: A Berzsenyi Társaság centenáriuma; *Lévai József*: Kaposvár első bombázása; *Barkóczy László – Fülöp László*: Adatok Orci régi településtörténetéhez; *Knézy Judit*: Beszámoló a XIII. néprajzi szemináriumtól; *Frech József*: A kisberki és vadaskerti svábok étekei; *Szabó Tamás*: A szennai múlakatosmunkákról; *Sipos Csaba*: Vikár Béla emlékezete; *Nagy Gyula*: Ullmann Antal emlékezete; *Horváth Aladár*: Százöt év halt meg Kosuth Lajos; *Horváth József*: Csurgói diák volt Marczali Henrik; *Rosta István*: Dr. Rosta Ferenc székesfehérvári segédpüspök emlékezete; *Lőrincz Sándor*: Mésztegyőfő diszpolgára a főlevéltáros; *Szigetvári György*: Száz éves a kaposvári városháza; *Vértes László*: A Balatoni Szövetség centenáriuma; *Mihály Gyula*: Antall József Kötcsén; *Bogdán Gergely*: A hagyományos kultúra a hazai vidékfejlesztésben; *Borsi Hajna*: Dolbert Ferenc kiállítás; *Lőrincz Sándor*: Szabó Gyuláné emlékére.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Mező András*. Kiadja a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza, 2004. 3. 251–371. old. – A tartalomról: *Weisz Boglárka*: A Felső-Tisza-vidék vámszedése az Árpád-korban I.; *Mizser Lajos*: A nevezetes Mándyokról; *Kormos Gyula*: A tokaji evangélikus templom barokk orgonája; *Nagy Ferenc*: A tiszabecs-tiszajülki győzelem; *Takács Péter*: A gyulai pátens; *Czövek István*: Rákóczi és Európa; *Németh Péter*: Nagyállóról az évforduló ürryén; *Henzel Ágota*: Rákóczi hadseregének élelmezése a felkelés kezdetén; *Balogh István*: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben; *Ullrich Attila*: Újjáépült a vajai Vay Ádám Múzeum; *Kiss Gábor*: A holokauszt-emlékmű avatásán; *Piti Ferenc*: Kristó Gyula.

100 éves a nagyállói középiskolai kollégium. Centenáriumi emlékkönyv. Kiadja a Kollégium. Nagyálló 2003. 112 old.

Száz éves a Nagymarosi Férfikórus, 1904–2004. Írta: *Kismartoni Adrián és Balázs*. [Nagymaros. 2004] 100 old.

Szentiványi Árpád: Somogyország. Fotóalbum. Magánkiadás. Kaposvár 2004. 32 old.

Tabi Kilátó. Helytörténeti olvasókönyv. Szerk.: *Bertalan Béla*. Kiadja a város Polgármesteri Hivatala. Tab 2004. 392 old. – A tartalomról: *Schmidt Jenő* polgármester köszöntője; *Halász Péter*: Jó kilátást!

Magyar Kálmán: Erődítmények, várak, végvárak Tab környékén; *Magyar Kálmán*: Tab régészeti emlékei; Az én városom: Tab; Az én falum: Karád; Az én falum: Miklósi; *Guzsik Tamás*: Törökkoppány és a Koppány völgy; *Nagy Ernő*: Lulla község története; Tab környéki települések címerei; *Paska György*: „Én vagyok az igazi szőlőtő...”; *Szifj Zoltánné Duszka Janka*: Emlékeim Rudnay Gyuláról; *Bertalan Béla*: Habsburg Ottó látogatása Tabon és Lullán; *Magyar Kálmán*: Kapoly története az őskortól a kuruckorig; *Berta Gyula*: Betyárok, pandúrok a tabi járásban; *Bősze Gábor*: Betyártörténetek Törökkoppányból és a Koppány völgyéből; *Jókai Mór*: Látogatás a Helikonon (részlet); *Berta Gyula*: A Tabi járás a bűnözés tükrében.

Takó Gábor: Csákánydoroszló története az őskortól napjainkig. Önkormányzat. Csákánydoroszló 2004. 308 old.

A Tarjáni György Sándor Általános Iskola jubileumi évkönyve, 1953–2003. Kiadja az Iskola. Tarján 2003. 191 old.

„... teljes céomat elértem”. Domokos Pál Péter születésének századik évfordulója alkalmából rendezett emlékülés előadásai. (2001. április 11.). Szerk.: *Halász Péter. Csángó Füzetek 4.* Kiadta a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp. 2004. 76 old. – *Halász Péter*: Ajánlás; *Halász Péter*: Domokos Pál Péter és a moldvai csángómagyarok; *Andrásfalvy Bertalan*: Domokos Pál Péter, a néprajztudós; *Szőcs János*: Domokos Pál Péter és a Csíki Székely Múzeum; *Kőnya Ádám*: Domokos Pál Péter a Székelység folyóirat oldalain; *Almási István*: Domokos Pál Péter népzene gyűjtésének jelentősége; *Albert István*: Domokos Pál Péter Szárászton és Egyházaskozáron; *Jáki Sándor Teodóz*: Domokos Pál Péter „édes testvéreként”; Domokos Pál Péter nyomában – forgatókönyv.

XVI. századi uradalmi utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére Szerk. és bev. *Tanulmány: Kenyeres István.* Szentpétery I. Törttud. Alapítvány. Bp. 2002. 905 old.

Történeti Muzeológiai Szemle 4. A Magyar Múzeumi Történeti Társulat Évkönyve. Szerk.: *Ihász István és Pintér János.* Bp. 2004. 292 old. – A tartalomról: *Órsi Julianna*: Családi ereklyék tárlata a Nagykunságon; *Kerényi B. Eszter*: Báró Sina György és báró Sima Simon tevékenysége; *Tóth István*: A magyarországi szlovákok politikai jellegű szerveződései; *G. Merva Mária*: A gödöllői Léda villa; *Peterdi Vera*: A Gresham-palota lakáscsompái a Magyar Nemzeti Múzeum kerámia gyűjteményében; *Medgyesi Konstantin*: Jelenkor-kutatás és kisvárosi rendszerváltás; *Bartha Éva*: Országos Történeti Muzeológus Konferencia (Esztergom, 2003); *Bircher Erzsébet*: A digitalizált adatbázis és a gyűjtemények nyilvánossága; *Bálint Ákos*: A Nemzeti Digitális Adattár koncepciója; *Frisnyák Zsuzsa*: Levél a történeti muzeológiáról; *Bence Géza*: Egy történeti tárgy többféle megközelítése; *Fürészné Molnár Anikó*: Tárgyak a XX. sz. végéről, egy általánosuló világ rekvizitumai – a jelenkutatás néhány

fontos kérdése; *Sári Zsolt*: Velünk élő tárgyak – a XX. sz. bemutatásának lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Tóth János*: A tudományos kutatás irányai és forrásai a Magyar Olajipari Múzeumban; *Nagy László, G.*: Az „XX4-es program” – egy legújabb kori gyűjtés terve; *Deák Antal András*: Marsigli Duna-monográfiájának és térképeinek kutatás-története; *Blahó Zoltán*: Levelek a harcstérrel – emlékezés a magyar katonára az I. vh. kitörésének 90. évfordulóján); *Bathó Edit*: 130 éves a Jász Múzeum; *Nagy Molnár Miklós*: 120 éve született Györffy István; *Kaposvári Gyöngyi – Pató Mária*: Balogh Béla, a szolnoki múzeum megalapítója; *Matussné Lendvai Márta*: Múltunk, a Lenin-szobor (is); *Veres Gábor*: Látogatóbarát beruházások az egri Dobó István Vármúzeumban; *Pallos Lajos*: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban; *Bathó Edit*: Dr. Bathó Kálmán királyi közjegyző ezüst evőeszköz-készlete; *Zombori István*: II. világháborús hadikórház- és hadifogoly-emlékek; *Kovács S. Tibor*: A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi-kiállításai a szabadságharc kezdetének 300. évfordulója tiszteletére; *Béres Katalin*: Kiállítások a sójtóri Deák-kúriában; *Megyei Anna*: A haza bölcsé, Zala büszkesége – Kiállítás a kehidai Deák-kúriában; *Ridovics Anna*: Beszámoló a budapesti és a szegedi játékiállításról; *Gausz István*: Adalékok a szlovákiai magyar történeti muzeológia kérdéseinek vizsgálatához.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd.* 2004. 2. sz. 128 old. – A tartalomról: *Esztergály Előd*: „A XX. század legnagyobb magyarja”; *Gorondy Novák Sándor*: Telesi Pál dilemmája; *Hankó Ildikó*: Akármit ír a sajtó... – Telesi Pál sajtóíróknének fia nyilatkozik; *Hankó Ildikó*: A Sándor-palota titka; *dr. Horváth László*: Mi az igazság Telesi Pál körül; *Forrai Sándor*: A Telesi-ügy felderítése nemzeti érdekek – A központi ügyelet jelentése és a napirancs eltűnt az irattárakból; *Forrai Sándor*: Gróf Telesi Pál halálának körülményei; *Kubassek János*: Gróf Telesi Pál utolsó napjai – Ahogyan veje, gróf Zichy Nándor látta; *Horváth Gáborné*: „Hun üstök – magyar lábasok”: hon elemek a magyar konyhákban; *Bohács Katalin*: A Turul nemzetség fiáról valókorai valóságul Szkita'Hun kárpáti tündér Atiláról; *Horváth Imre*: A fejfák ktonikus istenségek; *N. László Endre*: A „látó” vagy „istenfa” – Elfeledett ősi szavak és fogalmak; *Frigyessy Ferenc*: Nyelvrokonaink; *N. László Endre*: Kagylóhéjban a totemekről; *Detre Csaba*: Hun szavak, szövegek – Előzetes egy megjelenésre váró könyvből magyar fonetikus átírásban örmény illetve görög szövegek alapján.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd.* 2004. 3. sz. 128 old. – A tartalomról: *Patrubány Miklós*: Ajánlás; *dr. Bakay Kornél*: A magyarság és Európa; *dr. Aradi Éva*: Egy rendhagyó őstörténeti konferencia; *dr. Béres Judit*: A hazai népcsoportok; *dr. Erdélyi István*: Kelet felé mutató régészeti és történelmi emlékek; *Varga Csaba*: Paradigmaváltás

előtt; *Molnár V. József*: A magyarság népi műveltsége és a kelet; *Borbély Imre*: Magyar nemzetstratégia az Európai Unióban; *János András*: Kulturális anyanyelvünk; *dr. Horváth Szabolcs*: Európa beteg nemzete; *dr. Czeizel Endre*: A magyarság génállománya és betegségi gyakorisága; *dr. Érdy Miklós*: A magyarság keleti eredetének genetikai mutatói; *Horváth Izabella*: Közép-Ázsia pusztai népei a jelenben és a múltban – Újra az embertanról; *Farkasinszki Tibor*: Magyar őstörténet új alapokon; *Khinafat Babakumar*: A magyarság nyoma Közép-Ázsiában; *dr. Bárdi László*: „Keleti gyökereink”; *Csajághy György és Csajághy Györgyné Duha Julianna*: A magyar népzene keleti gyökereiről; *Horváth Gáborné Dobos Mária*: Kínai források az Ázsiai hunok életmódjáról; *Erdélyi István*: Julianus barát útjain; *Benkő Mihály*: Keleti magyar szórványok a kazak törzsszövetségben; *Biró József*: A szabir-magyar nép eredete; *Magyar Kálmán*: A magyar őstörténet és a „kettős honfoglalás”; *Mamaykhan Aglarov*: A kaukázusi avarok politikai kultúrájának rövid áttekintése a VI–XVIII. sz.-ban; *Barabási László*: A Székelyföld elfelejtett autonómiája; *dr. Érdi Miklós*: Hun és korai magyar lovassírokban talált három azonos temetkezési szokás; *Cser Ferenc*: A mellérendelt szemléleti mód – A magyar műveltség keleti kapcsolatai; *Barsi Ernő*: Makám-elv a magyar népdalok formaszervezetében; *Kovács Imre Barna*: „A kőkorszaki tudás jelképei”; *Horváth Izabella*: Osztott világnézet vagy nyelvkölcsönzés: kínai-magyar nyelvi párhuzamok vizsgálata; *Czeglédi Katalin*: A magyarság, Európa és Kelet a földrajzi nevek tükrében; *Varga Géza*: Az éden írása; *Varga Géza*: A Szent Korona készítésének ideje, helye és alkalma; *Obrusánszky Borbála*: A billog és keleti párhuzamai; *Nyíri Attila*: Megszólal 150 év után a Rohonci Kódex; *dr. Maráz László Károly*: A magyar nyelvveredek kutatása: eszmék, téveszmék, rögeszmék; *Mesterházy Zsolt*: Hol keressük a ragozó nyelvű népek hazáját Euráziában?; *Harangozó Imre*: Adalékok a moldvai magyarok világképének és hitvilágának vizsgálatához; *Bácsfi Diána*: Hérosz és tálto a magyarság mitikus képzeletrendszerében az összehasonlító vallástörténet szemlélpontjából; *dr. Gyárfás Ágnes*: A világ képe az alacska (Borsod m.) református templomban; *dr. Balogh Sándor*: Magyar ósvallás Ádámtól Szent Istvánon át a XXI. sz.-ig; *Molnár V. József*: A magyarság ősi naptisztelete.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp. 2004. 3. 32 old. – A tartalomról: *Szöllösy Marianne*: „Az újpesti gymnasium!”; *Fricsán Kálmán*: A Könyves Kálmán Gimnázium alapításának története a levéltári adatok alapján; *Berecz Andrea*: Babits és a

Könyves Gimnázium; *Bazsó Gábor*: Káposztás-megyéri templomrom; *Opauzski Viktória*: Újpest bőripara – 1840–1945; *dr. Vértés László*: A politikus Jókai Újpestért; *Krizsán Sándor*: Epizódok az újpesti bérkocsi-közlekedés múltjából – a XIX. sz.-ban; *Iványi János*: Száz éve épült az Istvánélteli Főműhely; *dr. Kriska György*: „Virágcsodák” a Farkas-erdőben; *dr. Szerényi Antalné*: Népköltészeti emlékek a múltból; *Hirmann László*: Wolfner Lajos; *Szöllösy Marianne*: A Könyves „családi” gimnáziumuk volt.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szombathely 2004. 4. 395–520. old. – A tartalomról: *Gráfik Imre*: A lovaglás és a nyereghasználat emlékei Nyugat-Dunántúlon; *Bajzik Zsolt*: Vas vármegyei ásványvízforrások és gyógyfürdők Trianon előtt I.; *Szabó László*: 50 éve alakult meg a nyugat-dunántúli gyermekgyógyász szakcsoport; *Ilon Judit – Lőcsei Péter*: „Pedig Te tölgy vagy, erősnék kell lenned!” – Születésnap beszélgetés dr. Kuntár Lajosral; *Kovács Sándor Iván*: Batthyány Ádám, a mecénás és „irodalmi ember”; *Kuntár Lajos*: A leghíresebb vasi mesemondó – 125 éve született Nagy István; *Lőcsei Péter*: Weöres-mozaikok V.: Levelek Csöngére (1943–1946).

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp., 2004. 3. sz. 12 old. – *Gyáni Gábor*: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; *Szabó Ervin*: Kávéházak és könyvtárak; *Sándor P. Tibor*: Üzenet a reneszánsz Itáliából; *Buda Attila*: Szabó Ervin, a könyvtáros; *Muzsasz András*: A jelen és a jövő útján – Beszélgetés Budapesti Könyvtárának főigazgatójával; *Újpesti holokauszt*; *T. J.*: Budapesti históriák – Rákospalota, Angyalföld; *gábrriel*: Festői Budapest; *Gavlik István*: A Wenckheim-palota története; *Roskó A.*: Budapest teljes utcanévlexikona; XXXII. Országos Honismereti Akadémia.

Veres Emese-Gyöngyvér: Gergely napjától Péter-Pálig. Ünnepek és jeles napok a barcasági csángóknál. Hétfalu Magyar Művelődési Társaság. Hétfalu 2002. 90 old.

Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhonban 1868. Szerk.: *Vincze Gábor*. Az 1870-ben Marosvásárhelyen megjelent mű reprint kiadása. Státus Kiadó. Csíkszereda 2004. XVII, XX, 197, 119 old. – *Vincze Gábor*: „Csángómentés az 1860-as – 1880-as években: A Szent László Társulat és a moldvai csángó-magyarok támogatásának kérdése; *Veszely Károly*: Bevezetés; *Tusnádi Imets Fülöp Jákó*: Úti-naplója; *Kovács Ferencz*: Úti-naplója.

Zsoldos Barnabás: Néprajz a Nyíregyházi Körzeti Stúdió hullámhosszán. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Etnika K. Debrecen 2002. 144 old.

Honismereti évfordulónaptár, 2005.

1055. Tihanyi bencés monostor alapítólevele, a legkorábbi eredetiben fennmaradt magyarországi oklevél
- x 1180. Konstancia (Catania [Olaszország]) magyar királyné, Imre király felesége († Catania, 1222. június 23.)
- x 1330. Héderváry János (Hédervár) kat. püspök († Győr, 1415. szeptember 7.)
1405. Bányavárosi rangot kapott hat település: Bakabánya, Besztercebánya, Körnöcbánya, Libetbánya, Selmecebánya és Újbánya megalakította az Alsó-Magyarországi Bányavárosok Szövetségét
- x 1555. Báthori István (?) országbíró, író, költő († Ecsed, 1605. július 25.)
1555. Philip Melancthon megalapítja a wittenbergi magyar diákközösséget
- x 1605. Wesselényi Ferenc (?) nádor († Zólyomlőpce, 1667. március 27.)
1755. Megkezdí működését a balázsfalvi román görög katolikus gimnázium és papnevelde
1780. Az első hivatalos állami népiskolai rendtartás megjelenése
- x 1805. Cseh Sándor (Szentkatolna) nemzetőr alezredes (1848/49), országgyűlési képviselő († Kézdivásárhely, 1880. december 30.)
- x 1805. Kund Vince (Tinnye) táblabíró, országgyűlési képviselő († Fajs, 1880. április 17.)
1. † 1980. Tamkó Sirató Károly (Bp.) költő, műfordító, művészettörténész (x Újvidék, 1905. január 26.)
2. † 1755. Fancsali István (Pálos) író, minorita szerzetes, pedagógus (x Pálosmező, 1721)
2. x 1905. Geréb László (Bp.) író, irodalomtörténész, műfordító († Bp., 1962. december 10.)
2. † 1905. Sötér Ágoston (Mosonmagyaróvár) régész, ügyvéd (x Halászi, 1837. szeptember 7.)
3. x 1855. Faragó Lipót (Pest) vízépítő mérnök († Bp., 1908. augusztus 7.)
3. † 1855. Mailáth János (Starnberg) kamarás, költő, műfordító, történész (x Pest, 1786. október 5.)
3. x 1880. Bártfai Szabó László (Gyöngyös) könyvtáros, történész († Bp., 1964. augusztus 23.)
3. † 1905. Baross Károly (Bp.) borász, mezőgazdász (x Deménd, 1865. február 28.)
3. x 1905. Kiss Nagy József (Mecsekszabolcs) bányamérnök († Bp., 1980. június 22.)
3. † 1955. Bodor Antal (Bp.) bibliográfus, helytörténész, mezőgazdász, statisztikus, egy. magántanár (x Kolozsvár, 1875. január 8.)
4. x 1630. Lisznyai Kovács Pál (Lisznyó) krónikairó, pedagógus († Debrecen, 1693 vége)
4. x 1880. Fodor Oszkár (Nagyvárad) színész, színigazgató († Bp., 1950. január 5.)
4. x 1905. Papp László (Csongrád) Európa-bajnok birkózó, edző, jogász, sportvezető († Bp., 1989. január 28.)
5. † 1830. Praun Zsigmond Ottó (Krakkó) hegedűművész (x Nagyszombat, 1811. június 1.)
5. † 1855. Pollack Mihály (Pest) építész (x Bécs, 1773. augusztus 30.)
5. x 1880. Héczey Etelka (Bagamér) színész († Bp., 1925. szeptember 24.)
6. † 1605. Lippai Balázs (?) hajdúkapitány (x ?)
6. x 1805. Ihász Gábor György (Vaszar) nyelvész, cisztercita szerzetes, kat. plébános († Eger, 1880. szeptember 21.)
6. x 1880. Böhm Vilmos (Bp.) diplomata, politikus († Stockholm, 1949. október 28.)
6. x 1905. Földes Mihály (Bp.) író, újságíró († Bp., 1984. február 20.)

JANUÁR

1. x 1755. Festetics György (Simaság) mecénás, nagybirtokos, a Georgikon és Helikon megalapítója († Keszthely, 1819. április 2.)
1. 1780. Megindul a pozsonyi Magyar Hírmondó, az első magyar nyelvű hetilap Rát Mátyás szerkesztésében
1. † 1905. Szabó Sámuel (Kolozsvár) pedagógus, szerkesztő, történész (x Székelyföldvár, 1829. május 16.)
1. 1980. Bevezetik Magyarországon az egységes nemzetközi mértékegység rendszert (SI)
1. † 1980. Sipka Sándor (Hódmezővásárhely) pedagógus, irodalomtörténész, egy. docens (x Hódmezővásárhely, 1912. november 24.)

6. x 1905. Gaál Antal (Mohács) bányamérnök († Lima, 1975. november 9.)
6. x 1930. Pirnát Antal (Bp.) irodalomtörténész, egy. tanár, az irod. tud. dokt. († Bp., 1997. november 25.)
6. † 1980. Tölgyesy Viktor (Ottawa) író, szobrász (x Miskolc, 1928. augusztus 22.)
7. x 1880. Nagy Ferenc (Igrici) főispán, jogász, polgármester († Pétfürdő, 1937. február 15.)
8. 1680. A bujdosók szoboszlói gyűlésén a vitélző rend Thököly Imre grófort választja fővezérré
8. x 1880. Ugron Gábor (Marosvásárhely) főispán, országgyűlési képviselő, politikus († Bakonybél, 1960. október 27.)
8. † 1980. Poronyi Zoltán (Pécs) geodéta (x Csórótnék, 1902. január 19.)
9. x 1905. Bólya Lajos (Kolosz néma) büntetőjogász, költő, egy. tanár († Bp., 1978. május 19.)
9. x 1930. Vágvölgyi András (Mezőkovácsháza) szociológus, c. egy. tanár, a szociol. tud. kand. († Szeged, 1995. július 30.)
10. x 1855. Szárics Imre (Lugos) festőművész († Bp., 1899. július 27.)
10. x 1880. Tihanyi Miklós (Bp.) színész († Bp., 1913. május 11.)
11. x 1880. Manninger Gusztáv Adolf (Sopron) agrármérnök, egy. tanár († Debrecen, 1954. szeptember 15.)
11. x 1930. Földes Péter (Bp.) vegyészmérnök, egy. tanár, kémiai tud. dokt., az MTA lev. tagja († Bp., 1982. november 28.)
11. † 1980. Fodor Józsefné (Kalocsa) hímző népi iparművész (x Öregcsertő, 1930. szeptember 28.)
11. † 1980. Gyenis Vilmos (Bp.) irodalomtörténész, egy. docens (x Dombóvár, 1926. június 19.)
11. † 1980. Kotsis Iván (Bp.) építészmérnök, építészettörténész, egy. tanár, az MTA lev. tagja (x Arad, 1889. december 15.)
11. † 1980. Tóth Menyhért (Bp.) festőművész (x Mórahalom, 1904. január 2.)
12. x 1880. Lengyel Menyhért (Balmazújváros) író, színgazgató, újságíró († Bp., 1974. október 23.)
12. † 1980. Izsák Miklós (Bp.) gépészmérnök, villamosmérnök, egy. tanár (x Bp., 1905. augusztus 21.)
13. x 1780. Mászárík Sándor János (Radimó) cisztercita szerzetes, teológus, egy. tanár († Zirc, 1832. január 16.)
13. † 1905. Vutkovich Sándor (Pozsony) irodalomtörténész, nyelvész, szerkesztő (x Veszprém, 1845. szeptember 12.)
15. x 1830. Akin Károly (Buda) fizikus, az MTA lev. tagja († Fiume, 1893. október 31.)
15. x 1855. Patthy Károly (Nemestördemic) irodalomtörténész, műfordító († Bp., 1930. július 3.)
15. † 1955. Fludorovits Jolán (Bp.) nyelvész (x Bp., 1904. március 14.)
15. † 1955. Grábner Emil (Mosonmagyaróvár) növénynevelő, a mezőg. tud. dokt. (x Gyula, 1878. július 22.)
15. † 1980. Gál György Sándor (Bp.) író, zenetörténész (x Bp., 1907. augusztus 4.)
16. x 1780. Schwartz Antal (Szekszárd) gyógypedagógus († Vác, 1834. december 29.)
16. x 1830. Szontagh Ábrahám (Dobsina) orvos († Bp., 1902. március 21.)
16. x 1855. Szigeti Jolán (Pest) színész († Velence, 1907. augusztus 11.)
16. x 1880. Sajó Vilmos (Pécs) színész, színgazgató († ?)
17. x 1855. Alpár Ignác (Pest) építészmérnök, egy. tanár († Zürich, 1928. április 27.)
17. x 1855. Tomka István (Bucsfány) zongoraművész († Bp., 1923. december 16.)
17. x 1905. Bokor Margit (Losonc) operaénekes († New York, 1949. november 9.)
17. x 1905. Érdy Pál (Bp.) operaénekes († 1952. december 5.)
18. x 1905. Bottló Béla (Besztercebánya) levéltáros, történész († Bp., 1964. december 24.)
18. x 1930. Kecskés Julianna (Bp.) kajakozó, tizenegyszeres m. bajnok († Bp., 1974. december 17.)
19. x 1755. Nagyváthy János (Miskolc) mezőgazdász († Csurgó, 1819. február 13.)
19. 1780. Pesten kezdetét vette az utcák megvilágítása
19. † 1980. Horváth Sándor (Bp.) vízepítő mérnök, a műsz. tud. kand. (x Medgyes, 1905. november 5.)
20. † 1905. Szapáry Gyula (Abbázia) országgyűlési képviselő, politikus, tárnokmester (x 1832. november 1.)
21. x 1880. Miklós Andor (Bp.) újságíró, szerkesztő († Bp., 1933. december 2.)
21. x 1905. Juhász László (Józseffalva) klasszika-filológus, költő, műfordító, nyelvész († Bp., 1970. július 14.)
21. † 1955. Vámos Jenő (Bp.) énekes, színész (x Hajdúböszörmény), 1876. május 1.)
22. x 1855. Dombay Mihály (Nagyida) rendező, színész, színgazgató († Vác, 1927. szeptember 21.)
22. x 1855. Schmidt Sándor (Szeged) mineralógus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1904. május 12.)

22. x 1880. Bonkáló Sándor (Rahó) filológus, irodalomtörténész, műfordító, egy. tanár († Bp., 1959. november 3.)
22. x 1880. Lepold Antal (Szentfülöp) egyháztörténész, kanonok, művészettörténész, az MTA lev. tagja († Bp., 1971. május 3.)
22. x 1880. Riesz Frigyes (Győr) matematikus, egy.tanár, MTA r. tagja († Bp., 1956. február 28.)
22. x 1880. Székely Károly (Marosvásárhely) szobrász († Bp., 1941. június 9.)
22. 1955. Budapesten Erdely-Grúz Tibor oktatásiügyi miniszter megnyitja a Kosuth-klubot
23. x 1830. Vachott Sándorné (Pest) író, műfordító, szerkesztő († Gyulakeszi, 1896. február 29.)
24. x 1880. Földessy Vilmos (Arad) énekes, rendező, színész († Bp., 1964. október 29.)
24. x 1905. Balázs István (Bp.) sinológus, történész, egy. tanár († Fontaney-aux-Roses, 1963. november 29.)
24. † 1905. Beödy Balogh Gábor (Bp.) rendező, színész, színigazgató (x lházi, 1841. február 10.)
24. † 1905. Máriássy János (Bp.) honvéd ezredes (1848/49), katonatiszt, altábornagy (x Igló, 1822. június 23.)
24. x 1930. Bárány János (Répcelak) forradalom és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1959. február 18.)
24. x 1930. Marton Dénes (Bp.) brácsaművész, karmester († Langres, 1970. március 3.)
24. x 1930. Toracz Sándor (Bp.) forradalom és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1958. szeptember 3.)
25. x 1855. Fodor László (Szokolca) matematikus, mérnök († Bp., 1924. augusztus 17.)
25. x 1855. Vályi Gyula (Marosvásárhely) matematikus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Kolozsvár, 1913. október 13.)
25. x 1905. Boda József (Kajdacs) cserkészvezető, levéltáros, református lelkész († Szekszárd, 1981. január 22.)
26. x 1755. Báthori Gábor (Solt) ref. püspök († Nagykőrös, 1842. február 12.)
26. x 1905. Nagy Zoltán (Hódmezővásárhely) közgazdász († Kolozsvár, 1948. január 17.)
26. x 1905. Tamkó Sirató Károly (Újvidék) költő, műfordító, művészettörténész († Bp., 1980. január 1.)
27. † 1705. Kassai András (Csíksomlyó) nyomdász, ferences szerzetes (x Kassa, 1652)
27. x 1855. Fest Aladár Alfréd (Eger) pedagógus, szerkesztő, történész († Bp., 1943. november 7.)
27. x 1855. Szigetiné Human Erzs (Szentpétervár) operaénekes (Bp., 1920. augusztus 11.)
27. † 1905. Csörsz Teréz (Bp.) színész (x Esztár, 1843.)
27. x 1905. Koncsek László (Szarajevó) szerkesztő, újságíró († Bp., 1981. június 6.)
28. † 1805. Csokonai Vitéz Mihály (Debrecen) író, költő, műfordító (x Debrecen, 1773. november 17.)
28. 1830. Megjelenik Pesten Széchenyi István „Hitel” című munkája, az első kidolgozott magyarországi társadalmi-gazdasági reformprogram
28. x 1905. Kulin György (Nagyszalonta) csillagász, író († Bp., 1989. április 22.)
28. † 1955. Török Sophie (Bp.) író, költő, Babits Mihály felesége (x Bp., 1895. december 10.)
29. x 1805. Bedeő Pál (Ásvány) egyháztörténész, kat. plébános († Buda, 1873. október 31.)
29. x 1905. Szigeti György (Szentés) fizikus, gépészmérnök, villamosmérnök, az MTA r. tagja († Bp., 1978. november 27.)
29. x 1905. Valkó Arisztid (Bp.) helytörténész, jogász művészettörténész, régész, zene-történész († Bp., 1988. június 7.)
29. x 1930. Magyar András (Baktakék) könyvtáros († Miskolc, 1996. december 24.)
29. x 1930. Vajda János (Felsőpáhok) anatómus, egy. tanár († Bp., 2002. május 6.)
30. x 1730. Tersztyánszky Dániel (Korompa) levéltáros, szerkesztő († Buda, 1800. október 29.)
30. † 1830. Virág Benedek (Buda) író, költő, műfordító (x Dióskál, 1754.)
30. † 1955. Incze Gyula (Bp.) igazságügyi orvosszakértő, patológus, egy. Tanár (x Nyujtód, 1903. január 15.)
31. x 1930. Imre Lajos (Jászdózsza) irodalomtörténész († Szolnok, 1970. október 30.)

FEBRUÁR

- x 1630. Radanay Mátyás Ignác (Dubrovica) kat. püspök († Pécs, 1703. április 3.)
- † 1980. Zechmeister Ida (Bp.) iparművész (x Győr, 1892. augusztus 3.)
1. x 1855. Kelemenné Zathureczky Berta (Homoródszentmárton) író, zeneszerző († Sepsiszentgyörgy, 1924. január 20.)
1. x 1855. Milkó Izidor (Szabadka) író, újságíró († Szabadka, 1932. április 21.)
1. x 1905. Pekáry István (Bp.) díszlettervező, festőművész, grafikus, iparművész, jelmeztervező († Bp., 1981. augusztus 25.)

1. x 1905. Rauss Károly (Mernye) mikrobiológus, egy. tanár († Pécs, 1976. február 27.)
1. † 1955. Zsoldos Sándor (Bp.) orvos, egészségügyi min.(1953/55) (x Pécs, 1907. szeptember 6.)
2. x 1880. Perlrott Csaba Vilmos (Békéscsaba) festőművész, grafikus († Bp., 1955. január 23.)
2. † 1955. Nadányi Zoltán (Bp.) író, költő, műfordító (x Feketegyőrös, 1892. október 9.)
2. † 1955. Vass Viktor (Bp.) szobrász (x Szombathely, 1873. május 8.)
3. x 1880. Zsák Zoltán (Nyíregyháza) botanikus, mezőgazd.tud.kand. († Bp., 1966. október 13.)
4. x 1880. Elek Oszkár (Szolnok) irodalomtörténész, pedagógus († Bp., 1945. június 10.)
4. x 1880. Fáy Flóra (Kecskemét) színész († Bp., 1929. december 2.)
4. x 1905. Lukács Miklós (Gyula) karmester, operaigazgató († Bp., 1986. november 1.)
4. x 1905. Vecsey Lajos (Nemeshegyes) kat. plébános, történész, szerkesztő († St. Gallen, 1997. március 15.)
4. x 1930. Mészáros Zoltán (Karancseszki) kémikus, c. egy. tanár, kémiai tud. dokt. († Bp., 1986. július 7.)
5. † 1955. Krajnyák Gábor (Bp.) görög kat. lelkész, egyháztörténész (x Cigelka, 1886. május 3.)
5. † 1980. Fehér Tamás József (Irving [USA]) cisztercita szerzetes, történész, egy. tanár (x Tápiószéle, 1911. március 31.)
6. † 1880. Csepreghy Ferenc (Görbersdorf) író (x Ipolyszalka, 1842. augusztus 15.)
7. † 1905. Foltényi Vilmos (Debrecen) operaénekes, színész (x Komját, 1820. május 24.)
8. x 1880. Tomcsányi Vilmos Pál (Bp.) jogász, földbirtokos, országgyűlési képviselő, miniszter, c. egy. tanár († Bp., 1959. május 7.)
8. † 1955. Zsedényi Béla (Bp.) jogász, egy. magántanár, az Ideiglenes Nemzetgyűlés eln.(1944/45) (x Aknasugatag, 1894. április 5.)
9. x 1880. Fejér Lipót (Pécs) matematikus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1959. október 15.)
9. † 1930. Franek Gábor (Győr) karnagy, zeneszerző (x Trubek, 1859. december 12.)
9. † 1955. Kaiblinger Fülöp (Bp.) gyorsírászakértő, nyelvész, főisk.tanár (x Bp., 1878. október 26.)
10. x 1930. Bóna István (Heves) régész, történész, egy. tanár, törttud. dokt. († Dunaújváros, 2001. augusztus 4.)
10. x 1930. Gáli József (Gyula) dramaturg, író († Bp., 1981. március 5.)
10. † 1980. Soó Rezső (Bp.) botanikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Székelyudvarhely, 1903. augusztus 1.)
11. x 1905. Bende József (Hajós) bányamérnök († Bp., 1972. április 21.)
11. † 1905. Pichler Adolf (München) festőművész (Cífer, 1835.)
11. x 1905. Rajkai Pál (Féltorony) feltaláló, mérnök, molnár († Bp., 1987. szeptember 23.)
11. † 1930. Bartoniek Géza (Bp.) fizikus, pedagógus (x Szárazfalu, 1854. szeptember 3.)
11. † 1930. Lakatos Géza (Bp.) ügyvéd (x Rahó, 1879. június 30.)
11. † 1980. Péterffy Gyula (Bp.) színész (x Marosvásárhely, 1935. július 9.)
12. † 1730. Dobner Nándor (Sopron) naplóíró (x Sopron, 1659. január 5.)
12. x 1730. Kovásznai Tóth Sándor (Fintaháza) író, műfordító († Marosvásárhely, 1792. március 8.)
12. † 1880. Papp Miklós (Kolozsvár) író, történész, újságíró (x Dés, 1837. október 29.)
12. x 1930. Soós Imre (Balmazújváros) színész († Bp., 1957. június 20.)
12. † 1955. Szőke Szakáll (Hollywood) kabarészerző, rendező, színész (x Bp., 1884. február 2.)
12. † 1980. Molnár János (Debrecen) villamosmérnök (x Jászberény, 1926. október 11.)
13. x 1930. Vadas Ferenc (Rinyaszentkirály) irodalomtörténész, nyelvész († Szekszárd, 2001. június 22.)
13. † 1955. Dalnoki Viktor (Bp.) operaénekes, rendező (x Nagyvárad, 1866. június 20.)
14. x 1880. Lux Kálmán (Bikás) építész mérnök, restaurátor, egy. tanár († Bp., 1961. december 21.)
14. x 1880. Márkus Alfréd (Bp.) zeneszerző, karmester (New York, 1946. október 30.)
14. x 1880. Szabadkay József (Szabadka) rendező, színész, színigazgató († Auschwitz, 1944?)
15. † 1855. Lilla [Vajda Julianna] (Dunaalmás) Csokonai Vitéz Mihály műzsája (x Ekel, 1779. október 26.)
15. x 1855. Palotás Fausztin (Szeged) író († Szeged, 1922. április 2.)
15. † 1855. Teleki József (Pest) Erdély kormányzója, történész, az MTA ig. és t. tagja, el-

- nőke (1830-1855) (x Pest, 1790. október 24.)
15. + 1880. Fischer Mór (Tata) porcelánfestő, porcelángyáros (x Tata, 1799.)
15. + 1905. Kugler Henrik (Bp.) cukrász (x Sopron, 1830. július 10.)
15. + 1955. Muzslay József (Cleveland) költő, szerkesztő (x Kisbér, 1885. március 18.)
16. + 1930. Baumgartner Alajos (Bp.) fizikus, matematikus, tudománytörténész (x Pest, 1865. június 18.)
17. + 1630. Dallos Miklós (Győr) kat. püspök (x Győr, ?)
17. x 1905. Beér János (Teschen) jogász, egy. tanár († Bp., 1966. február 22.)
17. x 1905. Péter Rózsa (Bp.) matematikus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1977. február 16.)
17. + 1955. Fehér Dániel (Sopron) biológus, erdőmérnök, egy. tanár, a biol. tud. dokt., az MTA lev. tagja (x Tekepuszta, 1890. október 27.)
18. + 1980. Láng Géza (Bp.) agrármérnök, egy. tanár, mezőgazd. tud. dokt., az MTA r. tagja (x Békéscsaba, 1916. március 8.)
19. x 1780. Török Sophie (Ónod) Kazinczy Ferenc felesége (? , 1840-es évek?)
19. x 1930. Márki Alpár (Temesvár) biológus, növénynevelő († New York, 1984. december 10.)
19. + 1980. Harkay Pál (Vác) geográfus, pedagógus (x Nagylak, 1913. szeptember 16.)
20. x 1880. Kadozca Gyula (Kímle) entomológus, c. egy. tanár, mezőgazd. tud. dokt. († Bp., 1962. február 6.)
20. x 1905. Ádám Emil (Debrecen) karnagy, zene-pedagógus, zeneszerző († Bp., 1987. február 10.)
20. x 1905. Beer Imre (Zenta) munkásmozgalom harcosa, orvos († Szovjetunió, 1942. augusztus ?)
21. 1605. Bocskai István erdélyi fejedelemmé választása Marosszerezdán
21. + 1930. Radics Béla (Bp.) cigányprímás, zeneszerző (x Miskolc, 1867. július 7.)
22. + 1980. Dabóczi Mihály (Bp.) szobrász (x Marosszentkirály, 1905. március 29.)
24. x 1880. Dornung Henrik (Polgárdi) büntető-jogász, ornitológus, rendőrtiszt († Csömör, 1960. február 16.)
24. x 1905. Matolcsy Mátyás (Bp.) agrárközgazdász, országgyűlési képviselő, politikus († Bp., 1953. június 20.)
24. + 1930. Hreblay Emil (Eperjes) baromfitegyéztési szakértő (x Kassa, 1868. április 19.)
24. + 1980. Világhy Miklós (Bp.) jogász, egy. tanár, az állam- és jogtud. dokt., az MTA lev. tagja (x Szolnok, 1916. október 22.)
25. x 1830. Hoffmann Pál (Nagymarton) jogász, egy. tanár, az MTA r. tagja († Sopron, 1907. június 28.)
25. + 1980. Vajda Ernő (Bp.) botanikus, fotóművész, ügyvéd (x Bp., 1889. december 28.)
26. + 1905. Banks Károly (Kunszentmiklós) jogász, Petőfi barátja (x Izsák, 1821. február 22.)
26. x 1905. Gömöri Pál (Bp.) belgyógyász, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1973. szeptember 20.)
26. x 1930. Csapody István (Sopron) botanikus, erdőmérnök, c. egy. tanár († Sopron, 2002. január 8.)
26. + 1955. Boszkovics János (Buzsák) fadaragó (x Buzsák, 1876. június 28.)
28. x 1855. Fischer Lajos (Pavia) katonatiszt, utazó († Ukereve, 1892. július 2.)
28. x 1930. Kovách Zoltán (Bp.) kanonok, könyvtáros († Esztergom, 1981. február 16.)
29. + 1980. Árpád Margit (Bp.) színész (x Borosjenő, 1903.)

MÁRCIUS

1. + 1830. Wenckheim József (Pest) főispán, lótenyésztő (x Nagyszeben, 1778. november 22.)
1. x 1905. Nagy Sándor (Hatvan) kertész mérnök († Nyíregyháza, 1970. július 23.)
1. x 1930. Molnár Miklós (Szolnok) operaénekes († Bp., 1981. szeptember 3.)
2. x 1855. Irsay Artúr (Albertirsa) orr-fül-gégész, egy. tanár († Bp., 1918. augusztus 5.)
3. + 1855. Vay Ábrahám (Berkesz) főispán, az MTA ig. tagja, az MTA egyik megalapítója (x Alsószolca, 1789. július 13.)
3. 1880. A Magyar Távirati Iroda alapításának a napja
3. x 1880. Manno Miltiades (Pancsova) sportember, grafikus, szobrász († Bp., 1935. február 16.)
3. + 1880. Pifkó Lina (Szabadka) színész (x ?, 1846)
3. x 1880. Tombor Jenő (Nyitra) vezérezredes, országgyűlési képviselő, honvédelmi min. (1945/46) († Bp., 1946. július 25.)
3. + 1980. Kardos László (Bp.) etnográfus, a NÉKOSZ főttkára (x Tötkeresztúr, 1918. november 13.)
4. + 1830. Gyarmathi Sámuel (Kolozsvár) nyelvész, orvos (x Kolozsvár, 1751. július 15.)

4. x 1905. Deér József (Bp.) történész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bern, 1972. szeptember 26.)
4. x 1905. Hornyánszky István (Pozsony) építésmérnök († Lund [Svédország], 1974. június 21.)
4. x 1905. Papp Szilárd (Eperjes) vegyészmérnök, egy. tanár, kém. tud. kand. († Bp., 1974. március 29.)
5. x 1855. Cserháti Jenő (Győr) gépészmérnök, egy. tanár (x Bp., 1910. november 17.)
5. x 1855. Perényi József (Aszód) zoológus († Bp., 1914. február 1.)
5. x 1905. Taky Ferenc (Kaposvár) gépészmérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 1968. szeptember 29.)
6. x 1855. Badár Balázs (Mezőtúr) fazekas († Mezőtúr, 1939. május 14.)
6. x 1880. Borszékay Frigyes (Megyaszó) festőművész, keramikus († Bp., 1955. április 15.)
6. x 1905. Makkai János (Erzsébetváros) író, újságíró, országgyűlési képviselő († Waianae [Hawaii], 1994. július 3.)
6. x 1905. Urbanek János (Fiume) gépészmérnök, c. egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Barcelona, 1971. szeptember 9.)
7. † 1905. Illésy János (Bp.) történész, levéltáros (x Kisújszállás, 1861. február 12.)
8. x 1880. Boromisza Tibor (Bácsalmás) szobrász, festőművész (Szentendre, 1960. január 8.)
8. x 1905. Nyitrai Dezső (Iske) etnográfus, publicista, ref. lelkész († Pozsony, 1979. június 11.)
8. † 1980. Bruckner Győző (Bp.) kémikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Késmárk, 1900. november 17.)
8. † 1980. Fábián Dániel (Bp.) orvos, a népi irodalom szervezője (x Köveskál, 1901. január 28.)
8. † 1980. Karácsonyi Lajos (Komárom) orgonaművész (x Bp., 1894. július 23.)
9. x 1880. Faragó Árpád (Boroszló) szobrász († Bp., 1948)
9. x 1880. Marton Géza (Lovasberény) jogász, egy. tanár, MTA lev. tagja († 1957. december 27.)
9. † 1905. Ambrozovics Béla (Bp.) közgazdász, mérnök (x Zombor, 1835. január 20.)
10. x 1855. Liedl Ferenc (Veszprém) hegedűművész († Bp., 1900. október 31.)
10. † 1880. Benza Ida (Bp.) operaénekes (x Buda, 1846)
10. x 1905. Elekes György (Sárospatak) belgyógyász, orvostörténész, egy. magántanár († Bp., 1977. június 30.)
10. x 1905. Preisach Ferenc (Bp.) villamosmérnök († Marsanszk, 1943. március 10.?)
10. x 1930. Iharos Sándor (Bp.) atléta, világcúcs-tartó(1955) († Bp., 1996. január 24.)
10. x 1930. Müller Antal (Hajdúböszörmény) filozófus, egy. tanár, filoz. tud. dokt. († Bp., 1997. augusztus 12.)
11. x 1880. Bíró Gergely Lőrinc (Zetelaka) ferences szerzetes, író, kat. plébános, misszionárius († Youngstown, 1946. július 20.)
12. † 1880. Kubinyi Lajos (Bp.) közgazdász (x Újfehértó, 1821. április 22.)
12. x 1905. Koczkás Gyula (Alsószombatfalva) biofizikus, egy. magántanár († Bp., 1986. április 7.)
12. † 1930. Fráter Loránd (Bp.) nótaszerző, katonatiszt, országgyűlési képviselő (x Érsemlyén, 1872. június 17.)
12. † 1955. Gerencsér Sebestyén (Siklós) fazekas (x Siklós, 1898. július 30.)
12. † 1980. Gerő (Singer) Ernő (Bp.) országgyűlési képviselő, politikus, az MTA t. tagja (x Terbegec, 1898. július 8.)
12. † 1980. Takátsy Gyula (Bp.) mikrobiológus, virológus, orvostud. kand. (x Magyaratád, 1914. október 22.)
13. † 1855. Avramovits Demeter (Újvidék) festőművész (x Sajkásszentiván, 1815. március 27.)
13. x 1855. Serly Lajos (Losonc) karmester, zeneszerző († New York, 1939. február 1.)
13. † 1880. Laczkó Gergely (Bp.) karmester (x ?, 1827)
13. † 1905. Csiky Kálmán (Bp.) jogász, költő, műfordító, országgyűlési képviselő, egy. tanár (x Kenderes, 1843. február 5.)
13. x 1905. Gruber Ferenc (Székesfehérvár) agrár-közgazdász, egy. tanár († Szarvas, 1971. december 31.)
13. x 1905. Győrfi János (Keszthely) erdőmérnök, egy. tanár, biol. tud. dokt. († Sopron, 1966. október 9.)
13. † 1905. Schulek Vilmos (Bp.) szemész, egy. tanár, az MTA r. tagja (Pest, 1843. április 21.)
14. x 1855. Loczka József (Németpróna) mineralógus († Bp., 1912. március 8.)
14. x 1855. Velics Antal (Szécsény) orientalista, orvos († Bp., 1915. február 15.)
14. † 1955. Fuchs Jenő (Bp.) jogász, kardvívó, négyszeres olimp. bajnok (x Bp., 1882. október 29.)
14. † 1980. Szily Ernő (Bp.) szótárszerkesztő, költő, műfordító (x Nagytitaj, 1919. március 17.)

15. x 1830. Helfy Ignác (Szamosújvár) műfordító, országgyűlési képviselő, politikus, újságíró († Bp., 1897. október 11.)
15. x 1830. Szákfy-Szabó Amália (Arad) színész (Debrecen, 1901. december 3.)
15. x 1880. Fekete Jenő (Veszprém) geofizikus, MTA lev. tagja († Bp., 1943. március 17.)
15. x 1880. Lakatos Artúr (Bécs) festőművész, iparművész († Bp., 1968. február 9.)
15. x 1880. Rápolthy Lajos (Székelyudvarhely) éremművész, szobrász († Bp., 1954. október 25.)
16. † 1930. Pfeiffer Fülöp (Bécs) orvos, mecénás (x Gyömöre, 1845. március 12.)
17. † 1955. Baich Mihály (Szeleste) földbirtokos, dendrológus (x Lugoskisfalu, 1889. október 27.)
18. x 1830. Szinyei József (Komárom) bibliográfus, az MTA lev. tagja († Bp., 1913. augusztus 9.)
18. x 1930. Fülöp János (Szeged) nyelvész († Szeged, 1991. január 12.)
18. x 1930. Németh M. László (Bp.) könyvkiadó († Bp., 2001. április 28.)
18. x 1930. Somogyi Sándor (Bp.) irodalomtörténész († Bp., 1969. szeptember 25.)
19. † 1855. Faliczky Jánosné (Nagyvárad) író, műfordító (x Nagyvárad, 1800 kör.)
19. x 1880. Kiss Menyhért (Nyárádköszvényes) író, költő, országgyűlési képviselő († Bp., 1934. október 14.)
19. † 1955. Károlyi Mihály (Vence) politikus, miniszterelnök, köztársasági elnök (x Bp., 1875. március 4.)
20. x 1905. Schwalb Miklós (Szeged) író, költő († Szabadka, 1941. november 18.)
21. x 1855. Szinte Gábor (Sepsikőröspatak) pedagógus, etnográfus, művészettörténész († Bp., 1914. március 25.)
21. x 1880. Groffits Gábor (Tótmegyer) építész-mérnök, országgyűlési képviselő, egy. tanár († Keszthely, 1957. március 19.)
21. x 1905. Wagner Richárd (Kecskemét) geográfus, egy. tanár, földtud. dokt. († Szeged, 1972. április 1.)
21. x 1930. Fodor Lajos (Szombathely) kémikus, egy. tanár, kém. tud. dokt. († Bp., 1993. február 8.)
21. x 1930. Takács Béla (Sárospatak) ref. lelkész, teológus, muzeológus († Debrecen, 1997. december 15.)
21. x 1930. Tomkó József (Sárospatak) matematikus, egy. docens, mat. tud. kand. († Bp., 1988. augusztus 30.)
21. † 1955. Gyenge Anna (Philadelphia) operaénekes (x Kézdivásárhely, 1890. április 19.)
22. x 1930. Kiss Nagy András (Pusztaföldvár) éremművész, szobrász († Bp., 1997. január 30.)
23. † 1930. Mariházy Miklós (Bp.) színész, színigazgató (x Tiszaföldvár, 1870. november 7.)
25. 1780. Mária Terézia oklevélben rögzíti a Budára áthelyezett egyetem jogait, kiváltásait és alapítványi jövedelmeit
25. x 1805. Gegő Elek (Csíktaploca) ferences szerzetes, néprajzi író, történétíró, az MTA lev. tagja († Pozsony, 1844. október 9.)
25. x 1830. Fuchs Emil (Várpalota) kertész († Bp., 1896. augusztus 28.)
25. † 1855. Repiczky János (Pest) orientalista, MTA lev. tagja (x Újbars, 1817. április 23.)
25. x 1905. Nadas József Gyula (Győrvar) pedagógus, történész († Bp., 1985. június 24.)
26. x 1905. Berceli Béla (Újpest) eszperantista, gyárigazgató († Bp., 1986. augusztus 31.)
27. x 1805. Édes Albert (Csór) költő, ref. lelkész, országgyűlési képviselő († Tiszaderzs, 1887. július 29.)
27. x 1905. Kalmár László (Alsóbogátpuszta) matematikus, egy. tamár, mat. tud. dokt., MTA r. tagja († Mátraháza, 1976. augusztus 2.)
27. † 1980. Király Pál (Bp.) újságíró, szerkesztő (x Bp., 1899. július 5.)
27. † 1980. Regőczy Emil (Bp.) geodéta, egy. tanár, műsz. tud. dokt. (x Székesfehérvár, 1900. október 20.)
29. † 1905. Böhm Pál (München) festőművész (x Nagyvárad, 1839. december 28.)
29. † 1905. Czigler Győző (Bp.) építész-mérnök, egy. tanár (x Arad, 1850. július 19.)
29. x 1905. Dabóczi Mihály (Marosszentkirály) szobrász († Bp., 1980. február 22.)
29. x 1905. Rejtő Jenő (Bp.) író († Jevdokovo, 1943. január 1.)
30. 1630. Befejeződik a hét felső-magyarországi vármegye visszacsatolása a királyi országrészhez
30. x 1855. Gyalókay Lajos (Köbölkút) jegyző, rendőrtiszt († ?)
30. x 1905. Réthy Aladár (Mezőnyék) igazságügyi orvosszakértő, orvostörténész († Kecskemét, 1985. november 6.)
31. x 1880. Gách István Lipót (Bp.) festőművész, szobrász († Bp., 1962. február 19.)

ÁPRILIS

- x 1855. Polgár Fanni (Dés) színész († Kolozsvár, 1932. november 16.)

- † 1955. Bíró Pál (New York) nagyiparos, országgyűlési képviselő (x Bp., 1881. július 7.)
1. 1905. Napilappá alakul a Népszava, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt hivatalos orgánuma
2. † 1880. Kerpel Lipót (Bécs) festőművész (x Kismarton, 1818.)
2. † 1880. Tóth Kálmán (Veszprém) költő (x Pest, 1853. december 26.)
2. † 1905. Beniczkyné Bajza Lenke (Bp.) író (x Pest, 1839. február 7.)
2. x 1905. Gyulai Ferenc (Sepsiszentgyörgy) fotóművész († Bp., 1964. augusztus 31.)
2. x 1930. Petkovics Kálmán (Csantavér) író, publicista, szociográfus († Újvidék, 1998. április 23.)
3. x 1930. Bálo Endre (Nagykörös) agrármérnök, szőlész († Bp., 1990. augusztus 19.)
5. x 1880. Ordódy József (Csitár) mesemondó († Érsekudkert, 1967. július 6.)
5. x 1905. Páter János (Magyaregregy) higiénikus, egy. tanár († Pécs, 1975. május 25.)
5. † 1955. Szele Tibor (Szeged) matematikus, egy. tanár, mat. tud. dokt. (x Debrecen, 1918. június 21.)
6. x 1880. Váradi Margit (Nagyvárad) operaénekes († ?)
6. x 1905. Comensoli Mária (Eger) zongoraművész († Bp., 1982. május 30.)
6. † 1905. Kelemen Mór (Bp.) büntetőjogász (x Abádszalók, 1832. július 20.)
6. † 1955. Eördögh Elemér (Toledo [USA]) kat. plébános (x Kassa, 1875. július 4.)
6. 1980. Magyarországon is bevezetik a nyári időszámítást
7. x 1880. Felvinczi Takáts Zoltán (Nagysomkút) művészettörténész, egy. tanár, művészettört. kand. († Bp. 1964. december 4.)
7. x 1905. Justus Pál (Pécs) író, költő, műfordító, politikus († Temesvár, 1965. december 28.)
8. † 1880. Haberern Jonathan (Bp.) filozófus, teológus, egy. magántanár, az MTA lev. tagja (x Felka, 1818. január 17.)
9. x 1855. Reviczky Gyula (Vitfalva) író, költő († Bp., 1889. július 11.)
9. † 1905. Kuun Géza (Bp.) klasszikafilológus, nyelvész, orientalista, az MTA ig., lev., t. tagja (x Nagyszében, 1838. december 28.)
10. † 1780. Weisz József (Körmöcbánya) pedagógus, helytörténész (x Rozsnyó, 1732. március 20.)
10. x 1905. Jancsó Elemér (Marosújvár) irodalomtörténész, kritikus, egy. tanár († Kolozsvár, 1971. november 12.)
10. † 1955. Fehér Géza (Bp.) régész, egy. tanár (x Kunszentmiklós, 1890. augusztus 4.)
11. x 1780. Schönbauer Vince (?) botanikus, festőművész, orvos († Vác, 1830. május 27.)
11. † 1905. Fridrik Tamás (Ada) helytörténész, pedagógus (x Bácskertes, 1829. március 2.)
11. x 1905. József Attila (Bp.) költő († Balatonszárszó, 1937. december 3.)
12. † 1830. Haliczky András Frigyes (Pest) író, költő, szerkesztő, egy. tanár (x Bát, 1753. január 16.)
15. 1405. Zsigmond király kiadja a polgárság kérdéseivel foglalkozó törvényt
16. † 1830. Katona József (Kecskemét) író, műfordító (x Kecskemét, 1791. november 11.)
16. x 1855. Melegh Béla (Temesvár) mezőgazd. gépészmérnök († Bp., 1935. július 16.)
16. † 1980. Tüdös Klára (Bp.) emlékiratíró, iparművész, jelmeztervező (x Debrecen, 1895. július 20.)
17. † 1330. Zách Felicián (Visegrád) várnagy, a Károly Róbert elleni merénylet elkövetője (x ?)
17. x 1905. Krompecher István (Bp.) anatómus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Debrecen, 1983. augusztus 19.)
17. x 1905. Párdányi Miklós (Bp.) levéltáros, egy. magántanár († Bp., 1956. október 24.)
17. † 1980. Nádasdy Kálmán (Bp.) filmrendező, műfordító, rendező, színiigazgató, zeneszerző, főisk. tanár (x Bp., 1904. november 25.)
18. x 1880. Antal Márk (Devecser) matematikus, művelődéspolitikus, pedagógus († Kolozsvár, 1942. október 29.)
18. 1955. Az országgyűlés felmenti Nagy Imre miniszterelnököt és helyébe Hegedűs Andrást választja
19. † 1905. Szabó Ferenc (Nagybecskerek) történész, országgyűlési képviselő (x Nagybecskerek, 1843. november 12.)
20. 1605. A fölkelte magyar rendek gyűlése Szerencsen Magyarország fejedelmévé választja Bocskai Istvánt
20. x 1905. Brodszky Miklós (Odessza) karmester, zeneszerző, zongoraművész († Hollywood, 1958.)
20. † 1955. Ungerleider Mór (Bp.) filmgyáros, a magyar filmipar megalapítója (x Mezőlaborc, 1872. január 18.)
22. † 1905. Bach Nándor (Mezőberény) építész-mérnök, gépészmérnök, festőművész (x Vác, 1842. május 22.)

23. x 1755. Czuppon György (Alszipor) kat. plébános, nyelvész († Szombathely, 1820. június 26.)
23. x 1905. Gaál László (Bp.) agrártörténész, c. főisk. tanár, mezőgazd.tud. dokt. († Bp., 1983. március 4.)
23. x 1930. Debreczeni Béla (Debrecen) agrokémikus, egy. tanár, mezőg. tud. dokt. († Keszthely, 1991. augusztus 29.)
23. x 1930. Pesovár Ferenc (Herend) etnográfus, muzeológus, néptáncutató († Veszprém, 1983. február 27.)
24. x 1755. Keresztury József (Bodrogkeresztúr) történész, egy. tanár († Pest, 1825. április 21.)
24. x 1905. Sándor Frigyes (Bp.) hegedűművész, karmester, egy. tanár († Bp., 1979. június 1.)
25. † 1905. Dezső Gyula (Nagykőrös) jogász, pedagógus (x Nagykőrös, 1848. szeptember 17.)
26. x 1905. Keleti Márton (Bp.) filmrendező, főisk. tanár († Bp., 1973. június 20.)
27. † 1980. Czottner Sándor (Bp.) politikus, bányász- és energiaügyi min. (1950/53), szénbányászati min. (1965/56), nehézip. min. (1957/63) (x Királyrév, 1903. május 30.)
27. † 1980. Mátéffy Géza (Bp.) politikus, közellátási államtitk. (1945/47) (x Tövis, 1900. augusztus 29.)
28. † 1855. Pató Pál (Szőgyén) jegyző (x ?)
28. † 1880. Ágotha János (Nagyszében) festőművész (x Torda, 1808. február 29.)
29. x 1855. Ferenczy József (Baja) irodalomtörténész, egy. tanár († Bp., 1928. március 21.)
30. † 1630. Mylius János (Elbing) ev. lelkész, pedagógus (x Igló, 1557)
30. † 1955. Domanovszky Sándor (Bp.) gazdaságtörténész, történész, egy. tanár, az MTA r., ig. és t. tagja (x Nagyszében, 1877. május 27.)
3. x 1905. Blazsó Sándor (Bp.) gyermekgyógyász, neurológus, egy. magántanár († Devecser, 1971. december 5.)
3. † 1905. Pivár Ignác (Bp.) gyógypedagógus, piarista szerzetes (x Csobánka, 1843. április 1.)
5. x 1855. Alszegehy János (Alsólendva) író, pedagógus († Nagyszombat, 1912. augusztus 7.)
5. x 1855. Demeczky Mihály (Bernátfalva) matematikus, egy. tanár († Bp., 1920. december 15.)
5. x 1855. Kubányi Lajos (Alsóesztergály) festőművész († Alsóesztergály, 1912. május 5.)
5. 1905. óta május első vasárnapja: anyák napja
5. x 1905. Mendöl Tibor (Nagyszénás) geográfus, egy. tanár, földrajztud. dokt., az MTA lev. tagja († Bp., 1966. augusztus 21.)
5. x 1905. Seiber Mátyás György (Bp.) zeneszerző († Johannesburg, 1960. szeptember 25.)
5. x 1930. Gaál László (Bp.) zongoraművész († Bp., 1989. március 15.)
5. † 1955. Fedák Sári (Bp.) színész (x Beregszász, 1879. október 26.)
5. † 1980. Gulyás Antal (Debrecen) botanikus, dohánytermesztési szakértő, egy. tanár, mezőg. tud. kand. (x Vészalja, 1884. december 13.)
6. x 1905. Bártfay József (Rákospalota) vegyészmérnök, kémiai tud. kand. († Bp., 1988. január 18.)
6. x 1930. Kovács Kálmán (Kaposszentbenedek) irodalomtörténész, egy. tanár, irod. tud. dokt. († Debrecen, 1983. január 21.)
7. x 1855. Morelli Károly (Pest) gépész, egy. magántanár († Bp., 1916. április 13.)
7. x 1905. Károlyi Zoltán (Pécs) vízépítő mérnök, c. egy. tanár. († Bp., 1966. február 10.)
7. † 1930. Kovách Aladár (Szekešzárd) etnográfus (x Nyitra, 1860. április 17.)
7. x 1930. Sikó Dezső (Diósgyőr) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1957. július 20.)
9. x 1930. Csapó Károly (Rákospalota) népdalénekes († Bp., 2003. április 6.)
10. x 1780. Lichtenthal Péter (Pozsony) orvos, zeneszerző († Milánó, 1853. augusztus 18.)
10. † 1880. Alexy Károly Ede (Bécs) szobrász (x Proprád, 1816. február 8.)
10. † 1980. Bálint Sándor (Bp.) etnográfus, egy. tanár, irod. tud. kand. (x Szeged, 1904. augusztus 1.)

MÁJUS

1. † 1880. Petőfi István (Csákó) költő, gazdatiszt (x Szabadszállás, 1825. augusztus 18.)
1. † 1905. Csóka Sándor (Szeged) színész, színigazgató (x Brád, 1841.)
1. † 1905. Lipthay Sándor (Bp.) vasútép. mérnök, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Tata, 1847. december 10.)
3. x 1880. Ziffer Sándor (Eger) festőművész, grafikus († Nagybánya, 1962. szeptember 8.)
3. † 1905. Balás Árpád (Bp.) erdőmérnök (x Oravicabánya, 1840. szeptember 1.)

12. x 1905. Szőrényi Imre (Vágmedence) biokémikus, orvos, az MTA r. tagja († Bp., 1959. január 17.)
13. † 1805. Gottschling Pál Rudolf (Drezda) író, költő, történész, bibliográfus (x Nagyszében, 1721. április 17.)
13. † 1880. Kaczvinszky János (Bp.) operaénekes, színingazgató (x ?, 1818.)
13. † 1905. Andrásy Tivadar (Bp.) festőművész, politikus, az MTA ig. tagja (x Párizs, 1857. július 10.)
14. † 1980. Bulla Elma (Bp.) színész (x Selmecbánya, 1913. augusztus 26.)
15. † 1905. Szilasi Móric (Kolozsvár) klasszikafilológus, műfordító, nyelvész, egy. tanár, az MTA lev. tagja (x Szilasbálás, 1854. október 20.)
16. x 1755. Dercsényi János (Szepesszombat) orvos, mineralógus († Munkács, 1837. június 30.)
16. † 1880. Molnár György (Debrecen) ügyvéd, országgyűlési képviselő (x Hajdúnánás, 1820. október 24. előtt)
16. x 1880. Lobmayer Géza (Bp.) sebész, egy. magántanár († Bp., 1940. október 8.)
16. x 1905. Baintner Károly (Kolozsvár) agrár-mérnök, állatorvos, egy. tanár, mezőgazd. tud. kand. († Bp., 1989. július 12.)
17. 1880. Megalakul a Magyarországi Általános Munkáspárt
17. † 1880. Ribáry Ferenc (Bp.) nyelvész, történész, egy. tanár (x Kolta, 1827. október 6.)
18. x 1830. Goldmark Károly (Keszthely) zeneszerző († Bécs, 1915. január 2.)
18. x 1905. Icese Rudolf (Bp.) filmrendező, operatőr († Sao Paulo, 1987. január 8.)
19. † 1605. Gyulaffy Lestár (?) diplomata, történész (x Csobánc, 1557. szeptember 20.)
19. x 1855. Bihari Sándor (Rézbánya) festőművész († Bp., 1906. március 28.)
19. x 1880. Karácsonyi Géza (Győr) szobrász († Bp., 1962.)
20. x 1855. Eröss Gyula (Dombó) gyermekgyógyász, egy. tanár († Bp., 1925. június 25.)
21. x 1905. Egri István (Bp.) színész, rendező († Bp., 1980. július 10.)
22. x 1905. Horváth János (Mohács) fazekasmester († Mohács, 1975. augusztus 17.)
24. x 1855. Daday Jenő (Búzamező) zoológus, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1920. április 2.)
25. x 1855. Hegyi Aranka (Pest) operetténekesnő († Bp., 1906. június 10.)
25. x 1880. Rupert Rezső (Devecser) jogász, országgyűlési képviselő, politikus († Szentés, 1961. január 20.)
25. x 1905. Horváth József (Bp.) operaénekes, rendező († Svájc, 1980 után)
25. x 1905. Váli Albert Ferenc (Bp.) nemzetközi jogász, politológus, egy. tanár († Amherst [USA], 1984. november 20.)
25. † 1980. Basilides Sándor (Bp.) festőművész (x Balassagyarmat, 1901. február 3.)
26. † 1830. Kasselik Fidél (Pest) építőmester (x Waidhofen, 1770)
26. x 1855. Halász Ignác (Tés) nyelvész, irodalomtörténész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1901. április 9.)
26. † 1905. Leithner Antal (Körmöcbánya) bánya-mérnök (x Bécs, 1814. június 27.)
27. † 1830. Schönbauer Vince (Vác) botanikus, festőművész, orvos (x ?, 1780. április 11.)
28. x 1855. Frim Antal (Körmend) gyógypedagógus († Bp., 1921 után)
28. x 1855. Kovássy Zoltán (Máramarossziget) pedagógus († ?)
29. 1205. I. András királyá koronázása
29. † 1905. Naményi Lajos (Bp.) irodalomtörténész (x Arad, 1868. január 9.)
30. 1705. Megjelenik a Mercurius Hungaricus, a kuruc szabadságharcról Európát tájékoztató latin újság, az első magyarországi hírlap
30. † 1955. Ballagi István (Bp.) bőrgyógyász, mikológus, c. egy. tanár, orvostud. kand. (x Bp., 1893. június 13.)
30. † 1980. Kalmár László (Bp.) filmrendező (x Bp., 1900. december 16.)
31. † 1805. Kerticza Máté Ferenc (Diakóvár) kat. püspök (x Fiume, 1726. szeptember 22.)
31. † 1855. Rosas Antal (Bécs) szemész, egy. tanár (x Pécs, 1791. december 30.)
31. 1905. Próbaútra indul a Csonka János terve alapján készült első magyar gépkocsi
31. x 1905. Fellner Vilmos (Bp.) közgazdász, statisztikus, egy. tanár († Washington, 1983. szeptember 15.)

JÚNIUS

1. x 1880. Szily Aurél (Bp.) szemész, egy. tanár († Bp., 1945. szeptember 13.)
1. † 1905. Kandra Kabos (Eger) etnográfus, kat. plébános, történész (x Felsőbánya, 1843. április 29.)
2. x 1780. Gorove László (Szamosújvár) író, az MTA lev. tagja († Pest, 1839. március 11.)
2. x 1905. Bordy András (Héderfája) festőművész († Marosvásárhely, 1989. augusztus 11.)

2. x 1905. Faragó Ferenc (Bp.) bakteriológus, egy. tanár († Bp., 1950. július 10.)
3. † 1830. Vörös Mihály András (Hódmezővásárhely) költő (x Ágó, 1754)
4. x 1930. Bosnyák Gábor (Mezőtúr) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1958. április 24.)
5. 1455. Kapisztrán János ferences prédikátor Győrbe érkezik, hogy a török ellen kereszties háborút hirdessen
5. x 1880. Bakay Lajos (Hódmezővásárhely) sebész, egy. tanár († Bp., 1959. november 26.)
5. x 1905. Brogyányi Kálmán (Felsőköcskóc) kritikus, művészettörténész, publicista († Yonkers [USA], 1978. október 15.)
5. x 1905. Deák-Bárdos György (Bp.) karnagy, orgonaművész, zeneszerző, főisk. tanár († Bp., 1991. augusztus 14.)
6. † 1880. Orlai Petrich Soma (Bp.) festőművész, grafikus (x Mezőberény, 1822. október 22.)
6. † 1905. Kulinyi Zsigmond (Szeged) újságíró, szerkesztő (x Szentés, 1854. március 29.)
6. † 1930. Lasz Samu (Bp.) geográfus, pedagógus (x Szergény, 1859. december 18.)
6. † 1980. Groma Géza (Bp.) fizikus, fiz. tud. dokt. (x Kocsér, 1925. október 21.)
6. † 1980. Horváth Richárd Pál (Bp.) kat. plébános, országgyűlési képviselő (x Felsőszászberék, 1906. augusztus 4.)
6. † 1980. Nemesszeghy Jenő (Adelaide [Ausztrália]) grafikus, illusztrátor (x Bp., 1912.)
7. † 1930. Geréb József (Bp.) klasszikafilológus (x Szabadka, 1861. május 1.)
7. x 1930. Rémiás Pál (Ziliz) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1958. november 15.)
7. † 1980. Illés Andor (Bp.) evezős, jogász, sportvezető (x Marburg, 1900. november 29.)
8. x 1855. Czóbel Minka (Anarcs) író, költő († Anarcs, 1947. január 17.)
8. x 1880. Litteczky Endre (Szatmárnémeti) festőművész, grafikus († Szatmárnémeti, 1953. május 5.)
8. x 1930. Schiff János (Pestszerterzsébet) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1957. április 25.)
9. x 1780. Vass László (Salomvár) egyháztörténész, filozófus, egy. tanár, MTA t. tagja († Pest, 1842. március 24.)
9. x 1855. Hüberth Károly (Kőszeg) postatisztviselő, szakíró († Kőszeg, 1896. szeptember 20.)
9. x 1880. Komáromi-Kacz Endre (Komárom) festőművész, csillagász († Balatonalmádi, 1969. szeptember 10.)
9. x 1905. Molnár József (Csenger) irodalomtörténész, nyelvész († Bp., 1986. december 29.)
10. x 1780. Gáthy István (Huszt) mérnök, zenepedagógus, az MTA lev. tagja († Tata, 1859. szeptember 24.)
10. † 1855. Birányi Ákos (Pest) író, újságíró, szerkesztő (x Selmecbánya, 1816)
10. x 1880. Kaffka Margit (Nagykároly) író, költő († Bp., 1918. december 1.)
10. x 1880. Mészöly Gedeon (Tabajd) nyelvész, egy. tanár, nyelvtud. dokt., az MTA lev. tagja († 1960. május 29.)
10. x 1880. Szathmáry László (Bp.) vegyész-mérnök, tudománytörténész († Miskolc, 1944. december 5.)
10. x 1930. Bóna Zsigmond (Ózd) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1957. február 12.)
10. x 1930. Zsilka János (Rákoshegy) nyelvész, egy. tanár, nyelvtud. dokt. († Bp., 1999. január 22.)
10. † 1955. Breuer György (Lovászi) bányamérnök, ornitológus (x Anina, 1887. október 10.)
11. x 1905. Sebesyné Tóth Mária (Nemeshany) csipkeverő népi iparművész († Sümeg, 1974. december 3.)
14. † 1680. Báthori Zsófia (Munkács) II. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége (x ?, 1629.)
14. x 1905. Halász Márta (Kispest) algológus, botanikus, muzeológus († Bp., 1971. július 15.)
15. x 1880. Roska Márton (Magyarköblös) régész, egy. tanár, törttud. kand. († Bp., 1964. július 16.)
16. x 1905. Mórítz Dénes (Külsővat) gyermekgyógyász, egy. tanár († Ottawa, 1991.)
19. x 1855. Issekutz Hugó (Székelyudvarhely) gyógyszerész, egy. magántanár († Kolozsvár, 1915. július 23.)
19. x 1880. Istenes Károly (Udvard) gyógypedagógus († Bp., 1961. november 18.)
20. x 1705. Károlyi Ferenc (Olcsva) étékfogómeszter, tábornok († Nagykároly, 1758. augusztus 14.)
20. † 1905. Antolik Károly (Pozsony) fizikus, főisk. tanár (x Hidegpatak, 1843. január 28.)
21. † 1830. Alber János (Pest) piarista szerzetes, teológus, egy. tanár (x Mosonmagyaróvár, 1753. július 7.)

21. x 1880. Ertl János (Selmecbánya) sebész, országyűlési képviselő, c. egy. tanár († Bp., 1958. március 25.)
23. x 1905. Iván István (Szombathely) éremművész, ötvös, szobrász († Bp., 1967. december 25.)
25. x 1855. Gerster Etelka (Kassa) operaénekes († Pontecchio, 1920. augusztus 20.)
25. x 1930. Antal László (Szob) nyelvész, egy. tanár, nyelvtud. dokt. († Németország, 1993. január ?)
26. † 1955. Bolgár Elek (Bp.) jogász, történész, politikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Kassa, 1883. július 3.)
27. † 1905. Hochrein József (Pécs) festőművész, litográfus (x Pécs, 1820.)
27. † 1930. Jancsó Benedek (Bp.) irodalomtörténész, történész, egy. tanár, az MTA lev. tagja (x Gelence, 1854. november 19.)
28. † 1955. Szekfű Gyula (Bp.) történész, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Székesfehérvár, 1883. május 23.)
29. † 1880. Hevessy Bertalan (Tornaalja) jogász, országyűlési képviselő (x Alsókálosa, 1814.)
29. † 1880. Indali Gyula (Bp.) költő (x Felsőábrány, 1851. február 23.)
30. † 1980. Fodor Kálmán (Sárköz) festőművész (x Majsamiklósvár, 1929. november 6.)
6. † 1930. Moldován Gergely (Kolozsvár) etnográfus, irodalomtörténész, műfordító, egy. tanár (x Szamosújvár, 1845. március 12.)
7. x 1805. Jósika Sámuel (Kolozsvár) erdélyi főkancellár, politikus († Bécs, 1860. március 28.)
7. x 1905. Barsi Dénes (Jóka) író, szerkesztő, újságíró († Dunaiújváros, 1968. január 4.)
7. † 1905. Ráth György (Bp.) jogász, műgyűjtő, művészettörténész (x Szeged, 1828. május 6.)
8. † 1855. Brocky Károly (London) festőművész (x Temesvár, 1807. május 22.)
8. x 1905. Reismann János (Szombathely) fotóművész, fotóriporter († Bp., 1976. május 2.)
8. x 1905. Szépkúti Miklós (Sátoraljaújhely) költő († Auschwitz, 1944.)
9. x 1830. Kemény Gábor (Csombord) politikus, országyűlési képviselő, publicista, MTA r. tagja († Ajnácskő, 1888. október 13.)
10. x 1830. Kugler Henrik (Sopron) cukrász († Bp., 1905. február 15.)
10. x 1880. Madarassy László (Kecskemét) etnográfus, muzeológus († Keszthely, 1943. július 1.)
10. x 1930. Motzer Nándor (Sopron) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († ?, 1959. április 9.)
11. † 1980. Szakál Sándor (Egeralja) helytörténész, pedagógus (x Egeralja, 1909. február 12.)
12. † 1780. Gyurikovits György (Ivánóc) jogtörténész, az MTA lev. tagja († Bazin, 1848. június 25.)
12. x 1880. Schleicher Aladár (Zagyvapálfalva) kohómérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 1962. szeptember 28.)
13. x 1805. Bittermann Károly (Óbuda) nyomdász († Szabadka, 1869. május 29.)
13. † 1880. Csengery Antal (Bp.) közgazdász, politikus, történész, az MTA r. és ig. tagja (x Nagyvárad, 1822. június 2.)
13. x 1880. Darkó Jenő (Dálnok) bizantinológus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Debrecen, 1940. január 8.)
13. † 1930. Czebe Gyula (Balatonszentgyörgy) bizantinológus, klasszikafileológus, egy. tanár (x Mezőtúr, 1887. február 17.)
13. † 1930. Stein Lajos (Berlin) filozófus, egy. tanár, az MTA t. tagja (x Erdőbénye, 1859. november 12.)
14. x 1905. Werner Alajos (Tiszakécske) karnagy, kat. plébános, zenetörténész († Budakeszi, 1978. november 8.)

JÚLIUS

1030. II. Konrád német-római császár seregét kiűzi Magyarországról
- † 1930. Babocsay Sándor (Eger) jogász, országyűlési képviselő, szerkesztő (x Eger, 1846. február 5.)
2. x 1880. Szirmai Albert (Bp.) karmester, zeneszerző († New York, 1967. január 15.)
2. † 1905. Kruspér István (Bp.) matematikus, geodéta, egy. tanár, az MTA r. és t. tagja (x Miskolc, 1818. január 25.)
3. x 1780. Lieder Frigyes (Potsdam) festőművész, litográfus († Pest, 1859. május 13.)
3. x 1830. Schenek István (Esztergom) kémikus, MTA lev. tagja († Bp., 1909. július 26.)
4. † 1880. Francsics Károly (Veszprém) borbélymester, emlékiratíró (x Pápa, 1804. november 30.)
4. † 1930. Pauer Imre Rudolf (Vác) filozófus, premontrai szerzetes, egy. tanár, az MTA r., ig. és t. tagja (Vác, 1845. április 16.)
4. † 1980. Balla Erzsébet (Bp.) író, újságíró (x Bp., 1883. március 30.)
5. † 1930. Reich Irma (Prága) operaénekes (x Széppataki, 1859. március 14.)

14. † 1955. Répássy Miklós (Bp.) gépészmérnök, halászati szakértő (x Hejőkeresztúr, 1864. július 18.)
16. x 1930. Buzási Károly (Püspökladány) matematikus, egy. tanár, mat. tud. dokt. († Debrecen, 1988. augusztus 7.)
17. x 1880. Szentpétery Zsigmond (Nagykőrös) geológus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1952. április 17.)
17. † 1905. Borbás Vince (Kolozsvár) botanikus, egy. tanár (x Ipolylitke, 1844. július 28.)
18. † 1905. Hazafi Verai János (Bp.) vándorpoéta (x Békta, 1846.)
19. x 1905. Karsai Ferenc Géza (Sopron) bencés szerzetes, irodalomtörténész, költő, könyvtáros, műfordító, egy. magántanár († Pannonhalma, 1981. február 24.)
21. x 1830. Fábry János (Losonc) botanikus, pedagógus († Rimaszombat, 1907. december 28.)
21. x 1880. Farkas Zoltán (Aranyosmarót) kritikus, műfordító, művészettörténész, műv. tört. kand. († Bp., 1969. március 28.)
21. x 1905. Losonczy György (Lébény) operaénekes († Bp., 1972. május 4.)
21. † 1905. Szemere Attila (Bp.) közgazdász, újságíró, műfordító, országgyűlési képviselő (x Párizs, 1859. június 1.)
22. † 1755. Marinovics Ignác (Pest) ferences szerzetes, magyar jakobinus mozgalom vezetője († Buda, 1795. május 20.)
22. x 1805. Feistmantel Rudolf (Ottakring) erdőmérnök († Bécs, 1871. február 7.)
22. † 1830. Gilitze István (Makó) népköltő (x Makó, 1785. július 4.)
24. † 1905. Roboz Zoltán (Kaposvár) levéltáros, zoológus (x Kaposvár, 1861. szeptember 2.)
24. † 1930. Cselkó István (Mosonmagyaróvár) mezőgazdász (x Zsombolya, 1847. április 20.)
25. † 1605. Báthori István (Ecsed) országbíró, író, költő (x ?, 1555)
25. x 1855. Mirkovszky Géza (Jászfényszaru) belsőépítész, építészmérnök, festőművész († Bp., 1899. november 14.)
25. † 1905. Cappileri Hermina (Bécs) költő (x Pest, 1840. január 13.)
26. † 1905. Nikó Lina (Bp.) színész (x Kunszentmiklós, 1853. április 10.)
28. † 1580. Eberhard Mátyás (Selmecbánya) ev. lelkész (x Igló, ?)
28. † 1855. Ferjencsik Sámuel (Jolsva) ev. lelkész, helytörténész (x Zólyom, 1793. december 3.)
28. x 1855. Moravcsik Géza (Bér) muzikológus, pedagógus († Bp., 1929. szeptember 21.)
29. † 1880. Mezey Lajos (Nagyvárad) festőművész (x Nagyvárad, 1820.)
30. † 1980. Tóth Aurél (Bp.) geográfus, főisk. tanár (x Miskolc, 1909. május 1.)
31. x 1855. Greisiger Róbert János (Felka) kohómérnök († Körmöcbánya, 1917. június 14.)

AUGUSZTUS

3. x 1930. Kelen Tibor (Vaja) kémikus, egy. tanár, kém. tud. dokt. († Bp., 1993. október 9.)
4. x 1855. Nagy Géza (Gárdony) etnográfus, régész, az MTA lev. tagja († Bp., 1915. február 3.)
4. x 1855. Rózsahegy Aladár (Nagykálló) higiénikus, egy. tanár († Kolozsvár, 1896. január 27.)
4. x 1880. Gyallay Domokos (Bencéd) író, újságíró, szerkesztő († Bp., 1970. április 11.)
4. x 1930. Ránki György (Bp.) történész, egy. tanár, tört. dokt., az MTA r. tagja († Bp., 1988. február 19.)
5. x 1555. Pthai István (Pápa) ref. püspök, énekszerző († Belényes, 1632?)
5. x 1880. Pfitzner Sándor (Csata) gépészmérnök, repülőgéptervező († Marblehead [USA], 1910. július 28.)
7. x 1855. Molnár István Lajos (Péterréve) helytörténész, pedagógus († Bp, 1919. március 24.)
7. x 1905. Bányai Béla (Tolnanémedi) ev. lelkész, helytörténész († Simontornya, 1975. október 17.)
8. † 1955. Krémer Rezső (Szabadka) színész (x Topolya, 1925. október 5.)
9. † 1905. Szabó Gyula (Miskolc) szőlész, borász (x Tállya, 1833. március 27.)
10. 955. Kalandozó magyarok veresége Lech mezején, Augsburg közelében
10. 1780. Helytartótanácsi rendelet alapján az Egyetemi Könyvtár kötelezpéldányjogot kap
10. x 1805. Toldy Ferenc (Buda) irodalomtörténész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1875. december 10.)
12. † 1980. Nyárády Mihály (Bp.) etnográfus, helytörténész (x Ramocsaháza, 1889. október 1.)
13. x 1855. Theisz Gyula (Szepesolaszi) irodalomtörténész († Pestszentlőrinc, 1939. április 10.)
13. x 1880. Lintia Dénes (Kákófalva) ornitológus († Temesvár, 1952. augusztus 29.)

15. 955. Az augsburgi csatában foglyul ejtett Bulcsu Lél és Súr vezéreket Regensburgban felakasztják
15. x 1830. Lebstück Mária (Zágráb) emlékiratíró, honvéd főhadnagy(1848/49) († Újpest, 1892. május 30.)
15. † 1855. Benke József (Diósgyőr) író, műfordító, színész, színingazgató (x Kálnok, 1781. július 18.)
15. † 1955. Kovács István (Kolozsvár) numizmatikus, régész, egy. magántanár (x Kézdivásárhely, 1880. augusztus 21.)
16. x 1855. Pecz Ármin (Pest) kertész († Bp., 1927. május 16.)
16. † 1930. Festetics Andor (Böhönye) földbirtokos, országgyűlési képviselő, földműv. min. (1894/95) (x Pest, 1843. január 17.)
16. † 1930. Istvánffy Gyula (Bp.) botanikus, mikológus, szőlész, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Kolozsvár, 1860. április 5.)
17. 1830. A pesti egyetem gellérthegyi csillagvizsgálójában Tittel Pál megkezdi a déli pontosító jelzést
17. † 1855. Obernyik Károly (Pest) író (x Kömlőd, 1815. október 22.)
17. x 1880. Balczer György (Miskolc) festőművész, grafikus († Bp., 1956. március 6.)
17. x 1880. Divéky Adorján (Alsókubin) történész, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp. 1965. május 25.)
18. † 1730. Teutsch András (Nagyszében) Nagyszében polgármestere (x Segesvár, 1669)
18. x 1830. Ferenc József (Schönbrunn) magyar király († Bécs, 1916. november 21.)
18. x 1855. Gabányi Árpád (Eperjes) író, rendező, színész († Bp., 1915. október 23.)
18. x 1930. Iván Kovács László (Debrecen) forr. és szabadságharc mártírja(1956) († Bp., 1957. december 30.)
19. † 1880. Karacsay Sándor (Kolozsvár) c. nemzetőr őrnagy (1848/49), poroszországi m. légió őrnagya(1866) (x Erdőszáda, 1814. november 14.)
19. † 1930. Mikes Lajos (Bécs) író, műfordító, szerkesztő, újságíró (x Pest, 1872. augusztus 8.)
21. x 1855. Edvi Illés László (Jászberény) közgazdász, műfordító, újságíró († Bp., 1923. május 16.)
21. x 1855. Halis István (Nagykanizsa) helytörténész, író, műgyűjtő († Nagykanizsa, 1927. február 23.)
21. x 1855. Szépligeti Győző (Zirc) entomológus († Bp., 1915. március 24.)
21. x 1880. Kovács István (Kézdivásárhely) régész, numizmatikus, egy. magántanár († Kolozsvár, 1955. augusztus 15.)
21. x 1905. Izsák Miklós (Bp.) gépészmérnök, villamosmérnök, egy. tanár († Bp., 1980. január 12.)
22. x 1880. Bíró Lajos (Bécs) dramaturg, író, szerkesztő, újságíró († London, 1948. szeptember 9.)
23. x 1880. Csepreghy Irma (Nagyvárad) színész († ?)
24. x 1880. Bardócz Dezső (Szombathely) festőművész († ?, 1944.)
25. † 1955. Vásáry István (Debrecen) jogász, politikus, Debrecen polgármestere (1928/35), pénzügymin. (1944/45) (x Debrecen, 1887. január 29.)
26. x 1855. Mészáros Gyula (Debrecen) bányamérnök († Abrudbánya, 1895. augusztus 17.)
26. x 1905. Gy. Szabó Béla (Gyulafehérvár) festőművész, grafikus († Kolozsvár, 1985. november 30.)
27. x 1930. Balázs Mihály (Magyarbánhegyes) irodalomtörténész, pedagógus, szerkesztő († Bp., 1999. december 29.)
27. x 1930. Galgóczi Erzsébet (Ménfőcsanak) író († Ménfőcsanak, 1989. május 20.)
27. † 1930. Kőrösi Henrik (Bp.) író, pedagógus (x Nagykovács, 1859. augusztus 1.)
29. x 1855. Stetka Gyula (Királylehotá) festőművész († Bp., 1925. október 14.)
29. x 1880. Halász Pál (Bp.) gépészmérnök, feltaláló († Bp., 1949. július 27.)
29. x 1880. Szablya János (Bp.) művészettörténész, kritikus († New York, 1966. április ?)
30. x 1855. Luby Sándor (Balassagyarmat) költő, műfordító, újságíró († Bp., 1905. október 5.)
31. † 1905. Ney Dávid (Bp.) operaénekes (x Várpalota, 1842. február 12.)

SZEPTEMBER

- † 1555. Bornemissza Gergely (?) várkapitány (x Pécs, ?)
1. x 1855. Dobó Sándor (Csabrendek) színész, színingazgató († Győr, 1923. december 5.)
1. 1880. Életbe lép a magyar büntető törvénykönyvről szóló 1880. XXXVII. törvény
4. x 1805. Mikó Imre (Zabola) mecénás, műgyűjtő, művelődéspolitikus, történész († Kolozsvár, 1876. szeptember 16.)
4. x 1880. Zsirkey János (Nagyvárad) író, országgyűlési képviselő, szerkesztő, új-

- ságíró († Rákospalota, 1940. február 25.)
4. x 1930. Mezei József (Ceglédbercel) irodalomtörténész, egy. tanár, irod. tud. dokt. († Bp., 1986. április 25.)
5. x 1855. Kecskeméti Ferenc (Makó) ref. lelkész, országgyűlési képviselő († Békés, 1916. április 21.)
5. † 1905. Huszthy Ödön (Léka) orvitológus, ügyvéd (x Szent Kázmér, 1837. november 16.)
8. x 1805. Mogyorossy János (Gyula) helytörténész, régész († Gyula, 1893. május 10.)
8. † 1930. Vass József (Bp.) nagyrépost, országgyűlési képviselő, történész, egy. tanár, vallás/közokt. min. (1920/22), munkaügyi/népjóléti min. (1922/30) (x Sárvár, 1877. április 25.)
9. x 1830. Tüköry Lajos (Kőrösladány) ezredes, olaszországi magyar légió zászlóaljparancsnoka († Palermo, 1860. június 6.)
9. † 1955. Zsirai Miklós (Bp.) nyelvész, egy. tanár, az MTA ig. és r. tagja (x Mihályi, 1892. október 10.)
11. † 1855. Kemény József (Aranyosgerend) történetíró, MTA lev. és t. tagja (x Aranyosgerend, 1795. szeptember 11.)
11. x 1930. Juhász Gyula (Bia) történész, egy. tanár, törttud. dokt., az MTA r. tagja († Bp., 1993. április 10.)
13. † 1705. Thököly Imre (Nikomédia) fejedelem (x Késmárk, 1657. szeptember 25.)
13. x 1730. Jetting Károly (Pozsony) utazó († ?, 1790 után)
14. x 1830. Lendvay Márton (Kolozsvár) színész († Balatonfüred, 1875. július 12.)
15. 1905. Budapesten a Szociáldemokrata Párt vezetői százezres küldöttség élén általános választójogot követelő kérvényt visznek a képviselőházba („Vörös Péntek”)
15. x 1930. Istvánovits Márton (Toponár) etnográfus, irod. tud. kand. († Bp., 1991. április 7.)
16. † 1905. Györgyné Fischer Zsófia (Bp.) operaénekes (x ?, 1859.)
17. x 1505. Mária (Brüsszel) magyar királyné, II. Lajos felesége († Cigales [Spanyolország], 1558. október 18.)
17. x 1880. Margittai Antal (Várpalánka) botanikus, pedagógus († Munkács, 1939. július 17.)
18. x 1905. Jenei Ferenc (Győr) irodalomtörténész, könyvtáros, levéltáros, muzeológus († Bp., 1971. december 27.)
19. x 1855. Klaufsky Katalin (Mosonszentjános) operaénekes († Hamburg, 1896. szeptember 22.)
19. x 1880. Bortnyák István (Tornyosnémeti) bánya mérnök († Bp., 1950. november 26.)
19. x 1880. Leszih Andor (Miskolc) muzeológus, numizmatikus († Miskolc, 1963. november 10.)
21. x 1780. Csaplovics János (Felsőfehérekút) történeti és etnográfiai író († Bécs, 1847. május 29.)
22. x 1855. Tahi Antal (Pest) festőművész, grafikus († Bp., 1902. augusztus 31.)
22. x 1880. Jakobovits Artúr (Fenyőháza) festőművész, grafikus († Bp., 1945. február ?)
23. x 1905. Kenessey Jenő (Bp.) karmester, zeneszerző († Bp., 1976. augusztus 19.)
24. x 1780. Horhy Mihály (Nemesdicske) mezőgazdász, mezőgazdaság gépesítésének úttörője († Pest, 1856. február 5.)
24. † 1855. Bujanovics Ede (Kassa) mezőgazdász, ügyvéd (x Kassa, 1776. július 21.)
24. x 1855. Pejacevich Tivadar (Nasic) politikus, horv.-szlav.dalmát min. († Bécs, 1928. július 21.)
24. x 1905. Földes György (Kiskunfélegyháza) újságíró, humorista († Bp., 1980. március 19.)
24. x 1905. Hajós Imre László (Újvidék) festőművész, grafikus († Arad, 1977. április 8.)
24. x 1905. Sulhóf József (Szabadka) író, kritikus, újságíró († Újvidék, 1970. április 12.)
24. † 1930. Fischer Miklós (Igló) pedagógus (x Eperjes, 1855. december 18.)
24. † 1955. Vesztróczy Manó (Bp.) festőművész (x Újpest, 1875. január 17.)
24. † 1980. Erdődi József (Bp.) nyelvész, c. egy. tanár, nyelvtud. kand. (x Vágújhely, 1908. november 13.)
25. x 1855. Ybl Lajos (Pest) építésmérnök († Bp., 1934. január 24.)
28. x 1930. Fodor Józsefné (Öregcsertő) himző népi iparművész († Kalocsa, 1980. január 11.)
29. † 1980. Márton Áron (Gyulafehérvár) kat. püspök (x Csíkszentdomokos, 1896. augusztus 28.)

OKTÓBER

1. † 1980. Rettegi Istvánné (Püspökladány) pedagógus (x Hajdúböszörmény, 1901. szeptember 6.)
2. 1705. II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem megerősíti a szécsényi országgyűlés törvényeit
2. x 1880. Bernolák Nándor (Radvány) büntetőjogász, egy. tanár, népjóléti és munka-

- ügyi min.(1921/22) († Bp., 1951. augusztus 8.)
2. x 1880. Hajnal Sándor (Martonvásár) geodéta († Bp., 1966. december 30.)
2. x 1905. Morvay Gyula (Tardoskedd) író, költő († Pécs, 1998. február 21.)
3. x 1930. Tőkei Ferenc (Bp.) filozófiatörténész, irodalomtörténész, műfordító, sinológus, egy. tanár, irod. tud. dokt., az MTA r. tagja († Bp., 2000. augusztus 13.)
4. x 1805. Lónyay Gábor (Deregnő) mezőgazdász, országgyűlési képviselő († Teplícfürdő, 1885. augusztus 5.)
4. x 1830. Say Móric (Székesfehérvár) kémikus, MTA lev. tagja († Bp., 1885. március 11.)
4. † 1905. Puky Ákos (Bp.) sebész, egy. magántanár (x Kükemező, 1845. május 5.)
5. x 1830. Lehoczky Tivadar (Fucsina) régész, történész († Munkács, 1915. november 25.)
5. † 1855. Petényi Salamon János (Pest) ornitológus, paleontológus, ev. lelkész, MTA lev. tagja (x Ábelfalva, 1799. június 30.)
5. x 1880. Sereghy Elemér (Bp.) hegedűművész, zenekritikus, zenei történész († Bp., 1928. április 13.)
5. † 1905. Luby Sándor (Bp.) költő, újságíró (x Balassagyarmat, 1855. augusztus 30.)
5. † 1955. Tevan Andor (Bp.) könyvkiadó, nyomdatulajdonos (x Békéscsaba, 1889. augusztus 15.)
6. x 1555. Nádasdy Ferenc (Sárvár) főispán, főlovasmester, mecénás, „fekete bég” († Sárvár, 1604. január 4.)
6. x 1830. Wagner Károly (Aknasugatag) erdőmérnök († Bp., 1879. december 21.)
9. † 1980. Tarisznyás Márton (Gyergyószentmiklós) etnográfus, helytörténész, muzeológus (x Ditró, 1927. november 29.)
10. x 1855. Hirman Ferenc (Baja) gyáros, a mo-i fémtömegcikk-ipar egyik megalapozója († Bp., 1939. szeptember 2.)
10. x 1880. Adorjáni Zoltán (Héjjasfalva) író, költő († Ákosfalva, 1933. július 28.)
11. x 1805. Bonyhay Benjámin (Füzesgyarmat) író, költő († Mezőberény, 1885. szeptember 5.)
11. † 1805. Fassola Lénárd (Eger) kovácsmester, lakatos (x Würzburg, 1737)
11. † 1980. Földes László (Bp.) etnográfus (x Szászváros, 1934. április 29.)
12. x 1855. Nikisch Artúr (Lébényszentmiklós) karmester, zeneszerző († Lipcse, 1922. január 23.)
13. 1505. A rákosi országgyűlés végzése szerint külföldit nem szabad többet királlyá választani
13. x 1880. Jávor Pál (Bp.) festőművész († Bp., 1923. március 14.)
13. x 1905. Szász Károly (Bp.) irodalomtörténész, költő, könyvtáros († Bp., 1980. november 13.)
14. x 1855. Zsatkovics György Kálmán (Ungvár) görögkat. lelkész, etnográfus, író, műfordító, történész († ?, 1920.)
15. x 1880. Jászai Olga (Bp.) színész († ?)
15. † 1905. Szász Károly (Bp.) író, költő, műfordító, országgyűlési képviselő, ref. püspök, az MTA ig., r. és t. tagja (x Nagyenyed, 1829. június 15.)
16. x 1880. Hevesy Andor (Bp.) művészettörténész, zenei történész († Biarritz, 1955.)
16. x 1880. Odry Attila (Bp.) operaénekes († Bp., 1938. március 1.)
16. x 1880. Sassy Attila (Miskolc) festőművész, grafikus, szobrász († Bp., 1967. október 11.)
19. † 1905. Bartha Miklós (Bp.) író, jogász, politikus, publicista (x Rugonfalva, 1848. november 14.)
20. x 1905. Biai Föglein István (Besztercebánya) festőművész, grafikus, illusztrátor († Bp., 1974. november 15.)
20. x 1905. Szömörkényi Franciska (Bp.) színész († ?)
20. x 1930. Somogyi István (Galgamácsa) feltaláló, festőművész, grafikus († Bp., 1998. március 6.)
20. † 1955. Grabovszky Emil (Ungvár) festőművész, grafikus (x Ungvár, 1892. november 20.)
20. † 1980. Dósa Mária (Bp.) operaénekes (x Marosvásárhely, 1914. július 4.)
21. † 1855. Deáki Filep Sámuel (Kolozsvár) költő, műfordító, MTA lev. tagja (x Kolozsvár, 1784. október 25.)
22. x 1905. Arma Pál (Bp.) képzőművész, népzenekutató, zeneszerző, zongoraművész († Párizs, 1987. december 2.)
23. † 1905. Konti József (Bp.) zeneszerző, karmester (x Varsó, 1852. október 24.)
26. x 1880. Herzog József (Bp.) levéltáros, történész, az MTA lev. tagja († Bp., 1941. december 29.)
26. x 1880. Schütz Antal (Kistószeg) filozófus, teológus, piarista szerzetes, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1953. április 20.)
26. x 1930. Molnár Károly (Hajmás) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1958. július 5.)

27. † 1980. Kovács Imre (New York) író, újságíró, országgyűlési képviselő, szociográfus (x Alcsút, 1913. március 10.)
28. x 1855. Lovassy Sándor (Abony) biológus, ornitológus († Keszthely, 1946. július 8.)
28. x 1880. Hatvany Lajos (Bp.) író, irodalomtörténész, kritikus, az MTA lev. tagja († Bp., 1961. január 12.)
29. x 1705. Perliczy János Dániel (Késmárk) orvos, természettudós († Apátfalva, 1778. április 6.)
29. † 1980. Molnár Gábor (Bp.) író, utazó, vadász (x Bp., 1908. december 2.)
30. x 1855. Aggházy Károly (Pest) zenepedagógus, zeneszerző, zongoraművész († Bp., 1918. október 8.)
30. x 1880. Walko Lajos (Bp.) közgazdász, politikus, keresk. min. (1922/26), külügymin. (1925/30; 1931/32) († Visegrád, 1954. január 10.)
31. x 1780. Palugyay Imre (Kispalugya) kat. püspök, országismertető († Nyitra, 1858. július 24.)
31. x 1805. Balásházy József (Sátoraljaújhely) jogász, országgyűlési képviselő († Királyhelmece, 1897. november 12.)
31. † 1930. Szabolcska Mihály (Temesvár) költő, ref. lelkész, az MTA lev. tagja (x Tiszakürt, 1861. szeptember 30.)

NOVEMBER

1. † 1730. Marsigli, Luigi Fernando (Bologna) olasz hadmérnök, térképész, botanikus, régész (x Bologna, 1658. július 10.)
1. x 1830. Adelburg Ágost (Pera) hegedűművész, zeneszerző († Bécs, 1873. október 20.)
2. x 1830. Divald Károly (Selmezbánya) fotóművész, gyógyszerész, első magyar barlangfotós († Eperjes, 1897. november 7.)
3. x 1880. Noszky Jenő (Nagykereskény) geológus († Bp., 1951. március 31.)
3. x 1930. Száraz György (Bp.) író, publicista († Bp., 1987. december 29.)
4. † 1830. Vedres István (Szeged) író, költő, vízip. mérnök, „Szeged Széchenyije” (x Szeged, 1765. szeptember 22.)
4. x 1880. Pór Bertalan (Bábaszék) festőművész, grafikus, főisk. tanár († Bp., 1964. augusztus 29.)
4. † 1905. Zathureczky Emília (Imecsfalva) műgyűjtő, mecénás (x Olasztelek, 1823. október 21.)
5. † 1855. Komlóssyné Czégényi Erzsébet (Pest) színész (x Pest, 1805)
5. x 1905. Várallay Béla (Bélapátfalva) helytörténész, méhész, népművelő († Cegléd, 1987. július 16.)
6. x 1805. Berzsenyi Lénárd (Nemesmagasi) honvéd ezredes (1848/49) († Nemesmagasi, 1886. szeptember 17.)
6. † 1855. Gaal György (Bécs) író, költő, műfordító, a magyar népmeseújítész úttörője (x Pozsony, 1783. április 21.)
7. 1805. I. Ferenc szentesíti az országgyűlés által elfogadott törvényeket (pl. nemesi fölkelés; magyar nyelv kiterjesztése a kormányzatban)
7. x 1880. Selig Árpád (Liptószentmiklós) idegés elmegyógyász († Bp., 1929. december 20.)
8. † 1780. Molnár Ádám (Brassó) botanikus, orvos (x Jákfalva, 1713. december 23.)
8. x 1780. Ürményi Ferenc (Bécs) fiemei kormányzó, koronaőr, MTA ig. tagja (Pest, 1858. február 11.)
8. † 1930. Krecsmárk Endre (Szarvas) régész (x Szarvas, 1879. november 14.)
10. x 1855. Tábori Róbert (Bácsalmás) író, műfordító, szerkesztő, újságíró († Bp., 1906. május 25.)
10. † 1980. Dorogi Márton (Püspökladány) etnográfus, pedagógus (x Szerep, 1911. szeptember 11.)
11. † 1330. Héderváry Dezső (Posada) ispán, várnagy, Károly Róbert megmentője Havasalföldön (x ?)
11. † 1705. Czegei Vass György (Cege) földbirtokos, naplóíró, politikus (x Cege, 1658. november 20.)
11. x 1905. Cs. Szabó László (Bp.) író, kritikus, szerkesztő († Bp., 1984. szeptember 27.)
12. x 1905. Tompa József (Bp.) nyelvész, c. egy. tanár, nyelvtud. dokt. († Bp., 1990. március 30.)
12. x 1930. Török István (Sárvár) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Győr, 1958. december 2.)
14. x 1855. Barabás Samu (Papolc) történetíró, levéltáros, az MTA lev. tagja († Papolc, 1940. november 18.)
15. x 1580. Bethlen Gábor (Marosillye) erdélyi fejedelem († Gyulafehérvár, 1629. november 15.)
15. x 1855. Bársony István (Sárkeresztes) író, újságíró, az első m. állatregény szerzője († Bp., 1928. március 11.)
15. x 1880. Barna János (Bp.) irodalomtörténész, költő, műfordító, színháztörténész († Bp., 1934. november 14.)
16. x 1830. Veress Ferenc (Sarkad) mezőgazdász († Középfalva, 1894. november 30.)

16. x 1880. Bangha Béla (Nyitra) jezsuita szerzetes, hitszónok († Bp., 1940. április 29.)
17. 1830. A Magyar Tudós Társaság első ülése Teleki József grófort választja elnökké
18. x 1780. Rummy Károly György (Igló) pedagógus, író, polihisztor († Esztergom, 1847. április 5.)
18. x 1855. Hellebrant Árpád (Pest) bibliográfus, irodalomtörténész, könyvtáros († Bp., 1925. december 5.)
18. x 1880. Haller István (Mezőpetri) országgyűlési képviselő, politikus, újságíró, vallás- és közokt. min. (1919/20) († Bp., 1964. február 5.)
19. x 1830. Mednyánszky Dénes (Veszele) geológus, országgyűlési képviselő, MTA lev. tagja († Bécs, 1911. december 28.)
19. x 1855. Bartók Béla (Dávidháza) mezőgazdász († Nagyszentmiklós, 1888. augusztus 14.)
19. † 1855. Vörösmarty Mihály (Pest) író, költő, MTA r. tagja (x Kápolnásnyék, 1800. december 1.)
19. 1905. Budapesten felszentelik a Bazilikát
19. x 1905. Farkas Károly (Újpest) orvostörténész, patológus, c. egy. tanár, orvostud. dokt. († Bp., 1979. március 10.)
21. † 1830. Kisfaludy Károly (Pest) író, költő, MTA r. tagja (x Tét, 1788. február 5.)
24. 1530. Lőcsén leég az ország egyetlen papírmalma
25. † 1905. Széchényi Imre (Somogyvár) agrárpolitikus (x Sopronhórpács, 1858. március 31.)
26. x 1730. Michael Conrad (Medgyes) alispán, emlékiratíró, polgármester († Medgyes, 1821. november 9.)
27. x 1880. Keglevich István (Egreskáta) festőművész, költő († Sao Paulo, 1962. június 2.)
27. x 1880. Papp Bertalan (Sárospatak) festőművész († Bp., 1913. május 28.)
27. x 1905. Balázs János (Alsókubin) festőművész, költő († Salgótarján, 1977. március 18.)
27. † 1905. Koós Ferenc (Brassó) emlékiratíró, ref. lelkész (x Magyarrégen, 1828. október 13.)
27. † 1980. Kicsi Antal (Marosvásárhely) irodalomtörténész, kritikus, műfordító (x Torja, 1936. augusztus 24.)
28. x 1855. Hild Viktor (Kecskemét) levéltáros, régész, újságíró († Szolnok, 1929. április 14.)
29. † 1780. Mária Terézia (Bécs) magyar királynő (x Bécs, 1717. május 13.)
29. x 1830. Rosty Pál (Pest) fényképész, utazó, MTA lev. tagja († Dunapentele, 1874. december 7.)
30. x 1855. Haberern Jonatán Pál (Szarvas) sebész, urológus, c. egy. tanár († Bp., 1936. január 5.)
30. x 1880. Gyököcssy Endre (Szeghalom) író, költő († Bp., 1957. február 13.)
30. † 1905. Csókás József (Cegléd) parasztgazda, a homoki szőlő- és gyümölcsstelepités úttörője (x Kecskemét, 1824. február 3.)

DECEMBER

1. 1630. Rákóczi György erdélyi fejedelemmé választása
1. x 1880. Virágh Gyula (Huszt) festőművész, grafikus († Munkács, 1949. március 22.)
1. † 1905. Meltzl Oszkár (Nagyszében) közigazdász, művelődéstörténész, országgyűlési képviselő (x Szászrégen, 1843. október 18.)
2. x 1780. Schams Ferenc (Leitmeritz [Csehország] szőlész, borász († Lakipuszta, 1839. május 11.)
2. x 1880. Cser Károly (Bp.) szobrász († Bp., 1965. június 7.)
3. x 1880. Botár Imre (Dés) történész († Bp., 1959. január 27.)
3. 1930. Megnyitják a Hajós Alfréd tervei alapján épült Nemzeti Sportuszodát a budapesti Margitszigeten
3. † 1955. Kallós Zsigmond (Bp.) etnográfus, irodalomtörténész (x Pusztafödémés, 1876. november 7.)
4. x 1755. Tomcsányi Ádám (Kálmánfalva) fizikus, mérnök, egy. tanár († Pest, 1831. július 24.)
6. 1305. III. Ottó bajor herceg magyar királlyá koronázása
6. x 1805. Entz Ferenc (Sümege) kertész, orvos, szőlész, MTA lev. tagja († Promontor, 1877. május 9.)
6. x 1855. Tóth Béla (Abaujszántó) színész, színigazgató († Miskolc, 1895. július 23.)
6. † 1880. Maderspach Károlyné (Bp.) ruszka-bányai kohómérnök felesége (x Arad, 1804. április 2.)
7. x 1855. Mágocsy-Dietz Sándor (Ungvár) botanikus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1945. február 27.)
8. x 1830. Ábrai Károly (Szatmárnémeti) író, pedagógus, Hódmezővásárhely polgármestere († Bp., 1912. augusztus 18.)
8. x 1880. Bors Károly (Sopron) festőművész († Keszthely, 1973.)

9. x 1855. Dirner Gusztáv Adolf (Gölnicbánya) szülész/nőgyógyász, egy.magántanár († Bp., 1912. december 14.)
10. 1930. Megalakul a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpárt (közismert néven: Független Kisgazdapárt)
11. † 1905. Guzmics Kálmán (Székesfehérvár) festőművész (x Székesfehérvár, 1881.)
12. 1605. Bocskai István megnemesíti 9254 gyalogos hajdúvitézét és letelepíti őket
12. x 1855. Barabás Béla (Arad) főispán, országgyűlési képviselő, politikus († Arad, 1934. május 28.)
12. x 1905. Zilahi-Sebess Géza (Marosugra) entomológus, egy. tanár († Debrecen, 1960. április 30.)
13. x 1730. Fridvaldszky János (Zólyom) jezsuita szerzetes, kanonok, mineralógus († Szepeshely, 1784. május 3.)
13. † 1780. Fellner Jakab (Tata) építész (x Nikolsburg, 1722. július 25.)
13. x 1855. Boros Gábor (Nagyenyed) irodalomtörténész, gyorsírásszakértő († Erzsébetváros, 1913. június 1.)
14. x 1830. Madarász Viktor (Csetnek) festőművész († Bp., 1917. január 10.)
14. † 1880. Lukácsy Sándor (Bp.) kertészeti szakíró, szakoktató (x Tápiószáp, 1815. január 20.)
14. 1955. Magyarországot felveszik az ENSZ tagállamai közé
15. x 1905. Farkas Ferenc (Nagykanizsa) zeneszerző, egy. tanár († Bp., 2000. október 14.)
16. x 1830. Tisza Kálmán (Geszt) miniszterelnök, MTA ig. és t. tagja († Bp., 1902. március 23.)
16. x 1855. Grünfeld Vilmos (Pest) hegedűművész († Bp., 1921. november 26.)
19. x 1880. Györfly István (Hidasnémeti) botanikus, mohász, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Székesfehérvár, 1959. április 19.)
20. x 1855. Inczédi László (Szarvas) író, költő, újságíró († Bp., 1902. augusztus 10.)
21. x 1755. Földi János (Nagyszalonta) író, költő, műfordító, orvos († Hajdúhadház, 1801. április 6.)
21. x 1880. Szarvas György (Nagykörös) építész-mérnök (†Nagykörös, 1950. április 10.)
22. x 1730. Salagius István (Mohács) kanonok, régész, könyvtáros († Pécs, 1796. október 27.)
22. x 1880. Jób Dániel (Arad) író, rendező, színigazgató, újságíró († Bp., 1955. november 20.)
24. † 1855. Jerney János (Pest) nyelvész, történész, utazó, MTA r. tagja (x Kiskundorozsma, 1800. május 12.)
24. x 1880. Rozlozsnik Pál (Bindtbánya) geológus, az MTA lev. tagja († Bp., 1940. augusztus 24.)
25. x 1805. Koren István (Domony) botanikus, pedagógus († Szarvas, 1893. április 17.)
25. x 1855. Gálócsy Zoltán (Ungtarnóc) levéltáros († Debrecen, 1929. december 30.)
26. x 1880. Fekete Péter (Hajdúszoboszló) helytörténész, pedagógus († Cegléd, 1966. május 27.)
26. x 1905. Sütő József (Kiskunhalas) helytörténész, irodalomtörténész, nyelvész († Kecskemét, 1995. december 24.)
27. † 1930. Farkas Gyula (Pestszentlőrinc) fizikus, matematikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Pusztasárosd, 1847. március 28.)
29. † 1380. Erzsébet (?) magyar királyné, I. Károly felesége (x Lengyelország, 1300)
30. x 1880. Barcza Arnold Ernő (Pápa) gépészmérnök († ?, 1944. július 15.)
31. x 1930. Szász Zoltán (Sajószentpéter) forr. és szabadságharc mártírja(1956) († Bp., 1957. július 20.)
31. † 1980. Jócsik Lajos (Esztergom) író, közgazdász, országgyűlési képviselő, publicista (x Érsekújvár, 1910. május 4.)

Összeállította *Németh Tibor*
a Magyar Életrajzi Kalauz (www.mabi.hu) adatbázis alapján,
a Vas Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület támogatásával

STEPHANVS BOCHKAY DE KIS
MARIA, PRINCEPS TRANSSEVLA
NIAE, PARTIVM REGNI HUNGARIAE DOMI
NVS, ET SICVLORVM COMES • ANNO MDC V.

Desumpta inscriptio ex daleris argenteis ab ipso cultis

83/99 Ft H79

300 Ft

Korondi faedények

Túrós dézsák, cseber, kád

Túrós dézsa, vajköpülő, vizes kártya, sósvíz-hordó (sóshordó)
Szőcs Lajos felvételei